

A MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADEMIA
KÖNYVKIADO-VALLALATA.

ADALÉKOK
A HAZAI JOGTUDOMÁNY TÖRTÉNETÉHEZ.

IRTA

Dr PAULER TIVADAR.

BUDAPEST, 1878.

ADALÉKOK

A HAZAI JOGTUDOMÁNY TÖRTÉNETÉHEZ.

IRTA

D^r. PAULER TIVADAR.

ADALÉKOK
A HAZAI JOGTUDOMÁNY
TÖRTÉNETÉHEZ.

IRTA

DE PAULER TIVADAR.

A M. T. AKADÉMIA
FŐTTKÁRI HIVATALA

BUDAPEST, 1878.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

219165

Artibus ingenuis quaesita est gloria multis.

Ovidius.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDAJA

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 846 /1958.....SZ.

A Magyar Tudományos Akadémia föladata lévén a tudományok önálló művelése és emelése mellett azoknak terjesztésére is hatni, 1872. január 22-én tartott összes ülésében egy bizottságot alakított oly czélból, hogy az részint a külföldi tudományos irodalmak jelesebb termékeinek lefordíttatása, részint a tudományokat mai színvonalukon előadó eredeti magyar művek készíttetése által a tudományos műveltség terjesztése érdekében működjék.

A Magyar Tudományos Akadémia ezen könyvkiadó bizottsága föladatának megfelelni kívánván, mindenekelőtt azon hiányokra fordította figyelmét, melyek az egyes tudományszakok körében leginkább érezhetők. Sietett ennélfogva elismert tekintélyű hazai szakférfiakat tudományos kézikönyvek szerkesztésével megbízni; egyúttal gondoskodott arról, hogy a külföldi tudományos irodalmak számos jelesebb művei hazai nyelvünkön mielőbb közrebocsáttassanak.

Ekkép a bizottság eszközzésére, részint a Magyar Tudományos Akadémia, részint egyes vál-

lalkozó könyvkiadók kiadásában, tudományos eredeti műveknek és fordításoknak sorozata fog megjelenni; hivatva a külföld tudományos munkásságának eredményeit a magyar közönségre nézve megközelíthetőkké tenni.

Megjegyzendő azonban, hogy a bizottság midőn az eredeti munkák szerzői és a fordítók megválasztása által — az utóbbiaktól, hol szükségesnek vélte, mutatványt is kívánva — már eleve is gondoskodni igyekezett a munkák sikere felől, utólagos bírálatát nem terjeszthette ki a beadott munkák soronkénti kijavításáig, s így a szerzőkről vagy fordítókról minden felelősséget a részletekben magára nem vesz.

B u d a p e s t e n , 1878. május 12-én.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó-Bizottsága.

ELŐSZÓ.

Az akadémia a tudományok egyes ágainak, nevezetesen a bölcsészetnek irodalmi történetét leg-sikeresebb módon kidolgozhatónak találta, ha egyes tagjai a hazában élt bölcsészek közül egyet vagy mást választanak munkásságuk tárgyává olyképen, hogy annak életrajzát adván, azon rendszert, melyet követett, kifejtenék, kiadott munkáit megismertetnék, és ekként a philosophia magyarországi történetének anyagát előkészítenék.¹

Ezen módozatot a jogtudomány történetére nézve is czélszerűnek tartván, az érintett utmutatás értelmében készültek a jelen munkában egybe-gyűjtött jellemrajzok.

Azokhoz járulnak emlékbeszédeim, melyeket több jeles elhunyt jogtudósunk fölött, hivatalos megbízásnál fogva mondtam; és a melyek míg egyrészt azoknak irodalmi tevékenységét ismer-tetik, másrészt koruk tudományos, irodalmi és köz-oktatási viszonyaira világosságot derítenek.

¹ Magy. Akadémiai Értesítő. 1847. 85. 86. l.

Ezen okból korszaki rendben közlöm azokat, tekintet nélkül az időre és sorrendre, melyben először jelentek meg.

Az első és utolsó czikk általánosabb ismertetését adják a jogtudomány két fontos ágának egyetemünkénél, két különböző korszakban.

Célomat elértem, ha hazánk jogirodalmi történetének nagy művét adalékaim által bármi csekély mérvben előmozdítanom sikerült.

Budapest, május hó 3-án 1878.

P. T.

I.

A NAGYSZOMBATI ROMANISTÁK.

A nagyszombati jogtudományi kar mint a nagyhírű *Pázmány Péter* által 1635. május 12. alapított, és ugyanazon év october 18. *II. Ferdinánd* római császár és magyar király aranypecsétetes kiváltságlevelével megerősített egyetemnek kiegészítő része, 1667. évben lépett életbe.

Akkor *Szegedy Ferencz Lénárd* váczai püspök és pozsonyi nagyprépost, ki irodalmi történetünkben énekes könyvéről ismeretes, és *Pongrácz György* választott végzendrei püspök s esztergami olvasókanonok, mint *Lippay György* primás végrendeletének végrehajtói, annak s elődje *Losy Imrének* a törvénykar felállítására hagyományozott harminczezer forintból állott alapítványaik körül intézkedtek. Az ország nádora *Wesselényi Miklósnál* száztól hatos kamatra kiadott tőkepénzeknek egy része öt ezer forint a *Jézus-társaságnak* adatott, mely kamatai fejében a kánoni jog tagjai által való tanítását vállalta magára, ama feltétel nyílt kikötésével, hogy ha a társaság az országból kitiltatnék, az említett alapítványi részlet céljára fentartva az országban maradjon, és a kánoni jog más alkalmas egyházi vagy világi tanár által adassék elé.

Az alapítvány többi részeinek kezelését és fentartását az *esztergami* káptalanra bízák oly módon, hogy kamat-

jai, az olvasó kanonok igazgatása alatt álló három jogtanár fizetésére fordíttassanak, kiknek egyike a római, másodika a hazai elméleti, harmadika pedig a honi gyakorlati jogot vagy törvénykezést tartozzék tanítani. ¹

Ezen 1667. január 2. kettős példányban kiadott, a nevezett végrehajtók, a Jézus-társaság tartományi főnöke *Sicuten Mihály*, az egyetem akkori rectora *Vid László* aláírásaival, azok és az esztergami káptalan pecsétjeivel megerősített oklevél folytán, melyben a kar viszonyairól az egyetemhez, a tanítás módja, ideje és helyiségei, nemkülönben a kar pecsétje és jogara iránt is történtek intézkedések, január 16. ünnepélyesen kezdettek meg a római és kanoni jog leczkéi.

Wesselényi nádor, *Szelepcsényi György* primás, az esztergami káptalan és nagyszámu nemesség jelenléte bizonyoságuúl szolgáltak azon reményeknek, melyeket eleink e tanoda megnyitásához kötöttek, azon fontosságnak, melyet ez eseménynek tulajdonítanak.

Azon időtől, némi félbenszakasztásokkal, melyek egyike mindjárt kezdetben az intézet lételét végenyészettel fenyegeté, minthogy *Wesselényi* nádor halála után a nála lévő alapítványi összeg zár alá vétetett, és kamatjai csak 1679. tétettek folyókká, működött keletkezése helyén 1777. évig, midőn az egyetemmel Budára, majd 1784. Pestre költözött.

Nagyszombati százados életszakában számosan hazánkfiak közöl nyerték ott elméleti kiképeztetésöket, számosan onnan indultak ki az élet küzdterére, érvényesítendők szerzett ismereteiket. A törvénykar különös anya-

¹ Az alapító levél egész kiterjedésében olvasható: *Feiér Historia Academ. Scient. Pázm: Doc. Nro VII. 22—25. l.*

könyve csak 1760 óta maradt fen, miután a régibbet *Székely György* hivatalából elbocsátott jogtanár a kar pecsétjével együtt megsemmisítette, mint az ujonnan megkezdett matricula első lapján olvasható, de mind *Tolvay* s *Kazy* történetírók, mind egyetemünk ama becses ereklyéje, általános anyakönyve, melyet *Pázmány Péter* neve sajátkezű beírásával 1635. kezdett meg, kétségen kívül helyezik, hogy az ország s kapcsolt részeiből nagy számmal sereglettek össze az ifjak, részt veendők a közoktatásban. Az a mostani kor szempontjából tekintve kevésbé tökéletes, mégis a többi egyetemekénél hiánysabb alig volt; miről meggyőződhetünk ha a fenmaradt adatokat azokkal hasonlítjuk össze, melyeket, hogy másokat ne említsek, *Kink* a bécsi egyetem jogtanulmányairól, annak *Mária Terézia* korában történt újabb átalakítása előtt hoz fel.

Nevezetesen a római jog tanárának kötelességévé tétetett, hogy *Justinián* institutióit az egész törvénytárral, annak jegyzetei s mellékleteivel, melyekhez, mint tudva van, a hűbérkönyvek is tartoznak, adja elő.

A leczkéknek naponként 1760-ig három óránegyed, azután egy óra rendeltetett, és a mint akkor egyáltalán, a tanítás a törvénykönyvek rendje szerint történt.

A törvénykar alapítóinak emez intézkedése a jogtanulmányok általános európai elrendezéséből, nemkülönben hazánknak viszonyaiból veszi magyarázatát.

A római jog nemcsak belső előnyei, következetesen kifejtett elvei, szabatos rendszere által kitűnő figyelemre méltónak mutatkozott, hanem érvényességénél, hatásánál, gyakorlati nyomosságánál fogva is főfontosságú volt.

A justiniáni törvénykönyvek, a XII. században feléledt tudományos tárgyalásuk alapján, döntő befolyással

voltak az európai nemzetek jogéletének alakulására, sőt többeknél segédforrásként elfogadva, a honi források használatát és alkalmazását kisebb-nagyobb mértékben szűkebb korlátok közé szoríták.

Történt az főleg Németországban, hol számos egyéb okokon kívül a császárok ama véleménye, hogy ők a római császárok utódjai, nem kevésbé mozdítá elő uralmuk terjedését, elveik honosítását.

De még nálunk is, ámbár soha egész kiterjedésekben elfogadva nem lettek, félreismerhetetlen befolyást kezdtek gyakorolni.

Honosaink nagyrészt külső egyetemeken nyerték kiképezésüket, a nyugati műveltség termékenyíté hazánk földjét; a keresztény vallással és egyházzal meggyökerezett kánoni szabályok a római joggal sokszoros összefüggésben lévén, annak itt is némileg rést törtek, mint azt *Bartal György* gazdag tartalmú jeles jogtörténeti munkájában kétségen kívül helyezi.

Már az Árpádok szakában *IV. Béla* király alatt *IV. Incze* pápa 1254. levelében a francziák, angolok, skottok és spanyolok után a magyarokat is azon nemzetek közé sorolja, melyek a római jognak kelletén túl hódolnak.¹

Ismeretének elterjedését tanúsítják azon számos idézetek, melyek régi királyaink okleveleiben, a törvényszékek ítéleteiben fordulnak elő, így *III. Endre* korabeli okmányban a hazai szokáson kívül, kifejezetten mindkét jog szentesítvényeire (utrorumque iurium sanctiones) törtenik hivatkozás; és a nevezett király saját országos tör-

¹ *Bartal*: Commentariorum ad hist. status iurisque publ. Hung. aevi medii Libri XV. Posonii, 1847. Tom. II, 169, 170. l.

vényeit több ízben szabályoknak (statuta) czímezvén, a római jogászok szólásmódját követi, kik a törvény és irott jog elnevezését csupán a római, illetőleg kánoni jogra alkalmazhatónak vélelék. ¹

Innen *I. Károly* király *Zach Bódog* esetében «lex regalisra» hivatkozván, azalatt *Bartal* alapos állítása szerint csak a római jognak a felségsértésre vonatkozó szigorú fenytő intézkedéseit érthette, és *I. Lajosnak* 1351. 19. tezikke, mely a fiúnak atyja helyében megfenyítését tilalmazza, épen azon törvényes elvek alkalmazásának megszüntetésére látszik irányzottnak.

Hollós Mátyás híres hatodik végzeményének befejezése, melyben azt az ország örök törvényének és irott jogának tekintetni rendeli, ismét csak a legistáknak Magyarországon is meggyökerezett ama véleményére vonatkozik, mintha az állandóság és irott jog állítmánya kizárólag a császári törvényeket illetné.

És aligha nem *Mátyás* érintett kijelentése, minek horderejét és valóságos értelmét csak akkor foghatjuk fel kellően, ha a korában általánosan elterjedt jogászai véleményekre ügyelünk, szolgáltatott alkalmat azon állításra, hogy *Mátyás* az általa honosított római jogot utóbb tekintélyétől megfosztotta, az ország törvényszékeiből kitiltotta volna, alkalmat *Vives Lajos* ama költészeti «mulatságos gúnyolódásának» mint *Frank* nevezé, melyet *Conring*, *Hotomann*, *Jony* stb. félreértettek.

Hogy azonban *Mátyás* sem szüntethette meg a kor általános meggyőződésén sarkaló nézeteket, azt *Werböczy István* Hármaskönyve kétségtelenné teszi.

Werböczy nemcsak a jog alapismereteit a római jog-

¹ *Bartal* id. munk. III. 13. l. — 1298. 5. 29. 44.

könyvekből vette által, azokat a hazai jog forrásai közé sorolja, gyakran okoskodásaiban annak intézményeit szem előtt tartja, hanem fensőbb méltósága, tekintélye iránti véleményét több ízben nyíltan kijelenti.

Igy a polgári jog nevét további hozzáadás nélkül kitűnőleg a római jognak épen úgy állítja tulajdonítandónak, mint a költő elnevezését a görögöknél *Homérnak*, a rómaiaknál *Virgilnek*, az apostoli címet *sz. Pálnak*. A polgári jogot közönséges és szabályzatira osztja, az elsőnek azt mondja, ¹ mely a polgári törvénytárban foglaltatik, az utóbbinak, melyet egyes országok, tartományok vagy városok alkotnak magoknak; sőt a II. rész 6. címében előre bocsátván, miszerint hazai jogunk rendeletei nagyobbbrészt a császári és kánoni jog forrásaiból eredtek, folytatólag hozzá adja: «Municipalis tamen haec nostra consuetudo — — — ex tribus fundamentis constat.»

Hogy ezen nézetek utóbb is uralkodók maradtak, bizonyítja *Kitonich* munkája; ² azon körülmény, hogy a hazai jog tudományos művelésének első kísérletei a római és magyar törvényhozás összehasonlításával, viszonyzatuk meghatározásával foglalkodtak, mint *Decius Barovius Tábor*, *Toppeltin*, *Fóris-Otrokocsi* munkáiból kitűnik, tanúságot tészén, hogy más adatokat mellőzzek, *II. Ferdinándnak* a nagyszombati egyetemet megerősítő oklevele is, melynek erejénél fogva a nagyszombati főiskolát mindazon kiváltságokban részesíti, melyek azt «iure communi aut speciali caesareo» vagy pedig «municipali hungarico» illethetik, és a nagyszombati jogi kar alapító

¹ Hk. előb. 2. 8. cz.

² Directio methodica. Cap. I. Quaest. 12. és munkája végén peroratio ad candidos tyrones.

levele, mely a kanoni jog tanítása iránti intézkedések után, a római és hazai jogra térvén át e, szavakkal él: «Quantum vero ad ius civile et nostrum municipale, in eadem Universitate Tyrnaviensi . . . attinet».

A római jog ezen tekintélye mellett mindazonáltal a hazai jog forrásai maradtak a társadalmi élet szabályozói.

Sokkal tisztább fogalommal bírtak a jog természetéről őseink, sokkal inkább ragaszkodtak intézményeikhez, mintsem hogy a római jog túlsúlyra vergődhetett volna; tanulmányozták elveit, tisztelték, elismerték előnyeit, de megmaradtak saját intézkedéseik mellett, gyakorlatilag érvényesítvén *Facciolati* híres mondatát: «Expedi omnes gentes romanis legibus operam dare, vivere suis».

Világos volt előttök, hogy a népek belső meggyőződéséből, jognézeteikből sarjadzó, hosszabb ideig egyenlően folytatott cselekvényekben, a bíróságok ítéleteiben, testületek szabályaiban, nagyobb mérvben a törvényhozás rendeleteiben nyilvánuló jogelvek és határozatok, azok egész valójával legszorosabb összefüggésben állanak, szerves fejlődésök legjelentékenyebb nyilvánulásai közé tartoznak.

Elismerték azonban azt is, hogy a népek különböző felfogásai daczára a jog eszméje magában ép oly szent és örök, mint az igazság és erkölcsiség eszméi; hogy az emberek és népek alanyi nézeteinek változatossága meg nem ingathatja azon törvények lényegét, melyeknek alkotója, *Ciceróval* szólva, az örökké való igazság, melyek minden népet, minden időben állandóan, változatlanul köteleznek. ¹

Igen messze eltérnék tárgyamtól, ha ezen állításom tüzetes bebizonyításába bocsátkoznám; de kétségen kívül

¹ De Republica III. 22.

helyezi azt sz. *István* II. könyvének 20. cz., melyben az egyetemes igazság főelveinek egyikét kifejtve olvassuk: «Quoniam Deo dignum est et hominibus, optimum, unum quemque in suae industriae libertate vitae cursum ducere», és *Werböczy István* több helye, melyekben a természeti jog lételet, szabályozó hatását a szokásra és törvényhozásra nemcsak elismeri, hanem nyíltan kijelenti, hogy e jog az észen alapszik: «Jus fundatum esse super ratione.» ¹

És így már századok előtt a jog alkotó elemei kölcsönös viszonyzatáról a legtermészetszerűbb nézetekkel bírtak eleink; nyíltan vallák a jog és igazság örökös voltát, elismerték a római jog fontosságát, gyakorlati téren fentarták a honi jogforrások tekintélyét. Ezen egész történetünket átlengő felfogásból indultak ki a nagyszombati jogkar alapítói, a római jog tanszéke körüli intézkedéseikben.

Más egyetemeknél majdnem kizárólag a római és kánoni jog képezé a köztanítás tárgyát, nevezetesen a bécsi egyetemen a xv. század végeig a kánoni, utóbb *Balbi Jeromos* meghívása után a római jog oly uralommal bírt, hogy az 1533. évi szabályzat minden más jog mellőzésével a rómainak két, az egyházinak egy tanszéket állítá fel; az 1537. és 1554. intézkedések pedig a római jog tanszékeinek számát háromra emelték, a tanárok szoros köteletségévé tévék, hogy a polgári törvénytár szövegére szorítva, más jogok körébe ne avatkozzanak, ekként a német s különösen ausztriai honi intézmények tanítása egészen parlagon hagyatott, és minden panaszok daczára a *Mária Terézia* korában 1753. történt átalakításig, e

¹ Hk. előb. 9. cz. 4. §.

tekintetben semmi lényeges változás nem történt. Ugyanazt tapasztaljuk a többi német egyetemeknél is úgy anyyira, hogy miután *Conring Armin* a német jog fontosságára honosait már a xvii. század derekán figyelmeztette, az első önálló leczkét arról csak 1707. *Bayer György* tartotta Wittenbergában; a különös területi jogok pedig *Warnkönig* tanúsága szerint a xviii. században egyáltalán, önálló szakokként nem adattak elő. Hazai egyetemünkön azonban a jogtudományi kar négy tanszéke közül a rómainak egy, a magyar jognak pedig kettő azon nyílt kikötéssel jutott, hogy mind a tanárok a honi jogintézmények összehasonlítását a római vagy császári és kánoni joggal kötelességöknek ismerjék, amazok hiányait ezeknek rendeleteiből kipótolni igyekezzenek.

A római jog első tanára a nagyszombati egyetemen *Textor* vagy *Takács Ádám János* volt, ki a jogtudományi leczkék ünnepélyes megnyitásánál a sz. Miklósnak szentelt székesegyházban a római jog becséről és hasznáról értekezett.

Utódai közül említendő *Dvornikovics Mihály* utóbb csanádi (1687—1689) és váczai püspök (1689—1703.) az első, ki ezen püspöki székhelyére visszatérhetett, — *Sommeting Ernő Frigyes*,¹ — és *Rendek János József*,² kik szakjokat irataikban is művelték.

Rendek közvetlen utódja a tanszéken *Szedmáky Mihály Sándor* galanthai, pozsonymegyei származású volt; ki azt az 1770. évi átalakítás után is egész 1775. megtartotta. De sem ő, sem kik még utána Nagyszombatban a római jogot akként felosztva taníták, hogy *Stuhr József*

¹ Lásd II. sz.

² Lásd VII. sz.

az institutiókat, *Demién Antal* pedig a pandektákat magyarázta, ezen tudomány köréből irodalmi műveket nem hagytak hátra, és *Rendek* kimultával egyetemünknel a római jognak irodalmi művelésében hosszabb szünet állott be, a nélkül hogy azt a római jog esökkent tekintélyének tulajdoníthatnók; mert ellenkezőjét bizonyítja, hogy többet ne említsek, híres hazai jogászunk *Szegedy János*, ki hazai törvények és szokások hiányában, még nálunk is a római és kánoni jog szabályainak gyakorlati alkalmazását javaslá, és azok tanulását nemcsak hasznosnak, hanem szükségesnek állítá;¹ továbbá azon körülmény, miszerint a római jog a főiskolán kívül is taníttatott, mi *Perghold Lukács Pál* munkájából kitünik, ki az institutiók négy kötetű magyarázatának címlapján² magát a római jog császárilag kinevezett pesti tanítójának, jóval az egyetemnek ide történt áthelyezése előtt nevezé; minek bővebb tárgyalása azonban, minthogy nem a magyarországi római jogirodalomról egyáltalán, hanem csak nagyszombati egyetemi művelőiről szándékom szólani, ezen értekezésemnek határain túlesik.

¹ Tripart. Juris Hung. Tyrocinium. pr. t. 11. §. 14. — Lásd viii. sz.

² Methodica in Sacratiss. Principis Justiniani Instit. Libr. Commentatio nobilis iuvent. hungaricae usibus accomodata. Budae, 1757. IV Partes.

II.

SOMMETING ERNŐ FRIGYES.

Sommeting Ernő Frigyes jogtudor német nemes családból származván, Nagyszombatba hivatott, hogy a törvénytudományi kar leczkéi nemsokára megalapítása után jövedelemhiány, utóbb kórvész és háborúskodás miatt közbejött félbeszakadásának megszüntével, *Dvornikovics* rövid idejű működése után, a római jog tanítását folytassa, művelését új életre ébreszsze.

Működése, mely a XVIII. század utolsó évtizedébe esik, öt évig tartott, mely idő alatt a római jogból a legelső nyilvános vitatkozásokat rendezte. Később a salzburgi egyetemhez meghívást kapván, ott a közjog és justiniáni törvénykönyv rendes tanára, majd az érsek-fejedelem tanácsosa lett, és császári udvarbíró (*comes palatinus*) czímével diszítettett fel, melylyel a német közjog értelmében az úgynevezett «*comitiva minor*» fogalma alá tartozó habár akkor már kevésbé jelentékeny előnyök voltak egybekapcsolva.

Itt a XVIII. század másod évtizede első esztendeiben közbejött haláláig nemcsak tanítása által nagy hírre emelkedett, hanem az institutiók rendje szerint kidolgozott munkájában, az akkoriban kötelező törvényes szabályoknak összeállítását oly sikerrel kísérlette meg, hogy

kéziratát halála után is többen használván, kiadása kívánatosnak látszott; miért is, miután azt tisztársai nevezetesen az institutiók első könyve harmadik címéig *König Robert* sz. Benedek rendü áldozár, az egyházi jog tanára, annak rögtöni halála után pedig többi részét *Ayblinger József Ádám* érsek-fejedelmi tanácsos és a császári tanítmányok tanítója kiegészítették és bővítették, *Taxis Mária Anna* özvegye 1714. nyomtatásban az uralkodó érseknek ajánlotta fel. ¹⁾

Az egész munka az akkori kor-szellem szerint iskolás kifejezésekben, felosztásokban, megkülönböztetésekben, vitatkozásokban, nevezetesen a ramisticus négy ok alkalmazásában bővelkedik; de a mellett számos alaposan kifejtett, és kellőleg indokolt fogalmakat s állításokat tartalmaz.

Így hogy hosszas ne legyek, a jogossághoz: a külső törvényszerűséget, többeknek kölcsönös viszonyzatát és egyenlőségét kívánja: «Legalitas, alteritas personarum, aequalitas».

A természeti jogot az ember eszes természetére alapítja, és több értelmezés mellőzésével «congenitum rationis dictamen»-nek nevezi.

Legnagyobb figyelemmel volt a római jogra, tekintettel azonban a gyakorlat követelményeire, minélfogva a német, kánoni, és különösen salzburgi intézményeket is tárgyalja; a tanítmányok III. könyvének XIII első címét, mint a szokással ellenkezőket, végképen elhagyja s azok helyett a CXVIII. novellát közli.

¹⁾ Introductio in universum ius, iuxta seriem IV. librorum et titulorum institut. imp. ex iure nat. gentium, canonico, publico, privato, feudali criminali concinnata. Styrae, 1714. IV-rét, 617. l.

Állításait történeti adatokkal, példákkal világosítja fel; a magyar jogról azonban nem emlékezik meg; sőt történelmi események felemlítésénél is, csak egyszer hivatkozik Magyarországra, midőn a zsidókról szólván, fölhozza, hogy azok 1494. Nagyszombat városából gyermekgyilkosság miatt kitiltattak, és az akkor befalazott kapu helyén az állítólag megölt gyermeknek kifaragott képét még most is láthatni. ¹

És ekként *Sommeting* azon kevés külföldiek egyike, kik Nagyszombatban tanítottak, jogismereteink közvetítésére mitsem tett, azoknak vagy tanulmányozását, vagy honosaival való megismertetését kevésbé érdekesnek tartotta.

¹ Id. munkája, 57. l.

III.

SZENTIVÁNYI MÁRTON.

A nagyszombati jogtudományi kar alapítása óta egészen az egyetemnek *Mária Terézia* által történt újjá szervezéséig, az egyházi jog tanszékét Jézus-társaságbeli szerzetesek látták el.

A rend szabályai szerint, gyakrabban változtatván tantárgyaikat, csak rövidebb ideig szentelhatték erejüket a nagy terjedelmű kánoni jog művelésének, minélfogva irodalmi működésük is nagyrészt más tárgyakra irányult.

Sokan azon jeles férfiak közül, kik a kánoni jogot Nagyszombatban tanították, mint *Cseles Márton*, ki a magyar történeti kutfők gyűjteményeinek vetette meg alapját, a híres báró *Sennyey László* kit Szelepcsényi primás utódjának óhajtott érseki székén, *Kéry Ferencz*, *Szörényi Sándor*, *Szarka Gáspár* nem is működtek a jogirodalom terén.

Ugyanazt állíthatni *Jambresich Andrásról*, a négy nyelvű, ugymint: latin, horvát, német és magyarnyelvű nagy szótár kiadójáról, habár mind *Fejér* mind a «*Scriptores Societatis Jesu*» című munka szerzője, Horvátország helyhatósági jogairól irt munka szerzőjének mondják.

Mert zágrábi tanításom ideje alatt e munkát sem nem láttam, sem idézését nem olvastam. Nyoma sem a főis-

kolai, sem az egyházmegyei könyvtárban nincs; sőt ha megfontolom, hogy *Szegedy János* Tyrociniumában a kapcsolt részek szabályait kinyomatván, *Jambresich* e tárgy munkájáról szót sem tesz, továbbá a Törvénytárhoz írott jegyzeteiben főkép az 1630. évi végzeménnyel a kapcsolt részek viszonyait tüzetesen és avatottan tárgyalván *Marczellovich György* zágrábi kanonok ily munkájára hivatkozik, a nélkül, hogy élő szerzetes társát *Jambresichot* emlitené; bizonyosnak tartom, hogy az említett munka soha sajtó alá nem került, hanem kéziratban maradt.

A kanoni jog azon tanárai közé, kik intézetekre fényt és dicsőséget árasztván, saját nevök fenmaradását az utókorra nézve is biztosíták, méltán Szentiványi *Szentiványi Márton*t sorolom.

Régi nemzetséghől Szentivánban Liptóme gyében 1633. október 20. születve, alsóbb tanulmányai befejezése után, épen születése huszadik évnapján a Jézus-társaságba lépett, és próbaéveit a leobeni avatonházban töltötte el.

A bölcsészeti tudományokat Bécsben, a hittaniakat Nagyszombatban végezte, és mindkét szakból tudorkosorút nyert.

Az alsóbb iskolákat Nagy-Szombatban, a bölcsészeti és hittudományi tanokat rövidebb ideig Bécsben, hosszabbig a nagyszombati egyetemnél tanította, nevezetesen a bölcsészetet, mennyiségtant, keleti nyelveket, melyeknek bővebb ismeretét bécsi rabbitól már mint áldozár szerzette meg; az ágazati és vitályos hittant, nemkülönb a kánoni jogot két évig, mi által a jogtudományi kar tagjává lett.

Időközben a bölcsészeti, ugyszintén a hittudományi kar dékánságát két izben viselte.

Utóbb a Pázmány-féle papnövelde igazgatója három évig, a nagyszombati egyetem cancellárja három ízben, összesen tizenkét (1686—89. 1695—1701. 1704.) majd annak nagyságos rectora négy évig (1690—93.) volt. Egyéb foglalkodásai mellett huszonkét esztendeig az egyetemi nyomda gondját viselte, és annak számára 1699. csinos épületet emelt; joggal állíthatván annál fogva, hogy élete legnagyobb részét a nagyszombati főtanodának szentelé. ¹

Leopold császár és király öt minden, Magyarországon megjelent könyvek vizsgálatával bízta meg; *József Kristóf* elwangenii fejedelmi prépost a vitályos hittan mezején szerzett érdemei elismeréseül nagyobb éremmel, melynek köriratán Magyarország legkitünőbb férfiai közé sorolandónak mondatik «*primis Hungariae viris adnumerandus*» tüntette ki.

A tudományok művelésének szentelt munkás életét a Rákóczy-féle mozgalmak között 1705. márcz. 29. 72. évében zárta be. ²

Szentiványi irodalmi munkássága sokfelé irányult; kiterjedt részben a jogra is; és habár az utóbbi kitünőleg veszi igénybe figyelmünket, jellemzése kiegészítése miatt, tevékenysége többi oldalait sem tartom mellőzhetőknék.

Fő munkája »*Curiosora et selectiora variarum scientiarum miscellanea*», mely legnagyobb hírre emelte, ³ a legkülönfélébb ismeretek tárháza, bámulatos olvasottsá-

¹ *Dissertatio paralipom.* 142. l.

² *Kazy*: *Hist. Univ. Tyrnav.* 301—303. ll. — *Horányi*: *Memoria Hung. et Prov. scriptis editis not.* Tom. III. 357—360. ll. — *Fejér*, *Hist. Acad. Pázm.* 27. 28. 219. l. — *Ferenczy és Danielik*: *Magyar írók* 148. l. stb.

³ *Wallaszky*: *Conspectus reip. litt.* 342. l.

gának fényes bizonysga, legkisebb részében tartozik a jog köréhez.

E munka azon számos értekezések bővített és kiigazított gyűjteménye, melyeket hosszú évek során át, astronomiai naptárai mellékleteül, könyvkereskedők és kiadók felszólítására készített, és az ismeretek egész körzetét foglalja magába azok számára, kik a tudományok melyeibe nem hathatnak,¹ és három *Tizedre (decas)*, ezeknek mindegyike ismét három *részre* szakadván, húsz év lefolyta alatt jelent meg.

Az *első tizedet Fenessy György* egri püspök és jászai prépostnak ajánlva Nagyszombatban 1689. bocsátotta közre.

Első része tiz értekezést tartalmaz; *elsejében* a világ rendszeréről értekezik, és annak tartamáról szólván a sz. Malakiás írtoni primásnak tulajdonított jövendöléseket is közli, melyek a pápákra vonatkozó jelmondatokat sorolván elő, a mostani pápának a «Crux de cruce» jelmondatot jelölik ki; utána még tizen ülnének a szent széken, midőn II. Péterrel vége szakadna Rómának és azzal a világnak.

A *második* értekezésben a csillagászat elemeit adja elő; azután a csillagjóslatról, a jövendölések többi nemeiről arcz, kézvonások, álmak, kabbalistikai jegyek után, majd az elemek természete és tulajdonairól, és az időjárat különböző tüneményeiről szól.

Áttérvén a bolygó csillagok és üstökösökre, történetileg elősorolja azon nevezetesebb eseményeket, melyek az utóbbiak megjelenésével egy időbe esnek, a nélkül hogy okozatos összefüggéseket állítaná. Így a kis-oroszok és

¹ Miscellan. Dec. III. Part. II. pag. 7.

magyarok véres harcát 1099., a magyarországi belháborút 1298., Zsigmond király viszályait 1400., Hunyadi győzelmeit 1407., a várnai csatát 1444., a nándorfejérvári csatát 1456., a mohácsi vészt 1526., Győr elfoglalását 1593., a polgári háború kiütését 1664., stb. üstökösök előzték meg.

Miután a vizek és tulajdonságairól szólott, *vitályos* értekezés czíme alatt (dissertatio polemica) a hadügyi és harczpolitika, sőt a szorosabban vett hadászati és erődítési tannak több kérdéseit tárgyalja, és végre az időtant (chronologia) annak felosztásának és a naptárkészítésnek főbb elveit adja elő.

A *második* részben tíz nevezetességi naplót (ephemerides) ¹ közöl; az év minden napjára, a szentírásba foglalt nevezetesebb eseményt, a boldogságos szűz élete vagy tiszteletére vonatkozó adatot, az angyali üdvözllet első szavaiból betűcsere által készített jelmondatot (anagramma), a szentek neveit halálok helyével és főerényeikkel, szentírási alapmondatokat, az egyház nevezetesebb történeteit, a szentek főbb cselekvényeit, a napkeltét és nyugtát meghatározó csillagászati észleleteket (ephemerides astronomicae), mezőgazdászati jegyzeteket és úgynevezett paraszt szabályokat deák nyelven sorol elő. Ezek közül többen hazánkban a latinúl nevelt nemzedéknél közismeretesek és közdivatúak valának, mint: «Clara dies Pauli bona tempora denotat anni», «Sole micante, die purificante, nix erit maior quam fuit ante.» — Ezekhez még számos szabály a fák ültetéséről, és mezei gazdálkodás módjáról járul.

¹ «Ephemeris graecis est idem, quod latinis diarium, hoc est codex in quo per dies singulos res gestae scribuntur» Dec. I. part. II praef.

A *harmadik* rész tíz időszaki rövidletből áll (synopsis chronologica), melyekben évszám szerint, az ó-szövetség nevezetes történetei, a patriarkák, héber bírák, királyok, és szomszéd fejedelmek névsorozatával; az egyházi történetek a XI. századig három szakaszban, a pápák, császárok, üldözések, eretnekségek, zsinatok, kitünőbb szentek és hittani írók lajstromával; a római-német birodalom történetei Nagy Károlytól I. Lipótig két szakaszban; a XVIII. század emlékezetes eseményei; a keresztény vallás, egyházi szertartások, országok, atyaérsekségek, érsekségek, püspökségek, szerzetes rendek, városok, egyetemek, eretnekségek, tudományok, művészetek, országlati, katonai, gépészeti találmányok stb. kezdete; a szaracénok, és török birodalom története, a pápák, császárok, és az érintett két nemzettel viszonyban állott fejedelmek sorozatával foglaltatnak.

A *második tized első* része *Kolonics Lipót* bibornok-érseknek ajánlva ismét tíz értekezést tartalmaz.

Tárgyait képezik az egyetemes földrajz a világ négy részének leírásával, országok, nevezetesebb városok, sokadalmi helyek, heglánczolatok, tengerrészek, félszigetek, előfokok, tengeröblök, szorosok, kikötők, érsekségek, püspökségek sorozatával; szigetek, barlangok, földüregek, hegyek és azok nevezetességei; a föld különböző helyeinek termékei és ritkaságai azon jelmonddal: «Non omnis fert omnia tellus.» Következik a magyar szent korona területének ismertetése; e szakaszban a sz. korona története, ereje, változatos viszontagságai előadása után, az ország nevesebb férfiai, majd a sz. koronához tartozó tartományok földrajzi leírása közöltetik; az egyes helyeknél történeti adatok is fordulnak elő, nevezetesen Szakoleczánál *Rakopulsky János* híres matematikust említi, kinek

a külföld leghíresebb munkáival versenyző iratai az egyetemi könyvtárban vannak.¹ — Majd mindennemű kövek és drágakövek, gyöngyök leírása; a kőműves természete, okai, ellenszerei; a láttan elemei; különféle tárgyak fölfedezései, és kezdeményei, úgymint az újvilágnak, állatfajoknak, növények, iparczikkéknek, nevezetesen az óráknak, a nyomdászatnak, az iránytűnek, a kör négyszögesítésének, melyet *Gregorius a S. Vincentio* belga jezsuitának tulajdonít,² a dohánynak, vendéghajaknak, és mi feltűnő, a jognak is; azt polgári és egyházira osztja; az elsőnek *Justinian*, az utóbbinak a pápák és zsinatok szerzői, vannak még azonkívül az országok különbsége szerint, hatósági jogok, melyek azonban a két említett jogon alapulnak, így a magyar, melyet II. Ulászló korában *Werbőczy* gyűjtött egybe. — Továbbá a nevezetesebb dolgok elvesztése vagy megszűnése, úgymint: a paradicsomnak, az életnek, a jó és rossz tudása fájának, az óriásoknak, bíbornak, harczjátékoknak, tévkereteknek, örök lámpának, hajlékony üvegnek, isten ítéleteinek, különféle büntetéseknek, a bűntörvény szigorának, Róma fényének stb. — Végre több kétes vagy költött létező dolgok elősorolása, és azok közé számítja: a phoenixet, griffeket, egyszarvu lovat, syreneket, tritonokat, bölcsék kövét, a végzet többféle nezeit, a megérintés általi gyógyíthatást, és *Kopernik* világrendszerét, melyet leginkább a sz. írásból kölcsönzött érvekkel ostromol.

A második rész *Mattyasovszky László* nyitrai püspök-

¹ Innen vette át tudósítását *Wallaszky* is *Conspectus reip.* litt. 209. 212. l.

² «Grandi ac ingeniosissimo opere nuper in lucem edito» II. D. I. P. 251. l.

nek szentelve, az esztendő napjai szerint, felosztva tíz szakaszban, tartalmaz erkölcsi mondatokat a sz. atyák-ból, híres asceták és *Kempis Tamás* munkáiból, rímes jelmondatokat különféle osztályokra és tárgyakra nézve. — Mutatványul szolgáljanak következők a politikusokéiból: «Rex condit legem, servat lex condita regem;» «Nobilitas morum magis ornat quam genitorum;» a jogászokéiból: «Gratia fit pluris, quam tota scientia iuris;» «Qui spernat munus, non est ex millibus unus;» «Judicis est recti, nec munere nec prece flecti;» az egészségiekből: «Parcus vescendo, parcissimus esto bibendo;» — «A tenui coena est agilis mens atque serena.» — Továbbá híres emberek halálnapjait, az emberi mulandóságra emlékeztető mondatokat, válogatott deák példabeszédeket, a keresztényeknek a törökökkel, a magyaroknak, az ausztriai háznak viselt nevezetesebb dolgait. — Azt követi tíz rovatban száz-száz észrevétel a növényekről, különféle tapasztalati adatokról, rendkívüli csodálatos tárgyakról, a rokonszenv, ellenszenv és delejesség csodaszerű eredményeiről, államgazdászati elvekről, hol az adó általánossága és mérsékeltsége mellett szól, a sz. irás magyarázatáról, az evangéliomok és apostoli iratok látszólagos ellentéteiről, azon eretnekségekről, melyek a sz. irás balmagyarázatából eredtek, és a sz. irások válogatott helyei magyarázatáról.

A harmadik rész gróf *Czobor-Tarnovszky Sándor*-nak ajánlva (1697.) időszaki rövidleteket foglal magába; tíz szakaszban évszám szerint elősorolván az egyház nevezetesebb eseményeit a XI. századtól 1695-ig, a pápák, császárok, egyházi és világi írók, zsinatok, szentek, eretnekségek, nevesebb országok királyai lajstromával; majd Magyarország nevezetesebb történeteit a XVII. századig

bezárólag. Végén említést tesz az udvarnál lévő jezsuiták ellen 1697. szórt rágalmakról, melyeknek nyilvános czáfolatát a császár közhirré tétette, mi valószínűleg nézetem szerint az 1695-ben meghalálozott *Bori* lovag naplójából merített vádakra vonatkozik, melyekről történetíróink is emlékeznek.¹

A *harmadik decas* vagy tized *első részének első* értekezése Magyarországot illető nevezetes adatok egybeállítása (1702); mely három évvel előbb (1699.) a második értekezéssel (1700.) külön kiadásban gróf *Berényi György* költségén jelent meg.²

Előszavában nyíltan bevallja munkája számos hiányait, melyeket elődeink gondatlanságából, a levéltárak hozzáférhetetlenségéből, háborúk alatti elvesztéséből a hazai írók ritkaságából, a külföldiek tökéletlenségéből származtat, az utóbbiak még a neveket is gyakrabban eltorzítván, így már *Révy* emlité, hogy *Czibak Imrét Americum Cibacom*, *Török Bálintot Turco Vallának*, *Illésházyt Elias Hasquiუსnak* nevezék.

Százhuszonkilencz sorozatban jegyzékét vesszszük a nevezetesebb tárgyak és férfiaknak, melyekhez a százharminczadik, mint a sorozatok lajstroma járul.

Kezdetén a magyar királyok, a sz. koronához tartozó országok, tartományok, megyék, városok, folyamok és ásványvizek soroltatnak elő.

A megyékről szólván előadja azoknak nevezetességeit történelmi, földtani tekintetben; itt valamint mindenütt

¹ *Fessler*, Geschichte der Ungern. IX. kötet. 184, 185. l.

² *Dissertatio paralipomenonica rerum memoribilibium Hung. Tyrn. 1699. — Continuatio dissertationis paralipomenonicae rerum mem. Hung. Tyrn. 1700.*

Zágráb, Varasd, Körösmegyét Szlavoniába helyezi, Horvátországnak a Kulpán túli részeket nevezvén: Esztergam, Buda, Pécs, Visegrád leírását régi fényökben *Oláh Miklós* szerint közli. — Erdélyen kívül, még Havasalföld és Oláhországnak ismertetését, a boszniai, szerb, bolgár városokat adja. — (I—VII.)

Áttér azután a városok kezdetére, a b. szűz csudatévó képeire *Eszterházy Pál* után, és a magyar városok régi helyneveire (VIII—XI.), Magyarország és kapcsolt részei érsekségei és püspökségeire, az egyes megyék főpapjaira a legrégibb időktől koráig, több történeti észrevétellel, melyek főleg a dalmát püspökségekre vonatkozólag érdekes adatokat tartalmaznak, a címzetes püspökségek viszonyai felderítésére. — (XII—XXXII.)

Elősorolja a magyarországi prépostságokat, apátságokat, káptalanokat, hiteles helyeket, a Rómába fizetendő püspöki díjakat, a főpapi zászlóaljakat, a benedekiek, ezistercziek, premontréiek, karthausiak, sz. János keresztes lovagjai, domonkosiak, ágostoniak, pálosok, ferenczieknek kolostorait; a világi és bizonytalan szerzetű apátságokat, azoknak alapítóit; a világiak kezében levő vagy más szerzetekre szállott prépostságokat és apátságokat; a magyarországi szerzetes rendek elenyéztének okait, a Jézus-társaság társodáit, házaít, és növeldeit, az esztergami érsek hatósága alá tartozó kiváltságos plébániákat, a sz. János lovagrend nagy-mestereit, a pálosok főkormányzóit (generalisait), a pannonhalmi főapátokat, a Jézus-társaság fő- és tartományi kormányzóit, a rend megtelepülése óta hazánkban; — a nagyszombati egyetem rectorait és cancellárjait, hittudományi tudorait, az egyetemi templom ereklýeit; mikhez a magyarországi szentek jegyzékét adja, oly tágas értelemben, miszerint

mindazokat elszámolja, kik akármilyféle összeköttetésben állanak hazánkkal, így *Borgia Alfonst*, mert családja állítólag honunkból szakadt Katalóniába, *Serotina* római szűzet, mert tetemei a nagyszombati egyetem templomában vannak, sz. *István* vértanút, mert Saroltának álmában jelent meg stb. (XXXIII—LXXVI.)

A katholika hit terjedése és megszorításának okai után, a szent székek illetékességéhez tartozó ügyekre tér, és itt a házassági ügyek tekintetéből a tridenti zsinatnak kötelező erejét, ha nem is kihirdetésénél fogva, ámbár azt is valószínűnek tartja, de minden esetre gyakorlat által történt elfogadása alapján hét érveléssel bizonyítja; majd az apostoli szentszék jótéteményeit, a vallási surlódásokból eredt háborúkat, a szerzetes rendek kezdeteit hazánkban, és kegyes alapítványaink sorát említi fel. (LXXVII—LXXXII.)

A következő sorozatok inkább világi tárgyakat tartalmaznak, nevezetesen a magyar rendeket, Pannónia első lakosait, utóbbi uralkodóit, a magyarok vezéreit, Álmos őseit egész Nimrod és Noéig, a különböző szláv tartományok volt királyait, Magyarország nádorait és többi zászlósait, cancellárjait, kincstári elnökeit, koronaőreit, a korona-javakat, pozsonyi és temesi ispányokat, az akkor élt zászlósok és főispányok neveit, a sz. szék magyarországi követjeit, a hazánkban levő vallásokat és néptörzsököt, a keresztény-török csatákat, azon horvát ispányokat, kik Kálmánnak felajánlották országukat, a kir. kuria tagjait, a kir. követeket más fejedelmekhez, a harminczad-helyeket, a hűtlenség eseteit, magyar várak ostromait, a Leopold alatt visszafoglalt helyeket, a póstaállomásokat Pozsonytól N.-Szebenig. (LXXXIII—CXXIX.)

A második értekezés harminczhárom kiegészítő soro-

zatból áll; tartalmuk a magyar korona tartományaiból származott pápák, császárok, bíbornokok; — a magyarokkal csatázott török császárok; a velencei dogék, a törökök ellen elesett nevezetesebb vitézek nevei, a magvaszakadt híresebb családok; a magyar főúri és honfiúsított családok; magyar írók, külföldiek, kik Magyarországról írtak; az arbei és ozerói püspökök; magyarok hős tettei, több káptalan élő kanonokjai, a bajmóczi prépostok; nagyszombati egyetem tudorai, babérkoszorúsai, dékánjai, a ferenczrendiek tartományi főnökei.

Végül a még pótlandó tárgyak lajstromával, és számos igazításokkal zárja be értekezését.

Ezen *rész* többi szakaszaiban a kertészet, vadászat, madarászat, halászat, a házi gazdaság szabályait adja, a gazdáknak ártalmas állatokról, a *XIII. Gergely* alatt történt naptárjavításról, és végre a tudományosság teljes készületével, de egyszersmind az iskolaság merev szellemében az emberi lélek állapotjáról a jelen élet után értekezik; és többek között vitatja, hogy a testek feltámadásánál mindegyikünk harmincznégy éves leend, hivatkozván sz. Pál levelei egyik állítására, ¹ mi, valamint ilyféle kérdések fejtegetése: Valjon egy vagy több trombita fog-e harogni az ítélet napján? milyen alakú leend a boldogok számára rendelt helyiség stb? a scholasticismus legvirágzóbb korszakára emlékeztetnek.

A *harmadik* tized *második* része *Szentiványi* halála után, *Szász-Keresztély Ágost* bíbornok érsek nevének szentelve az egyetemi nyomda által bocsáttatott közre (1709).

Abban a tudományok és azok módszeréről értekezik,

¹ «Donec occurramus omnes in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi.» Ad Ephes. 4. v. 13.

először általában, hol a dictatio (tollba-mondás) ellen érelyesen nyilatkozik, és a *Lullus Raymund*-féle, *Kircher* által tökéletesített négy oszlopszatban kilencz-kilencz kérdést tartalmazó iskolás módszert ajánlja; majd felállított elveit az egyes tudományokra, nevezetesen az észtanra, természettanra, orvostanra, ismetanra, erkölcs- és államtanra, ágazati és erkölcsi hittanra, jogtudományra, asceticára, sz. irás magyarázatára és vitályos hittanra alkalmazza, mindegyiknél bizonyos észrevételeket, sarktételeket, a hasonlatosság, taglalás és egyítés, a *Kircher-Lullus*-féle rendszer, végre az összevetés hasznát fejtegetvén.

Az erkölcs- és államtant annyiban különbözteti meg egymástól, mennyiben az első az egyesek, az utóbbi az államok javára törekszik; *Machiavell* rendszerét kárhoztatja; a kormányalkatok között a monarchiát pártolja, kivéven ha zsarnoksággá fajul. Sarktételeinek (számra 161) mutatványául szolgáljanak a következők: «*Sit princeps mitis, pietatis amans, poenae parcus;*» *Misera est prudentia ex periculis facta;*» *Sapientia et consilio magis, quam armis tutantur respublicae;*» *Formidabilior est exercitus cervorum leone duce, quam leonum cervo duce*» stb. Toldalékul még az emberi szenvedélyekről, és a római birodalom rövid történelme után, a római-német birodalom állapotjáról elég szabadon értekezik.

A jogot a római jog útmutatása szerint természetire, nemzetek jogára és tételesre osztja. A természetit az ész ama világának mondja, melylyel a teremtető az embert megajándékozta, hogy kötelességeit kellőleg felfoghassa. A nemzetek joga közös minden vagy helyesebben majd minden nemzeteknél. A tételes vagy Istentől, vagy az Istentől arra felhatalmazott embertől ered; az emberi jog császári és kánoni, az első közös minden országokra nézve;

azonkívül vannak még országos és helyhatósági jogok is. — A császári és kánoni jog részei elősorolása után, a jog főeszméit adja; a tulajdon vagy hatóságra vagy saját-ságra vonatkozik (*dominium iurisdictionis et proprietatis*); az előbbi alatt az országlatot érti, mely egyházi vagy világi; szól továbbá a hatóságok, vizsgálatok, tanuzás, idézés módjáról, összesen 46 jegyzetben; majd a jogban előforduló műszavak magyarázatát adja; — 363 sarktételt mindket törvényből, 358 hittani és jogtudományit, és még 368-at részint a polgári részint a kánoni jogból közöl, melyek mind számuk mind tartalmukra nézve, a magyar törvénytár kiadásában előfordulóktól nagyrészt különböznek. A taglaló rendszer példájaként, a justiniani institutiók és a pápai ügylevelek címrovatait adja. — A Lullus-Kircher-féle módszer szabályait a végrendeletekre alkalmazza, és végre mintegy jóslólag a törvények összehasonlításából származható nagy előmenetelét érinti meg a jogtudományoknak.¹

A *harmadik* és utolsó részben tíz szakaszban az emberi test különböző tulajdonairól, az emberi nemről általában, az emberi test részeiről, a lélek szenvedélyei és indulatjairól, az ó és új világ nevezetességeiről, különféle bűvészeti mesterségekről, a szakál- és hajviselésről különböző népeknél értekezik, a magyar királyok rövid történetét és két rovat alatt számos különös kérdés fejtegetését adja.

A királyok története (*Florus regum Hungariae*, átszöve legendákkal, itt-ott éles észrevételekkel mindegyik uralkodóról néhány verset hoz, melyekből a Máriára vonat-

¹ «Quae sane combinatio nemine reclamante maximam lucem iurisprudentiae adferre potest.» D. III. P. II. 430. l.

kozók világosan mutatják, hogy szerzőjük M. Terézia korát megelőzte.

A különös kérdések az iskolaság jellegét viselik, így többek közt fejtegeti: miért teremtetten Isten a világot, melyre nem szorult? mily nyelven szólt ez alkalommal? az ég melyik részén lőn teremtvén a nap? hogy nyugodott Isten a teremtés után? mily napon vétkezett Ádám? teheti-e az ember magát természetes eszközökkel halhatatlanná? lehet-e embert állattá átvarázsolni? lehet-e az ördögöt szerződéseire teljesítésére szorítani? vannak-e bájítalok? stb.

Ezen, mint tartalmának vázlata mutatja, az emberi ismeretek legkülönbözőbb nemeire terjedő munkának néhány szakasza külön is jelent meg. A *harmadik* tized két első értekezéséről azt már megérintettem; külön bocsáttattak még azonkívül közre a magyarországi időszakos rövidletek, gróf *Koháry István* nevének szentelve,¹ a lélek állapotjáról szóló értekezés,² és kettős kiadásában a mezei gazdaságra vonatkozó czikkei.³

A jogtudomány körében *Szentiványi* emlékezetét azonban nem e munka tartotta fenn, hanem a magyar törvénygyűjteménynek újabb és teljesebb kiadása, melyet közel hetven évvel a bécsi kiadás után 1696. Nagyszombatban kezdett meg.

Első kötetében a nyomda ajánló levele után *Kolonics Lipót* bíbornok-főérsekhez, *Werböczy István* Hármaskönyve, másodikban a kir. végzemények 1583-ig, harma-

¹ Summarium Chronologiae Hangaricae. Tyrnaviae, 1698.

² Dissertatio de statu vitae futurae. Tyrnaviae, 1702.

³ Oeconomia philosophica ex tribus tomis R. P. Mart. Szentiványi collecta et in V. LL. divisa. Tyrnaviae, 1746. 2. kiad. 1754.

dikában Rudolf végzeményei 1604-ig, mint a bécsi kiadásban, majd a bécsi és zsitvatoroki békekötések mellékleteikkel, melyeket *Szentiványi* a pataki részleges kiadásból vett ki, és «Ujabb Törvények» (Novellae) czíme alatt a végzemények 1608—1688-ig foglaltatnak.

Azokhoz járulnak a mellékletek, melyeket a püspöki névsorozatok és a régi jogszabályok kivételével, mikre nézve «Miscellaneáira» utal, a *Mossóczy*-féle és bécsi kiadásokból híven megtartott, sőt másokkal is bővített.

Nevezetesen hozzáadta III. Ferdinándnak 1656. évben az Enns alatti Ausztria számára kihirdetett büntető törvénykezését, *Kitonich* módszeres törvénykezési útmutatását és kételyeit, a végzemények újabb tárgymutatóját, mely jobbadán az 1668. évi pottendorfi mutató nyomán készült, és a nádorok sorozatát.

Szentiványi a törvénygyűjtemény szövegére nézve nagyobb részt a bécsi kiadáshoz ragaszkodott, úgy hogy *Mossóczynak*, korára már alig alkalmazható több jegyzetét átvette, sőt gyakran még annak lapszámaira is hivatkozik, holott ebbeli idézései saját kiadására nézve helytelenek; *Mossóczynak* jegyzeteit *Kovachich* szerint egyetlen egygyel toldá meg, mely az arany bulla végzáradékára vonatkozik.

A mellékleteket azonban mind a harmadik rész végére hagyá. I. *Ferdinánd* végzeményeit számsorozattal, több más végzemény czikkeit fölzetekkel látta el (1519. bási; 1587. 1595.), az újabb törvényczikkeket hozzáadta, és az egész gyűjteménynek a római és kánoni törvény tár példájára «Corpus iuris hungarici» czímét adta, mely a későbbi kiadásokban is megtartatván, általánossá vált.

Szentiványi ugyan e kiadás szerkesztőjének magát sehol nem nevezi, de hivatkozásai «Miscellaneáira», és «Dissertatio Paralipomenonicája» előszavának néhány sorai, aziránt minden kételyt eloszlatnak.¹

Az előbbi kiadásokról meg nem emlékezik, habár azokat szorosán követte, felemlíti azonban, hogy több főúr és jogtudós az elavult vagy eltörölt törvényczikkek kihagyására buzdították, mit mint hatáskörén kívül lévőt nem teljesített, hanem felsőbb hatalmuakra (*altioribus*) bizandónak tart.

Ezen gyűjtemény hét külön címlap és lapszámítással jelenvén meg, egyes részei valószínűleg külön is bocsáttattak áruba, miből megmagyarázhatónak tartom, hogy 1734. részben új kiadásuk szükségeltetett, melyhez az 1730. évi hadszabályzat adatott.

Talán azon körülmény teszi megfejthetővé egyszersmind azt is, hogy, mint a Szegedy-féle kiadásra nézve adott királyi kiváltságlevélben megérintetik, negyvenhét év lefolyta után, még sok, aligha nem csonka példánya, maradt fen ezen kiadásnak.²

Szentiványi irodalmi munkássága még azonkívül a hittanra, névszerint a vitálytanra, terjedt ki. Több mint húsz munkában, melyek közül néhány halála után bocsáttatott közre, védelmezte egyháza elveit, ostromolta más felekezetűeknek tanait.³

Különös említésre méltók azon értekezései, melyek-

¹ «Ad liberandum fidem nostram, qua adpromiseramus in fine decretorum Regni Hungariae editorum.» Dissert. Paralipom. Prolocutiójában. 1. l.

² *Kovachich* J. N. Notitiae praeliminaries ad Syllog. decret. comit. 26—33. 51—57. l.

³ Czimeiket lásd *Fejér*: Hist. Acad. Scient. Pázm. 218, 219. l.

ben a keleti egyház egyesüléséről, és a magyarországi béke helyreállításáról fejtette ki nézeteit, állítván, hogy az csak a katolika vallás általános elfogadása által válnék lehetségessé; nemkülönben azon védirata is, melyben a Jézus-társaság ellen felhozott vádakat vette vizsgálat alá.

Ezen munkái, melyeket legtöbbnyire agg korában egyéb bokros foglalkodásai mellett irt, nagy hatást gyakoroltak, számos elleniratra szolgáltatott alkalmat, és a haza határain kívül is ismeretessé tették nevét. Néhány latinból németre fordítottatott, némelyikét pedig magyar nyelven bocsátotta közre, nevezetesen egyikében «Ötven okok és indulatok» soroltatnak elő, miért kell a mostani keresztények között lévő vallásokból, egyedül a közönséges római választani, másikában pedig a hit versengéseiről irt első négy könyvecskéit magyarítva bocsátja a közönség elé. ¹

Kéziratban az említetteken felül még fenmaradt és egyetemünk könyvtárában levő dolgozatai is, a hittudományok, nevezetesen az ágazati hittan körébe vágnak.

Végre *Szentiványinak* tulajdonítják azon név nélkül latin nyelven 1675—1703. időről-időre részint Nagyszombatban, részint Bécsben megjelent röpívek szerkesztését is, melyek a nap eseményeit tartalmazván, hazánkban a később oly jelentékenynyé vált időszak irodalom zsongéinak és előhírnökeinek tekinthetők. ²

¹ Quinquaginta rationes et motiva seu ötven okok és indulatok, miért a mostani keresztények között lévő vallásokból egyedül a közönséges római vallást kell választani. Nagyszombat, 1702. — Négy rövid első könyvecské, a hitben támadott versengésekről. Nagyszomb. 1702.

² *Fejér* : Hist. Acad. Scient. Pázm. 220. 1.

Szentiványi Sokfélejében (miscellaneáiban) önmagát mathematicus, chronologus, physicusnak mondá; bátran hozzáadhatta volna a controvertista czimét is, mint másoknál tévé.

Munkái azon sokoldalúságot tüntetik elő, melyre újabb időben a tudomány belterjének öregbülésével ritkábban akadunk.

Abban találok egyik okát, hogy egyes szakokban kevésbé alapos; így a földirat körül oly állításaira találunk, melyek részben onnan, részben talán azon körülményből is válnak megmagyarázhatóvá, hogy Magyarország nagy része csak akkor szabadíttatván fel a törökök hatalma alól, kevésbé volt ismeretes: így Hevesmegyét Honttal zavarja össze, míg ez utóbbinak helyeit Zólyomba teszi, Modort, Bazint, Sz.-Györgyöt egy szabad kir. városnak mondja (unam liberam civitatem constituit) stb.

Történeti hibáit korának inkább mint személyének tulajdoníthatjuk; hazai nevezetességeink sorozatai miatt pedig, akármily hiányosak legyenek is, teljes elismerésünket, vas szorgalmának méltó bámulatát érdemli meg, főleg ha fontolóra vesszük, mily csekély gyámolításra talált, ismételt felszólalásai daczára, honosai legtöbbszörénél.

Panaszai majdnem azonosak azokkal, melyekre hason ügyben századdal később a *Kovachichok* fakadni kénytelenültek. ¹

A természettanban sok előítélet, balvéleménynek tüzes czáfolója, azoknak a természeti földiratban még több tekintetben hódol, és *Koperniknek* rendszerét, mely már

¹ Például Notitiae praelim. 146, 147. l.

akkor majdnem általános elismerésben részesült, főleg hittani szempontból visszautasítja, a tritonokról, syrenekről szóló mesékkel párhuzamba teszi. ¹

Hittudományi kitűnő ismereteit, jártasságát a sz. írá-
sok magyarázatában fényesen bizonyítják munkái; de az
iskolásság békőiből ki nem bontakozhatván, számos kér-
déseket tárgyal, tudományos készséggel megoldani
törekszik, melyeket korunk hittana figyelemre többé nem
mélthat.

Vitályos irányzata, melynek későbbi éveiben tevékeny-
sége nagyobb részét szentelé, más tárgy munkáiban is
nyilvánul, főleg midőn a protestansokról szól.

Távol legyen tőlem, hogy *Szentiványitól* a buzgó hit-
tudóstól, a vallási vitályok ama korában, a tárgyiasság-
nak azon nemét követeljem, melylyel oly sokan nap-
jainkban minden erkölcsi eszme iránti közönyösségeket
palástolni, az áldozatkészség és kötelességteljesítés leg-
magasztosabb példáit, külső eredményökre, anyagi hasz-
nukra alapított kétkedő bírálattal érdemökből kivet-
köztetni, becsöktől megfosztani, és így az emberi nem
fensőbb hivatásának legtündöklőbb bizonyítékait elho-
mályosítani törekszenek, — távol legyen tőlem, mondám,
hogy a tárgyiasság azon nemét akár *Szentiványitól* akár
mástól, kiben a férfias jellem legszebb díszét, a meg-
győződés őszinteségét és szilárdságát meggyökeresítve
szemlélem, követeljem; de megvannak a jogosság és
méltányosságnak e tekintetben is bizonyos véghatárai,
ezekhez ő nemcsak igen közel jár, de némelykor azokon
túl is megy; például midőn a sz. korona fényének, terü-
letének terjesztése iránti minden buzgalma mellett, az

¹ Miscellan. D. II. P. I. 363. l.

idők viharaiból fenmaradt részek elszakasztására irányzott nyilatkozatokat, mihelyt vallási érdekekre vonatkoznak, jóváhagyólag említi. ¹ Mindamellett azonban a bécsi békekötést a pataki részleges kiadásból ő vette által a törvénygyűjteménybe, hol azután állandóan meg is maradt.

Módszertani nézetei a gondolkodó főt, a tanításban gyakorlott férfit egyaránt tüntetik előnkbe, állításai kevés kivétellel napjainkban is megtartják érvényüket, igazságuk mindenki által el fog ismertetni, ki a tanítói pályát közelebbről ismeri; csak hogy a *Lullius Kircher*-féle rendszer dicsőítésében újabb bizonyítványát nyerjük azon ropant befolyásnak, melyet az iskolásság egész eszmefolyamára gyakorlott.

A jog körül, melynek tanítási pályáján csak néhány évet szentelt, a szokásos felfogásokra akadunk: a császári és kánoni jog általánosságát ő is vitatja, a magyar törvényt helyhatóságának (municipalénak) tekinti. ²

Roppant munkásságáról, kitünő szorgalmáról hátrahagyott dolgozatai, és kortársai tesznek tanúságot. Ő maga gyakrabban állítá, miszerint a legsúlyosabb börtönben szívesebben volna, mint a legfényesebb könyvtárban, ha a könyvek használatától eltiltatnék. ³

De talán nagyon is hosszas voltam oly férfi jellemzésében, ki inkább más tudományok körében, mint a jogban tündöklött.

Úgy véltem azonban, hogy *Szentiványi*, ki hazánk legnagyobb pankratiastáinak egyike, a magyar tudomá-

¹ Dissert. paralipomenonica 171. 204. l.

² Miscellan. D. II. P. I. 256. l.

³ *Kazy*: História Univ. Tyrnav. 302. l.

nyosság hírét külföldön is terjesztette, bővebb ismertetésre annál méltóbb, minthogy a hazai jogtudomány neki nemcsak a törvénygyűjteménynek teljesebb kiadását, hanem azon elnevezését is köszönheti, mely nemzedékről nemzedékre átszállva, köz- és magán életünk minden viszonyaiban oly nagy jelentőségre emelkedett.

IV.

SCHRETTER KÁROLY.

Schretter Károly nemes családból született Körmöcbányán 1644. febr. 14-én. Miután a nagyszombati egyetemen 1661-ben a bölcészet első koszorúját (baccalaureatust), 1662-ben pedig tudorságát elnyerte, 18. évében a Jézus-társaságba lépett, és a hittani tudorfokozatot megszerelvén, a bölcészeti tudományokat, nevezetesen a természettant Nagyszombatban (1677—1678.) és Bécsben összesen hat, a kánoni jogot a nagyszombati egyetemenél több évig tanította; ugyanott a finövelde, Győrött, Lőcsén, Beszterczebányán pedig a szerzet társodáinak igazgatója, 1684-ben ez utóbbi városban Tököly követőitől fogságba ejtetett és Kassára vitetett. 1704-ben Nagyszombatból e városnak a Rákóczyak általi elfoglalása után száműzetett; visszatérvén honába, 1718-ban július 20-án Győrött meghalálozott.

Tőle származik «*Concordia canonica Juris ecclesiast. civilis et hung. de testamentis et immunitate ecclesiastica*»,¹ *Dvornikovics Mihály* váci püspök és veszprémi kanonoknak ajánlva, ki hajdan tanára volt a római jognak az egyetemenél. — Munkája kezdetén szerző az egyháziak vagyonáról általában, nevezetesen arról értekezik:

¹ Desumta ex lib. III. decret. tit. 25. 26. 49. Tyrnaviae 1698.

vajjon az birtokosai rendelkezése alá tartozik-e vagy sem? és különbséget tesz nemeire nézve; mert míg az egyháziak saját öröklött vagy szerzett javaik valóságos tulajdonosai: az egyházi javaknak csak kezelői, az abból származott jövedelmeknek azonban tulajdonosai azon megszorítással, hogy a fölösleget kegyes czélokra fordítani vétek súlya alatt kötelesek.

Áttérvén a végrendeletekre, melyekre nézve hazánk törvényei, nevezetesen az 1638. 31. és 1655. 46. t. cz. csak általában a szokásos ünnepélyeket megtartandóknak rendelék, és kifejtvén a római és kánoni jog arra vonatkozó intézkedéseit, azoknak alkalmazhatóságát vizsgálja hazánkban. — A magán végrendelethez hét tanút kíván, az örökös nevezését lényegéhez számítja; a kánoni jog ama szabályát, hogy a végrendelet érvényéhez a plebanos jelenlétében csak még két tanú szükséges, kizárólag a pápai területre szorítja, mert a papok is honpolgárok lévén, világi ügyekben a polgári törvények alatt állanak; egyébiránt a római jog szigorú ünnepélyes alakszerűségeit nem tartja mindenben alkalmazandóknak. — A rendelkezhetés jogát megtagadja a papoktól haláluk esetében még jövedelmeikre nézve is, kivéve pápai engedély vagy egyes országok szokásjogának alapján; a közönséges helyettesítésnek szerzeményekben, a hitbizományinak csak az 1687. 9. t. cz. értelmében főrendüeknél ad helyet. Említi, hogy hazánkban sem a köteles rész, sem a quarta trebellianica és falcidia nem alkalmazhatók, de az ok nélküli kiörökítés ellen azért nyilatkozik, mert a gyermekek öröködése a természetjogban gyökerezik. — Ezen tárgyat tizennégy tétel és tizenkét kérdésbe foglalván, a következő három tétel és három kérdésben az egyházi kiváltságról szól, és azt az általános gyakorlat szerint hely-

beli, vagyoni és személybelire osztja. Az elsőre vonatkozólag elősorolja ama nyolcz büntettet, melyek XIV. Gergely rendelete szerint a menhelyek hatása alól ki vannak véve. A vagyonira nézve azt állítja, hogy még szükség és háború esetén sem lehet az egyházi javakat rendszerint adó alá vetni, de önkénytes adakozásra felszólíttatván az egyháziak a pápa megegyezésével a felhívásnak eleget tehetnek. Megadóztathatók mindazonáltal a hűbérek, vagy ha az adomány a polgári főhatóság fentartásának nyílt kikötésével történt volna. A személybeli kiváltság rovatában tárgyalja megszegőinek büntetéseit mind a kánoni, mind a magyar jog szerint, melynek szellemében azt a nagyobb hatalmaskodás esetei közé sorolja, minthogy az egyháziak nemesi joggal élnek.

Értekezése kora irányát tükrözi vissza, a római, kánoni és hazai jog kellő ismeretét, világos felfogását tanúsítja; előadási nyelve folyó és érthető, az ajánlásnak kivételével, melyben itt-ott dagályos.

V.

TAPOLCSÁNYI LŐRINCZ.

Tapolcsányi Lőrincz, született Rosindolban Pozsony-megyében 1669. jul. 27-én. A bölcsezsézetet a bécsi egyetemnél mint a Pázmány-féle intézet növendéke tanulta; 1690-ben a Jézus-társaságba lépett, és próbaidejét a bécsi sz. Anna-féle házban töltötte. A hittudományokat a grátsi egyetemnél tanulta, és mind a bölcsezsézet-, mind a hittanból tudorrá avattatván, Grátsban kezdette tanítói pályáját az erkölcsstan előadásával; onnan a nagyszombati egyetemhez küldetvén, ottan, kilencz hó kivételével, melyet mint a Pázmány-növendékház igazgatója Bécsben töltött, élte fogytáig működött. Tanította a bölcsezsézetet, kánoni jogot, hittant; az egyetemi cancellárságot három évig helyettesként (1712—1714.), utóbb még hat eszten-deig viselte (1722—27.); az egyetemnek két ízben (1719—21. és 1729.) nagyságos rectora, mint olyan 1729. szeptember 30-án jobb létre szenderült.

Tapolcsányi a kánoni jogban bő és mély tudománnyal bírt; mint az esztergami szent széknék tevékeny tagja, a legnagyobb elismerésben részesült; az ország primása Szász Keresztély Ágost herczeg szövvényesebb ügyekben mindenkor még távollétében is tanácsával élt; azt vették igénybe mindenünnen, úgy hogy *Kazy* méltán

irhatá róla: «Singularis sacrae iurisprudentiae — — — — — ob quam ad eum ceu oraculum in summis difficultatibus magnus undique fiebat concursus.» ¹ — Szerzetét az 1715-ki országgyűlésen képviselte, és annak tagjainál mély tudományosságán és fényes erényein kívül emléket azáltal is állandósította, hogy mint nagyszombati rector a szerzet Albana nevű közel fekvő nyaralóját ékesen helyreállította.

Egyházi jogi jártasságának bizonyítékául szolgál azon munkája, melyet «Centuria casuum ex academicis qua decretalibus qua theologicis praelectionibus» czíme alatt Bécsben 1728-ban bocsátott közre, és mely az előbb külön megjelent «Quinquagena»-nak (Tyrnaviae 1716.) bővített kiadása volt.

Ezen gróf *Erdödy László Ádám* nyitrai püspöknek ajánlott munkája első részében ötven, toldalékában nyolcz kiválólag a kánoni jog körébe vágó esetet, második részében pedig ötven töredelmezési esetet tárgyal, melyekhez az ifjak gyóntatása iránti utasítás járul.

Mig a második rész inkább az erkölcsi hittant, az első az egyházi jogot illeti. Vonatkozással a gyakorlati életben előfordult esetekre megvitatva olvassuk itt a kánoni jog főelveit, megvizsgálva találjuk a véleménykülönbségeket, mérlegezve az érvek és ellenérveket, kellő tekintettel a forrásokra és a leghíresebb kanonisták irataira.

A munka jellemzésére szabadjon a megvitatott esetek egyikét felhozni. — Janka magyar nő Aurel franczia nemessel, ki hazánkban tartózkodik, lép házasságra; utóbb férjével Franciaországba térvén, ott Aurel szülei a házasság felbontását sürgetik, mivel kiskoru fiok beleegye-

¹ Historia Universitatis Tyrnaviensis 324. l.

zésök nélkül kelt egybe; a lyoni szent szék, miután Franciaországban a szülei beleegyezés emlékezetentúli szokásnál fogva a házasság érvényéhez megkívántatik, a tridenti zsinat fegyelmi szabályai pedig a francia egyházban el nem fogadvák, a házasságot fölbontja, és a honába visszatérő Jankának arról bizonyítványt ad; ki eme fölbontó ítélet és bizonyítvány alapján az esztergami megyében mással akar egybekelni. — Az innen eredt kérdés eldöntésénél *Tapolcsányi* a szóban lévő házasság teljes érvényét vitatja, mert Magyarországon köttetvén, arra nézve döntök az itt érvényes szabályok; minthogy a «locus regit actum» általános jogszabály szellemében, hason esetben a házasság érvényét fentartandónak rendelik *IX. Gergely* pápa ügylevelei (cap. 1. X. de sponsal. et matr.). — Az ellenkező nézetek összehasonlításánál a házassági akadályok természetéről, azok megalapítási jogáról, a törvényesen honosított szokások erejéről, azok különbségéről fegyelmi tárgyakban alaposan, az állam jogkörének teljes méltánylatával értekeznek. Más eseteknél is mindenütt az általános elvekre ügyelvén, a pápai rendelvények kihirdetésének szükségéről, a püspöki és áldori rend különbségéről (mire nézve véleménye: «Episcopatum non esse substantialiter distinctum ordinem ab ordine sacerdotii, sed huius duntaxat complementum et perfectionem»), az elévülésről, a kölcsönszerződésről, tekintettel a pénzértéknek időközben történt változásaira, a jó és rossz hiszemű birtoklásról, halál valószínűségéről, felmentésekről (dispensatiókról) tudományos tájékozottságot valamint önálló ítéletet, és a viszonyok teljes méltánylását tanúsító érdekes fejtegetésekre akadunk, melyek szerzőjük kortársai előtti tekintélyét teljesen igazolják.

«Axiomata Christiano-Politica» című munkájában ¹ Seneca műveiből egybeállított húsz erkölesi mondat bővebb kifejtését adja, melyeknek választása tapintatáról, tárgyalása az érintett író belterjes tanulmányozásáról, tesznek tanuságot, és melyek közül hogy csak néhányat említsek a «Contemta res est homo nisi super humana se erexerit», «Nulla fortuna non mixta infortunio», «Nemo beatus qui solus» című rovatok még ma is tanulságos olvasmányúl szolgálhatnak.

Írt még azonfölül több hittani munkát az Istenről, bűnökről, kegyelemről; sz. Ignácra tartott emlékbeszédében ékes jellemrajzát adja szerzete alapítójának; két kiadásban megjelent «Academicus de ente morali disputans» ² című értekezésében a bölcsészet akkori állásának megfelelő erkölcstani ismereteket bizonyít. ³

¹ — — — — discursibus ethicis e Senecae Cordubensis Philos. operibus collectis illustrata Tyrn. 1706.

² Tyrn. 1706. 1726. — Theses theologicae de Deo. Tyrnav. 1727. De peccatis, gratia et merito. Tyrn. 1727. — Idea strenui fidei div. propugnatoris et amplificatoris S. Ignatius de Loyola. Tyrnav. 1718.

³ E férfiról, kiről *Kazy* ezt mondá: In P. Laurentio Tapolcsányi praeter natalium conditionem nihil humile, lásd: Horányi, Memoria Hung. III. 397. l.

VI.

BENCSIK MIHÁLY.

Bencsik Mihály lipótmezei származásu nemes családból született a Jászságban 1670 körül. Latin tanulmányait a Jézus-rendbeliek gyöngyösi közélettanodájában végezte; innen a nagyszombati egyetemre ment, hol a ss. mm. és bölcsészettől mesteri koszorút nyert; majd a jogtudományok tanulására adta magát és 1691. szeptember 2. az esztergami káptalan pártfogása és *Koller Ferencz* a kassai jog tanárának elnöklete alatt a hazai jogból, 1693. január 7. pedig *Sommeting Fridrik Ernő* előadásai szerint a római vagy mint akkoron nevezék császári jogból nyilvánosan vitatkozott.¹ Tanulmányai befejezése után hites ügyvéddé lett, utóbb pedig az esztergami káptalan és Pozsony megye ügyésze, ennek táblabírája, Nagyszombat sz. kir. városa tanácsosa, és a nagyszombati egyetemnél a hazai jog elméletének husz éven tul rendes tanítója volt, míg a törvénykezést *Lehotay Endre* szentszéki jegyző tanította. Polgártársai bizodalmánál fogva 1712. és 1714—15. Nagyszombat városának országgyűlési követiségét viselte, 1712. szeptember havában az országgyűlés járvány-okozta szétoszlataása után, a jász-kún kerület

¹ Novissima Diaeta. 101. l.

ügyében Bécsbe küldött országos választmánynak, ¹ nemkülönben az 1715. 24. törvényezikk által, a törvények különösen a törvénykezési rend reformjára kiküldött rendszeres országos bizottságnak tagja volt.

Életének rövid vázolata tanuságul szolgál elméleti és gyakorlati munkásságának; irodalmi működésére nézve, mely figyelmünket nagyobb mértékben veszi igénybe, mindenekelőtt azon tételek érintendők meg, melyek említett vitatkozása alkalmával: «*Conclusiones Patrio-Juridicae ex consvetudinario iure Inclyti Apostolici Regni Hungariae*» czimével, neve alatt 1691. Nagyszombatban jelentek meg.

Husz következményben (conclusióban), melyek mindegyike több tételt foglal magában, némely előismeretek után kivonatát vesszszük a magyar törvénykezés rendszerének; a pörlekedésben előforduló személyek, a per egyes részei, az idézés, megjelenés, kereset, kifogások, perbevallás, ítélet és perorvoslatok körüli elvek, hivatkozással a hármas könyvre, végzeményekre és *Kitonich* pörrendjére, adatnak elő.

Ezen tételek a legérdekesebbek közé tartoznak, mert a honi jog akkori tanmódját az ujonnan keletkezett nagyszombati jogtudományi karnál tüntetik előnkbe, és aligha nem a hazai jogból az első vitatkozásnak emlékét ezen egyetemnél tartották fen; mert nemcsak hogy *Tolvay* és *Kazy* régiebből nem tesznek említést, hanem annak valószínűségét azon körülmény is emeli, hogy a jogi leczkék jövedelem hiánynál fogva, 1679-ig félbeszakasztván, ² 1680. ismét, az uralkodó járványok és háborús

¹ Novissima Diaeta. 162. 163. l.

² Lásd az I. sz. cikket.

viszonyok folytán megszűntek, és a kánoni jogból 1685., a polgári törvényekből pedig még később vevék újra kezdetüket. — Bővebb fejtegetések e czikk körén kívül esik, mert azokat nem annyira *Bencsik* mint inkább *Koller Ferencz* tanára, kinek elnöklete alatt vitatkozott, sajátjának tekintem, és neki csak az ajánlást tulajdonítom, melyben a vitatásul kitűzött tételeket sz. István királynak szentelvén, azt törvényhozásánál fogva *Solonnal, Lycurggal, Trismegistussal* hasonlítja össze.

Nagyobb nyomatéku *Bencsiknek* a magyar közjogról írt munkája, mely neve emléket az utókorra tartotta fén, és Nagyszombatban 1722. következő czím alatt: «*Novissima Diaeta nobilissima Principis SS. et OO. Inclyti Regni Hungariae partiumque eidem annexarum sive propositiones academicae lege nobilitares etc. ius patriae publicum redolentes*»¹ bocsáttatott közre, midőn fia *Miklós* a hazai jog három évi tanulása után a nemesség jogai fölött vitatkozván, atyja eme munkáját az országosan egybegyült rendeknek ajánlotta fel.

Huszonhárom állításban (propositióban) tárgyalja a közjog elveit, mindegyikhez csatolt kérdésekben a kétegyesebb tanokat vitatván meg, azon mind elő- mind zárszavában kijelentett szándokkal, hogy az összes magyar államjog körrajzát adja. De lássuk munkája vázlatát, hogy ítéletet hozhassunk az iránt, mennyiben közelítette meg feladványának megfejtését.

A nemesség a közjogi viszonyok legfontosbikát képezvén, annak értelmezésével kezdi meg munkáját: eredetét hazánkban a hunok katonai szokásaiból származtatja,

¹ Tyrnaviae typis acad. S. J. per Fridericum Gall. 1722. 190 lap 4. rétbén.

valóságos megalapítójának szent Istvánt állítja. A nemesség és országos rendiség szerves és lényeges egybefüggésénél fogva, ez utóbbira és az ország államalkatára tér; a rendiség ismertető jelét az országgyűlési szavazatba helyezi, a nélkül hogy nála még a német birodalmi államjog tanából később átvett területi jog megemlítésére akadnánk.

A rendek osztályai elősorolása és külön evangelicus status ellen tett tiltakozás után, a nemesség szerzési módjait adja elő: ugymint az adományt, címeres levelet, örökbefogadást, leányfiusítást, és mint mondja «iure novellarum» a honosítást. Belső gyökerét és okát azonban a nemességnek mindig az erényben találja, minthogy a természet és nemzetek joga szerint igazságos, az erényességnek kitüntetésben való részesítése.

A nemesség általános feltételei során a címeres levél kellékeit is tárgyalja; azt eltörülhetetlen jellegűnek állítja, melyről azért le sem mondhatni, mit a római és kánoni jogból bizonyít; de a felségárulás és pártütés büntetteinél fogva elvesz.

Az adományra térvén, azon híres vitakérdésre: vajjon a birtok által meg nem erősített adomány nemesít-e vagy sem? kitérőleg felel, minthogy igenlő válaszát azon feltételhez köti, hogy a nemesség az adománylevélben nyíltan megemlítve, és ez törvényesen kihirdetve volt.

A nádori adományról azon elvet állítja fel, hogy nem nemesre nézve is érvényes, ki a királyi megerősítés által nemességet nyer; miért a nádori adomány nem közvetlenül, hanem közvetve nemesít. Ezen az általános tanítással ellenkező véleményét onnan tartom származtathatónak, hogy akkoriban még az 1715. 53. tcz. szerint minden nádori adományt az udvari cancellaria útján a kamrának

bek ellett jelenteni, és az e tárgyra vonatkozó legfelsőbb rendelet később, ugymint 1725. ápril 21. adatott ki.

A nemesek négy osztályát különbözteti meg: a kitünőbb s kisebb birtokukat, az egy telkeseket és birtoktalanokat, melyek közt némi jogkülönbséget is állít fel, megfelejtkezvén az I. r. 2. cz. sarkalatos elvéről. Összefüggésben a nemesség osztályaival, a rendi tábla alkotó elemeiről, akkori tagjairól, ülési rendjéről, a követek jogairól, napdíjairól sőt az országgyűlés tartási módjáról is értekezik.

Ezután felfogván a nemességszerzés félbeszakasztott fonalát, a leányfiusításról, örökbe-fogadásról és honfiusításról szól, ez utóbbinak feltételei közé a katholika válást is számítja, mivel mint mondja a király katholikus, a korona s ország apostoli, máriai; tagjai tehát csak katholikusok lehetnek. — A már polgárjogot nyert külföldi, a nemességet szokásos módon nyerheti meg.

Az egyes rendek jogaira térvén, a főurak elősorolása után a nádorról felhossa, hogy az 1715-ig a megkegyelmezés jogát és pedig az 1536. 5. tcz. fogva gyakorolta. A nádori kijelölésről a protestansokra vonatkozó törvényes intézkedést, minthogy az 1712. kir. hitlevélben meg nem erősítettett, érvénytelennek mondja.

A főpapokról értekezvén, a püspökök közt az *egrinek* előrangot tulajdonít, a *pannonhalmi* főapátról állítja, hogy csak a király előtt köteles törvényt állani, és a főpapi méltósággal egyáltalán összeegyeztethetőnek nem tartja, hogy azokat kir. táblai jegyzők vallathassák.

A nemesség világi és egyházi főtagjairól szólván, azok legfőbbikére a király a «*Princeps nobilissimus*»-ra tér: és azon kérdésre, vajjon a törvények reá nézve kötelező erővel bírnak-e vagy sem? azt feleli hogy közvetlenül ugyan

nem, de közvetve, mennyiben a józan ész megkívánja, hogy mindenki azt maga is tartsa meg, mit másokra kötelességként szab.

Előadja továbbá a király igazságszolgáltatási és kegy-
 úri jogait, minek folytán a nem katolikusokat közhiva-
 lokra, nemesség-adományozásra általában véve képtelenek-
 nek, és csak annyiban képeseknek mondja, mennyiben azt
 a fejedelem tetszéséhez képest, nagyobb bajok kikerü-
 lése végett, tanácsosnak tartja.

Az öröklési jogot Magyarország királyainál, régi szo-
 kások és törvényekből, még a nőneműekre is kiterjeszthe-
 tőnek mondja, úgy hogy hajdan a férfiak után, a nőáguak,
 majd a nők férjei s csupán ilyenek nem léteben választott
 fejedelmek uralkodhattak.

Tétele bizonyítására a magyar fejedelmek nemzedék-
 rendjét adja Nimródtól kezdve, kitől harminczharmadik
 izben *Etelét*, ettől pedig ötödikben *Álmost*, *Árpád* atyját
 származtatja. *Kálmánt* *Geyza* fiának mondja. *I. Ferdi-*
nandról pedig azt állítja, hogy házassági jognál fogva, úgy
 mint *Zsigmond* és *Albert*, jutott a királyi székre; befejezésül
 az udvari cancellaria, és kamrai tanács személyzetét közli.

Az egyes nemeseken kívül vannak nemes testületek,
 melyek részint egyháziak részint világiak; amazokhoz a
 káptalanokat számítja, és akkori követjeiket is említi, nem
 különben a nagyszombati egyetemet, melyet más helyütt
 «celeberrima et apud extraneos quoque perfamosa»-nak
 mond. — Emezek során a sz. kir. városok nevezetességeiről
 és követjeiről, Turmezőről, és a jász-kún kerületekről szól.

Végre áttér a nemesség sarkalatos jogaira és az
 utolsó állításokban azokról és az azok alóli törvényes ki-
 vételekről szól. A törvényes eljárás nélküli elmaraszta-
 lásnak akkor is helyt ad, midőn azt sürgős körülmények

igénylik, vagy mint magát kifejezi «Non expediat longum processum iudiciarium facere.» ¹

Bencsik munkája eme vázlatából világosan kitűnik, hogy feltett szándokának «a magyar államjog rendszerét előállítani», mind a tárgyak alaki elrendezésére, mind anyagi terjedelmére nézve igen tökéletlenül felelt meg, habár *Schwartner* ítéletét, hogy az csupán a közjog egyik fejezetének, a nemesség szerzése és jogai fölötti casuistici részletnek tekinthető, kelletinél szigorúabbnak tartom.

Kidolgozásában leginkább a hazai törvényeket, a hármas könyvet, és a rendszeres bizottság munkálatát követte; többször hivatkozik azonban a római és kánoni jogra, elveikből magyar jogkérdéseket is felvilágosítani iparkodik; ritkábban a természet és nemzetek jogára, a józan észre, melyre nézve «natura rationalis» kifejezéssel él.

Jártasságát a klasszikai irodalomban számos idézetei főkép *Cicero*, *Sallustius*, *Livius*, *Ovidius*, *Suetonius*ból tanúsítják. A magyar történetírók közül *Bonfinius*, *Zsám-boky*, *Ranzani*, *Turóczy*, *Révay*, a német publicisták sorából *Vitriarius* fordul elő leggyakrabban. Hivatkozik azonkívül még *Justus Lipsius*, *Zoësius*, *Suarez*, *Gramond*, *Reinhard*, *Nolden* stb. munkáira.

Írálya folyó és érthető, ment azon többeknél tapasztalható szokástól, tisztán magyar jogintézményeket azok valójának meg nem felelő és eszmezavarra okot szolgáltatott régi klasszikai elnevezésekkel címezni, és így nála sem Pannonia, sem Dacia, Illyricum, Prorex, Optimates, Tribunal politicum stb. szavakra nem akadunk, hanem a Hungaria, Transylvania, Slavonia, Banus stb. helyes kifejezéseit találjuk.

¹ Novissima Diaeta 172. l.

Előadásának különös érdeket kölcsönöznek azon számos történeti hely- és néprajzi adatok, melyek kora viszonyait, nézeteit, nemkülönben saját alanyiságát erős vonalokban kiemelve tüntetik előnkbe.

Igy hogy néhány példát idézzek: munkájából látjuk, miszerint korában a primásnál levő kettős pecsét használatára nemesítési esetekben nem tartozott a ritkaságok közé; Magyarország püspöki székein mind főurak ültek, a királyi tábla tagjai többnyire még megyei, nevezetesen alispáni hivatalt viseltek. Értesülünk hogy Pozsegát, Verőczét a dunai megyékhez számíták, Varasdöt sőt a Száván tuli Turmezöt is Slavoniába helyezék; Kraszna, Középszolnok, Zaránd követjei az 1722. országgyűlésen részt vettek, de nem Kőváréi; a törököktől visszavett szörényi bánságot Károlyföldjének nevezék; *Modor*, *Bazin*, *Sz.-György* városai a *Pálffy*aknak némi adózással tartoztak, melyet az elsőbb nevezett pénzben, a többi borban rosvott le, mihez hasonló viszony a legújabb időkig *Varasd* városa és örökös kapitányai az *Erdödy* grófok közt is létezett.

Nem kevésbé jellemzők némely események, és nézetek, melyeket korából felemlít, nevezetesen azon forrongás, mely 1712. május 13. ez országgyűlésen támadt, midőn a német birodalmi «corpus evangelicorum»-ra emlékeztető evangélikus státus eszméje pendítettett meg; az egytelkes nemesek felszólalása Pozsony megye közgyűlésén 1721. szept. 23., hogy ők is oly régi nemességűek mint a többiek; panaszai a címek mind inkább elhatalmaskodó nagyobbítása, a törvényesavarók mesterkedései, némely hivatalnokok tudatlansága iránt; ismételt állítása, hogy nemes emberhez illő foglalkodásnak csak a fegyverviselést és jogtudományt tekinthetni. Érdekesebb továbbá azon adatai, melyek egyes vidékek, városok

nyelv- és helybeli viszonyait felderítik, azok közül elég legyen az egyet itt felhozni, hogy *Czindery György* horvát s tótországi követ rövid jellemzését adván, azt e szavakkal fejezi be: «Linguae hungaricae gnarus adeoque de sua patria, persona bene merita». — Mindenek fölött azonban figyelemre méltó vallási álláspontja, melynek munkája számos helyein oly nyomos és feltűnő jelei mutatkoznak.

A magyar államjog tudományos művelése a xvii. században kezdődött, protestánsoktól eredt, és első kísérletei majdnem mind külföldön bocsáttattak közre; *Schödel*, *Artnér*, *Lochner*, *Pongrátz*, *Jony* nevei szolgáljanak a mondottak igazolásaúl. *Bencsik* volt az első, ki a katolikusok közt a magyar jog ezen részét tüzetesen tárgyalta, és az előbb megjelent dolgozatokat számba sem akarván venni, a magáét ismételve első e nemű munkának állítá.

Valamint ez időben a német birodalmi államjog íróinál a vallási érdekek jellemző fővonásul szolgáltak, ugy *Bencsiknél* is előtérbe lépnek. Nem személyes ellenszenvből, mert annak ellenkezőjét azon dicsérő elismerése mutatja, melylyel a debreczeni főiskoláról, *Modor*, *Bazin*, *Sz.-György* protestáns tanácsbélieiről, *Szatmár-Németi*, *Debreczen* e vallástételő lakosairól szól, hanem vallásos túlbuzgalmától elragadtatva más hitű polgártársaitól jogokat tagad el, melyeket becikkelyezett szerződések, országos törvények, és a folytonos gyakorlat kétségen kívül helyeztek. E czél elérésére ő a jogtanító, ki a rabulák ellen oly erőteljesen nyilatkozik, elveket állít fel, magyarázati szabályokat alkalmaz, melyek általában elfogadva minden biztosított jogállapotot alapjaiban megingatnának; miért, ha nem hiszszük is hogy *Schwartner* gúnyoros megjegyzése szerint Némethonban ezen munka a corpus

evangelicorum birodalomgyűlési sérelmére szolgáltatott volna okot, megértjük *Jony* keserű panaszait, melyekkel *Bencsiket* más vallásuak iránti rossz akaratról és ellenséges indulatról vádolja.

Az ha nem is fő, de egyik oka lehetett, melyhez más tárgyak körül felállított elvei járultak, hogy kevés hija volt, miszerint az országosan egybegyűlt rendek, kiknek munkáját felajánlotta, azt nyilvános ülésekben szigorúabban meg nem róvták,¹ mily sorsban a XVIII. század derekán hazánk legjelesb publicistáinak egyike is részesült.

A mondottakban foglaltatik *Bencsik* irodalmi munkásságának bírálata, a nélkül hogy azt bővebben kellene kifejtenem.

Akár azonban előnyeit, akár hiányait tartsuk tulnyomóknak, munkája érdekes adatul szolgál a nagyszombati egyetem tanulmányai, iránya, közjogunk művelési kezdeményei, és azon vallási ellentéteknek megismertetésére, melyek még tisztán jogtudományi iratokban is oly határozottan és élesen nyilvánultak azon századnak elején, melynek meg volt adva, hogy vég évtizedeiben két ember-szerető fejedelem és az országos rendek bölcs törvényhozási intézkedései folytán szemlélje azoknak a felebaráti szeretet és keresztény türelem szellemében történt üdvteljes kiegyenlítésöket.

¹ — — — Foetui suo eum conciliauit honorem et perpetuitatem, ut parum abfuisse dictatur, quin I. SS. et OO. in novissima Diaeta Poson. existentes, quibus oblatus erat, in publica tunc temporis celebrata sessione, gravius in eundem animadverterint». *Jony*, Com. hist. iurid. de orig. et progressu iuris hunno-hung. Sectio V. §. 20.

VII.

RENDEK JÁNOS JÓZSEF.

Rendek János József, a XVIII. század első éveiben Rov-nén Trencsény megyében látván napvilágot, tanulmányait Nagyszombatban 1716. kezdé meg; mely évben mint a második nyelvtani osztály tanulója, minthogy akkor a latin iskolákat a szép művészetek szakának neve alatt az egyetem kiegészítő részeihez számították, annak anyakönyvébe iktatva lön.

A bölcsészeti tanfolyam befejezése után, 1724. annak első babérjait nyerte el; 1727. pedig *Rajcsányi György* rectorása, *Tapolcsányi Lőrincz* cancellása alatt ss. mm. és bölcsészeti mesterévé *Görgey Imre* dékán által avattatott fel. Miután a jogtudományokat oly előmenettel hallgatta, hogy azokból is tudorrá, utóbb pedig hites ügyvéddé lön, a XVIII. század negyedik évtizedében a császári jog tanításával bizatott meg, mely hivatásában 1747. évben bekövetkezett haláláig oly buzgóan működött, hogy *Fejér György* egyetemi történetében a «celeberrimus» czímére méltónak tartotta.

Ezen idő alatt, melyben a törvénykar dékánságát gyakrabban viselte, élő szóval oktatásán felül, irodalmilag is a római jog ismeretét előmozdítani óhajtván, több munkát bocsátott közre, melyek őt ezen hazánkban oly

gyéren művelt ágában a tudományoknak kitünő helyre érdemesítik.

Első munkája a justiniáni institutiók bővebb magyarázatát tartalmazza. Első könyve 1734., a másodiknak öt első címe 1735., annak többi címei 1736. tanvédelti állításokkal nyilvános vitatkozások alkalmával bocsáttatnak közre. ¹

E dolgozatában nemcsak az egyes címeket, hanem azoknak minden szakaszát külön, a magyarázati módszer elvei szerint taglalgatja; célja levén, nem annyira, mint nyíltan kijelenti, a tudományban jártas férfiak, mint tanulók, különösen pedig hazai ifjúságunk, saját hallgatói számára használható kézikönyvet előállítani.

Mind azt, mind a törvénykar alapítása alkalmával felállított elveket tartván ² szembe előtt, a szorosán vett római jogon kívül a kánoni jog szabályaira, a német birodalmi intézetekre, különösen pedig a magyar jognak rendeleteire is kiterjeszkedik, és ily módon a császári és honi jog annyival dicséretesebb összeállítását adja, minthogy a nagyszombati egyetemen a római jogot nem csupán mint klasszikai, hanem és pedig leginkább, mint a német birodalomban kötelező gyakorlatilag nyomó törvényhozást taníták.

Munkájában a romanisták sorából *Accursiusra*, *Zoësius* *Henrik* löweni, *Wesembeck* jénai majd *wittenbergi*,

¹ Institutionem imperialium Liber I. ex praelectionibus etc. Tyrnaviae, 1734. iv-rét, 190 l.

Dissertatio iuridica desumta ex quatuor instit. libris. Tyrnaviae, 1735. iv-rét.

Dissertatio iuridica desumta ex quatuor libris instit imp. — — — quibus accedunt instit. L. II. tit. 6. 7. 8. 9. Tyn. 1736. iv-rét.

² Lásd az I. sz. cikket.

Harpprecht tübingeni tanárookra, a német publicisták közül *Lymnacusra*, *Vitriariusra*, *Besoldra*, *Pfeffingerre* történik leggyakrabban hivatkozás.

Ezen bővebb, de befejezetlenül maradt dolgozatát más, rövidebbre tervezett «*Epitome*» követte.¹ Ebben négy kötetre osztva az institutiók, pandekták, codex és novellák egész rendszerét, sommás átnézetben azok szükségleteinek megfelelőleg kívánta kidolgozni, kik a jogtudorságra készülnek, hogy, mint mondá, azt más keresztény egyetemek példájára kevesebb költséggel elnyerhessék.

Az első kötetet *Tatay János József* tudori vitatkozása alkalmával 1737. bocsátotta közre, és abban az institutiók mind négy könyvét, figyelemmel kitűzött céljára röviden (pro brevitate instituti nostri) adja elő.

Annálfogva tisztán a római jogra szorítkozik, és csupán a büntetteknel itt-ott Károly császár birodalmi büntető törvénykönyvére, az úgynevezett «*Carolinára*» van tekintettel. Bővebb vitatkozásokat kerülve, az elveket és lényeges tanokat állítja előnkbe, mitől csak egy alkalommal tér el, midőn igazolni törekszik, hogy zsémbeskedő feleségnek bántalmazása sérelmi kereset «*actio iniuriarum*» alá nem esik, annak folytán az ilyféle viszonyokból eredő házi bajok megérintésénél *Leibius János* következő verseit is idézi:

Est tolerabilis dura procumbere terra,
Quam suavi in lecto, cum muliere mala.²

¹ *Epitome seu compendium universae doctrinae legalis brevis-
simis verbis sed sensu amplissimo universam iuris materiam exhi-
bens. Tyrn. 1737. Pars. I.*

² *Epitome 187. l.*

Valamint azonban első bővebb munkáját tökéletesen be nem fejezheté, úgy itt is az institutiók magyarázatánál állapodott meg, a többi részeket ki nem adta. Egész évtizeddel később gyakorlati munkával lépett fel, ünnepélyes alkalommal, midőn dékánsága alatt hárman nyerték el egyszerre a tudori koszorút.

«Maximae iuris celebriores» ¹ cím alatt a polgári, kánoni törvénykönyv és glossákból betürendben ötszáz szabályvetet állít össze, és azoknak értelmét, alkalmazását, megszorítását és különböztetéseit történeti példákkal felvilágosítva magyarázólag fejtegeti.

Kisebb kiterjedésben kísérle meg e munkájában azon feladvány megoldását, melyet *Barbosa* híres Axiomáiban tűzött ki magának, és azt, habár gyakran arra és *Thomasetin Tamásra* is hivatkozik, egészen önállóan oly világossággal és gyakorlati tapintattal teljesíté, hogy ebbeli dolgozata még jelenleg is, a tudomány annyira előhaladt állapotjában, tanulságos olvasmányul szolgál.

Rendek a római jog roppant terjedelmű világirodalmában, melyről már egy századdal azelőtt egy németalföldi jogtudós ha talán némi túlzással is állítá, hogy az arról megjelent munkák címeinek átolvasására naponkét tizenkét óra egész századon keresztül sem volna elég-séges, kitünőbb állásra, hírnévre nem vergődhetett; de hazai jogirodalmunk történelmében sokkal nagyobb figyelemre méltó, mint a melyben mindeddig részesült, holott még nevére sem akadunk akár *Horányi*, akár *Wallaszky* munkájában.

¹ Maximae iuris celebriores, deductae ex iure canonico, civili, glossa, illustratae exemplis, rationibus, limitationibus. Tyrnaviae, 1747. 8-rét, 243. l.

Tiszta felfogással, észteni rendben fejti ki a római jog oly szövevényes tanait; kora szelleménél fogva, főkép nagyobb munkájában, itt-ott akadunk ugyan iskolai kérdések feszegetésére, például vajjon minden közokmány lényegéhez megkívántatik-e Isten nevének megemlítése? mennyiben lehessen a Boldogságos Szűz és sz. József közti házasságot valóságos házassági társulatnak tekinteni? az mégis sokkal ritkábban történik, mint kora más íróinál, a szokásos számtalan felesleges különböztetéseknek pedig alig akadhatni nyomára.

Írálya egyszerű, folyó és érthető; buzgó vallásossága szabadabb iránynyal párosul, mi a törvényeknek a törvényhozóra vonatkozó kötelező erejéről nyilvánított véleményéből is kitűnik. ¹

Mindenek fölött azonban dicsérendő, hogy az általa oly hön fölkarolt és buzgón művelt magasztos római jog túlbecslése által el nem kaptva, a többi jogrendszerek kicsinylésétől szorgosan óvakodik.

Míg a németországi romanisták azon lenézése és megvetése miatt, melylyel az eredeti nemzeti jogintézetek iránt viseltettek, számtalanok a panaszok, és még napjainkban is a romanisták és germanisták elvtusájának makacs folytatását szemléljük, *Rendek* a római jog művelését a hazai törvények iránti tiszteletteljes ragaszkodással tudá egyesíteni.

Azonkívül munkáiból becses adatokat nyerünk a nagyszombati törvénykar akkori állapotja megismertetéséhez. Tanuljuk, hogy a jogtudorságra készülők a római és kánoni jogot a hazaival együtt három évig tanulták; a tudori szigorlatok tárgyait a polgári és egyházi törvényen

¹ Instit. imp. libr. I. 39. l.

kivül a hűbérkönyvek képezék. Tapasztaljuk, hogy az egyetem tudorjelöltjei között magyarországiakon kívül, erdélyiek csehek is voltak; és a felavatások a cancellár által adott felhatalmazvány után (licentia) az ünnepélyességek külön fokozataival, különösen a nagy harang kongatásával is történtek.

VIII.

SZEGEDY JÁNOS.

A nagyszombati törvénykar tagjai közül, akár jogirodalmi tevékenysége terjedelmét, akár hatását tekintsük, alig van, kit *Szegedy Jánossal* párvonalba helyezhetnénk.

Törvénytárunk általa eszközölt kiadása, egy század óta honi jogintézkedéseink ismertetési forrásaúl szolgál; *Tyrociniuma* nemzedékeken át, a legolvasottabb kézikönyvek közé tartozott; *Rubrikái* bőségét tartalmazzák a törvényhozás történetére vonatkozó adatoknak; szóval működése hatályteljes volt sírján túl, tágas körökben.

Állításom igazságát, munkásságának jellemzése, minden kételyen fölé emelendi.

Mezőszegedi *Szegedy János* régi nemes családból született Vasmegyében 1699. évi ápril 4. Édes atyja *Pál Vas*, egy ideig Zala és Somogy egyesült vármegyék alispánja, *I. Lipóttól* az 1687. országgyűlés alatt arany nyakláncot nyert. Anyja *Telekesi Török Katalin* volt.

Míg fivérei részint a katonai, részint közhivatalnoki pályát választák, ő nővérei egyikének példája szerint, ki orsolyai szüzzé lett, már tizenhat éves korában, az akkorigban teljes virágzásában levő Jézus-társaságba lépett, melynek tagjai között számos kitűnő magyar család neveire akadunk.

Tanulmányait nagy részt Nagyszombatban végezte, azok befejezése után, ámbár tengeren túli hitterjesztési kiküldetés után vágyakodott és az iránt Rómában is folyamodott, hazájában a tanítási pályára rendeltetett.

A rend szabályaihoz képest előbb az alsóbb iskolákban alkalmaztatott; 1729. Nagyszombatba jött, hogy mint könyvtárnoki segéd, egyszersmind a kánoni jogban is bővebb kiképeztetést nyerjen.

Itten 1730. november 3. *Kecskés Ferencz* rectorása és *Huszár János* cancellársa alatt bölcsészeti, utóbb pedig hittudorra lön, és 1731—1734-ig az elméleti és gyakorlati bölcsészet különböző részeit tanítá.

1735. mint hitterjesztő-szónok az ország több vidékén működött; azután három évig (1736—1738.) a nagyszombati egyetemen az egyházi jogot tanítá, és idő közben a törvénytudományi kar dekánuságát is, mely az akkori rendszer szerint minden másod évben a kánoni jog tanárára szállott, viselte.

Utóbb az ágazati hittant ugyancsak Nagyszombatban két, és Grätzben ismét két évig adta elő.

1743. negyedik fogadványa letétele után Kolozsvárra mint az ottani társoda rectora küldetett; itten nemcsak az erdélyi viszonyok bő ismeretét szerzé meg, hanem nagyrészt személyes befolyása által eszközlé ki, hogy az ellenkező intézkedések megszüntetésével, rendje törvényesen honosítva lett.

Később a győri társoda élére állíttatott, melynek gazdasági állapotját fényes polczra emelé; azután Nagyszombatban a szent írás magyarázatával, és a bölcsészeti kar dekánuságával (1751—53.), majd a bécsi pázmáneum, utóbb a budai főbb iskolák igazgatásával bízott meg, hol egyszersmind a magyarországi hadsereg tábori főpapjának

hivatalát viselte, és mint az érsek-helyettesi szentszék ülnöke, kitünő jogtudományánál fogva, annak tárgyalásaira nyomós befolyást gyakorolt.

Vége a nagyszombati papnövelde igazgatója, rövid alig 24 óráig tartott betegségi rohamnak, mely jelenségeiben a századunkban járványként uralkodott epemirigyhez hasonlónak látszik, áldozatja lett 1760. december 8. élete 62. évében.¹

Szegedy irodalmi munkássága kiválólag a magyar törvényre irányult, mire őt foglalkodása az egyházi joggal vezette, mely benne azon erős meggyőződést szülte, hogy a polgári jog ismerete a kánonistára nézve nélkülözhetetlen, *Baldus* jellemző állítása szerint: «Leges sine canone valent parum; canones sine lege nihil».

Legelső és leghíresebb munkája «Tripartitum Juris Ungarici Tyrocinium» címe alatt, legelőször Nagyszombatban 1734. jelent meg.²

Szerző abban koránt sem commentárt szándékozott írni *Werböczy* hármas könyvéhez: «Cum non commentarios scribere, sed perspicua brevitate prodesse conatus simus» — hanem az összes magyar jog átnézetét adni törekedett.

Ahhoz képest, a hármas könyv rendjében, melytől csak az előismeretekben tért el, a hazai jog külön forrásaiban található anyagot állítá egybe; kitünő figyelemmel *Kitonich* és az 1715. 24. tc. által kiküldött országos választ-

¹ *Horányi*, Memoria Hung. et Prov. scriptis editis notorum. Tom. III. — Scriptores Provinciae Austr. Soc. Jesu. Tom. I. Viennae, 1855.

² Tripartitum Juris Ung. Tyrocinium iuxta ordinem titulorum operis tripartiti SS. Canonibus accomodatum. Tyrnaviae, 1734. 1751. 1755. 1767. Zagrabiae, 1736.

mány munkálataira, minthogy ez utóbbiak, azonfelül hogy a természeti méltányosságban gyökereznek, már a törvény-széki gyakorlat által is nyerék szentesítésöket.

A magyar jogon kívül tekintettel volt a római és kánoni jog szabályaira, melyeknek hatását és felosztását megismerteti, sőt még a német birodalmi jog kútfőit is említi.

A kánoni jogot főleg az egyházi törvénykezés szempontjából tartja szükségesnek; egyébiránt mind annak, mind a római jognak elveit hazánkban honi források hiányában alkalmazandóknak tartja, mivel azt a természeti méltányossággal öszhangzó tartalmuk, a leghíresebb nemzetek példája, sőt tekintettel a végrendeletekről szóló 1715. 17. tezikkre, hazánk gyakorlata is indokolja.

A természeti jogról alaposan jegyzi meg, hogy a rómaiak hibásan azt az embernek az állatokkal közös ösztöneire alapíták; minthogy ezek valamint jogtalanság, úgy jogra is képtelenek, a jog az észből eredvén.

Szabadjon az említetteken kívül *Szegedy* még néhány állítását, munkája bővebb jellemzésére felhozni.

A korában erősen feszegetett kérdésre: vajjon a bíró mindig csak a felhozott és bebizonyított adatok szerint köteles-e ítélni, vagy magán tudomását is veheti tekintetbe? büntető ügyekre nézve igenlőleg felel, úgy hogy azokban inkább hivataláról lemondani, mint tudva igazságtalanul ítélni kötelessége. Abból kitűnik, hogy *Szegedy* polgári jogügyekben az alaki jogszerűséget, büntetőkből azonban a valóságos igazság felderítését tekinté a törvénykezés céljának.

Ama publicisticai vitapont iránt, vajjon Magyarország az öröklési rendszernek újabb behozatala előtt választási vagy öröklésinek tekintendő-e? a választás mellett szólal fel.

A törvényhozó hatalomra nézve, örök szentesítvényű záradékoknak (clausula perpetua sanctionis) helyt nem ad; mert «par in parem non habet imperium». Egyházi tárgyakban a törvényhozási hatalom a pápát illeti: Magyarországra nézve e hatalom történetét *Bonfinius* nyomán *Etelétől* kezd, és *Aszalay* ellen vitatja, miként *Zsigmond* király harmadik végzeményét, nemcsak önhatalmánál fogva alkotta.

A «*legesolutio*» körül a természet, nemzetek és isten törvényeit az uralkodókra nézve is kötelezőknek vallja; az emberieket közvetlenül csak akkor, ha az uralkodás testületet illetne, annak egyes tagjaira nézve; egyébiránt csupán közvetve a természeti igazság és jó példa tekintetéből. Magyarországon azonban a királyi eskü tartalma szolgál feleletül e közjogi kérdésre.

A papság is a törvényeknek hódolni tartozik, nem mintha a világiak hatóságát gyakorolhatnának fölötte, de mert vegyes természetű tárgyakban azt a természeti méltányosság követeli, és a pápa hallgatag beleegyezése is hozzájárul; Magyarországon annál inkább, minthogy a papi rend befolyásával alkottatnak a törvények; miért is ellenmondásának érvénytelenítő erőt tulajdonít. Egyébiránt a magyar törvényeket nem «mere poenalisek»-nek, hanem a lelkiismeretben is kötelezőknek állítja.

Az egyház és állam viszonyzata szempontjából oly fontos menedékjogot, a plébánialakokra terjeszti ki; abban más keresztény felekezetűek és a katonai szökevények is, de a pápai rendeletekben megállapított megszorításokkal részesülnek.

A helyhatósági szabályok tárgyánál a megyék és kapcsolt részek földíratí vázlatát, Pozsony vármegyének magyar szövegű szabályait közli.

A kapcsolt részek szabályainál az 1715. 120. tcznek koránt sem tulajdonítja azon értelmet, melyet később többen abban keresének.

Az 1635. és 1681. évben II. Ferdinánd és I. Leopold által megerősített szabályokat egész kiterjedésökben közli, minthogy azokat nehezen kaphatóknak mondja.

Áttérvén Erdélyre, az «Approbaták» és «Compilatákat» ismerteti meg; az erdélyi szászok helyhatósági jogkönyvét pedig egészen adja; mert habár több szabálya a házasság körül a sz. kánonokkal ellenkezik, mégis érdekében van, mint mondja, a jogtudósoknak, ismerni «törvényeit és szokásait mindazoknak, kik ugyanazon egy korona tagjai».

A kapcsolt és alárendelt részek közötti megkülönböztetést már nála találjuk.

A jobbágyság viszonyát a római jog örök haszonbéréhez hasonlítja.

Sajátságos benyomást tesz azon állítása, hogy «kevés esztendő» múlva az ország közelebb kidolgozandó saját büntetőtörvénynyel birand; — remény, mely századon át a nemzet leghőbb vágyai, legsürgösb szükségletei közé tartozván, nem ment teljedesésbe.

Számosak azonkívül az érdekes történeti adatok, melyek az akkori viszonyokra világosságot derítenek. Így olvassuk, hogy az egri püspök előrangját tagadólag elintéző határozat kelt az 1712. országgyűlésen; a jezsuiták országgyűlési meghívó levele a tartományi főnöknek szólott, ki a követeket maga nevezte, de született magyarok közül. Említi, hogy a Csallóközben a Végh-család sz. Istvánnak eredeti kiváltságlevelének birtokában volna; hogy még vannak városok, melyekben az összes polgárság választja a tanácsot; az országos választmány a Dráván túli kerületről mint ötödikről tesz említést, a proclamáták

a kir. táblánál magyarul történtek, az akkori ügyvédi szabályzat I. Lipót király által 1694. bocsáttatott közre stb.¹

Munkája nagy tetszésben részesült; első részének kiadása után közel negyven buzdító levelet vett nemcsak az országból és kapcsolt részeiből, hanem Ausztriából, Stájerhonból is. Összesen öt kiadásban, utolsója a szerző halála után (1767.) jelent meg.

A «Tyrociniumot» ugyanazon évben «Rubricae sive Synopses titulorum, capitum et articulorum univ. iuris ungarici» czíme alatt három részben a magyar törvény-cikkek fölzetei követték.²

Azokat a római és kánoni jog példájára az emlékezet könnyebbítésére foglalta egybe, és főlemlítvén *Reiffenstuehl* és *Schmalzgrueber* kánonisták nyomán, magyarázati fontosságukat, nyelvtani, jogi és történeti jegyzetekkel kíséri.

A nyelvtaniakban a hazai jog sajátosságos szavait magyarázza, a jogiak gyérebbek és Tyrociniumából kölcsönözvők, a történelmiek a törvényczikkek történeti okai és körülményei előadása által I. Mátyás korától kezdve, mind a törvények szellemére, mind czéljára világosságot derítenek és annál fogva nagyfontosságúak.

Igy az 1548. 13. czikknél érdekesen adja elő a magyar egyház állapotját, a tridenti zsinat elfogadását; az 1574. 33. cz. a *Szapolyaiak, Bebekek, Országok, Perényiek* stb. után, a koronára szállott jószágok sorozatát, az 1586. 44. cz. és az 1613. 32. cz., miként került a turóczi prépostság a jezsuiták birtokába, és elvesztése után hogy nyerték ismét vissza; az 1647. 5. cz. folytán élénken raj-

¹ Trip. Tyroc. (2. kiad.) 64, 248, 310, 371, 542, 773. l.

² Rubricae . . . iuris ung. nunc primum collectae et in tres partes distributae atque in tyronum gratiam notis iurid. hist. chron. nec non etymolog. illustratae. Tyrnaviae 1734.

zolja a vallási kérdések iránt keletkezett heves vitákat, az 1715. 31. cikk alatt az evangélikusok zsinatainak történetét közli: azonkívül több család, úgymint a *Gálok*, *Sybrikek*, *Szegedyek* történelmére becses adatokat szolgáltat. (1550. 42., 1566. 1., 1687. 15.)

A munka befejezéséül a tárnoki czikkek fölzetei, és a római polgári s kánoni jog szabályai közöltetnek.

A rubrikák után még Nagyszombatban Werbőczy hármas könyvét jegyzetekkel felvilágosítva bocsátotta közre, 1740.¹

A jegyzetek ugyanazok, melyek a «Törvénytár» utóbbi kiadásáiban találhatók.

Ezen munkája, a Törvénytáron kívül összesen négyszer, legutolszor 1822. évben és pedig oly változatlanul jelent meg, hogy a II. 14. címében elősorolt királyok közt utolsónak III. Károly említettik.

Kolozsvárott 1744. a magyar királyok végzeményeit szent *Istvántól II. Endréig* életrajzaikkal együtt adta sajtó alá.²

Célja, mint mondja, az erdélyieknek azon törvények szövegét nyújtani, melyek őket kötelezik, és mégis közöttük oly ritkák, hogy legtöbbször az eredeti végzemények helyett *Zsámboky* kivonatának használatára szorítkoznak.

Az életrajzok a Törvénytárban előfordulókkal megegyezők; a jegyzetek, melyekkel mind azokat, mind a törvényeket kíséri, jogi, időrendi és nyelvtudományiak; a tör-

¹ Werbőczyus illustratus, sive decretum tripartitum iuris consuet. I. Regni Hungariae in §§. distinctum et notis ac observationibus in usum praesertim tyronum illustratum. Tyrnaviae 1740. 1763. 1775. Budae 1822. in 8.

² Decreta et vitae primorum Hungariae Regum, qui Transylvaniam possidere. Claudiopoli 1744. 1763.

vénytáriaknál sokkal bővebbek, ámbár azok némelyikeivel tökéletesen öszhangzók.

Ezen munkának második kiadása IV. Béláig kiegészítve 1763. jelent meg.

Győri tartózkodása időszakába többrendű iratai esnek, melyek nagyrészt a már folyamatban levő törvénytári kiadásokra vonatkoznak.

«Manuale Jurisperitorum Ungariae» czíme alatt a hazai, római és egyházi jog főszabályait egybe foglaló kézikönyvet kívánt a honi ifjuság számára készíteni.¹

E végből a *Szentiványi* által már kiadott császári jog,² és a Rubrikákban megjelent egyházi jog szabályait, a hazai jog forrásaiból merített 250 irányelvvel bővítette.

Bevezetésében a szavak értelméről és a szabályok használatáról értekezik.

A hazai jogból vett szabályok érvényesek forrásuknál, a római és kánoniak pedig, mennyiben a honi intézményekkel össze nem ütköznek, a bennök rejlő természeti méltányosságuknál fogva. Ugyanazt állíthatni a szavak értelméről a római jogban előforduló, és a leghíresebb jogászok irataiból vett elvekről is.

Végre az általános jogelvek ismeretének szükségét velősen fejtván ki, *Werböczyt* és *Kitonichot* saját kora

¹ Manuale Jurisperitorum Ungariae continens regulas iuris patrii nunc primum ex toto corpore iuris collectas . . . quibus accedunt regulae iuris pontificii et caes. Jaurini 1749.

² *Szegedy* a császári jog szabályaira nézve, melyek közül a Törvénytár bécsi kiadásában már 210 fordul elő, *Szentiványi* Miscellaneai-ra utal, de ezekben a szabályok nagyobb számmal vannak. Lásd a III. sz.

szükségleteire nézve, egyéb tudományos készültség nélkül, elégteleneknek mondja. ¹

A «Bipartita Cynosura» című munkájában, ² melyet a Foglár-féle egri intézet jogtanulóinak ajánlott, bevezetésül a magyar törvénytári mutatókról értekeznek, melyeknek bővebb történetét *Wenzel Gusztáv* tagtársunktól vettük.

A «Cynosura» vagy tárgymutató két részre oszlik; az elsőt, mely a dolgokat és kereseteket tartalmazza, *Szegedy* maga, a másodikat, mely a személyek és családokra vonatkozik, *Szentkeresztes Pál* bölcsész tudor, «munkái és utazásai hű társa», mint nevezi, szerkeszté.

Kiadását testvérének és *Festetics* hétszemélynöknek segedelmezései lehetségesíték.

Valamint a fennérített jogszabályok, úgy ezen tárgymutató is, a Törvénytárhoz csatoltattak; az utóbbi azonban némi módosításokkal, miről mindenki meggyőződhetik, ki az első részből a Rosenbergenese, Venetus, Vicarii, Ursulinae, Strigoniensis, Talleri, Nobilium Campi Turo-polya, Zagoria, Zent-Gaal stb., a második részből Acsády, Althan, Zichy stb. című cikkeket a törvénytáriakkal összehasonlítja. Azonkívül ezen külön kiadásban a törvénycikkek egyes §§-aira utalás nincsen.

A győri naptár mellékleteül, de attól elválasztva is jelent meg 1750. értekezése: «Assertor libertatis ungaricae Andreas II.» ³

¹ «— Nisi ultra Werbőczyum, Kitionichium, pro moderno temporum statu aliquid sapiant, haerebit aqua.»

² Bipartita Cynosura universi iuris ungarici de rebus, actionibus et personis. Jaurini 1749. Partes II.

³ Assertor libertatis ungaricae, dalmaticae, croaticae et slavo-nicae Andreas II. Rex Hierosolymitanus. Jaurini, 1750.

Abban II. Endre király életrajzát, az arany bulla szövegét, számos jogi és történet-itészeti jegyzettel adja.

Figyelemre méltó, hogy a bulla befejezésében említett «templum» és «hospitale» kifejezéseket a Rómában szent István által alapított egy- és kórházra érti, és *Justus Lipsius* hason véleményének fölemlítésével, az Ahrembergék és Croyak származását András fiától vitatja.

Érdekesekek történeti tekintetből a magyar egyházi megyék eredetére vonatkozó adatok; az ama korban alapított és a jezsuiták birtokába jutott magasabb javadalmak jegyzéke; sz. István pannonhalmi alapító oklevelének kivonata, ugyanazon királynak a vespriérvölgyi apácák számára kiadott görög oklevelének latin fordítása, és Kálmán király megerősítő okmánya, melyeket figyelemgerjesztésül közöl.

Következő évben ugyancsak a győri naptárral bocsátotta közre II. Endre királynak az erdélyi százszoknak 1224. adott kiváltságát, gazdag történeti felvilágosításokkal.¹

Szegedy itten felhasználva az erdélyi viszonyokról szerzett bő ismereteit, a százsz szerkezetnek igen tanulságos rajzát adá.

A százszokat nem goth eredetűeknek *Toppeltinnel*, hanem nagyobb részt a II. Géyza kormánya alatt megtelepült gyarmatok ivadékainak állítván, kiváltságolásuk okait történelmileg nyomozza.

Kimutatja, miszerint állítólagos szegénységök csak ürügy volt; és e tekintetben az általok alapított gazdag szebeni prépostságra utal, melynek püspökségre emelte-

¹ Andreas II. dictus Hierosolymitanus Rex Ungariae decimus nonus Saxonum in Transylvania libertatis assert. Jaurini, 1751.

tése iránt az esztergomi és kalocsai érseknek meg nem tudtak egyezni.

Kiemeli, hogy a lelkészek választatását, és azok egyházi hatóságának megalapítását, csak Endre apostoli kegyúri jogából magyarázhatni meg; hogy a szász egyházak közvetlenül az esztergomi érsek alatt állottak, sőt még korábban is a nagyszebeni és brassai Jézus-társasági lelkészek annak hatósága alá tartoztak.

A szászok földjét földiratilag határozván meg, a beszerceziek külön eredetét és csak Mátyás király idején a többiekhez történt csatoltatását vitatja.

Megériinti, hogy helyhatósági joguk szerkesztése előtt, norimbergai szokásokkal éltek; magyarul is beszélnek «Nam ungaricam expedite nitideque fari gloriosum ducunt». Korábban levéltáraikban számos magyarországi oklevelek találtattak, és két száz év lefolyta után ismét római catholica vallásu viselte a szász nemzet ispánságát.

Azonfelül közli Mária Terézia 1744. felszólítását az erdélyiekhez, úgy szintén a nádorhoz intézet levelét, melyekben a magyar vitézségnek tulajdonítja a háboru szerencsés folyamát, kimenetelét.

Nevezetes továbbá, hogy I. Lipótnak, a görög-keletiek uniójára vonatkozó rendelete, melyben az egyesülteket a római catholicusokkal egyenjogúaknak nyilvánítja, *Kollo-nics* primás mint korlátnoknak aláírásával, kettős pecsét alatt kelt.

Végül *Szegedy* a *Mossóczy* és *Telegdy* püspökök, utóbb *Szentiványi* által kiadott, és «Corpus Juris»-nak czímezett törvénygyűjteménynek új kiadását eszközölte.

Neve ugyan azon elő nem fordul; de az általános hagyományon kívül, mint *Kovachich József Miklós* mondja, ezt némely jegyzetek, melyekben a Tyrocinium és Rubri-

kákra, mint saját munkáira hivatkozik, ketségen kívül teszik.¹

Ehhez járul, hogy a «*Cynosura bipartita*» előszavában, magát a nyomtatás alatt levő Törvénytár jegyzetei szerzőjének kifejezett szavakkal vallja.

Ezek közül *Frank Ignác* szerint, leghasznosabbak, melyek a rokon törvényekre utalnak, vagy homályos helyekre világot a történetekből derítenek.

Azokon kívül a királyok életrajzait, melyeket *Mossóczy* a Quadripartitumból vett által, kiegészítette és bővítette.

A törvénycikkek felosztása előbeszédre és §§-ra töle van; úgy szintén a tárgymutató, és a magyar jogból vett szabályok, mint azt fenebb megérintők.

A primások és nádorok másod sorozatát és az 1747. évi katonai szabályzatot hasonlólag ő iktatta a törvénytárba.

A királyi kiváltságlevélben adott azon felhatalmazással azonban, hogy az elavult törvénycikkek külön betűkkel nyomattassanak, nem élt.

A Törvénytár ezen kiadása, mely *Kovachich* szerint 1742—1751. nyomtatás alatt volt, újra változatlanul Budán 1779. és 1822. jelent meg.

A legújabbik 1845. kiadás is a szerint azon módosítással történt, hogy a *Cynosura* helyett tökéletesebb tárgymutató készült, és az, valamint a mellékletek is, külön kötetekben bocsáttattak közre.

Kovachich J. M., ki ezen kiadást éles bírálat alá vette, a régiebbek fölötti előnyeit nyíltan elismeri: «*Caeterum haec editio omnibus praecedentibus pro usu commodior est.*»¹

¹ Notitiae praeliminares ad Syllogem Decretorum Comitium. Pestini, 1820. 60. 61. l.

² Notitiae praeliminares. 60. l.

A mondottakból kitűnik, miszerint *Szegedy* munkásságát nagyrészt források kiadására, magyarázatára, azok használatát könnyítő segédszerek előállítására fordítá, de önálló tudományos munkák által is előmozdítá a hazai jognak ismeretét.

Bokros foglalatosságai mellett a legbuzgóbb egyházi, főkép hitterjesztő szónokok közé tartozott. Számos missiói iratkáin kívül, bizonyítják azt nyomtatásban megjelent latin és magyar beszédjei, melyek sorából gr. *Erdődy László Miklós* nyitrai püspök és udvari korlátnok emlékezetére 1736. mondott gyászbeszédjét mind velős magyarsága, mind tartalma miatt, minthogy abban az Erdődy-nemzetség történetét főbb vonásaiban fejtette ki, különösen tartom megemlítendőnek.¹

Ő eszközölte továbbá *Révay* a szent koronáról írt híres commentárának második kiadását, *Okolicsányi József* költségén, és azt III. Károly koronázása leírásával bővítette.

A «*Cereographia Hungariae*» című munkát azonban többen nem neki, hanem *Koller József* rendtársának tulajdonítják.

Szegedy a magyar jogot nem fogta fel elszigetelten; a római és kánoni jog fontosságát ismetelve említi; összeköttetésben azokkal fejtegeti a magyar jog intézményeit, meleg szavakkal ajánlja azoknak tanulmányozását.

Innen gyakrabban, főkép Tyrociniumában külföldi

¹ Aquila magnarum alarum; nagyszárnyú saskeselyű, azaz nagynemű stb. gr. Erdődy László Ádám Miklós úr Istennek és sz. apostoli római székek kegyelméből nittrai püspök stb. halottas dicséreteinek képe. Nagyszombat 1736. Végén olvasható: «Explicit impressio 1800 exemplarium usque ad litteram S excurrentium intra octodecim dies.»

jogászokra hivatkozik; a romanisták közül leginkább *Baldus*, *Zoësius*, *Wesembech*, a kánonisták sorából *Barbosa*, *Suarez*, *Molina*, *Pirhing*, *Mysing*, *Schmalzgrueber* és *Reiffenstueckl* munkáival élt.

A magyar jogban a források tanulmányozásának és ismeretének szükségét több ízben, főleg Tyrociniuma előszavában alaposan emelte ki; egész kiterjedésében méltányolván a különös kútfők értékét, kitünő figyelmet szentel a helyhatósági szabályoknak.

A kapcsolt részek szabályai még korunkban is kiadásaiból idéztettek; Erdélyre és jogviszonyaira pedig magyar jogászaink, csak a legújabb időkben ismét kezdék fordítani figyelmöket.

Az ország és kapcsolt részei történetében teljesen jártas, ismerte annak régibb és újabb íróit, és valamint a spalato-i főesperes, *Lucius*, *Thuróczy* stb., úgy az ujabbak munkáit is szorgalmasan használta.

A mi a jog természete körüli nézeteit illeti, iratait szent tisztelet lengi át az örökös igazság iránt; több ízben a természeti jogra, még többször a természeti méltányosságra hivatkozik, sőt a római jog nyomosságát nagy részt tartalmának azokkal való öszhangjában találja.

Észszeres irányt *Szegedyn*ek ki sem fog tulajdonítani, de józan esze sugallatánál fogva, egy perczig sem kételkedett azon, hogy a jogot minden erkölcsi erejétől fosztja meg, ki emberi intézményektől független, örökös, általános lényegét kétségbe veszi.

A mit a bölcsészeti ismeretek szükségéről Cynosurája előszavában mond, eléggé jellemzik irányát; miért is teljes joggal állítja *Szalay László*, hogy meg volt benne a sejtélem, hogy az ösöktől maradt törvényes ellátást: «Léteges egész képében kell tekintenünk annak,

mi utóbb historiai és észjognak neveztetett, meg nem tagadásával.» ¹

Írálya folyó, könnyen érthető; a Rubrikák előszavában kimondott nézete: «Non tam verbis quam rebus solliciti, intelligi potius, quam a nitore sermonis laudari optabamus» minden iratai jellemzésére szolgál.

Gyakran magyar jogi műszavakat és példabeszédeket használván, az utóbbiakat itt-ott meg is magyarázza.

Munkáiból buzgó vallásosság tűnik ki, szerzetesi állását több állításai tükrözik vissza.

Ebből magyarázhatjuk meg különösen az egyházi jogra vonatkozó némely tételeit, nevezetesen a kánoni jog kötelező erejének terjedelméről, továbbá hogy az egyháziak a tanúságtétel alól isteni jognál fogva fel vannak mentve, kisebb hatalmaskodási esetekben egyházi törvényszék elébe tartoznak, azok a végrendeletek belső ünnepélyességeiről is ítélhetnek, a Rómában történt kihirdetés az egész világra nézve kötelező; nem különben némely személyek, mint *Bocskay* fölötti szigorú ítéleteit, azon okoskodását, melylyel a jezsuiták kitiltását tartalmazó 1608. k. e. 8. tczikk érvénytelenségét, a papi rend ellenmondásának törvényerőtlenítő hatását vitatja stb. ²

De az soha oda nem terjed ki, hogy a magyar jog sarkigazságait, az apostoli király kegyúri jogait támadná meg, vagy az evangélikusok törvényes igazait kétségbe vonni, megszorítani, félremagyarázni iparkodnék, szent volt *Szegedynek* vallásos meggyőződése, de szent a hazai törvények rendelete is.

Nevezetesen a szászok kiváltságairól írt értekezését a

¹ Publicistai dolgozatok. Pest 1847. I. köt. 9. l.

² Tyrocin. 41. 89. 464. 479. 522. l. Rubricae II. 68. l. III. 4. 10—12. l.

mérsékelttség, ezen nemzet méltánylásának szelleme lengi át; és szerzete iránt kitüntetett jó akaratjokat nemcsak fölemlíti, hanem hálásan el is ismeri.

Közjogi tekintetben mind a korona, mind a *Werböczy* értelmében vett nemzetnek jogait egyaránt védi; mindenhol hazafisága meleg érzelmei, a magyar szent korona dicsőítésére irányzott törekvései nyilvánulnak; a szászokról írt értekezésében pedig statusférfit tapintatának több jelenségére akadunk.

Egyáltalán *Szegedy* működése megítélésében el nem szabad felejtenünk, miszerint a magyar jog tudományos művelésében rést törőleg lépett fel.

Mily sikerrel a gyakorlati életre? mutatja azon körülmény, hogy munkáira törvényszékek előtt történtek hivatkozások, azok hatása nemzedékekre terjedt ki.

Mily tudományos készséggel arra nézve elégséges *Szalay László* tagtársunkra, mint legkitünőbb jogtudósaink egyikére utalnunk, ki azon cikkében, melyben jogtudományi állapotunk multjáról elég szigorú ítéletet hoz, akként nyilatkozik: «Különös, de való, hogy *Szegedy* tyrociniuma es rubrikái, melyek száz és néhány évvel ezelőtt jelentek meg, tudományosság tekintetében épen nem állanak alantabb fokon napjaink commentatorainál. A rendszer egyszerűsítése körül tétettek előlépések, a történelmi tudományok haladásával haladott ez vagy ama törvényczikk hermeneuticája is; a diplomatica, mert az csakugyan továbbra vitetett, mint sem hol azt az «Assertor libertatis hungaricae Andreas II.» írója hagyá vala, fényt árasztott erre s amarra, de ez aztán a végre új pályát nyitó *Frank* föllépéséig minden.»¹

¹ Publicistai dolgozatok I. köt. 9. l.

Szegedyt annálfogva méltán nemcsak a nagyszombati törvénykar, hanem az összes honi jogirodalom legkitünőbb nevei közé számíthatjuk.

Róla teljes igazsággal állíthatá *Horányi*, hogy emlékezete, míg a törvénytudománynak bece fennáll, az idők feledékenysége és viszontagságai enyészítő hatalma ellen biztosítva van.

IX.

RÉPSZELY LÁSZLÓ.

Répszely László született Szombathelyen Vas megyében 1703. ápril 4-én; a bölcészeti tanulmányok befejezése után élete huszonkettedik évében a Jézus-társaságba lépett. Kolozsvárott bölcészettudorrá, és miután a negyedik rendi fogadványt 1740-ben letette, 1744. nov. 8-án a nagyszombati egyetemnél hittudorrá lett. Tanította a költészetet Nagyszombatban, a szónoklatot és bölcseledést Kolozsvárott, utóbb a nagyszombati egyetemnél az erkölcsi és ágazatos hittant, (1743., 1745—47.) és a kánoni jogot (1744.). Dékánja volt a bölcészeti (1743.) jogi (1744.) és hittani karnak (1746—1747.) helyettes cancellára az egyetemnek 1748. Ugyancsak Nagyszombatban a pap- és finövelde, Budán a felsőbb osztályok, Kassán, Kolozsvárt és Gyulafejérvárott a szerzetes házak igazgatója, Budán mint társainak lelki atyja 1763. ápril 24-én halt meg.

Munkái közül a jogtudomány körében legismertebb és legnevezetesebb «*Syntagma Juris Hungarici complectens una peculiare Principatus Transsylvaniae leges*», ¹ melyet a jogtanulók számára készített, százöt címrovat

¹ Claudiop. 1742. 2. kiad. Cassoviae 1747. 3. kiad. 1763.

alatt (titulus) betűrendben tárgyalván a magyar közjog, büntetőjog, de kiválólág magánjognak tanait.

Az egyes czímrovatokban, melyek elseje «Accusatio» utolsója «Violentiae variae», előadja a magyar jog szabályait, gyakran a törvény szavaival, melyeken kívül még a Hármas Könyvre, az 1715. évi rendszeres bizottság munkálataira, *Kittonichra*, ritkábban *Szegedy Tyrociniu-*mára utal.

Több rovat címeizetei nem épen a leghelyesebbek és legtalálóbba; így a vagyona nézve nagy fontosságu jog-egyenlőség tanát nem a szokásos aequalitas iuris, hanem «De bonis foemineum ius concernentibus vel non concernentibus» címe alatt tárgyalja: — a túrmezei nemesek jogai a «diploma» címe alatt említettnek, vonatkozással az 1741. 8. t. cikkekre, mely a nemesek jogait a királyi hitlevél (diploma) záradéka alól kiveszi; némely nyomos felirat alatt, mint: bán, cancellaria, kamra, Horvátország, primás stb. alig találunk egyebet mint néhány, nevezetesen 1741-ki törvényczikkelynek szövegét.

Az erdélyi jogot a 73. rovatban «de Legibus et statutis Transsylvaniae speciatim» és pedig hasonlag betűrendben adja elő; külön a székely intézményeket, míg a szászokéiról nem szól. Különös, hogy a «novellák» alatt a mohácsi vész után hozott törvényeket általában érti, az Adprobaták és Compilatákat is, eltérőleg a közös szokástól, mely a novellaris articulusok nevét csak az ezen törvénygyűjtemények után kiadottakra alkalmazza, és hogy több, korában már bekövetkezett változást figyelme nem méltatja, így Husztot, Lugost, Karánsebest (174. l.) még az erdélyi kinstári jószágok közé sorolja.

Néhány kérdésnél inkább a kánoni mint a hazai jog intézkedéseit tárgyalja, például a papi birósági illetékes-

ségnél, menhelyeknél; eljárását azzal igazolván, hogy honosaink saját törvényeik hiányait a polgári és kánoni rendeletekből pótolni, vagy a természeti méltányossághoz folyamodni szoktak, szavai szerint: «Certe ad naturalem confugere aequitatem».

A mondottakból kitűnik, hogy e munka csak kezdők számára készített kivonat, melynek maga idején használhatóságát kétségbe vonni nem akarom, a nélkül hogy annak nagyobb tudományos becsét lehetne tulajdonítani.

Répszelynek tulajdonítják azon jegyzeteket is, melyek *Khlosz Pál* nagyszombati jogtanár: «Praxis seu forma processualis fori spiritualis» című, először 1709-ben megjelent, 1756. évi, és későbbi kiadásaihoz adattak. Ezen jegyzetek részint a szöveg magyarázatára, némileg kiigazítására vonatkoznak, részint idézetek a kánoni és magyar törvénytárból. — *Khlosz* munkáját «Institutiones Juris Canonici super causis matriomonalibus» című értekezés követi, mely a házassági anyagi jogot XI. fejezetben, melyekhez a XII-ben a végrendeletek járulnak, a tridenti zsinat és magyar gyakorlat elvei szerint, a források kellő használatával és idézésével, ép oly szabatosan mint világosan tárgyalja. A tanok felosztása és elrendezésében sokban hasonlít azon utasításhoz, mely az 1855-ki Concordatum folytán az ausztriai egyházi törvényszékek számára készült és Rómában is helybenhagyatott. — Hozzá járulnak még a római, kánoni, magyar jogból, és *Kittonich*-ből vett jogszabályok, tárgyaik szerint egybeállítva; vajjon azonban ezek *Répszelytől* vannak-e vagy sem, bizonytalan.

Ezen jogi munkákon kívül *Répszelytől* jelent meg a «Rhetor officius» című erkölcs-neveléstani irat,¹ mely

¹ Tyrnaviae 1738.

tíz szakaszból és egy toldalékból áll, kilencz allegoricus képpel és azokra vonatkozó versezettel; minden szakaszt útmutatások, neveléstani elvek zárnak be.

Ezen szakaszok, melyekben a gyermek első táplálásától kezdve egész az érett férfikorig követendő eszélyeségi, társalgási elvekre akadunk, sok, még napjainkban is tanulságos adatot, útmutatást, tapasztalást foglalnak magukban. Így ki nem osztozkodnék szerző ebbeli mondatában: «*Ridiculi illi homines, qui prudentiam quidem et iudicium non tamen magnum studium in politico desiderant?*» valamint ki nem tapasztalta volna a természet adományira vonatkozó azon állítását: «*Multis magna dedit ingenia, magnam prudentiam oppido paucis*».

Irt még azonfelül a gyóntatók számára útmutatást, és *Hunnias* című latin hőskölteményt, melyben a magyar nemzet honszerzését tárgyalja; ¹ az első lelkipásztorkodási ismeretei, a második latin nyelvbeli jártasságának tanubizonysága.

¹ *Memoriale Confessariorum*. Tyrn. 1747. — *Hunnias*. Tyrn. 1731.

X.

VAJKOVICS IMRE.

Vajkovics Imre Nagy-Váradon született 1715. aug. 22-én; a Jézus-társaság rendjébe 1733-ban lépett, a negyedik ünnepélyes fogadást 1751-ben tette le; és mindkét karnak, nevezetesen a hittudománynak, Nagyszombatban (1759. nov. 30.) lett tudora; a bölcészetet Kassán, a hittudomány különböző ágait, úgymint a bibliai nyelveket (1750. 51. 55.), az egyházi szónoklatot (1756—58.), a sz. írás magyarázatát (1760.) Nagyszombatban, az ágazatos hittant Győrött, Budán, a kánoni jogot szintén a nagyszombati egyetemnél (1759.) tanította. — Itteni működése idejében a gymnasiumi osztályok előjárója (*linguarum decanus* 1755—58.), s a bölcészeti kar dékánja volt (1760.), utóbb a felsőbb tanulmányokat Budán, a rend társodáit Pécsen, Nagyváradon igazgatta. — Egy ideig (1767.) a kir. helytartótanács oldalán Pozsonyban a könyvvizsgálói tiszteletet viselte. Rendjének feloszlatása után 1776-ban kalocsai kanonok lett, 1790-ben az ottani főkáptalan nagyprépostjává és választott almissai püspökké nevezetett; munkás életét 1798. november 28-án 83. évében zárta be.

Ezen nagy szorgalmu férfi irodalmi tevékenysége nagyrészt publicistikai irányu volt, mire hivatalos viszonyai s a kor körülményei vezették.

Még szerzetes korában, mint érintők, Pozsonyba könyvvizsgálónak rendeltetvén, a könyvvizsgálatról tíz értekezésből álló munkát írt,¹ és azt *Klimó György* püspök és bizottsági elnöknek nyújtotta át.

Ezen 1767. évben írt munkájának három értekezését 1791-ben az országgyűlés 67. tezikke által e tárgyban is kiküldött országos választmányának használatára, mint írá, bocsátá közre, azon rendben, mint szükségletei, czélzatai kívánák, míg a többiek kéziratban a kalocsai könyvtárban léteznek.

Legelőször is utolsó értekezését, mely a világi fejedelmek jogairól a könyvvizsgálat körül szól, nyomatta ki;² abban az államhatalom jogát a könyvek előleges vizsgálatára azok ellen védi, kik azt egyedül az egyháznak tulajdonítják, és pedig még a hittani könyvekre nézve is, az állam legfőbb védjogánál fogva.

Mellőzvéen a munkának e tételre vonatkozó tartalmát, melyet ma alig tekinthetni komoly vitatkozás tárgyának, érdekesek miket szerző a könyvvizsgálat akkori elrendezéséről közöl. Az a kir. helytartótanács mellett 1745. évben rendszeresítettett; a könyvvizsgálóknak 1747. márcz. 1-én kiadott utasítás, gr. *Althan* váczai püspök tollából folyt, és egész terjedelmében közöltetik. A könyvvizsgálók, két jesuita, jelentéseiket a kir. helytartótanács egyházi bizottságához terjesztették, mely a primás vagy idősb püspök-tanácsos elnöksége alatt végleg intézkedett, némely fentartott esetekben a kir. udv. cancelláriának jelentést tett.

¹ Decas dissertationum ecclesiastico-politicarum de censoria librorum disciplina.

² Dissertatio de potestate principum secularium in censuram librorum. Colocae 1791.

Az értekezés közrebocsátása idejének többé sok tekintetben meg nem felelvén, a latin pozsonyi újság által szigorú bírálat alá vétetett; szerzője tehát szempontja felderítésére és igazolására gyűjteményes munkája kilenczedik értekezését is: «De censura librorum perniciosorum ac specialiter libertinismo infectorum»¹ tette közzé, melyben XIII. Kelemen pápának 1766. évi nov. 25-ki és *Mária-Teréziának* 1767. május 3-ki rendeleteit a szabados könyvek iránt megismertetvén, a szabadosság (libertinismus) természetét és nemeit fejtegeti kizárólag egyházi szempontból. Majd értekezései elsejét bocsátá közre;² abban az egyház könyvvizsgálati jogát III. Inceze pápa koráig tárgyalja; — azt az egyházi hatalom természetéből, a hit tisztaságának fentartási kötelességéből származtatja, és nemcsak a veszélyes könyvek megjelölésére, mint *Fleury Kolozs*, *Van Espen*, *Gianni Péter* stb. szorítja, hanem valóóságos tilalmukra és kárhoztatásukra érti, és az iránt az egyház folytonos gyakorlatára hivatkozik.

A többi értekezések, melyek az egyház eme jogát történetileg egész az újabb korig fejtegetik, és a tiltott könyvek lajstroma ismertetésével végződnek, nyomtatásban, mint fenebb már érintém, nem adattak ki. — Az 1795. évben «De censoria librorum disciplina libri duo» című munkában az első könyvben egyedül az említett tíz értekezés címeivel találkozunk, hivatkozással arra, hogy azok hárma az 1790—91-ki országgyűlés körülményei tekintetbe vételével, a szabadosság korlátozása végett

¹ Colocae 1791.

² Decas dissert. ecclesiastico-polit. de cens. librorum disciplina secundum seriem temporum ad annum 1767. perducta, quarum duabus postremis jam nuper typo datis nunc prima quoque addita est. Pestini 1791.

adatott ki; — a második könyvben ¹ pedig betürendben az egyházilag kárhoztatott tételek, azoknak szerzőivel, a kárhoztató pápa vagy zsinat nevével és okaival, adatnak elő, tekintettel főleg a könyvvizsgálók szükségleteire, kikre nézve *Viva, Cardenas, Duarte stb.* hason irányú munkáit, sem tartalmuk, sem elrendezésök tekintetéből kielégítőeknek nem találta.

Az említett munkákon kívül, melyek a könyvvizsgálatot a kánoni jog szempontjából tárgyalják és e tekintetben szigoruan egyházas szellemet tüntetnek fel, részt vett *Vajkovics* amaz élénk irodalmi mozgalomban is, melyet a *II. József* halála után kelt és közrebocsátott nagyszámú röpiratok képviselnek.

Ide számítható «*Censura religionario-politica libelli, cui titulus: Declaratio statuum catholicorum*» című irata,² melyet azon római katolikus rendek nyilatkozata ellen bocsátott közre, kik 1790. november 30-án a kalocsai érseknél tartott értekezletben részt nem vettek, és míg a jelen volt katolikusok védelmét tüzi ki czéljául, erős, gyakran, mondhatni kiméletlen és sujtó kifejezései által az uralkodott hangulat keserüségéről tesz tanuságot.

«*Systema de origine S. Regni Hungariae coronae*»³ hasonlólag éles tollal írt értekezésében *Schwarz* és *Décsi* ellen a szent korona római eredetét védi; osztozkozik

¹ Liber secundus seu index alphabeticus propositionum damnatarum in adjumentum censurae concinnatus. Colocae 1795. lap-szám nélkül.

² — — — qui ad conventum catholicorum 30. novembris 1790. apud Archi-episcopum Colocensem celebratum non influxerunt. Colocae 1791. 2. kiad. 1792.

³ — — — a Petro de Réva elucubratum, nunc adversus neophyta Samuelis Décsy figmenta defensum. Colocae é. n.

Révay azon nézetében, hogy ezen koronát Nagy *Konstantin* császár *I. Serestély* pápának küldötte; onnan magyarázhatónak tartja a görög felírásokat, a korona hasonlatosságát más e korbeli műemlékekkel; az előforduló török nevezetből következtéti, hogy *II. Justin* és *II. Tiber* császárok példájára a Persia határain lakó törökökhöz indítandó követségnek volt szánva, és csak utóbb, ezen szándék változtatával, küldetett Rómába. Egyébiránt *Katona* véleményét is, hogy az alsó része későbbi, miután arra *Róbert Károly* okmányának a szent koronáról szóló ama szavai is: «*Geyzae Regis, Stephani progenitoris nostri*» utalni látszanak, a többiek közt leginkább tartja elfogadhatónak.

A görög nem egyesült püspökök országgyűlési ülése és szavazata iránt is, az ezen ügyben 1792-ben kiküldött országos választmányhoz intézett értekezést irt: «*Quaestio prodroma de voto et sessione non unit. Graeci ritus Episcoporum*»,¹ melyben ama napjainkban is újra felmerült kérdést tárgyalja, vajjon az érintett püspökök a katólikus püspökökkel vegyest, tekintettel felszentelésök idejére, ülést követelhetnek-e? Előre bocsátván, hogy az országgyűlési szavazat nem szükséges tulajdonsága a püspöki méltóságnak, és Lengyelországban még az egyesültek sem bírnak azzal, tagadólag válaszol; mert az elsőbséget Sz. István törvényei szerint csak a katólikus főpapok vehetik igénybe, kik a történet tanúsága szerint annak szakadatlan gyakorlatában voltak, sőt az még a főurak jogaival is ellentétben állana, kik méltán követelhetik, hogy elejökbe ne tétessenek, kiket a törvény

¹ — — — instituta et I. per art. 10. 1792. determinatae deputationi oblata. Colocae 1792.

elejökbe nem tett; ellenkeznék továbbá a magyar szent korona jogaival, mert az I. 10. cz. szerint püspöki jogokkal hazánkban csak az élhet, kit a király azzá nevez, miért is a Magyarországon székelő, de nem a felség által a szent korona címére nevezett püspökök országgyűlési szavazattal nem bírnak. Hozzájárul, hogy az 1608. k. u. 1. t. cz. csak azon püspököknek tulajdonít szavazatot, kik saját káptalannal s préposttal bírnak, mit a görögökről nem állíthatni, hogy az 1687. 10. t. czikk a papságot arra hatalmazta fel, hogy ülésük rendjét maga szabályozza; felszólítja tehát őket, hogy ha már az ülésre nézve egyesülni akarnak, hárítsák el az akadályt, és egyesüljenek általán egyházilag, vallásilag is, mert mint mondja: «Per neminem vos magis removeri a scopo vestro, quam per vosmet ipsos».

A «Cura superfluum superflua»¹ röpiratában azok czáfolatát tűzi ki feladványául, kik az egyházi javak elidegenítését pártolják, és kik azt részint az állam kitünő, részint az apostoli király kegyúri jogából, részint *Simplicius* pápa rendeletéből, melynélfogva az egyházi javak a püspök, egyház, alpapság és szegények közt négy részre osztandók, származtatják. Az állam kitünő jogát elismeri, de az mind az egyháziak-, mind a világiakra egyaránt alkalmazható, teljes kárpótlással jár, és előbb az elidegeníthető, mint a hazai törvényekben elidegeníthetetleneknek nyilvánított javakra lenne alkalmazandó. — A kegyúri hatalom gyakorlatára irányadók sz. István szavai: «Maiorem curam habeat beneficiorum ecclesiasticorum quam suorum priorum»; — *Simplicius* szabá-

¹ — — — occupari convincuntur qui putant nova regulatione beneficiorum ecclesiasticorum esse. Pest. 1792.

lya sz. István korában már elavult, arra ő sehol sem hivatkozik, ő minden javadalommal külön jószágokat kapcsolt egybe, és azt sz. László Végz. I. könyve 23. fejezetében nyíltan megerősítette, minélfogva e szabályt a magyar egyházra alkalmazni nem lehet.

Ezen a kor viszonyaiból folyó vád- és védíratokon kívül nyomtatásban jelent még meg tőle gróf *Csáky Miklós* bibornok primás fölött, szép latinsággal írt gyász-, és gróf *Kollonics* érsekhez intézett üdvözlő beszédje, Voltaire *Henriade*jának bírálata, az imádságra vonatkozó, és az építészet elemeit tartalmazó tanító korában írt munkája, melyek e férfi sokoldalúságának bizonyosságául szolgálnak.¹

¹ Oratio funebris C. Nicolai Csáky etc. Tyrn. 1757. — Oratio gratulat. C. Ladislao Kollonich Archi-episcopo Colocensi. Viennae 1788. — Observationes criticae super *Henriade* Voltaire-Szilágyiana. Pestini 1793. — Iconismus orationis sacrae. Colocae 1796. — Elementa Architecturae. Cassoviae 1735.

XI.

MARKOVICS MÁTYÁS.

*Markovics Mátyás Antal*¹ Boszniából a XVII. század végéveiben hazánkba költözött családból született Pesten 1751. szeptember 4-én. Gymnasiumi és bölcsészeti tanulmányait részben szülővárosában, részben Szegeden 1763—1770. végezte. Azok befejezése után a jog- és államtudományokat 1770—1773., az 1753. ujonnan szervezett bécsi egyetemen a nagyhírű *Martini*, *Riegger* és *Sonnenfels* alatt, kiknek tanai eszmeirányára elhatározó befolyással voltak, és Nagyszombatban hallgatta; azután a szokásos jogi gyakorlat pályájára, gróf *Niczky Kristóf* hét-személynök és verőczei főispán, később kir. főtárnokmester és országbíró oldala mellett lépett. A nagyszombati egyetemnél 1774. október 2. sikeresen kiállott pályázati vizsga folytán, ugyanott a jogtudományi kar segédjévé (adiunctus) neveztetett ki, és a szabályszerű szigorlatok és vitatkozás után 1776. szeptember 6. *Nitray Gábor* dékán által jogtudorral avatott.

¹ Életrajzát lásd *Merkur von Kovachich* I. évf. 772—774. l. Öst. Nat. Encyclopaedie VI. kötet. 550—551. Status praesens Reg. Scient. Univ. Hung. Budae 1830. 12—13. l. *Nagy I.* Magyarország családai IX. kötet 324—325. l. *Wurzbach*: Biogr. Lexicon XVI. kötet 469., 470.

Ezen alkalommal bocsátotta közre, gróf *Niczky Kristóf*-nak halála jeléül ajánlott értekezését: ¹ «De fontibus juris hungarici». ²

Ezen értekezésében a magyar polgári és egyházi, köz- és magánjog forrásait tárgyalván, azokat közös és külön forrásokra osztja. A közösekhez a természeti magán- és közjogot, a politikát, az egyházi jogra nézve a természeti jogon kívül a sz. írást, a hagyományt, a sz. atyákat, a zsinatokat s a pápai rendeleteket számítja. A fősúlyt a természeti jogra fekteti, melynek hatályáról, hasznáról, szükségéről mind a törvények magyarázására és alkalmazására, mind azok hiányainak pótlására, főkép a büntető- és egyházjog körében bővebben értekezik, az ellene felhozni szokott ellenvetéseket részletesen czáfolja. A hazai jog külön forrásait rövidebben tárgyalja; a közjogiak közé, a köztörvényeket, különösen pedig az alaptörvényeket, melyeket amazoktól helyesen megkülönböztet ³ és a királyok intézkedéseit (*Acta principum illustria*); a magánjogiakhoz a törvényeket, szokást és helyhatósági szabályokat, az egyházjogiak közé a primás által egybehivandó nemzeti zsinatok határozatait, a hazai törvényeket, a pápáknak hazánkra vonatkozó bulláit sorolja.

¹ «Et me — mondja ajánlatában — neque majorum, neque meis commendatum meritis, tanta benignitate rarissimaque animi benevolentia complexus es, ut pene paternam mei gessisse curam videris.»

² *Dissertatio inauguralis juridica de fontibus juris hungarici Tyrnaviae 1786.*

³ «Quaedam leges communem patriae nostrae consecantur tranquillitatem et hae strictius publicae appellantur. Aliae vicissim formam ipsamque administrandae rei publicae methodum determinant et hae fundamentales Regni leges nuncupantur.» *Id. ért. 11., 12. l.*

Ezen értekezés főcélja, mint *Wenzel Gusztáv* helyesen jegyzé meg,¹ a bölcészeti jogtudomány becsének, értékének kifejtése s ismertetése volt, szemben azon hazai jogászokkal, kik «*Pertinacissimo ausu defendunt, omnia in corpore juris contineri*».² Azt az akkor uralkodott természetjogi iskolának iránya és szelleme lengi át; annak bizonyosságául elégséges szerző azon állítására utalni, hogy a természetjog és tételes törvények összeütközése esetében azt illeti az elsőbbség.³

A büntetőjogot a magánjog részének tekinti, a halálbüntetés jogszerűségét érinti, a természetjog a jogtudományi tanítás élére állítandó⁴ és a jogtanításban egyáltalán a nagyhirű b. *Wolf Keresztély* által honosított matematikai módszer követendő.⁵

Az értekezés, szerzője olvasottságáról és tájékozottságáról a klasszikusok irataiban, a jogtudományi irodalomban, különösen pedig volt tanárai munkáinak alapos tanulmányozásáról tesz tanuságot.

Kevéssel e munkája megjelenése után az újonnan szervezett győri kir. akadémiához a természet- és magyar közjog rendes tanárának neveztetett ki.

Bő alkalma nyílt itten tanára *Martini* elveinek terjesztésére, kinek tantételei előadásai vezérfonalául szol-

¹ «*Cel. Math. Ant. Markovics dissertatio sola fere juris naturae commendatione et demonstratione potentis illius quem in positivum ius exerit influxus absolvitur. Neque ratio temporis illius ultra quid poscere videbatur.*» *Wenzel*: *Dissertatio inauguralis de fontibus juris priv. hung.* Pestini, 1836. 6. l.

² Id. ért. 22. l.

³ Id. ért. 23., 24. l.

⁴ Id. ért. 19., 25., 27., 28. l.

⁵ «*Optima his principiis velut in unum cogendis methodus esse potest mathematica.*» Id. ért. 17. l.

gáltak. A magyar közjogban *Beck* therezianumi jogtanárnak akkor még csak kéziratban volt munkáját *Benczur* jegyzeteivel követte.¹

Működése itt azonban csak rövid ideig tartott, mert 1780. szeptember 4. váratlanul folyamodása nélkül, az egyetemnek egyházjogi tanszékére hivatott meg, *Lakics* helyett, ki a helytartótanács tanulmányi bizottságának ülnökévé és az egyetemi nyomda igazgatójává nevezetett ki.

Ezen tudomány tanszéke, melyről *Markovics* érintett értekezésében oly magasztalólag szólott,² az akkori viszonyok közt kettős fontossággal bírt.

A XVIII. század elején az egyházi jog terén, főkép a híres németalföldi kanonista *van Espen* íratai folytán, az előbbi elvektől sok tekintetben eltérő irány emelkedett érvényre.

A római sz. szék jogainak szorosabb meghatározása és korlátozása, a püspöki joghatóság eredeti körének visszaállítása, nagyobb önállósítása a kuria irányában, az állam jogainak tágasb körü érvényesítése az egyházi ügyekre nézve, a «*ius circa sacra*» felségjogának a természeti közjog elvei szerinti szigorú alkalmazása és fogantatása képezték ezen irányzatnak jellemző fővonásait.

Ezen rendszer értelmében készült a *Mária Terézia* által az egyházjog tanítására megállapított vezérfonal;³

¹ Nyomtatásban Bécsben 1790-ben jelent meg.

² «*Jurisprudentia ecclesiastica nobilissimum illud inter altiores disciplinas studium, si unquam alias, hoc certe tempore immortalis Jureconsultorum aetatis nostrae opera supremum videtur attigisse apicem.*» Id. ért. 46. l.

³ Synopsis juris eccles. publ. et priv. quod per terras haered. M. Theresiae olim obtinuit et adhucdum obtinet. Viennae 1776.

annak szellemében tanítottak és írtak *Riegger* és tanszéki utódai *Eybel* és *Pehem* a bécsi egyetemen, ezen szellem lengte át *Lakics György Zsigmond* tanításait, ki az egyházi jognak első világi tanára a nagyszombati egyetemen, és ennek első világi rectora, közjogi dolgozatai által a hazában, egyházzjogi munkái által pedig messze annak határain túl is híressé lett, minek bizonyságául szolgál, hogy még e század negyedik évtizedében, egyik munkája újabb kiadásban spanyol nyelven jelent meg.¹

Ezen elvek szerint tartotta és folytatta *Markovics* is előadásait,² melyek nemcsak a jogászokra, hanem a hittanulókra is kötelezők, annál nagyobb jelentőségre emelkedtek, minthogy *II. József* az egyházmegyei papnöveldék megszüntetése után az egyetemes papnöveldék egyikét 1786. évben Pesten állította fel, és az ország és kapcsolt részeiből egybegyűlt egyetemi hittanulók száma ez időben 260 és 300 közt lebegett.

A régibb és újabb eszmék tusájának eme korszakában minden mérsékeltsége és óvatossága mellett, nem kerülhette ki a gyanúsításokat, sőt vádakát is a túlbuzgók részéről: a felsőbb helyről elrendelt vizsgálat azok alaptalanságát tüntette ki, és évi fizetésének személyes járulékkal való öregbítését eredményezte.³

A közönséges egyházi jog tankönyvei a magyar katolika egyház külön intézményeit tüzetesen nem tárgyalván,

¹ Instit. juris eccl. című munkája 1843.

² Als Lehrer des geistlichen Rechtes hat er sich bemüht das dornichte Unkraut der älteren Kanonisten auszurotten den guten Samen den sein vortrefflicher Vorgänger Georg Sigmund Lakics mit glücklichen Erfolg ausgestreut hat, zur völligen Reife zu bringen.» *Kovachich M. G. Mercur* I. 774., 775. l.

³ *Kovachich: Mercur* I. 775. l.

Markovics, hallgatói számára az első,¹ magyar egyházi jog rendszeres kidolgozásához fogott és annak előismereiteit 1786. bocsátotta közre.²

Ezen munkájában a bevezetés szokásos tárgyait, a tudomány fogalmát, forrásait, segédtanait és hasznát adja elő, és összefüggésben azokkal hazai egyházjogunk több sarkalatos tanát fejtegeti.

A m. egyházi jog fogalommeghatározása alkalmat szolgáltat neki a keresztény vallás honosítása, a magyar katolika egyház eredete iránti kérdés megvilágítására; *Schwarz* állításai ellen meggyőzőleg vitatja, hogy az nem a keleti, hanem a nyugoti egyháznak tulajdonítandó.

A források során a törvényeket és királyi rendeleteket említvén, a királynak az egyházi ügyek körüli jogainak meghatározására tér, és azokat a védjogból, a felügyeleti jogból és a királyi kegyurságból származtatja.

Az első czímen többek közt intézkednek királyaink a javadalmak halmozásának, az egyházi javak elidegenítésének és megterheltetésének, a vallásellenes könyveknek tilalmazása iránt; a második czímen gyakorolják a tetszvényjogot, melyet *Kollárral* az ország ősidejéből származtat, alkotnak szerzéstiltó törvényeket, követelik a hűség esküjét az egyháziaktól.³

A királyi kegyurság eredetét és jogalapját bővebben fejtegeti, az ellene felhozott érveket alaposan czáfolja, a királyoknak és az országnak e jog fentartására irányzott intézkedéseit említi.

¹ «Nemo lucusque, quod sciam jurisprudentiam regni Hungariae ecclesiasticam in quamdam artis formam redigere adlaboravit.» *Principia juris ecclesias.* 119. l.

² *Principia juris ecclesiastici regni Hungariae.* Budae 1786.

³ *Principia juris eccles.* 31—46., 81—85. l.

E jog folyományainak tekinti az egyházi fegyelem rendezését, a püspökök nevezését és áthelyezését, az egyházi javaknak szükség esetében használhatását, a megüresedett püspökségek jövedelmeinek huzását (*jus regaliarum*).¹

A római sz. szék rendeleteiről szólván, a nélkül, hogy a Sylvester-féle bulla hitelessége iránti vitába elegendnék, történeti adatokkal bizonyítja, hogy hazánk a szent szék hűbére soha sem volt, s az a mellett felhozott érvek alaptalanságát mutatja ki, — a pápa jogköréhez hazánkban a püspökök megerősítését, az érseki palást adományozását, az engedelmesség követelését egyházi ügyekben számítja.²

Az egyházi jog segédtanainak: a hazai és az irodalmi történetet, az oklevéltant, a kritikát és a bölcészetet mondja.

A magyar egyházi jog teljes rendszerének³ (*Institutiones juris hungarici ecclesiastici*) tervezett kidolgozása azonban, melyre hivatalos állása, tudományossága, szabadelvűséggel párosult mérsékeltsége kiválólag képesítettek, abban maradt.⁴

Az egyetemi könyvtárban levő kéziratok a közönséges

¹ Id. m. 48—80. l.

² Id. m. 88—108. l.

³ «*Haec sunt quae institutionibus ecclesiasticis regni Hungariae principia praemittenda censui.*» Id. m. 129., 130. l.

⁴ «*Wir wünschen dass den Verfasser alle Umstände begünstigen möchten um seine Institutiones juris ecclesiastici hungarici woran er dermal arbeitet zur Reife bringen zu können; er besitzt als kön. Lehrer alle Privatunabhängigkeiten, Freimüthigkeit und dabei Bescheidenheit genug um Mängel Missbräuche und Vorurtheile ohne Erbitterung zu bestreiten.*» *Kovachich: Mercur* I. 793. lap.

egyházi jognak részét tartalmazzák, figyelemmel a magyar egyházjog külön intézményeire, de nem az utóbbinak rendszerét.

A kézirat első könyve a keresztény egyházról és egyházi személyekről általában szól.

Abban a szerző a keresztény egyház eredetét, természetét és szervezetét, nevezetesen az egyházi hierarchiát, az egyház törvényhozó, birói és fenyítő hatalmát, az egyházi alkatot, melyet a kánonok által korlátozott monarchico-aristocratiainak állít, az egyház és állam közötti viszonyt és az utóbbinak jogkörét tárgyalja.

Áttérvén az egyházi személyekre, az irregularitásról és felszentelésről, a papi rend életmódjáról, nevezetesen a papi nőtlenségről és a papi személyek kiváltságairól értekezik.

A második könyv az egyházi személyek jogait különösen és részletesen adja elő, nevezetesen a római pápáról és jogairól, melyeket isteni és emberi eredetűekre oszt, a bibornokokról és a római kuriáról, a bibornokok congregatióiról, a pápa helyetteseiről és követeiről szól.

Azután a püspökségre (episcopatusra) térvén, a patriarchák, primások, érsekek és püspökökről, azok hatalmáról és jogaikról, azok helyettesei és segédeiről, az áldozárokról, különösen a plebánosokról, a diakonokról és kisebb rendüekről, majd a káptalanokról értekezik.

A püspöki méltóság betöltési módjait tárgyalván, a magyar királyi kegyurság, a püspökök nevezése, áthelyezése, letétele és az annáták iránti elveket adja elő.

Miből kitűnik, hogy eme kéziratában a belső és külső egyházi közjognak és a magánjognak a személyekre vonatkozó tanai foglaltatnak.

Az irodalmi idézetekből kétségtelen, hogy e munka

az említett bevezetésnél sokkal később készült. Azt, valamint többi munkáit, azon tudományos alaposság, bő olvasottság és világosság, a nyelvnek azon tiszta egyszerűsége és folyékonysága jellemzik, melyek szóbeli előadásainak is kiváló tulajdonságát képezvén, nagy tanári hírét alapították meg, melyről *Kovachich*, *Horányi* s *Kelemen*¹ kortársai tesznek bizonyosságot, és hallgatóinak azon kegyeletét s tiszteletét szülék, melynek évek hosszú sora után az ország legfőbb méltóságainak polczára emelkedett gróf *Cziráky Antal*, egyetemi elnöki székfoglaló beszédében oly élénk kifejezést adott.

Tisztársai bizalmánál fogva a jogi kar dékánását nyolcz évig (1783., 1788., 1793., 1798., 1799., 1800., 1805., 1806.), az egyetem rectorságát két ízben 1790. és 1802. viselte.

Érdemei jutalmául *II. Lipót* király 1791. magyar nemességre emelte, melynek gyakorlatából elődei az idők viszontagságainál fogva kiestek; *I. Ferencz* 1802. királyi tanácsossá, 1806. pedig, minthogy gyengélkedő egészségénél fogva a tanári pályától megválni kénytelenült, a kir. helytartótanácsához tanácsossá előléptetett *Lakics* helyett, azon kormányzék melletti tanulmányi bizottság előadó ülnökévé és az egyetemi nyomda igazgatójává nevezte ki.

Mint a tanulmányi bizottság ülnöke, tagja volt az 1827. évi 8. tczikk által kiküldött országos választmány azon albizottságának, mely gróf *Cziráky Antal* országbíró

¹ *Kovachich* nyilatkozatait már idéztük. *Horányi*: «Vir elegantis ingenii» («Nova Mem. Hung.» I. XVIII. l.). *Kelemen*: «Olim in scient. Universitate Hung. juris eccles. celeberrimus professor (Institut. jur. priv. hung. I. 70. §.), az újabb korbéliek közül *Wenzel Gusztáv*: «Eximium patriae nostrae Jurisconsultum» (Dissert. de fontibus juris priv. hung. 5. l.) kifejezésekkel említik nevét.

elnöklete alatt, új tanulmányi rendszer kidolgozásával foglalkozott.

A nyomda igazgatóságától 1830. évben, saját kérelmére, fizetési személyjárulékkel fel lett mentve.

A tanulmányi bizottságnál azonban, az értelmi tehetségei teljes épségének örvendő agg férfi egész haláláig működött, mely Pesten 1832. július 23-án végelgyengülés folytán élte 81. évében állott be.

Személyében sírba szállott majdnem utolsója ama férfiaknak, kik a *Mária Terézia* által létesített nagy tanulmányi reformok korszakában, tevékeny részt vettek azok honosításában, — azon férfiaknak, kikről *Szalay László* írta: «Valóságos vezéreink voltak a polgárisodásban, és mint úttörői egy új aerának, teljes hálánkat érdemlik még ma is». ¹

¹ Publicistai dolgozatok. Pest 1847. I. 10. lap.

XII.

KELEMEN IMRE.

A hazai jogirodalom legünnepeltebb nevei közé tartozik az, melyet jelen soraink homlokára tűztünk.

A férfiú, ki azt dicsőséggel viselte, 1744-ben Tárnokon Zalamegyében, nemes, de szegényebb sorsú szüléktől látott napvilágot.

Középtanulmányai és a bölcsészeti tanfolyam befejezése után, vallásos kedélye sugallatát követve, 1766. az akkoriban virágzott Jézus-társaságba lépett. Mint annak növendéke adta első bizonyítványait tanítói képességének Gyöngyösön, Győrött s Fejérvárott.

A hittudományok tanulásával foglalkozott Kassán, midőn rendje feloszlatása folytán 1773-ban abból kilépni kénytelenült. Esemény, melyet még agg korában is, személyére nézve, legsújtóbbnak vallott.

A hittani pályától, a már közel harmincz éves férfi, a jogtanulmányok terére tért, 1774. s 1775-ben őt a nagyszombati egyetem joghallgatói sorában találjuk.

Itt a politikai tudományokban kitüntetett előmenetele miatt, felsőbb intézmény által (1775. febr. 13.) kirendelt érdemjuttalomban részesült.

Következő évben, az új tanulmányi rendszer alapján, az akadémiai tanszékek betöltetvén; *Kelemen*, jeles képes-

ségénél fogva, a győri akadémiához a hazai magánjog rendkívüli tanárának neveztetett, s ezen intézetnek, gróf *Niczky Kristóf* val. belső titk. tanácsos és kerületi főigazgató által 1776. november 6. történt ünnepélyes megnyitása alkalmával, hivatalába lépett.

Később rendes tanárrá lett, és a szokásos szigorlatok után 1785. nov. 5. a budai egyetemenél nyerte el a jogtudori koszorút; egy napon *Brezanóczy Ádámmal*, előbb szerzetes utóbb egyetemi tisztársával.

Barics és *Markovics Mátyás* győri tanárok egyetemi előléptetésük után, a jogtudományi kar seniorává lett; mint olyan 1785-ben a főtanodát Pécsre követte, és ott az aligazgatói hivatalt ideiglenesen viselte.

1793. november havában a magyar egyetemhez *Nitray Gábor* helyébe, ki tanszékét még a régi szervezetű nagyszombati főiskolában nyerte el (1759), a magyar magánjog és tiszti írásmód rendes tanárának neveztetett.

Alapos és hosszas tanulmányai gyümölcseként jelent meg 1814. a hazai polgári jog egész rendszerét tartalmazó négy kötetű munkája,¹ melylyel nevét, emlékét a honi jogirodalom körében örökítette.

Rövid történet után első kötetében a bevezetés és személyjog; másodika- és harmadikában a vagyonjog, negyedikében a törvénykezésnek terjedelmes rajzát adta.

Az egyes tanok előadásában, habár *Heineccius* módszerét nem egészen és szorosan követte, mégis ahhoz nagyon közel járván, az adott értelmezések részletes, taglaló magyarázata és az azokból vont következtetések által fejtette ki a jogintézmények természetét.

Huszty, Fleischhaker, Geörch, Köry nézeteitől több

¹ Institutiones Juris privati Hung. Pestini 1814., II. kiad. 1818.

tekintetben eltérvén: saját véleményét higgadtan és alaposan fejtegette.

Főérdeme, hogy a magánjog tanait könnyen felfogható rendszerben kimerítőleg, világosan, az ifjúság tehetőségeihez mért modorban tárgyalta, tudományának anyagát egész kiterjedésében feldolgozta.

A római és német közös jog ismeretével bírván: az egyes kérdések felvilágosításában azokra is kellő tekintettel volt.

Habár a tudomány, főkép pedig a tudományos előadás haladtával módszere nem felel meg többé korunk minden igényeinek: korát tekintve, érdemei félreismerhetetlenek, és a tárgyalás teljessége s világosságára nézve munkája most is kitünő figyelemre méltó.

Mily égető szükségnek felelt meg közrebocsátása idején, tanúsítja azon körülmény, hogy három ezer példányból álló első kiadása rövid idő alatt teljesen elkelt «úgy mondván elragadtatott». ¹

Követte azt 1818-ban második bővített kiadása, melynek első kötetében a magyar jog terjedelmesebb története foglaltatik; ámbár abban inkább a királyok, mint a jogintézmények történetét adván: magasztos feladványának, és a tudományos közönség reményeinek kevésbbé felelt meg.

Kövy nézeteivel ellenkező állításai czáfolatára külön latin munkácska jelent meg: arra, *Kelemen* elveit védelmezőleg, volt tanítványa, *Szlemenics Pál*, pozsonyi jogtanár, deákul szerkesztett értekezésben felelt. ² Ugyanaz

¹ Tudom. Gyűjtemény. 1818. I. köt. 59. l.

² Discussio opusculi cui nomen Ratio Jurisprudentiae Hung. ad ductum Institut. Kelemenianarum. Posonii 1817. — Lsd XV. sz.

tanítását más támadások ellen is a «Tudományos Gyűjtemény»-ben alaposan védelmezte.¹

Kelemen munkáját magyarra *Czövek Istrán* fordította;² annak nyomán készült *Jungtől* azon egyetlen egy munka, melyben magánjogunk előbbi rendszere német nyelven tárgyalatik.³

Egyetemi hivataloskodása közben a jogi kar dékán-ságát három (1796., 1797., 1807.), az egyetem rector-ságát két évig (1799., 1809.) viselte, és 1808. *Stuhr*, római jog tanár nyugalmaztatása után, a törvénykar idősbjévé, az egyetemi tanács állandó tagjává lett.

Érdemei elismeréseül őt a felség királyi tanácsosi ranggal, fizetése öregbítésével jutalmazta; Baranya-, Zala- és Zágrábmegyék táblabíró-ságukkal tisztelték meg; tanítványai arczképét az utókornak rézmetszetben tarták fön.

A személye iránti közbizalom fényes tanújeléül szolgált, hogy a kir. ítélő tábla üléseire gyakrabban, mint szavazó hivatott meg.

Negyven éven túl a hazai ifjuság oktatásának szentel-vén minden erejét: saját kérelme folytán 1817. ápril 22. nyugállapotba helyeztetett, melyet nem élvezett hosszú ideig, mert 1819. márczius 26. szélhűdés következtében jobblétre szenderült, élete 75. évében.

Buzgó vallásosságát munkája számtalan helye tünteti ki; meleg szeretetével hazája és ennek intézményei iránt, párosult az igazságnak belső tisztelete, mely nélkül a jogász magasztos feladatának oly kevésbé felelhet meg.

¹ Tud. Gyűjt. 1818. I. köt.

² Magyar hazai magántörvényről írt tanítások. Pest 1822.

³ Darstellung des ungar. Privatrechts. Wien 1818—19. IV köt., 2. kiad. 1827. II köt.

Haladtabb korában házasságra lépven: a családi élet várt örömeit tőle a sors megvonta; egyetlen magzatja kora halálnak lőn áldozata, s nejét gyógyíthatlan elmebetegség szakasztá ki köréből.

Ritka takarékosággal, nem minden nélkülözés nélkül szerzett vagyonát, mely, kisebb birtokán kívül, 40,000 pengő forintot megközelített, részben, Zalamegye fölügyelete mellett, oldalágú rokonainak hagyá, részben jótékony célokra rendelé.

Így a tárnoki egyházra tett alapítványon kívül, zalamegyei ifjak számára évenként 200 váltó forintból álló két ösztöndíjt alapított; 400 váltó forintnyi tőke kamatát pesti szegény, leginkább betegeskedő jogtanulók (*pauperum praecipue aegrotantium*) némi fölsegélésére; 600 forintot szegény tárnoki, novai és kozmadombjai lakosok adóhátralékai letisztázására; ezer forintot pedig arra hagyományozott, hogy kamataiból évenként, szent Anna napján, bucsú alkalmával Tárnokon szegény, jó erkölcsű, főleg a káromkodástól tartózkodó tárnoki vagy kozmadombjai lakos a plebános által ünnepélyesen megjutalmaztassék: a hármass kijelölést a tárnoki plebános- és előljáróságra, a nevezést a szombathelyi káptalanra bízván.

Arczképe, melylyel az egyetemet, első alapítása két-százados emlékünnepe *Dertsik János* azidei nagyságos rectora ajándékozta meg, a jogtudományi kar üléstermét ékesíti: emlékezetben tartván az újabb nemzedék előtt is azon férfiú arczvonásait, ki míg élt, tanítása és iratai által hazai főiskolánk díszét és hírét oly nagy mértékben növelte.

XIII.

VUCHETICH MÁTYÁS.

Hazai egyetemünk azon jogtanárai közé, kik mind szóbeli tanításuk hatása, mind irodalmi működésük által maradandó emlékezetü nevet vívtak ki magoknak: méltán számlálhatjuk *Vuchetichet*.

Munkásságának rövid rajza annál inkább helyén látszik, minél fontosabbak a jogtudománynak irodalmunkban általa képviselt ágai; minél kevesebb gonddal voltak kortársai, azon időben, melyben működött és meghalálozott, több jelesbjeink emlékezeteinek kellő fentartása iránt.

Ha *Kelemen Imre* életviszonyainak — kit legélesebb bírálója is: «*Juris consultorum in Hungaria facile princeps*»-nek nevezett — alig szenteltek néhány sort; mit várhattunk másokra nézve, kiknek tanulmányaik távolabb estek a gyakorlati élet szükségétől, kik hasonfényű hírnévre nem emelkedtek?

Vuchetich Mátyás nemes családból született 1767-ben, Brinyén, a károlyvárosi tábornokság ogulini határőrvidékén, hol akkoriban édes atyja — ki később, mint lovaskapitány, a török háború alatt elesett — hadi szolgálatban állomásozott.

A serdülő ifju nevelésére, kiképezésére atyai nagy-

bátyja *Miklós*, es. kir. udvari káplán és apostoli főjegyző, jelentékeny befolyást gyakorolt.

Gymnasiumi tanulmányait királyi ösztöndíjjal Váczon végezte, hol a teréziai növendékintézetbea több kapcsolt részekbeli ifjak számára alapítványhelyek léteztek; a bölcsészetet a nagyszombati kir. akadémiában, a jogot — ezen főiskolának Pozsonyba (1784.) történt áthelyezése után — részint ottan, részint a bécsi egyetemenél hallgatta.

Jogtudományi tanfolyamának befejezése után, a pesti egyetemenél a kiszabott szigorlatoknak vetvén alá magát (1790. márczius 13., május 7., 29.): 1790. évi aug. 1. *Stuhr József* dékánsága alatt jogtudorrá avattatott.

Ez alkalommal felavattatási értekezését: «De culpa a mandatario praestanda»¹ nyomtatásban bocsátotta közre; abban a római polgári jog ama vitás kérdését: vajjon a megbizott minden hibájáért felelni köteles-e? vette vizsgálat alá, és a most általában elfogadott véleményt, hogy a felelősség terhe őt ugyan tetemes és csekély, de nem legcsekélyebb hibáiért is illeti, védelmezte.

Már előbb a hazai jog nagyváradi tanszékét szorgalmazván (1789.), és arra ki is jelöltetvén: 1791. szept. 9. újra a természeti magán- és közjog megürült kassai tanszékére, a pesti törvénytudományi kar előtt, a kassai kerületi főigazgató szendrei gróf *Török Lajos* jelenlétében, pályázott és még ugyanazon évben az érintett tudományok rendes tanárává neveztetett.

Itt bocsátotta közre: «De origine civitatis»² című értekezését, mely a közjog legfontosabb kérdései egyikét

¹ Pestini 1790.

² Cassoviae 1802.

tárgyalja, minthogy megoldásától az állami viszonyok mikénti felfogása tételeztetik föl.

Hazánk főiskolaiban, *Martini* tételeinek alapján, a már a régiektől, és *Grotius* ideje óta a tudomány legnagyobb tekintélyei által istápoltt alapszerződési elmélet uralkodott.

Adámi János az államtörténet és államisme pozsonyi tanára (sz. 1738. + 1821.) «*Systema antiphilosophicum de origine civitatis*»¹ című iratában, a szabad egyezkedés elvén gyökerező elméletet hibásnak állítván: az állam jogalapjának megfejtésében történeti térre lépett, és az állami főhatalmat a régi patriarkák atyai hatalmából származtatta, s *Filmer*, *Horn* stb. ebbeli tanát új életre ébresztette.

Adámi ezen munkája, mely a védérvek éleseszű összeállításával által külföldön is figyelmet gerjesztett: hazánkban tudományos harcra adott jelt, melynek belső, mély jelentőségét talán honfitársaink közül kevesen fogták föl.

Harcra, mely külföldön, néhány évvel később, *Haller* hires «*Restauratio*»-ja által, nagyrészt az érintett kérdés körül forogván, általánossá lön, és melynek tárgyalása most is a legérdekesebb feladványok közé tartozik, mert mint *Wenck* joggal mondá, nem az államokra, milyenek voltak, hanem milyeneknek lenniök kellene, vonatkozik.

Az első, ki *Adámi* munkájára felelt, pozsonyi tisztvárosa *Brezanóczy Ádám* volt;² de *Vuchetich* is, mint mondá, kötelességének tartá, tanításai megtámadott alapelve mellett tollat ragadni: értekezésében az állam eredetét, célját és alapját fejtegetvén, ez utóbbit a polgárok három alapszerződésében találja, azokat a polgári jogok és köte-

¹ Posonii 1801.

² *Vindiciae systematis philos. de origine civitatis. Posonii 1801.*

lességek forrásainak tekinti; — saját nézetei megalapítása után *Adámi* érveit rendre czáfolat alá veszi, végre az általa vitatott patriárkai rendszer következményeit taglalja.

Vuchetich, ki ezen vitairatában az újabb jogbölcseleti irodalom teljes ismeretét tüntette ki, volt tanára megczáfolásában azon mérsékeltséggel járt el, mely a valódi műveltség következménye és tulajdonsága.

Legközelebbi munkája a jogtörténet körébe tartozott. «*Conspectus legum criminalium apud Hungaros*»¹ cím alatt kísérltetét veszszük a hazánkban akkor annyira elhanyagolt büntetőjogi tanulmányok fölélesztésének.

Abban szerzője az elszórt magyar büntetőtörvények rendszeres átnézetét adja: hogy egybeállítva könnyebben használhatókká váljanak.

Annálfogva az országos végzeményekben előforduló törvények szószerinti szövegét oly rendben közli, hogy minden király büntető cikkeit négy rovat alá sorozza, ahhoz képest: a mint azok a közállam, a magánosok vagyona, mások jogai vagy a közerkölcsiség ellen irányozott tettekre vonatkoznak.

Vuchetich ezen dolgozata, *Kovachich Márton György* az egyházi ügyekre vonatkozó későbbi gyűjteményének elrendezésétől abban különbözik, hogy amaz csak a Törvénytárban foglalt cikkekre szorítkozik: míg *Kovachich* a később feltaláltakat is tekintetbe vette; hogy továbbá ez utóbbinak munkája szorosan rendszeres, az előbbié pedig korszaki rendszeres terv szerint készült.

Így *Vuchetichet* — ki az állam eredetéről írt értekezésében nyíltan vallja, hogy elvkérdésekben a bölcészet-

¹ Cassoviae 1805.

nek inkább, mint a történetnek hódol — a hazai jog multjával is foglalkozni látjuk: azon józan felfogásnak újabb bizonyítékául, mely hazánk jogászainak, valamint a németalföldieknek is rég jellemző vonása, hog a bölcsészet és történet természetszerű viszonyát a jog terén soha félre nem ismerték, mindkettejét a jogfejlődés szükséges föltételének, a jogtudománynak, mint mondák, nélkülözhetlen szemeinek tekinték.

Tanítási és irodalmi foglalkodásán kívül, a jezsuiták ideje óta rendezetlen főiskolai könyvtárt rendbe szedte, miért is 1804-ben felsőbb dicséretben részesült.

Kitüntetett jeles tulajdonai folytán, miután időközben a kassai akadémiánál kara seniorává lett: az 1808. nyugalomba lépett *Stuhr József* helyett a pesti tudományegyetemhez a római polgári, a fenyítő és hűbérjog rendes tanárává mozdíttatott elő.

Ezen működési körében főgondját leczkéi vezérfonalául szolgáló iratok, kézikönyvek szerkesztésére fordítá.

A római jogból szerzett kézíratai röviden és világosan állíták elő ama fontos tudomány alapigazságait; bizonyították, miszerint Justiniánnak nemcsak törvénykönyveit, hanem amaz éltető szellemét is felfogta, mely a tanítások főkellékét abban helyezé: «*Utsint totius legitimae scientiae prima elementa*».

A büntetőjogot »*Institutiones Juris Criminalis Hungarici*»¹ jeles tankönyvében sikeresen tárgyalta.

Szlemenics, két évvel előbb megjelent fenyítőjogával (1817.), félszázadon túl tartott pangás után, megtevé az első lépést; *Vuchetich* a tudomány egész rendszerének legterjedelmesebb kifejtésével szerencsésen folytatta

¹ Budae 1819.

a törvénytudomány ezen nyomós ágának hazai művelését.

A bevezetés után munkáját két könyvre: elméletire és gyakorlatira, az elsőt általános és különös részre osztja; abban a büntettek- és büntetésekről általában, ebben azok nemeiről különösen szól; — a második könyvben a törvénykezés rendét adja elő.

Mindezek tárgyalásában nemcsak a bölcsészeti és hazai tételes jogelveket és szabályokat, hanem a többi nevezetesebb törvényhozásokat is illő tekintetbe vette; minélfogva a római, német közös, francia, ausztriai és bajor törvénykönyvek rendeleteit jegyzetekben összeállítva találjuk.

A külföldi irodalomban jártasságát, otthonosságát munkájának tartalma bőven tanúsítja; sőt a törvénykezési részben talán a németországi vizsgáló per elveinek kelletén túl tért engedett: kevésbbé vevén figyelembe a magyarországi gyakorlatnak e tekintetben sajátosságait.

Írálya könnyű, folyó, itt-ott szónoki, mi könyvét inkább kellemes olvasmánynya, mint tanulásra alkalmas kézikönyvvé teszi.

Ezen munkájáért, mely az egyetemi nyomda költségén jelent meg, a kir. helytartótanáctól kétezer forintnyi jutalmat nyert.

Harmadik tantárgya a hűbérjog, előtte hazánkban, egész terjedelmében, irodalmi művelőre nem talált: arra nézve «*Elementa juris feudalis*»¹ című tankönyvével résttörőleg lépett föl; abban nagyobbrészt *Böhmer* híres dolgozatát követte; a szokásos bevezetés után a hűbérek

¹ Budae 1824.

alapítását és szerzését, a hűbéri öröklést, a hűbérviszonyokból eredő jogok és kötelezettségeket, végre azok megszűnésének módjait, távol a szónoki előadás bőségétől, szabatosan adja elő.

Az által, a magyar jog történeti fejlődésével szoros viszonyban levő hűbérjog ismeretének honosaink közötti terjesztése körül, nem kis mértékben érdemesült, mely tudománynak érdekét és fontosságát régi jogviszonyaink tekintetéből ki sem fogja kétségbe vonni, ki a magyar adományok és hűbérek különbségére vonatkozó vitákat, és azokat, a miket újabban *Bartal* Commentárjaiban IV. Béla idejére nézve szokott alaposságával felhozott, kellő figyelmére méltatja.

Nyomtatásban bírjuk még azon gyászbeszédét, melylyel a tudomány kárára korán elhunyt tisztársa *Hajnik Pál* iránt teljesíté a kegyeletnek ama szép szokását, melyben ő maga többé nem részesült!¹

Egyetemi működése közben társai 1811. és 1812. évre törvénykari dékánná; 1821-re az egyetem nagyságos rectorává választák; — Békés és Torontálmegyék főispányai megyei táblabíróvá nevezék; — 1817. a törvénytudományi kar alidősbjévé lett; ezen kar igazgatói hivatalát több évig ideiglenesen viselte, és már végleg ki vala nevezendő: midőn sebesen fejlődött sorvasztó betegsége 1824. szeptember 22. munkás életének, 57. évében, véget vetett.

Tanítványai, kikkel «a tudományokat szelid és kellemtetes modorával nagyon meg tudta kedveltetni, arczképét, háladatosságuk jeléül, rézre metszették»; életében

¹ Oratio funebris qua Sp. ac Consult. Viro Paulo *Hajnik* etc. parentavit. Budae 1811.

«nyájas, barátságos és egyeneslelkű társalkodásával minden rendűeknél különös kedvet talált»; halála után neve emlékezetét munkái tartják fenn, melyekkel valamint «hazánkfiai tiszteletét és háladatosságát méltán megérdemlette: úgy külföldön a magyar főiskolának, melynek igen munkás tagja volt, nagy hírt szerzett». ¹

¹ Tud. Gyűjt. 1824. XII. köt. 115., 116. lap.

XIV.

GRÓF CZIRÁKY ANTAL.

(Emlékbeszéd.)

Azon férfiak díszkoszorújából, kik ifjúságuk viruló korában örömmel üdvözlék nemzeti irodalmunk hajnalát, utóbb az országos méltóságok legfényesebb polczain szellemi kifejlődésünk szent érdekeit részint önszerzette műveik, részint a közoktatás ügyének hő felkarolása által lelkesen előmozdíták, azon férfiak közül, kik őrt állottak akademiánk bölcsőjénél, áldozatkészen járultak annak megalapításához, munkásan buzgólkodtak igazgatásában, ismét ragadott ki egyet a kérlelhetetlen halálnak hatalomszava, gróf *Cziráky Antal Mózes* V. Ferdinánd felséges királyunk főkormánytanácsosát, társaságunk alapító és igazgató tagját.

Kimulta által súlyos veszteségeink száma, melyeket az utolsó évek lefolyta alatt minden rendű tagjaink sorában sajgó fájdalommal tapasztalni kénytelenítettünk, újjal és annál érzékenyebben szaporodott, minél ragyogóbbak voltak az elhunynak polgári és irodalmi érdemei.

Midőn tehát hivatalos meghagyásnak hódolva e szószékre lépek, hogy társulatunk kegyeletteljes intézményei szerint gyászbeszédvel üljem meg emlékezetét, mélyen érzem feladásom nehézségeit.

Az elhúnytak, eseménydús élete hosszú folyama alatt, a politikai és tudományos pálya külön ágaiban kitüntetett fényes cselekvősége oly bőségevel ajánlkozik az adatoknak, oly tág mezejét nyitja a szónoklat ékességeinek kifejtésére, hogy én, ki oly távol állottam tőle az életben, megilletődve lépnék vissza feladványom megoldásától, ha kötelességérzetem sugallatán kívül, tanulmányaim rokonsága a tudományok azon szakával, melynek a boldogúlt szentelte munkássát, fáradságait, nem bátorítana azon reményre, miszerint ha nem is összes tevékenységének, mi más helyütt avatottabb szónokok által úgy is már kimerítőleg megtörtént, legalább tudományos működésének adhatandom némileg kielégítő rajzát.

Minélfogva tehetségeim, társulatunk hivatása, ezélja, e hely igényei tekintetbe vételével leginkább irodalmi hatására szorítkozandom; előadásomban kiemelve azon érdekeit, melyek nevét örökítik a hazai jogtudomány évlapjain; tevékenysége egyéb ágait pedig csak annyiban érintendem meg, mennyiben ebbeli munkásságával összefüggésben levén, szellemi irányzatára fényt derítenek, annak kellő felfogására nélkülözhetetlen adatul szolgálnak. Mert habár az emberi ismeretek tág országában vannak tanulmányok, melyek művelőjük életviszonyai polgári állásával semmi vagy igen csekély összefüggésben vannak, a tudományok azon nemében, melyet *Cziráky* művele, a közjogiakban, gyakran oly döntő befolyásúak, hogy csupán azoknak kellő méltánylása nyújthat biztos vezérfonalat az írók nézeteinek, elveinek okadatolt bírálatára, alapos felfogására.

Cziráki és Dénesfalvai gróf *Cziráky Antal Mózes* született Sopron szab. kir. városában 1772. évi szeptember 8-án, már a XIII. században virágzott, országos érdemekkel tün-

döklött családból; szüleinek — gróf Cziráky László és Zichy Juliánna grófnőnek — éber örködése alatt a leggon-
dosabb nevelésben részesülvén, tanulmányait az akkoriban
már az új rendszer elvei szerint szervezett nagyszombati
iskolákban kezdette, a pozsonyi kir. főtanodában folytatta
Kozma Ferencz nevelője vezérlete alatt, kinek fáradozásait
és buzgóságát férfi és agg korában is hálásan méltányolta.

Bölcsészeti tanfolyama befejezése után 1789. véghavai-
ban hazánk egyetemébe költözött, hogy az akkori intéz-
mények szerint négy évet szenteljen a jog- és államtudo-
mányoknak. Itt ernyedetlen szorgalma által nemcsak
tanárai méltó magasztalásait, hanem társai teljes bizalmát,
elismerését oly mértékben vívta ki, hogy még érett férfi
korában, midőn az egyetem elnöki székébe lépett, az
örömmel azon érzetével, mely csupán a teljesített köteles-
ség tiszta öntudatából eredhet, emlékezett meg ifjúsága
ezen boldogul és czélszerűen töltött időszakáról.

Így történt, hogy midőn 1791-ben az egyetemi ifjúság
lelkeshjei, megértve a kor sürgős intéseit, valamint a sop-
roniak *Kiss János* vezérlete alatt, s Erdélyben a nagyenyede-
iek, magyar nyelvmivelő társasággá alakulának, őt, kit a
felség koronázása alkalmával 1790. november 19-én decreta-
lis kamarás czímével diszített fel, választák annak elnökéül.

Mily részvétellel, mily hatással volt azon társulat ügyeire,
fejlődésére, melynek a megyék által is pártfogolt munkál-
kodásaiban *Jankovich Miklós*, *Horvát János*, *Csepicsányi*
Gábor, *Ürményi Miksa* stb. nagyreményű ifjak mellett
idősb hazánkiai közöl a híres *Bessenyei Györgyöt* és *Kács*
Istvánt részt venni szemléljük, arról élő bizonyosságot tevé-
napjainkban hazánk irodalmi Nestora néhai *Fejér György*,
ki, midőn két év előtt¹ magyar nyelvészeti mutatványokra

¹ 1850. év július 18.

nyíltak meg egyetemünk termei, nyolczvan éves korában ifjúi tüzze a haza serdülő reményei előtt felidézvén a multaknak képeit, magasztalá az érintett növendék társulat tagjainak, névszerint pedig Czirákyknak félszázaddal azelőtt kitüntetett hasonirányú dicséretes buzgalmát.

E viszonyból származtak első irodalmi kísérletei, nemely apróbb dolgozatain kívül, melyek egyike nádori éjszaki vígmulatság leírását tartalmazó költeménye, a társaság kiadásai első darabjában (Pesten 1792.) található, azon beszéde is, melylyel a társaság nevében II. Leopold császár és király emlékét 1792. Szt-Györgyhava 12. ünnepelte¹, és mint akkori lelkiületének, érzelmeinek hű tükre méltán veszi igénybe figyelmünket; mert ha egy szellem- és tapasztalatdús férfi, a nagy *Buffon* állításaként: «Az irály az ember önmaga», mennyivel inkább lehet azt oly korban írott munka tartalmáról állítani, melyben az ifjúság saját őszinteségénél fogva, szerzője egész egyéniségével találkozzunk.

Ezen magyar szívekhez, mint mondá intézett szólamlásában, mellőzve a megboldogúlt fejedelem egyéb hercegi, királyi és császári érdemeit, csak magyar nemzetünkhöz kimutatott szeretetére szorítkozik.

Megerintí, hogy a dicső királynak szíve egy ideig nem igen hajlott a magyar nemzet szeretetére, és okait fűrésze, környezetének, tudományos foglalkozásainak, melyekben egészen elmerült, utóbb toskánai kormánygondjainak, melyek őt e hontól távol tarták, visszatérte után pedig hazánk visszavonó kedvetlenségében, mások irigységének tulajdonítja: de az csak addig tartott, míg e nemzetet

¹ Gyászoló Beszéd, melylyel II. Leopold megboldogúlt felséges császárt és királyt a pesti magy. társaság gyülekezetében . . . élőszavával megtisztelte. Pesten, 1792.

jobban meg nem ismerte, míglen az országba nem lépett, szemlátomást nem tapasztalta a magyar népnek királyai kedvelésére érdemes minéműségét, igaz tulajdonságát; ezen időtől, de főleg Leopold Sándor nádor választása óta, szívéből tövestül kiszakasztott minden akárhonnán termett idegenséget, atyai tiszta szeretetének számos jeleit adá.

Bizonyságául hivatkozik a fejedelem saját nyilatkozataira, a nádorhoz intézett beszédjére, leginkább pedig a nemzetre árasztott jótéteményeire.

Azok sorában felemlíti az országos sérelmek orvoslását, úgy hogy miket sok esztendő folytában országló királyaitól meg nem nyerhetett a magyar nemzet, azokat parányi idő alatt bőven megnyeré Leopold szeretetétől; a külbéke helyreállítását, és a csaknem halálán fekvő nemzeti nyelvnek feltámasztását; mire vonatkozólag annak szomorító állapotjának ecsetelése után, elősorolja az e tárgyban történt intézkedéseket.

Halála fölötti fájdalomának némi vígaszát abban találja, hogy végkép nemzetünket el nem hagyta, szeretetét örököltette fiaiban, miről a nádorhoz intézett, de Ferencz fiára is ható intései, ez utóbbinak már eddig is kitüntetett hajlandósága kezeskedik; végre buzgó háláját nyilvánítván az elhunyt fejedelem iránt, legfőképen az enyészetéhez már közelgetett magyar nyelv felélesztéseért, állandó ragaszkodásra serkenti társait a boldogútnak fiai iránt, miszerint lássák és tapasztalják minden nemzetek, hogy «Leopold királynak kincse igazán léve és lészen ezentúl is a magyarok szíve»

E vázlata első nyilvános szónoklatának, világos tanújele azon előszeretete és kegyeletének, mely őt a nemzeti-ség és nyelv iránt lelkesíté.

Néhány héttel később, midőn június 6-án Buda várában

ősi szokás szerint I. Ferencz ünnepélyesen diszítették fel az ország szent koronájával, *Cziráky*, Sz. István kardjával megérintetvén, arany sarkantyús lovaggá avattatott fel.

Ezen kitüntetés öt rendje eredete, jelei, kötelességeinek és jogainak kutatására buzdítá; tanulmányai eredményét még az évben: *De Ordine Equitum auratorum Hungariae exercitatio* (Pestini, 1792.) című értekezésében tette közzé, melynek kidolgozásában önvallomása szerint, kitűnő jelességű hazai tudósnak, e tárgyú kéziratát használta segéd-szerűl.

Állítása szerint az aranysarkantyúsok rendjének eredetéről hazánkban bizonyos adataink nincsenek; kétséget azonban nem szenved, hogy az az 1569. évben alapított hasonnevű pápai rendtől különbözik, minekutána *Istvánfi* tanusága szerint II. Lajos királyunk már 1522-ben jutalmazá meg ezen renddel *Bárdy István* vitézségét.

A koronázási lovagavattatás első példáját 1387-ben Zsigmond király alatt találja, ki azon alkalommal *Barbo Pentele* velencei követet lovagi rendre emelé; és minthogy Zsigmond azon oklevelében, melyben 1408-ban a sárkányrendet alapítá, sz. Györgyről címzett hazai lovagrendet említ, azt a koronázásával azonosnak annál inkább tartá, minthogy sz. György vértanú iránt különös tisztelettel voltak őseink, és valamint a hagyomány szerint az aranysarkantyús vitézek a csatában környezék a királyt, úgy Zsigmond királyként a sz. györgyiek is közös zászló alatt harczolának; mely véleményétől azonban később, a szent györgyiek rendszabályai felfedezése után közjogi munkájában nyíltan elállott.¹

Az aranysarkantyús rend jelei, melyek Bárdy hálabe-

¹ Conspectus Juris Publici R. Hungariae II. §. 356.

szédje szerint, kard, arany láncz, és sarkantyúból állottak, elenyésztek ; minélfogva azon óhajását fejezi ki, hogy azon rend bizonyos szabályokkal és rendjelekkel ellátva hajdani virágzására emeltessék.

Az egyetemet 1793-ban hagyván el, hogy ahhoz hosszú évek lefolyta után mint elnöke térjen vissza, még azon évben Pest-Pilis és Solt t. e. megyék aljegyzőjévé neveztetett, hogy a megyéknek, hazánk közéleté e nevezetes alkotó elemeinek, tényezőinek szervezetével, ügykezelésével öntapasztalásából ismerkedjék meg ; itt folytatván a tudományok szorgos művelését, 1794. *Ordo Historiae Juris Civilis Hungarici* című munkájával a jogtörténetnek nagy fontosságú és hazánkban, melynek majdnem minden intézményei a múlt alapjain gyökereztek, aránylag oly kevésbé művelt mezejére lépett.

Ifjúsági szorgalmának, mint nevezé, ezen mutatványa, melyet barátjai unszolására, tekintélyes férfiak tanácsára bocsátott közre, tartalmát tekintve, azok körébe tartozik, melyeket jelenleg a külső jogtörténet nevével czimezünk, és a magyar jog minden ágára, az. egyházinak kivételével, terjed ki.

Négy korszakra osztván jogunk történetét, a királyok rendje szerint azok rövid életrajzával adja országos végzeményeink sorát, az azokban foglalt törvényczikkek fő tartalmát, mennyiben a Törvénytárban foglaltatnak, a vas szorgalmú *Kovachichunk* által újabban felfedezett törvényeket — minthogy «király és ország törvényeknek el nem ismerte» — csak röviden érintvén meg. A jogintézetek belső összefüggésének oknyomozó kimutatásába, a törvények s szokásjog egyes ágai és a népelet kölcsönös hatásának, szóval a jogélet fokozatos fejleményének előadásába nem bocsátkozik.

A magyar jog eredetét a hét törzsfőnök ős szerződéséből származtatja, a nemzet törvényhozási részvétét a vezérek korában vitatja; Sz. István, Kálmán törvényhozói érdemeit kellőleg méltányolja; II. András bullájának érvényét *Grossinger* saját és *Hieronimus a Saxo* kéziratából merített érvei ellen sikeresen védelmezi, okoskodásaik alaptalanságát *Petrovich* és *Kovachich* nyomán győzőleg bizonyítja; ezen okirat fontosságát kiemelve, országunk sarktörvényei közé sorolja és méltán, mert hogy *Szalay* szavaival éljek: «Az arany bulla értékét, valamint az angol chartáét, nem annyira egyes ágazataihoz kell mérnünk, mint ahhoz minnek symbolumául szolgált. — — — Az arany bulla, melyet Endre és utódai szabadítéknak, kiváltságnak mondtak, a mint év év után múlt, mintegy az idő szentesítése alatt egyéb valamivé vált, újabb kiadásává amaz öt pontnak, melyet az ősök a végett alkottak magoknak, hogy a hazaszerzéshez erőt érezzenek keblökben.» ¹

Az egyes végzemények sorában Utószületett Lászlónak eredetiségét *Jony* ellen fenntartja; III. Károly törvényváltozásainál elismeri ugyan azoknak szükségét, de egyszersmind a gyakori változásokat károsaknak nyilvánítja, mert megingatják a népnek a törvények iránti tiszteletét, azon véleményt ébresztik, mintha a törvényhozó azon orvosokhoz hasonlítana, kik vagy a baj valóságos természetét, vagy az ellene használandó szereket nem ismerik.

Toldalékában a magyar Törvénytár részeiről értekezik; *Werböczy* hármaskönyvének kötelező erejét bizonyítja, és miután a királyi végzemények több gyűjteményét elősorolta, *Kitonichnak* a hazai jog körül szerzett érdemeit

¹ Magyarország Története II. köt. 12. 13. l.

kiemelte volna, némely a magyar jog ellen felhozatni szokott gáncsokra tér. Arra, mintha hazai törvényeink számos hiánynyal volnának, azt jegyzi meg, hogy minden nép intézményei sajátlagos viszonyaiból magyarázandók; az közös sorsa a világ minden tételes törvényhozásaival; kiegészítések forrása az örökös természetjogban keresendő; végre azon balvélemény czáfolatára, mintha törvényeink igen is bő terjedelműek volnának, más nemzetek névszerint Brittanía, Spanyolhon törvénytárait, az ausztriai törvénygyűjteményre utal.

Ha fontolóra vesszük mi kevés említésre méltó történt előtte jogtörténetünk ügyében, sőt hogy Európa többi tartományaiiban is még zsengejében volt e tudomány, mely csak a jelen században emelkedett azon polczra, melyen azt jelenleg Német- és Franciaországban szemléljük: osztzkodni fogunk nagynevű jogászunk *Pfahler Károly* ítéletében, hogy ő sokkal többet tett, mint korát tekintve tőle várni és követelni lehetett, míg utódai közül többen egyéb érdemeik és hírek daczára kevesebbet tőnek, mint tenni köteleességek lett volna. ¹

Jogtörténete befejezése után Cziráky hosszabb ideig csak a gyakorlati téren foglalkozott; 1794-ben a kir. helytartótanács fogalmazójává, 1796-ban titkárává, 1800-ban pedig tanácsosává, 1807-ben a kebelbeli tanulmányi biztosság elnökévé neveztetett, mely állomás akkor annál fontosabb vala, mivel az egy évvel előbb kihirdetett új tanulmányi rendszer életbe léptetése tartozott feladványai közé; de már 1808-ban az udvari cancelláriánál előadó udvari tanácsossá, ugyanakkor Esztergam, 1811-ben pedig vasmegeyi főispáni helytartóvá lett; 1817-ben érdemei méltó

¹ Jus Georgicum R. Hungariae. Praef. nota 7.

jutalmául valóságos belső titkos tanácsossá és a magyar udvari kincstár alelnökévé mozdíttatott elő, és 1823-ban Sz. István vitéz-rendjének középkeresztjével tiszteltette meg.

Időközben királyi biztosként több rendkívüli fontos kiküldetést teljesített, azok egyike személyére nézve sok keserűségnek, az országban súlyos aggodalmaknak forrása, borús előzményei daczára, végeredményében az ország sarkalatos törvényei újabb ünnepélyes megerősítésére vezetett, a többiek hivatalos buzgósága, tevékenysége mindannyi tanújeléül szolgáltak. Így 1809-ben a francia beütés alkalmával a hont védelmező hadsereg szükségletei, ellátása és elhelyezése körül erélyesen intézkedett, 1817-ben Zemplén, Bereg, Szatmár, Máramaros, Ung megyében az uralkodott éhnyomor enyhítésére a legczélszerűbb eszközöket alkalmazta, 1819-ben testvérhazánkban az úrbéri viszonyok rendezésével foglalkozott. Vajha akkor idején sikerült volna neki ezen a különböző néposztályok kölcsönös hatására, polgári létére oly nyomós életkérdésnek, ha nem is az igazság és méltányosság elvein alapuló, kedvező végmegfejtése, de legalább szabályozásának megközelítése! — Talán az engesztelődés áldást hozó szelleme, évek lefolyta alatt szorosabbra fűzven a néposztályok szétágazó érdekeit, a történet sok véres lapjától kimélte volna meg a századok viharain át oly érzékenyen sújtott testvér-országot.

Ezen időszakba esik azon munkája is, mely egy maga biztosította volna örök emlékezetét honunk jogirodalmi történelmében; értem: «*Disquisitio historica de modo consequendi summum imperium in Hungaria*»¹ neve nélkül

¹ Budae 1820.

megjelent, de az ország köztudomására tollából folyt értekezését.

Indokait, célját annak bevezető szakaszában önmaga fejtette ki. Miután megérintette, hogy a kik Béla király névtelen jegyzője történetének közrebocsátása után, fejedelmek trónszerzési joga- és módjáról értekeztek, minden véleménykülönbségek mellett, Árpád után is a választás bizonyos nemét elismerék, legelőször pedig azt csak *Grossinger Ferencz Rudolf* «kétes hitelű ember, nemzete leg híresb rágalmozóinak egyike» tagadá, utóbb annak véleményét, de azétól különböző fegyverekkel és írásmóddal *Lakis* pártolá, ennek nyomdokait pedig *Gustermann Antal Vilmos* követé az előadás oly modorával élven, mely komoly és részrehajlatlan férfihoz, még egyesek annál kevésbbé egész nemzet irányában nem illő; folytatólag mondja: «Fölöslegesnek látszhatnék ugyan a mostani időben arról vitatkozni, vajjon Magyarhon örökös vagy választási ország volt-e? mert hogy a felséges ausztriai háznak Magyarországon örökösödése az előszülöttség rendje szerint előbb ugyan I. Lipót kormánya alatt a férfi, utóbb fia Károly alatt a leányivadékokra is új sarkalatos törvényekben megállapított, ki sem kételkedik; de miután azoknak legtöbbjei, kik az egyedországlat kezdetétől I. József koráig királyaink feltetlen örökösödését a választási jog teljes kizárásával vitatják, annál tovább terjeszkedve, abból sok, az ősi alkotmány, a nemesség és jogai, sőt a magyar név és nemzeti jellemre nézve, méltatlan következményt, részint nyíltan származtatnak, részint titkos fondorkodással sejtetnek, hazai közjogunk eme tárgyának mélyebb vizsgálatára tökélttem el magamat, arra nem magánczélzatok, hanem tisztán a haza s igazság szeretete által indíttatván.» ¹

¹ Disquisitio hist. de modo cons. sum. imp. 3. 4. l.

És ki is vívta az igazság diadalát, a tudományosság, higgadt tárgyalás, dönthetetlen okleveles érvek ellenállhatatlan fegyvereivel, neve díszére, nemzeti becsületünk fényes igazolásával, meg nem czáfolva maiglan senkitől.

Kívívtá mondám, mert kételyen kívül helyezte, hogy a történelem számos czáfolhatatlan adatánál fogva, a vezéri és királyi méltóság örökös volt Árpád családja férfi ágában, de hogy az előszülöttség és örökösödés rendje körül nem léteztek határozott törvények, és ennél fogva a nemzet szabadságában állott törzsöke akármely tagját meghívni a kormány élére, mi leginkább Zoltán, Péter, Aba, kiválólag Kálmán példáiból, számos trónkövetelési surlódásból világossá válik, szóval, hogy valamint másutt úgy nálunk is az örökösödésre oltott választás volt a középkor uralkodó eszméje. Bizonyítja miszerint Árpád férfi ivadéakai magszakadtával a magyar nemzet azon ház iránti kegyeletből, melynek sorsa a honfoglalás perczétől három századon át jó- és balszerencsében összeforrt a magáéval, annak nőági sarjadékaira és utóbb is választott fejedelmei alkalmas és törvényes örökösöire mindenkor kitűnő figyelemmel, tekintettel volt: de hogy szabad választási jogáról soha végkép le nem mondott, mit királyai is elismerének, mint Mátyás nyíltan bevallá, hogy ha élteben utódja választását ki nem eszközli, az halálával az ország lakosaira száll. Megmutatja, hogy ezen joguk kétségtelen gyakorlatával hívták meg I. Ferdinándot és utódjait Magyarország kormányzására, az örökösödés rendjének, az előszülöttség jogának honosítása nélkül, előválasztási joguk fenntartásával, mit többek közt Nádasdy Tamás nádor 1561-ki nyilatkozványa a bécsi tanácskozmányban, a trónváltozások alkalmával alkotott törvényezikkek és királyi hitlevelek szövege, a koronázási szertartás némely jelenetei tanusítanak, míg

1687-ben I. Leopold, majd 1723-ban III. Károly alatt az ausztriai háznak férfi, illetőleg nőágára nézve megalapították az előszülöttség vegyes vonalú rendjét, fentartván e ház magvaszakadtára ősi választási jogukat. Végre *Lakics* czáfolata után munkája eredményét röviden következő zárszavaiban foglalja egybe: «Uralkodik tehát a felséges származék azon joggal, melynél szilárdabb, melynél szentebb a világon nincs, azon joggal, melyet a nemzet teljes hatalma szerint önként és szabadon ruházott reá, és annál fogva nem szorúl költött címekre, nem elferdített történeti adatokra, hogy azokból erőtlen támaszt kölcsönözzön.» ¹

Ezen gazdag oklevéltárral ellátott munkája, melyben főtárgyával kapcsolatban levő más történeti és közjogi kérdések is éles ítélettel, bő olvasottsággal fejtetnek meg, nem csak hazánkban, hanem határain kívül, a császári székváros legmagasabb köreiben rendkívüli hatást szült. És méltán, az nem csupán alakjára előmintája volt szövevényes közjogi kérdéseink alapos, részrehajlatlan tárgyalásának, hanem a kitűzött kérdést érdemleg teljesen kimerítvén, egyszersmind összerű példában kimutató azon iskola kétélű okoskodásai gyengeségét, felületességét, mely a biztosított jogállapot legszilárdabb alapját, a közhitnek szentességét megtámadni nem átallá.

A magyar kir. udvari kamara alelnöki hivatalát 1825. a főtárnokmesterivel váltván fel, az ország zászlósai közé lépett; ugyanakkor Fejér megye főispánjává, a bekövetkezett országgyűlés alatt három országos választmány tagjává lett; és nem sokára annak befejezése után 1827-ben országunk főbírói, tehát hazánk másod világi méltóságára emeltetvén, a rendszeres munkálatok átvizsgálatával meg-

¹ Id. munkája 194. l.

bízott országos választmányi tanácskozásokban mint a közigazgatási és tanulmányi osztályok elnöke tevékeny részt vett; 1828-ban pedig a magyar tudományos egyetem elnökségével ruháztatott fel.

E hivatala által újabb kötelekkel csatoltatván a tudományosság ügyéhez, bő alkalmat nyert nemzeti közoktatásunk, és így közvetve műveltségünk sikeres előmozdítására. E magasztos célra irányzott szilárd akaratját ki is jelenté 1829. márczius 2-án tartott székfoglaló beszédjében, teljessé elnöksége egész idején át.

Buzgóságának, ügyszeretetének tulajdoníthatni, miszerint azon elvnek, melynél fogva az egyetemi tanszékek érdemdús, de hivatásuk teljesítésére kellő erővel többé nem bíró elaggott tanárok jutalomosztalékának tekintettek, mellőzésével, ifjabb, tevékenyebb férfiak kineveztetése által újultak meg a tankarok testületei; tapintatának, a tanítói hivatás igényei illő méltánylásának köszönhetni, hogy tanárválasztásoknál a sikeres oktatás fő kellékei egyike, az előadási képesség, mely nélkül a legnagyobb tudomány sem természetli meg óhajtott gyümölcsét a közoktatás mezején, sőt *Schleiermacher* erős kifejezése szerint haszon nélkülivé válik, kellő tekintetbe vétetett. Midőn pedig az eredetileg gazdagon ellátott intézetnek anyagi állapotja oly süllyedésnek indúlt, hogy minden járandóságok ötoévesének tizenhat éven át folytatott levonása daczára, a baj nem csak nem enyhült, hanem öregbült úgy annyira, miszerint az egyetem tagjai «nehogy Mária Terézia nagy művének enyészését hallgatásuk által siettetni engedjék» *Frank Ignác*z tollából folyt a Felsőeghez intézett nevezetes felírásukban ¹ azon meggyőződéseket kijelenteni kénytelenültek:

¹ Lásd XVI. sz.

«Hogy azon félszeg rendszer, mely az egyetemnek jövedelmeit már eddig is kimeríté, a végromlás veszélye nélkül többé nem folytatható» és sajgó fájdalommal említék: «Hogy azon okok, melyek a leggazdagabb alapítvány csonkítására vezettek, a természetes súly törvényei szerint annak végényészetét is elő fognák idézni», hathatós közbenjárásának sikerült a viszonyok kedvezőbb alakulását megindítani, szerencsésebb korszaknak hajnalát előidézni.

Elnöksége jobb kor kezdetét képezé egyetemünk két-százados életében, és virágzására még hatályosabb befolyásúvá válik, ha tervei egész terjedelmökben valósulnak. Mert elnöksége alatt és befolyásával indítványozá az országos választmány, hogy az összes tanulmányi ügyek vezetése az egyetem elnökére bízván, ezen főiskola a többi intézetekkel szorosabb kapcsolatba hozassék; jószágai igazgatása, jövedelmei kezelése közvetlenül az egyetemi tanácsra bízassék. — Ki ne méltányolná e két rendszabály messzeható erejét nem csak egyetemünk, hanem összes tanrendszerünkre nézve? az első legbiztosabb eszköz lett volna, az egyetem belső szervezetének átídomítására, azon intézkedések létesítésére, melyeknek a külföld leghíresebb főiskolái köszönhetik virágzásukat, és melyeknek honosítását utóbb csak rendkívüli események idézhették elő; a második biztosította volna azon anyagi források szabad használatát, melyek a haladásnak nem ugyan alapját, de több tekintetben fő feltételei egyikét képezik, másrészt azon függetlenséget, önállóságot, melynek a régi egyetemek fényöket és tekintélyöket nagy részben köszönhetik, mely a testületi élet szabad fejlődésének egyik sarkkövét alkotja. Ha ezekhez adjuk, miszerint az érintett választmány azon javaslatai, hogy az egyetem kiváltságos hatósága törvényessé emeltessék, az mint a tudományos érdekek

képviselője országgyűlési szavazatban részesíttessék, hathatós közremunkálásával keletkeztek: joggal állíthatjuk, hogy anyaiskolánk ép oly buzgó főnöke mint hajdan növendéke, mit sem mulasztott, fénye, szellemi és anyagi érdekei országos nyomósságának emelésére.

Az 1830-ki országgyűlés alatt V. Ferdinánd király koronázása alkalmával Sz. István rendjének nagy keresztjével tüntettetett ki, és akademiánk alaprajza helybenhagyásával igazgató tanácsában foglalt helyet.

Mind azon, mind a bekövetkezett 1832—36-ik évi országgyűlésen, országos tárgyakban a nézetek és elvek különbsége nagyobb mérvben nyilvánult, mint azelőtt valaha. Alkotmányos országokban az álladalmi intézmények körüli véleménykülönbség, mint a belső meggyőződés és polgári szabadság természetes kifolyása, majd mindenütt a hasonérzelműek szorosabb összeköttetésére, politikai pártok alakulására vezet, melyek rendszerint a létező állapotok fentartását, vagy azoknak az általános haladási elvek szerinti átídomítását tűzik ki működésük jelszávául. És ki akarná e két párt létezésének üdvös hatását kétségbe vonni? mindketteje a józan haladás biztosítékául szolgál, ha természetyszerű arányuk fel nem forgattatik. Mert míg az egyiknek kizárólagos uralma megcsökönösült tespedésre, az emberiség szent érdekében történendő mellőzhetetlen sürgős javításoknak gyakrabban saját kárával késleltetésére vezet, a másik ellensúly nélkül az egyengetési szenvedély romboló árszél által könnyen saját célzatai határain túl ragadtathatnék; holott arányos hatásuk dicső eredményét Brittanía százados, de a kor követelményeihez képest ősi típusának fentartása mellett mindig megújuló polgári intézményeiben, bámulják a világ népei.

Hazánkban a nézetek ezen irányú különbsége leginkább

a múlt század utolsó évtizedeiben mutatkozott; II. József császárnak reformintézkedései, részben a kor intő szükségéi által istápolva, a külföldi eszmék és események hatása egyaránt mozdíták elő meggyökerezését. Már az 1791-ik országgyűlésen, a nemzetiség és alkotmányosság fentartására irányzott közös törekvéseken kívül, a jövő teendőire nézve lényegesen szétágazó véleményekre akadunk. «A párt, mely közös megtámadás ellen összetarthatott, mihelyt ez megszűnt és mindenki kívánatainak értelmezésére szorítatott, nem járhatta többé egy ösvényen, az egy szó, melyet lelkesedéssel horda zászlaján, nem takarhatá el az óriási véleménykülönbséget.»¹ Annak fejleményére, miután hosszabb ideig az ősi intézmények fentartása vala a jelszó, az 1825-ik év körüli események, de főleg a rendszeres munkálatok, melyek nyomán az 1832-ki országgyűlésen nem egyes intézkedések, hanem egyetemes államéletünk korszerű átalakítása tűzeték ki feladványúl, bő alkalmat szolgáltatottak.

Cziráky nevelése, tanulmányai iránya, világnézetei, összes meggyőződésénél fogva a conservatív elvek hívei, sőt első rendű védnökei közé tartozék. Azok vezérlék őt országgyűlési felszólalásaiban, törvényhozói működésében a főrendek táblájánál, melynek legnagyobb hatású szónokai között foglalt helyet, azok államférfiúi hatásköre minden részleteiben, politikai pályája minden ágaiban. Meggyőződve azonban arról, hogy a fejedelem és ország boldogsága a törvények szentségében és szoros megtartásában gyökerezik, mindkettőjének jogkörét tiszteletben tartá, mindkettője érdekében emelé szavát. Bizonyosága annak irodalmi mun-

¹ Báró Eötvös emlékbeszéde gróf Dessewffy József fölött. M. T. T. Évkönyvei VII. k. 139. l.

kassága érintett termékein kívül, többek közt 1830-ik évi december 18-án vegyes ülésben tartott, államjogilag nevezetes beszéde, melyben a királyi hitlevél változtathatása körüli szövevényes kérdést, a fenforgó viszonyok teljes méltánylásával, törvényeink és országos gyakorlatunk szellemében oly alapossággal fejtegeté, hogy az ellenzék fő szónokai Sopron és Borsod megyék képviselői nézeteihez járúlva, minden további felszólalásukat ez ügyben feleslegesnek vallák.

Az országgyűlés befejezése után nem sokára a cseh koronázási ünnepélynél 1836-ik szeptember 16-án tartott prágai rendgyülekezetben az aranygyapjas vitézrend lovagává, majd a hazánk fővárosát és dunamelléki vidékeit pusztító vízár után a segélypénzek kiosztására rendelt bizottság elnökévé, 1839-ik évi ápril havában pedig saját kérelme folytán az országbírói és egyetemi elnöki hivataltól felmentetvén, ő felsége álladalmi és értekezleti miniszterévé nevezteték. E fényes méltóságot 1848-ik évi márcziusig, tehát közel kilencz évig viselvén, fejedelme tanácsában részt vett a birodalom és ország közügyei elintézésében, hivataloskodása minden még utolsó perczeit is, a törvényesség tisztelete jellemezvén.

Az értekezleti miniszterium felosztatása után hónapba térvén, benső részvéttel kíséré az események folyamát, hivatalbeli nyugidejét agg kora daczára ismét a tudományok művelésére fordítván, közel nyolczvanadik évéhez *«Conspectus Juris Publici Regni Hungariae ad annum 1848»* című két kötetű munkája kiadása által, közjogi irodalmunk mélyen érzett hézagát pótolja.

A XVII. században e tárgyról megjelent zsenge kísérletek inkább az államisme és történet köréhez tartoznak; mindannyira, *Bél Károly Endrének, Pongrácz* dolgozatairól

hozott ítélete alkalmazható, mely szerint iskolássági módszerénél fogva alig elégíthet ki másokat, mint kik a scholasticusok csekélységekben gyönyörködnek. A XVIII-dik században e tudomány nagyobb előmenetelt tett; de a rendszeres becsesebb munkák részint mint *Takács, Lakics* és *Lossonczyé* kéziratban, részint mint *Petrovics* és *Horvát* munkái befejezetlenül maradtak, részint csak kivonatban mint *Ürményié* láttak napvilágot, egyes tárgyakról megjelent értekezések pedig közjogunk egész körében nem szolgálhattak tájékozásul. A XIX-dik században pedig számos jeles külön írat mellett, alig akadunk néhány munkára, mely közjogi rendszerünk elemeit, egyre sem, mely teljes tudományos kifejtését adná. *Cziráky* e közösen érzett hiánynál fogva, felséges Ferencz király megbízása nyomán fenértett kézikönyvét nyilvános előadások vezérfonalául dolgozta ki, kiadása azonban éveken át különféle akadályok miatt elmaradván, ¹ végre 1851-ben Bécsben eredeti alakjában ugyan, de kiegészítve az 1848-ik évi törvények rendeleteivel létesült, oly időben, melyben a viszonyok változtával gyakorlati alkalmazhatósága nagyrészt megszűnt, leginkább azért, mint előszavában mondja: «Hogy azok, kik a gyűlölséget a méltányosság szeretetének, az áltételeket az igazságnak elébe teszik, és ennél fogva hazai intézményeinkről ferdén ítélnék, világosíttassanak fel, a valót a valótlanról, a becsúszott visszaéléseket a törvények rendeleteitől megkülönböztetni tanulják.» ²

Czéljához képest a szokásos előismeretek tárgyalása

¹ A kiadás akadályairól lásd *Virozsil: Staatsrecht des Königreich Ungarn. I. köt. 73. 74. l.*

² *Conspectus iur. publ. I. köt. 3. l.*

után tökéletes rajzát adá az alkotmányos és közigazgatási intézményeknek; öt könyvben: az ország területéről, a fejedelemtől, ország lakosairól, felségjogokról és az igazgatás rendszeréről értekezhvén, különös figyelemmel azok történeti fejleményére. Munkáját azon szellem lengi át, mely őt egyáltalán vezérlé; azért egyes állításaiban sokan nem fognak osztozni, de a tudományos készültség és higgadtság, a haza és ősi alkotmánya iránti buzgó szeretet elismerését ki se fogja tőle megtagadni. Előszavában mintegy számot adva honosainak munkája kiadásáról latin nyelven, figyelmezteti azokat, hogy előadási vezérkönyvül íratott akkor, midőn a tanítás deákul folyt; fordítását pedig azért nem kísérlte meg, nehogy közel nyolczvan éves koránál fogva sebes léptekkel sírja felé haladván, ebbeli munkálatait élte utolsó napja félbe szakítsa.

Sejtelmeit igazolták a gondviselés végzetei; néhány hóval később rövid betegeskedés után 1852 február 22-én Pozsony szab. kir. városában, hol a telet töltötte, tüdőszélhűdés következtében, azon vallásos áhítattal, mely egész életén át tulajdona volt, jobb létre szenderült.

Az elhunyt életszaka a politikai küzdelmek korába esett. «Valamint, báró *Eötvös Józsefként*, a tizenhatodik században az összes keresztény emberiséget a vallásbeli átalakulás eszméivel látjuk foglalkozni, és valamint akkor művészet és tudomány, minden népek, és a kornak minden kitűnő egyéniségei azon nagyszerű mozgalom körébe ragadtattak, mely az uralkodók palotáiban és egyszerű földművelők kunyhóiban egyiránt ragadá meg a kedélyeket, úgy foglalkoztatja napjainkban ismét egy eszme a világot, s mint akkor a vallás, úgy most a közállomány átalakulása azon kérdés, melynek megoldására korunk

egész tevékenysége felhasználtatik.»¹ Ezen eszme szülte mozgalmak, melyek következményeikben félszázad óta világrészünkben és túl az oceánon országrendítő változásokat és átalakításokat eredményeztek, áthatottak honunkba is, melynek: «Évkönyveiben, mint mondva volt, minden epochális eszme, lett légyen nagy igazság, lett légyen nagy tévedés, feltalálható.»

Hatásuk nem szorítkozott csupán a törvényhozás ter-
meire, kiterjedt a megyék tanácskozásaira, mint politikai
életünk gyúpontjaira, a családi körnek minden rétegeire;
a különböző elvek képviselői tért nyerni, nézeteiknek
érvényt szerezni törekedtek; a küzdelem és lelkesedés
tüze túlragadta némelykor a mérsékeltség korlátain a fel-
hevült kedélyeket, és nem volt politikai jellem, ki nem
részesült volna bő mértékben elvbarátai dicsőítő magasz-
talásaiban, ellenei kicsinyítő gáncsoskodásaiban; csoda-e
hogy *Cziráky* is, ki oly határozottan követte irányát, e
sorsban osztozkodott? államférfiúi tevékenysége fölött szét-
ágaztak a vélemények, különböztek az ítéletek? De a tiszta
meggyőződésből eredt következetesség előbb-utóbb kivívja
véleménykülönbség nélkül az őszinte szilárd jellemű haza-
fiak méltánylását, és valamint a waterloói hős sírjánál
Britannia minden pártszínezetei, kivétel nélkül, egyesül-
nek a tisztelet és fájdalom nyilvánításában, úgy nem
hiszem, hogy lenne ember széles e hazában, ki tekintetbe
vevén gróf *Czirákynak* lefolyt életén át kitüntetett követ-
kezetességét, férfias szilárdságát, melylyel elveihez akkor
is ragaszkodott, midőn azoknak többé nem kedveztek az
idő körülményei, nem környezték a hatalom fénysugárai,
nemes bátorságát, melylyel több alkalommal és még élte

¹ A XIX. század uralkodó eszméi. I. 207. l.

alkonyán is nemzetünk becsületéért sorompóba lépett, azon mély részvétét, melyet hazája sorsa üdve iránt táplált utolsó lehelletéig kebelében, megtagadná tőle azon elismerést, hogy hű fia volt e hazának, magyar nem csak születésére, nevére, hanem szíve legbensőbb érzelmeire nézve.

Mint jogtudós világnézeténél fogva a történeti irány követőihez tartozott, a nélkül azonban, hogy a némethoni történelmi jogiskola elveit vallaná; a nélkül, hogy a jog örökös változhatatlan elemeinek becsét, belső igazságát, kötelező erejét, nemesítő hatását munkái tanúságaként félreismerte, vagy tagadta volna. Műveltése a múlt század terén gyökerezett. «Azon iskola pedig a pozitív jog mezején, melynek jellemjegye az ész becsmérése, a jelenkor öntudatos életrevalóságának tagadása», az, *Szalay László*-val szólva, «csak a XIX-ik századnak meg nem irigylendő «találmánya». ¹

A tudományok szorgos művelője becsülte, tisztelte a tudományosságot másokban is; több nyelv birtokában kitünőleg jártas volt a latinban: klasszikai műveltségének bő tanújeléül szolgálnak munkái, ritka ékesszólásának országgyűlési, megyei beszédei, a szabatosságnak, római szellemű szerkezetnek, mind annyi példányai.

Szerencsés emlékező tehetsége, gazdag élettapasztalással párosult bő olvasottsága, a keserűség fulánkjaitól ment elménczsége, őt a társas körök legkedveltebb tagjai közé emelék; a leggyöngédebb családatya érezte e szent viszonynak keserveit öt gyermeke és két szeretett neje vesztében, élvezte örömeit szeretettei ragaszkodásában, fia jeles tulajdonaiban és házi boldogságában, melyben kereste és találta a magáét is. Vallásos buzgóságát hir-

¹ Publicistai dolg. II. köt. 17. l.

detni fogják még az utókornak a lovasberényi egyháznak pompás csarnokai; hálás érzelmét oktatói iránt tanúsítja nevelőjének emelt emléke, egyetemi székfoglaló beszédének azon részei, melyekben volt tanítóiról annyi kegyelettel nyilatkozott, a hazai czélok elérésére irányzott bőkezűségét a Ludovikára tett ajánlata és azon alapítványa, melylyel *Széchenyi István* nagylelkűsége által megszölemlett akadémiánk első alapítói közé lépett.

Az a hálának, melylyel iránta tartozunk, egyik, de nem egyetlen czíme, annál erősebb nemesebb, szellemi működésében gyökerezik; mert azon elismerése, melylyel a tudományos érdemnek mindenkor és mindenütt adózott, ama kitünő buzgalma, melylyel az *Eszterházyak*, *Pázmányok*, *Zrínyiek*, *Koháriak*, *Batthyányak* nyomdokait követve, a legfényebb méltóságok bokros foglalkozásai közt hű és állhatatos művelője maradt a tudományoknak, szellemileg hatottak azok tisztelete külbecse emelkedésére hazánkban, serkentő példájául szolgáltak az ifjúság zsenge korától kezdve, a szerencse minden adományai közt egészen a sír széléig folytatott irodalmi munkásságnak.

Lebegjen tehát példája szemünk előtt, buzdítson hasonló cselekvőség kifejtésére, szolgáljon ösztönül, hogy legszentebb kötelességünknek ismerjük azon eszmék valósiságát, melyekért lángolva áldoztak alapítóink a hon és nemzetiség oltárán, mert csak így fogjuk méltán megülni azoknak dicső emlékezetét, csak így hivatásunkhoz képest járulni nemzetünk tudományos babérai, szellemi diadalai öregbítéséhez, költönk ihlettéljes jóslata teljesítéséhez:

«— Még neked virulnod kell oh hon!
A szellemek kincsével gazdagon.»

XV.

SZLEMENICS PÁL.

(Emlékbeszéd).

Azon veszteségek, melyek egy idő óta testületünket oly sűrűen érik, a múlt év utolsó napjaiban újjal és súlyossal szaporodtak.

Elvesztettük legrégibb, legmunkásabb tagjaink egyikét, ki hosszú évek során át szóval, tollal lankadatlanul működött nemzeti tudományosságunk terjesztésén, szellemi tőkénk gyarapításán.

Elvesztettük *Szlemenics Pált*, törvénytudományi osztályunk negyedszázadon túl rendes tagját.

Neve él az ország és részeinek minden vidékén, él a «Kárpátoktól Ádriáig» számos tisztelő hallgatói szívében, emlékezetében.

Ismeretes a hazai jogtörténet, a magán- és büntetőjog, a classicai költészet mezején, ismeretesebb mintsem hogy valaha elenyészhetnék.

Szavaim, melyeket emlékezetének szentelek, nem szükségesek annak fentartására, biztosítva van az, elme szüleményei, biztosítva munkái által; kifolyásai csupán azon kegyelet és hálának, melylyel társaink árnyéka, érdemei iránt egyáltalán, de főkép irányában tartozunk.

Mert benne szemléljük azon férfiak egyikét, kik mostohább körülmények közt megküzdve koruk közönyösségével, termékenyíteni segíték hazai irodalmunknak még parlagon heverő téreit, kik egész éltökön át fényes példáját adák annak, mire leginkább szorúlunk, mi nem a természet adománya, hanem a szilárd, hajthatatlan akarat szerzeménye, a hazai érdekek iránti meleg érzellemmel párosított ernyedetlen szorgalomnak és kitünő munkásságnak.

Hogy az lelkesítő boldogult társunkat ifjúságától élte alkonyáig, kétségen kívül helyezni életfolyamának, kifejtett tevékenységének előadása. ¹

Szlemenics Pál született Kecskeméten Pestmegyében, 1783. jan. 22-én, azon század első felében öregatyja személyében Sopronmegyéből oda származott családból. Elemi és gymnásiumi tanulmányait a hatodik osztályig szülőhelyén, a nevelésünk körül annyi ragyogó érdemekkel tündöklő kegyesrendiek vezérlete alatt, az utóbbit ugyan ezen szerzet pesti középtanodájában (1797) végezte, hová őt gondos anyja Ivitz Erzsébet, kire atyja korább halála után nevelésének terhe nagyobb részt háramlott, a német nyelv megtanulása végett küldé. Gymnásiumi tanulmánya befejezése után a váczai egyházmegye papnövédekéi közé lépett; mint olyan tanulta két évig (1798., 1799.) a bölcészeti, egy évig (1800) a hittudományokat: elegendő hivatást azonban nem érezvén az egyházi pálya magasztos, de nehéz feladványai teljesítésére, a jogtudományok hallgatására tért.

¹ Ujabb Ismeretek Tára. VI. köt. 305. 306. l. *Ferenczy és Danielik*: Magyar Irók. Életrajz-gyűjtemény. Pest, 1856. I. köt. 560. l.

Azokat az egyetemenél négy évig (1801—4) tanulta; itt elméleti tehetségeinél, nem különben szorgalmánál fogva nem csak tanuló társai sorában a legjelesebbek közé tartozott, hanem tanárai különös hajlamát is kiérdemelte, kik közül *Kelemen Imre* és *Markovics Mátyás*¹ felismervén ebbeli képességét, őt a tanítói pálya választására hathatósan buzdíták.

Szaktudományai mellett 1804. a nagy *Révai Miklós* előadásait hallgatta a magyar nyelvészetből, azon férfiúét, ki műveltségi történetünkben örökké felejthetetlen nevet vívott ki magának, ki költészetünk, irodalmunk, nyelvészetünkben egyaránt halhatatlan, *Toldy Ferenczel* szólva: «Hármas ember volt élte három szakában».

Egyetemi pályája negyedik évét egyszersmind gyakorlati ismeretek szerzésére fordítani óhajtván, kir. táblai jegyzőnek esküdött fel.

Tanulmányai teljes befejezése után a politikai tudományok kassai tanszékére pályázott, majd gróf *Esterházy Ferenc* mosonymegyei főispán házához mint fiainak magánoktatója jött (1804. nov. 14.); itt a költészetet, szónoklatot, hazai történetet és iránytant tanította, a mellett még a gróf magánügyeit mint titkára kezelvén, e nemes keblű főúri család körében egész életén át kedves emlékezetű öt évet töltött, és bécsi tartózkodását egy úttal arra is használta, hogy *Gyurkovics* udvari ügyvivő oldalán, joggyakorlatát folytassa.

Akkor idején *Hajnik Pálnak* az egyetemhez történt előléptetése által megürülvén a pozsonyi főtanodánál a hazai magán és büntető jog tanszéke, arra 1809. aug. 30. a magyar egyetem előtt pályázott, és kitüntetett ismer-

¹ Lásd XI. XII. sz.

retei alapján azon évi november 7. az érintett tudományok rendes tanárává neveztetett; diszszel környezendő nemzedéken túl állomását, melyen már elődjei, *Fleischhaker János* és *Hajnik Pál* a hazai műveltség javára kitüntetéssel működtek.

Itt mindenek előtt kötelességének tartá eleget tenni azon feltételeknek, melyeket mint az elméleti és gyakorlati jogismeretek mindannyi bizonyosságait követelék honi szokásaink: miért is a kiszabott vizsgák, illetőleg szigorlatok után 1810. június 20. hites ügyvéddé lőn; 1811. aug. 29. pedig *Vuchetich Mátyás*¹ dékán által jogtudorral avatott.

Ekként megfelelvén állása alakszerűségeinek, egész hévvel saját tudománya művelésének szentelte erejét, mind élő szóval terjesztvén azoknak ismeretét, mind irodalmi termékei által világosítván fel azoknak elveit, részleteit.

Első önálló munkája «*Elementa Juris Criminalis Hungarici*» című, Pozsonyban 1817. megjelent, büntető jogtana volt, melylyel az oktatás terén mélyen érezhető hiányt pótolta.

Az európai jogfejlődés történetének tanúsága szerint alig van része a társadalmi intézményeknek, melyre a tudomány elvei vagyobb befolyást gyakoroltak volna, mint a büntető jogra és törvénykezésre.

Míg a középkor sötét gyakorlatát az olasz írók, utóbb *Carpzov* és *Damhouder* istápolták tekintélyökkel, addig a törvényhozások és törvényszékek is az elrettentési rendszer ösvényén indultak.

A büntetés természetének észszeresebb felfogása, mely

¹ Lásd XIII. sz.

a bölcséleti jogtan alaposabb művelésével kezdődik, lassanként megtermé gyümölcsét; mit *Thomasius* dicsően kezdeményezett, az *Montesquieu*, *Beccaria*, *Mably*, *Sonnenfels* által folytatva, a XVIII.század második felében a büntető törvényhozás és törvényszéki gyakorlatnak tökéletes átalakítását idézte elő.

Hazánkban a büntetőjog irói, *Husztly*, *Gochetz* és az oly nagy tekintélyre emelkedett *Bodó*, még az elrettentési elvek korába esvén, szomorú bizonyosságát adák annak, miként még ott is hol, mint a kínvallatás és boszorkánypörökre nézve, törvényeink vagy hallgattak vagy ellenkezőt rendeltek, az európai általános korszellem hatását el nem kerülhették.

A szerencsésebb korszak hajnalsugárai áttörték hazánkban is; több hazánkfia, kik közül *Cházár Endre* nevét felemlíteni elégséges, dicséretes részt vettek a tudományszülte eszmemozgalomban, de rendszeres büntetőjogi munkát haszontalanul keresnének.

A latin nyelven írt külföldi munkák hasznavehetősége egyrészt, másrészt büntető törvényhozásunk átalakításának reménye, melyet már a múlt század közepén *Szegedy János* táplált, *II. József* törvénykönyve után az 1791. országgyűlés majdnem bizonyossággá emelt, okozá, hogy míg külföldön munka munkát ért, nálunk szünet állott be, és a büntetőjogi kézikönyvek sorában *Bodónak* 1757. megjelent munkáját közvetlenül *Szlemenicsé* követi.

Abban szerzője a tanrendszer által rövid időre szorított büntetőjogi előadásai számára vezérfonalat ohajtott készíteni, mit bírálataiban szemünk előtt téveszteni nem szabad.

Álláspontját világosan jelölte meg, midőn hazai büntető törvényeink hiányos voltánál fogva, az általános böl-

csészeti elvek ismeretét, a polgári szabadság érdekében nélkülözhetetlennek mondá.

Azoknak kifejtésében az akkoriban nálunk közösen elfogadott elvekhez ragaszkodik; a büntetés távolabbi célját az állam bátorsága fentartásába, a közvetlent pedig a polgároknak annak megsértésétől való visszatartóztatásába helyezi, mi némelyek javítása, mások visszaijesztése által történvén, úgynevezett vegyes elméletet követ, a nélkül azonban, hogy a különböző elemeket bensőleg egybeforrasztaná.

A halálbüntetés alkalmazását a legkritkább esetekre szorítandónak tartja; a büntetések elévülését elvileg pártolja, de honi jogforrásaink szerint annak helyét nem látja.

A történetben a törvénytárban, foglalt törvények elősorolására szorítkozik, az egyes büntetteknek, valamint a törvénykezésnek előadásában céljához képest leginkább a gyakorlatilag fontosabb tárgyakat emeli ki.

Ezen munkáján kívül, mely utóbb még két kiadásban bővítve és javítva jelent meg (1827. 1833.) vele még ugyanazon évben (1817.) más téren is találkozunk.

Kelemen Imrének a magyar magánjogról írt munkája közel negyven évi buvárkodás gyümölcse, rendkívüli figyelmet gerjesztett, általános tetszésben részesült; találkozott azonban, ki, habár agg szerzőjének érdemeit kétségbe nem vonta, mégis egyes állításait «Ratio Jurisprudentiae Hungaricae»¹ című külön latin értekezésben leginkább *Kövy Sándor* munkája szellemében, itt-ott élesebb tollal vette vizsgálat alá, és részint megczáfolni, részint megigazítani törekedett: míg, a bécsi irodalmi lapban *Kelemen*

¹ Ratio iurisprudentiae hungaricae, cum quibusdam locis eius obscuris ad ductum institutionum Kelemenianarum propositis. Vienne 1817.

már előbb (1816) a vallási felekezetesség vádjával terhelték.

Szlemenics, ki mind két bírálat írójának ugyanazon egy személyt gyanítá, mind kettőre, és pedig az előbbire latin értekezésben, az utóbbira a Tudományos Gyűjteményben válaszolt ¹.

Arra őt, mint mondá, tanára iránti kötelessége és tudományának érdeke egyaránt bírta, mert *Kelemen* több állításának értelmét elferdítve és eltorzítva találta, több, a kir. curia tekintélyével ellenkező hamis tételre akadt. Azokat alaposítással czáfolván, elég részrehajlatlan volt, hogy némely tárgyra nézve ellene véleményéhez járuljon.

A felekezetesség vádját az ennek bebizonyítására idézett helyek felvilágosításával oszt'atja szét; *Kelemennek* minden vallásu tanítványai iránt negyven éven át kitüntett szivességére utal. Jellemző, mit az akkori szellemre vonatkozólag mond: «Minden esztendőben vagyon szerencsém hallgatóim között több ágostai, helvét, és görög valláson lévőköt szemlélnem, minden esztendő elején nagy idegenkedést veszek észre az evangélikusoknál a kathólikusok iránt, de egyszersmind igaz szívbeli örömmel meg kell vallanom, hogy egynéhány hónapok után ezen idegenkedés egészen megszűnik, és közöttök az egyetértés, viszonos bizodalom és igaz barátság hazánknak nagy javára tökéletessé lészen» ². Tapasztalás, melynek zárszavait, napjainkban is, kik vele hason helyzetben vagyunk, örömmel megerősíthetjük, míg bevezető szavainak legutolsó nyomait is eltűntnek állíthatjuk.

¹ Discussio opusculi cui nomen ratio iurispr. hung. ad ductum instit. Kelemenianarum auctore P. Szl. Posonii 1817. — Tudományos Gyűjtemény. 1818. I. köt. 59—67. ll.

² Tud. Gyűjt. 1818. I. 66. l.

A vita, melyben *Szlemenics* azon állításánál fogva: «Hogy *Köry* ur Elementáinak mind rendét, mind velejét *Kelemen* ur kézirataiból vette, és nálánál előbb közre bocsátotta, a nélkül, hogy a kútfőről legkisebb emlékezetet is tenne»¹, a nagy hírű *Köry* saját neve alatt is részt vett a Tudományos Gyűjtemény hasábjain², és melynek folytatásaként 1820. még külön toldalék jelent meg³, nem tartozott tudományos tekintetben a meddők közé, mert több nevezetes tárgyaitra hazai magánjogunknak világosságot derített, *Szlemenicsnek* pedig mind tudományos készségét, mind tanára iránti hálás kegyeletét oly kedvező színben tüntette fel, hogy a nemzet legnagyobb fiainak egyike, gróf *Festetics György*, kinek, mint Berzsenyink éneklé:

— — — — — «Lelke perikleszi
Századnak született, és a ki virágkorát
Romának ragyogóbb színre deritené.»

Georgikonával kapcsolatos *Pristaldeum* című, gyakorlati jogtudókat és derék ügyvédeket képező intézetének tiszteleti-tagjává nevezte ki (1818).

Nem állapodott azonban meg a hibásaknak vélt tanok czáfolatánál *Szlemenics*, hanem cselekvőleg is tudománya fejlesztésére hatni ohajtván, a magyar irodalom akkori közlönyében a többször említett Tudományos Gyűjteményben, a magyar törvény némely tárgyairól, különösen a törvénnyel ellenkező kegyelemlevelekről, az örök valláshoz járuló fejedelmi helybenhagyás nemesítő erejéről, és a vagyonbéli föigazról (*dominium eminens*) értekezett⁴.

¹ Tud. Gyűjt. 1818. I. 65. l.

² Tud. Gyűjt. 1818. III. 125—129. ll.

³ Aliquid ad rationes iurisprudentiae Hung. Posonii 1820.

⁴ Tud. Gyűjt. 1817. V. köt.

Az elsőkre nézve megkülönbözteti a törvény különös igazait — jogkedvezményeknek nevezzük — a szoros értelemben vett királyi kegylevelektől.

Amazok, minthogy a törvényhozástól erednek, mely intézkedéseit, rendeleteit, vagy általában vagy kivételként megszüntetheti, kérdés alá nem kerülhetnek: emezek vagy oly törvényekkel ellenkeznek, melyek egyedül a fejedelem hasznát, javát, vagy olyanokkal, melyek másfélekép a közjót érdeklik.

Az elsőbbek állanak, mert a fejedelem lemondhat jogáról, az utóbbiak azonban csak akkor, ha a törvény terhe alól felmentő kegyelem adására fejedelmünket a törvények nyíltan felhatalmazzák, ellenkezőleg érvénytelenek, mint azt törvények, s kir. főtörvényszéki döntvények bizonyítják.

A királyi helybenhagyás nemesítő erejét Kövy és gróf Fekete György ellen tagadja: a vagyonbeli főjog gyakorlatát a fejedelemnek tulajdonítja, ha a haza, jelen való más úton módon el nem hárítható, veszedelemben vagy szükségben forog; az összes törvényhozó testnek, midőn a szükség nem oly sürgős, hogy halasztást nem szenvedne, vagy csak a haza nagyobb haszna, virágzása, boldogsága forog kérdésben.

Ekként a polgári jog egyes tárgyai vizsgálatában megkísértvén erejét, 1819. bocsátá közre: *Elementa Juris Hung. Civilis Privati* czime alatt a hazai magánjog rendszerét, két kötetben.

Abban, mint nyíltan bevallá, a tanok elrendezésére nézve Kelemen, az egyes, főkép kételyes, tárgyaknál azonban saját meggyőződését követte.

Az előadás módját tekintve, középutat tartva Kelemen terjedelmes tanítmányai, és mások rövidletei közt, az axio-

maticus módszert lényegében ugyan elfogadá, de túlzott alkalmazását szorosan kerülte.

Munkáját személy-, vagyon- és törvénykezési jogra osztván, ez utóbbiban az eljárás általános tanait adta elő; a pörök fajait pedig, mestere rendszeréhez képest, az anyagi jog tanaival egybefüggőleg tárgyalta, mi ha a szigorúan következetes felosztás elveivel ellenkeznék is, oktatási szempontból előnnyel annál inkább birt, minthogy tanrendszerünk szerint a magyar polgári törvény hallgatásához ki sem járulhatott, ki a hazai közjogból a törvényszékek szerkezetét nem ismerte.

A méltó tetszésben részesült munkát nem sokára (1823.) annak teljesen átdolgozott kiadása magyar nyelven követte¹, mire, ámbár a tanítás mindenütt latinul folyt, mint előszavában mondá, ötet «a haza iránti lángoló forró tisztelete, annak szava és hívása iránti határtalan engedelmessége» indította.

Itt már több tekintetben *Kelemen* rendszerétől eltávolzott, nevezetesen a jószágok tanától a köteleztetést szülő tetteket elkülönítette, minthogy «tetteink csupán lelki és testi tehetségeink gyakorlásai levén, személyünktől különözve nincsenek», holott «a józágnak a személytől megkülönbözött valónak kellene lenni.»

Egyébiránt, míg közvetlen elődjei nyomán, a magyar jog tételes intézkedései hiányában, a római és kánoni jog mellözésével a természeti igazság elveit fejtegette, a tanok észtani elrendezésében amazokat jóval felülmúlta.

Legfőbb érdeme azonban a nyelv körüli akadályok leküzdésében állott. Szlemenics nem volt ugyan elődök nélkül: *Georch Illés*, *Kövy Sándor* és *Kelemen* fordítója

¹ Közönséges törvényszéki polgári magyar törvény. Pozsony 1823. IV. kötet.

Czövek István egyengették utját, de az akkori kritika nyílt elismerése szerint «tenger nehézségekkel kellett küzdenie», és munkája a magyar nyelv «kíméletlen vádolóin nyert diadalnak» hirdettetett¹.

Az előadásra nézve magát «mind a szerfeletti újítás igen is hatalmas örvényétől, mind pedig az avúlthoz való ragaszkodás becstelen tarkaságától»² távol tartván, a nyelvforrongási korszak eme két legveszélyesebb szírtjét szerencsésen kikerülte.

Az általános elismerés tolmácsaként ötet Pozsony megye, későbbi években Szatmár is táblabírói közé sorolá; a dicső *Marczibányi*-nemzetség alapította intézetre ügyelő választmány pedig gróf *Cziráki Antal* elnöksége alatt, 1824. sept. 24., gróf *Teleki József*, *Schedius Lajos* és *Horvát István*, mint vizsgálókból állott bizottmányának azon véleménye alapján, hogy érintett munkája «kétségtől idősza-kot fog alkotni — — — az e tárgyban akár magyar, akár deák nyelven kijött munkák közül az elsőséget alkal-masint egyiknek sem fogja általengedni, maga mellett pe-dig keveset szenved meg, és magyar tudományosságunk újabb korának bizonyosan legnevezetesebb jelenetei közé fog tartozni»³, a legjelesebb magyar munkára szánt évi jutalomra érdemesítette.

Szlemenics ezen országos megkülönböztetést csak újabb serkentésnek tekinté munkássága további kifejtésére, minél fogva a tanításaira nélkülözhetetlen deák kézi könyvének, már most a magyarban követett felosztás szerinti újabb kidolgozásához fogott, és 1829. négy kötetben bocsátá közre. Közhasznúságát tanúsítja harmadik kiadásának

¹ Tudom. Gyűjt. 1824. III. köt. 96. l.

² U. ott. 101. l.

³ Lásd 1838. évi Századunk 16. sz.

szüksége (1837), melyhez később az újabb törvényhozás intézkedéseit tartalmazó toldat járult (1841) ¹.

Időközben nemzeti irodalmunkra kedvezőbb kor derült. Gróf *Széchenyi István* 1825. nov. 2. alapját tévé le intézetünknek, több lelkes honfi áldozatkészsége biztosítá fenmaradását, király és ország különös törvényezikben szentesíték lételét.

Azon férfiak sorában, kikre az alapítók és igazgatók 1830. nov. 18. nemzeti jövődönk eme becses záloga gondos ápolását, iránya meghatározását, jövődöbeli reményeik valóstítását bízák, a törvénytudományi osztály első helyén *Szlemenics Pált* szemléljük, ki ez által addigi fáradozásai legszebb jutalmát, jövődö munkálkodásai díszes új mezejét nyerte.

Meg is felelt a benne helyezett bizodalomnak azon buzgalommal, mely tudományos pályáját egyáltalán jellemzi.

Munkáinak már fenemlített újabb kiadásain kívül fenytítő törvényét magyar nyelven bővítve és kiegészítve bocsatotta a tudós társaság bírálása alá, mely azt költségein ki is adatta (1836.) ².

Abban az országos törvényeken kívül a *Fejér György* gyűjteményében foglalt oklevelekre is kellő figyelemmel volt.

A büntetés megalapítása körül *Feuerbach* rendszeréhez, mint azt *Egger* és *Szibenliszt* észjogi munkáikban kifejtve találjuk, ragaszkodik, a büntetés kellékei között azonban

¹ *Elementa iuris hungarici iudiciarii civilis. Posonii 1829. 3. kiad. 1837. IV köt. — Additamenta ad editionem tertiam element. iuris iud. civilis tum crim. hung. Posonii. 1841.*

² *Fenyítő törvénytörvényi magyar törvény. Budán, 1836. 2. kiad. Pesten 1847.*

igazságának szükséges voltát kiemelve, egyoldalúságait kikerülni igyekezett.

Az álnokság és vétkeességre nézve a közvetett gonosz-ság fogalmát védelmezi, az erkölcsi személyeket is büntettek alanyainak állítja; a becstelenítő büntetéseket visszautasítja; egyáltalán a tételes intézkedéseken kívül a bölcsészeti jog és politika elveire is figyelemmel van.

A különös részben alaposak főleg azok, miket törvényeink szerint a pártütés és felségsértési bűnök azonosságáról, nem különben hazánk fenyítőjogi viszonyairól általában mond; a fenyítőigazság kiszolgáltatása módjának épen oly szabatos mint világos rajzát adja, melynek folytán az esküdtszékek intézete ellen nyilatkozik.

Ezen munkájáról *Fabrizy Sámuel* jeles kriminálistánk nyíltan kijelenté, hogy azt: «A tagok logikai és részarányos elrendezése, azt végtől végig átlehellő humanitás szelleme, és az írásmód kristálytiszt, a tudomány komoly méltóságát kellemmel párosító világossága, a legjelesb tudományos munkák sorába helyezik»¹. Másodszor 1847. jelent meg; megelőzte két évvel polgári törvényének a nyelv haladásához mért újabb magyar kiadása.

De a rendszeres kézi könyvek körén kívül is buzgó munkásságának akadunk terményeire, melyekben főleg a magyar jog multjára nagyobb világosságot deríteni iparkodott.

Ebbeli értekezései sorát az «*Eskütársakról*» írott nyitotta meg², kik még *Kitonich* korában szokásban voltak; kezdetöket hazánkban *Markovics János*, I. Károly, *Kelemen Imre*, ha nem IV. László, bizonyára I. Károly korába helyezi, midőn az izzó vas és forró víz általi bizonyítás

¹ Figyelmező 1837. II. félév. 6. sz.

² Magy. Tud. Társaság Évkönyvei III. köt. 1838.

számüzetett; megszüntetésöket pedig a szokásnak tulajdonítják.

Szlemenics okmányilag kimutatja, hogy az eskütársak nem csak az árpádi királyok alatt divatoztak, hanem sz. László és Kálmán törvényeiben is már némi nyomaikra akadhatni: még II. Ferdinánd korában (1622 : 15.) fen voltak, ha nem az 1729. a felek esküjéről szóló XXVII. t. cz. folytán, mit egyébiránt valószínűnek tart, kétségtelenül csak III. Ferdinánd és III. Károly között multak ki a szokásból.

«*A királyi consensus szükségessége viszontagságairól*» értekezvén¹, *Werböczynek* (I. 64.) ama véleményét, hogy I. Lajos koráig minden úr, nemes és birtokos ingatlan jószágairól királyi megegyezés nélkül intézkedhetett, melyben *Markovics János* teljesen, *Kelemen* némi megszorítással osztozkodott, veszi vizsgálat alá, és számos okmányból bizonyítja, hogy országunk kezdetétől a királyi jóváhagyás mindig divatban volt, viszontagságai csupán tárgyait és szükségének időpontját illették.

Igy sz. István korában nem csak az adományos jószágoknál volt rá szükség; IV. Béla alatt csak ezekre vonatkozott; IV. László idejében ismét minden örökjószágoknál alkalmaztatott; I. Lajos törvényei által még szélesebb terjedelmet nyert, és csak a XVIII. század törvényhozása által (1715 : 26.) szorítottatott szűkebb körre; az időpontra nézve pedig sz. István alatt a jószágszerző egyenes maradvékai, Kálmán korában a jószág urának testvérei kimúltával vált szükségessé, míg az aranybulla a jószág ura minden atyafiai magszakadására szorította.

*A leánynegyedről*², melynek első nyomát II. Endre

¹ Magy. Tud. Társaság Évkönyvei III. köt. 1838.

² M. T. T. Évkönyvei. 1840. IV. köt.

korában találja, szóló értekezésében ezen hazai jogunkban oly nevezetes intézkedést hat rovat alatt tüzetesen vizsgálja. Különösen kiemeli, hogy véleménye szerint a leánynegyed csak a jószágszerző leányait és maradékait illeti, és pedig egyetlenegyszer; az I. Lajos koráig természetben adatott ki, és az újabbi szokásnak, melynél fogva a jogosítottak annak becsértékében részesülnek, első nyoma 1372. László nádor ítéletlevelében fordul elő; a jószág-szerző abból leányait ki is zárhatja; a negyedet természetben bíró leányág kihaltával az öröklés az esetek minőségéhez képest, már a jószág-szerző egyéb leánymaradékait, azok nem léteben férfitódjait, azoknak magvaszakadtával pedig a királyi kincstárt illette.

«Az örökségi jószágokról» írt értekezése szerint¹ ezen név alatt legrégibb törvényeink és okleveleink minden örököst illető, örökösre szállani kellő, örökjoggal (iure perpetuo, iure perennali) birt jószágot értettek, különbség nélkül akár főnemesek, kir. vitézszolgák, várjobbágyok vagy más szabad sorsú emberek által, akár letelepedés, királyi adomány, magán érdemjutalom alapján vagy pénz fejében birtokoltattak, mit oklevelekkel bebizonyítani törekszik: habár másrészt tagadhatatlannak vallja, hogy ezen jószágok polgári becsökre nézve egyenlők nem voltak.

Ezen előzményekből kiindulva *Horvát István* állításait, mintha csupán a régi nemzetségi jószágokat nevezték volna örökségeiknek, csak azokat, lényegesen különbözvén más jószágoktól, sajátjoggal birták volna fejedelmeink azokat el nem vehették, birtokosaik az atyafiak megegyezése nélkül el nem idegeníthették, hivatalség esetén kívül soha a királyi kincstárra nem szállottak, és átruházásukra még

¹ Magy. Tud. Társaság Évkönyvei. 1842. V. köt.

I. Lajos után sem szükségeltetett a kir. jóváhagyás, szóval a régi gyökeres nemzetségek jószágainak jogi természetéről felállított egész elméletét, okleveles okokkal támadja meg.

«*A félretétethető és megerőtleníthető törvényeink szerint*» czimű értekezésében ¹ e kettő közötti az eljárásra nézve főfontosságu különbséget állapítja meg, és mivel a jogtudósok azon elvre nézve ugyan, hogy a foganatlan, érvénytelen tények mind félretehetők, és csak a nem foganatlanok erőtlenítő pörrel a királyi vagy báni tábla előtt érvénytelenítendőek, megegyeznek, az egyik vagy másik fogalom körébe sorolandó tények iránt azonban nézeteikben szétágaznak: ezen tárgynak szorosabb meghatározását, és a különböző állítások megigazítását kísérli meg.

A «*királyi vitézszolgák nemességéről*» értekezvén ², némi újabb jogtudósok, különösen *Perger Jánosnak Kovachich* és *Kelemen* tanaival ellenkező, ama véleményét: mintha a kir. vitézszolgák, kik nem a száz nyolcz szittya nemzetségből származtak, régenté az országos nemesektől lényegesen különböztek, és csak miután II. Endrétől a várjobbágyokkal együtt az aranybullát kicsikarták, részesítették volna nagyobb szabadságban a nélkül, hogy a régi törzsnemzetségekből származott nemességgel egyenlőknek tekintettek, mi csak az országos viszonyok átalakultával később történt, részint az aranybulla, részint más számos törvény és oklevelekből meritett érvekkel czáfolja.

Ezen majdnem kizárólag jogtörténeti tartalmú értekezései mintegy előzményeül szolgáltak *Törvényeink Történetének*, melynek az Árpádok és vegyes királyok korszakát

¹ Tudománytár. 1838. III. kötet.

² Athenaeum. 1837. II. fél. 11. 12. sz.

tárgyazó részei Évkönyveinkben már megjelentek ¹, a harmadik pedig, mely az ausztriai házból származott fejedelemeink korát adja elő, azokban legközelebb látand napvilágot ².

Ezen történetben az országos törvények és oklevelek nyomán királyaink sora szerint az ország területi változásait, mindegyikök végzeményeit, a nevezetesebbek tartalmának tárgyak szerint osztályozott rövid kifejtésével, a kormányuk alatt jogi tekintetben történt, fontosabb intézkedéseket, és néhány különös említést érdemlő okleveleiket sorolja elő.

A vitás kérdések körüli nézetei közül megemlítendőnek tartom, hogy az ország területét már a vezérek korában Száván túl terjedtnek állítja azon megjegyzéssel, hogy sz. István Slavonia folyamközi részét, frigyeseének Crescimír Horvátország királyának engedé át.

A Sylvester-féle bullát hitelesnek elfogadja, habár az abból következtetett jogokat helyeseknek el nem ismeri, és így ezen annyira vitás okmány iránt a dolog lényegére nézve legilletékesebb újabb íróinkkal, *Fejér Györggyel*, *Bartal Györggyel* és *Szalai Lászlóval* egyetért.

A bajor törvények honosítását Péter korában tagadja; a Salamon által az egyháznak adott kegylevelek érvényét Werbőczy ellen védelmezi, Kálmán hires törvényét a boszorkányokról, azoknak minden fajaira, a rontással foglalkozók kivételével, értendőnek véli. A nádorok dalmátországi biráskodásának kezdetét III. Béla idejébe helyezi.

A második szakaszban Werbőczy azon állítását, hogy I. Károly a perlekedés rendét Franciaországból ültette

¹ M. T. T. Évkönyvei. 1845. VI. köt. 1846. VII. köt.

² Megjelent a M. A. Évkönyvei VIII. és IX. köt. 1860.

volna át hazánkba, úgy szintén, hogy I. Lajos alatt a várjobbágyok országos nemességi szabadságra emeltettek, el nem fogadja; az utóbbi királynak 11. cikkjét a slavoniai és erdélyi nemesekre értvén. Zsigmond korában a sz. kir. városok országgyűlési befolyását kétségbe vonja, Dalmatiának magyar törvény szerinti kormányzatát, nem különben a nádori czikkek hitelességét védelmezi, és ámbár a városok jelenlétét a XV. század országgyűlésén elismeri, befolyásukat a törvényhozásra kétségesnek, és csak a harmadik szakaszban, Ferdinánd korában állítja teljes erejűnek, a midőn egyrészt az erők egyesítése és növelésének szükségé, másrészt azon körülmény mozdítá elő hathatósan országgyűlési részvétőket, hogy a városok a protestáns tanok bölcsői levén, az által az ugyane tanoknak hódoló országnagyok és nemesek érdekei is nyerének; mi Miksa és Rudolf korára nézve még nagyobb mértékben állván, országgyűlési hatásuk nem csak nem csökkent, hanem még inkább öregbült.

Ezen időszakban a királyi egybehívás nélkül tartott részleges gyűléseket is felemlítvén, utóbb a királyi végzések rendszeresített kivonatán és a XVI. meg XVII. század törvényeit illető általános jegyzeteken kívül, több nevezetes intézkedéseknek, mint a Kolonics-féle egyezkedésnek, a jászkunok szabályainak, az 1777. ugynevezett illyr magyarázó rendeletnek (declaratorium), II. József szerves és I. Ferencznek a pénzbeli viszonyokra vonatkozó rendszabásainak tartalmát közli.

A törvények történetét azonkívül előadásai számára külön kivonatban bocsátotta közre ¹, abban czélja tekinte-

¹ Magyar törvények történetirata rövid vázlatban előadva. Pozsony. 1845.

teből főleg a polgári, fenyítő és országlati törvényeket vette szemügyre, könnyebb áttekintés végett pedig öt korszakra osztja, melyek szent István, II. Ulászló, III. Károly, II. József és végre a legújabb idők (1845.) terjednek.

Jogtörténeti munkálatai között felemlítendő továbbá a Vitézféle jutalom fejében kitűzött, a *privilegium magyar jog szerinti fogalma természetére, és az adománylevelekben előforduló végzáradék értelmére* vonatkozó pályakérdésre adott (1836.) és akadémiánk által 1845. megkoszorúzott felelete, mely e tárgy bővebb kifejtését derekasan előkészíté. Abban a privilegium szó különböző értelmének fejtegetése után, a privilegialis levelek megkülönböztető jegeit adja elő, és azoknak főbbikét a privilegiális pecsétbe helyezi, mely királyainknál az aranybulla és kettős, más hitelességekre nézve függő hivatalbeli pecsétjük volt; miért is nemesak királyaink, zászlósaink, hatóságaink, hanem főpapjaink és főuraink magán ügyeiről kelt ünnepélyes oklevelei is privilegiumoknak neveztettek. — Az adománylevelek végzáradékának: «Ubi praesentes nobis in specie reportatae fuerint easdem in formam privilegii redigi faciemus» első nyomát II. Endre kora után találja, IV. László alatt már teljes divatban volt, és az ünnepélyes okmány előtt kiadott, ideiglenes bizonyítékul szolgáló nyílt vagy zárt levélnek megerősítésére vonatkozik.

Mindezen értekezése, mind «*Az uralkodó ausztriai ház fényes érdemeiről törvényeink tökélyesbitése ügyében*» magyarúl, a hazai ösintézmények rajzát és a magyar jogrégiségek forrásait tartalmazó latinúl hátrahagyott dolgozatai még kéziratban vannak.

Ez utóbbi legnagyobb szorgalommal és pontossággal készített kivonata azon a jogviszonyok felderítésére vonat-

kozó okmányoknak, melyek *Fejér György* Codexe által hozzáférhetőbbé, használhatóbbá váltak. Egyáltalán történeti munkálataiban, mennyiben a régibb idöket illetik, nagyobbrészt e gyűjteményre támaszkodott, és méltán: mert a *Korachichok* fáradoimai után, az lehetségesíté leginkább jogtörténetünk sikeresebb művelését, és egymaga, egyes szavakban előforduló minden olvasási hibái daczára, halhatatlanítaná kiadójának hírét, kinek személyes sajátosságai úgyannyira elfeledteték kortársaival a magyar tudományosság számos ágaiban szerzett fényes érdemeit, hogy fájdalom! nevét hiába keressük akademikusaink sorában.

Kiadatlanul maradt még *Szlemenicsünk* «*Magyarhoni politikai tiszti írás módtana*» (1845.), melyben a hivatalos irály szabályait világosan és gyakorlatilag állította egybe.

Számos bírálata, könyvismertetése, részint hazai folyóiratainkban jelent meg, részint egyes munkák, pályázatok, egész évek jogirodalmi termékei fölötti jelentések, véleményadások alakjában társaságunkhoz intéztettek, melynek megbizásait mindenkor a legnagyobb serénységgel, lelkiismeretes pontossággal teljesíté. «*Törvénytudományi Műszótára*» előállításában is jelentékeny részt vett.

A hazai közoktatás és irodalom körül szerzett bokros érdemei jutalmául V. Ferdinánd Ő Felsége 1839. sept. 8. magyar nemességgel tüntette ki, és midön a magyarországi jogakademiák újabb szervezése alkalmával negyvenegy évi buzgó tanítás után 1850. nov. 20. rég kiérdemelt nyugálapotba lépett, cs. kir. tanácsossá neveztetett.

Nyugalmaztatásával megszakadt ugyan hivatalos működésének, de korántsem munkásságának fonala. Nyelvünk iránti lelkesedése, mely öt ifjúságában *Révai* tantermébe vezeté, férfi korában arra indítá, hogy első irodalmi kísérlete *Farkas* magyar nyelvtanának újabb bővített ki-

adása legyen¹, ekként is terjeszteni iparkodván annak ismeretét, most, élte alkonyán, arra buzdítá, hogy azt a klasszikai költészet remekeinek, a régiség ama szellemkincese magyaráztásával gazdagítani törekedjék, melyeknek becset, értékét, nemesbitő hatását csak az vonhatja kétségbe, ki jelenkorunk anyagiasságába már annyira elmerült, hogy minden magasztosabb élvezet iránti fogékonysága teljesen megtompúlt.

Igy szülemlett szabad óráiban *Ovidius* örök szépségű átváltozásainak, *Horác* remek ódái, *Lucretius* a lények természetéről szóló gyönyörű tankölteményének fordítása, melyeknek az Új Magyar Muzeumban megjelent mutatványai² tanuságul szolgálnak, hogy elődeivel e téren részint győzelmesen, részint dicsőségesen megvívott, és a klasszikai költészet fordítási irodalmában valóságos haladást eszközölt.

E nemes és kedvderítő foglalkozásai közben, rövid betegség után, mely alatt is gondolatai folyvást fordítmányaira irányultak, váratlanul ragadta őt ki a halál szerető gyermekei, tisztelő barátjai köréből, 1856. decz. 26., élte 74. évében.

Érdemei kellő méltatására nem szabad megfeledkeznünk az időről, melyben,—nem a körülményekről, melyek közt működött.

Egyik mótelye a közoktatásnak, mely az élő szóvali tanításnak előnyeit meghiusítja, a tanítót és tanítványt gépezetté alszonyítja, és csak a pulya kényelem és lelki tehetetlenségnek palástjául szolgál, a magyarázatot mellőző folytonos tollba mondás.

¹ Bécsben 1816. 9. kiadás.

² Új Magyar Muzeum. 1853. I. köt. 588—590. ll. és 1856. I. köt. 99—109. ll.

Hiába küzdöttek e visszaélés elharapódzása ellen a leghíresebb egyetemek szabályai, hiába ellenzik a jezsuita rend legtapasztaltabb tanférfiainak gyülekezetei, hiába tilalmazá tanrendszerünk, melynek gyakorlati tapintatát csak az méltányolhatja kellőleg, ki közelebbről ismeri a közoktatás részleteit.

Egyetlenegy hathatós ellenszere: az ürügyelt okok megszüntetésében, jó és czélszerű tankönyvek szerkesztésében rejlik; és azt teljesíté *Szlemenics* mind a hazai polgári, mind a büntető jog körében.

Ha a büntetőjogban nem használta is fel a külföldi irodalom minden segédeszközeit, ha itt-ott hiányzik is a fogalmak élessége, ha a polgári jogban jobbadán *Kelemen* irányát folytatta csak; érdemeit kétségbe vonni vagy kicsinyleni ki sem fogja, ki a jól szerkesztett tan- és kézikönyvek gyakorlati hasznát ismeri.

Áll ez főleg büntetőjogáról, melylyel magyar nyelven réstörőleg lépett fel, nem csekély hatással volt a törvénykezési gyakorlat kifejlésére.

A jogtörténet körében, inkább az anyag egybeállítására, mint a hazai intézmények fejlődésére, szellemére, hatására irányozta figyelmét; de sok tekintetben itt is túlhaladta előde többjeit: sok tárgyra nagyobb világosságot derített.

Az évezredes magyar jogélet történetének teljesen ki-merítő rajza, nem egyes ember műve, feladványa; sok történt már: még sok a teendő; ha az többek szorgalmas közremunkálása folytán létesülend egykor, tanulságaúl «régi dicsőségünk fényéről»; azok közt, kik e nagy mű bevégezhetését előmunkálataikkal könnyíték, *Szlemenics* nevét is hálával említendi az utókor.

Birálataiban, czáfolataiban azon komoly részrehajlat-

lan hangulatra akadunk, mely minden szenvedélyesség mellőzésével nem annyira ellenfelét sujtani, mint a tudományos ismereteket eszmecsere által előmozdítani törekszik.

Jellemének azon szép tulajdonságát, mely őt megtámadott tanítója védelmére indítá, míg oly sokan mestereik kisebbitésében, elődjeik lealacsonyításában keresik fő di-csőségeket, akkor sem tagadá meg, midőn vitatkozólag fellépni, másoknak, tudományos elveire, vagy saját irodalmi működésére vonatkozó állításait, czáfolni kénytelenült, miért is joggal állíthatá: «Hogy közrebocsátott kisebb-nagyobb munkáit soha sértő szándék nem undokítá, azokra őtet egyedül a közjóra czélzó tiszta ohajtás határozta»¹.

Ahhoz járul, hogy *Szlemenics* már akkor írt magyarul, midőn néhai *Perger János* hason alkalommal mondott szavaival élve: «A tudományok honunkban részint latin, részint külföldi szint viseltek, midőn az elnemzetlenedés kórságában szenvedő szittyia ivadék gúnyolá, sőt üldözé a honi nyelven éneklő lantost, és azon nyelven író tudóst, mikor még lehetetlennek tartaték mind azon eszméket honi nyelven kifejezni, melyek a tudományok rop-pant birodalmában kifejlődnek».²

Irodalmi tevékenységét tetézték a közoktatás pályáján szerzett érdemei; hallgatói száma ezerekre megy, és a hála s meleg elismerés azon érzelmei, melyeket iránta az összes akademia színe előtt legjelesebb tanítványai egyike, *Zsoldos Ignác* kijelentett³, bizonyosan élénk viszhangra talál-tak számos hallgatói szívében.

¹ Athenaeum 1837. II. félév, 12. sz.

² Emlékbeszéd Georch Illés fölött. A M. T. T. Évkönyvei. IV. köt. 102—103. l.

³ Emlékb. Kossovich Károly fölött. A M. T. T. Évkönyvei. VI. köt. 34. lap.

Tanításának ideje, melyben több jeles férfival, kiket utóbb egyetemünkönél tiszteltünk, karöltve működött, fényszakát képezé a pozsonyi akademiának.

Tőle megtagadta a sors, hogy hires tanítója egyetemi tanszékére léphessen, melyre az egyetemi hatóságok által ismételve ki volt jelölve; de munkáinak száma és tartalma bizonyítja, hogy kevesen vannak tanáraink közül, kiknek a boldogult átengedni kénytelenítették az érdem-szülte elsőbbség diszkoszorúját.

Külső életpályája egyszerű lefolyása mellett mily számos fényoldalára találtunk? mily nagy a különbség az igénytelen férfi, ki ifjúsága virágában lépett a pozsonyi tanszékre, és az országos hírű aggastyán közt, ki negyvenegy évi tanítás után vonult vissza családi magányába!

Ezen hosszú időn át, élete minden viszonyában, mint oktató és tisztárs, mint férj és atya, mint keresztény és ember szigorúan teljesítvén kiszabott kötelességeit, a köztisztelet, közbecsülés tárgyává lett.

És méltán; mert, Tisztelt Akademia! az emberi élet becsét, úgy hiszem, nem annak külső viszontagságai tarka vegyülete, ragyogó kitüntetéseinek csilláma, hanem tevékenységének, munkásságának iránya határozza meg; ez utóbbi tekintetből, valamint mi *Szlemenics Pál* a munkás író, jeles tanító és buzgó honpolgár nevét tisztelve említjük, úgy hason érzelemmel őrzi majdan meg azt a késő maradék, míg a magyar, kegyelettel emlékezik hazája ősi jogintézményei múltjáról.

XVI.

FRANK IGNÁ CZ.

(Emlékbeszéd.)

A halál közös törvényének súlyát legmélyebben akkor érezzük, Tisztelt Akademia, midőn körünkben váratlanúl, rendkívüli alakban tapasztaljuk hatását.

Az elvesztett társ, barát vagy rokon fölötti fájdalomhoz saját gyengeségünk, nemünk gyarlóságának, jövőnk bizonytalanságának érzete járúl; kínosan érezzük magunkat emlékeztetve földi létünk mulékonyására, melynek vég határaihoz gyakran oly közel állunk, midőn az élet pezsgő erejének öntudatában, még hosszú ideig élvezhetőknek véljük annak örömeit.

Ezen tapasztalati állítás igazságát mélyen érezték számosan közölünk, Tisztelt Akademia! midőn *Frank Ignác* tagtársunk váratlan és megdöbbentő halálhírét vevők, ki ez idei márczius 4-én ¹ egy sötét pillanatban, önmaga erőszakosan szakasztá félbe a tudományok művelésének szentelt munkás életének fonalát, számos tisztelői és barátai érzékeny fájdalmára, azon intézeteknek, melyeknek tagja volt, pótolhatatlan veszteségére.

Midőn tehát én e körben felidézem emlékezetét, hogy

¹ 1850. év.

rövid pillantást vessek életfolyamára, nem teljesítem egyedül tagtársi kötelességemet, nem hódolok kizárólag a rendszabályok hideg betűinek, hanem leróni óhajtom némileg a háladatosság és kegyeletnek szent adóját is azon férfi iránt, ki ifjúságomban tanítóm, később tiszt- és tagtársam, az élet minden viszonyaiban jóakaróm volt; mit csak úgy vélek teljesíthetőnek, ha tova minden hízlegéstől, híven festendem jellemét, mert egyedül az igazság szoros megtartása által ülhetjük meg méltán azoknak emlékét, kik az igazság utáni törekedést életök főfeladatának tekinték.

Frank Ignác született 1788. márczius 24-én Nagy-Károlyban Szatmár megyében, szegényebb sorsú, de tisztességes polgári rendű szüléktől. Elemi oktatását anyavárosában nyerte, ugyanott kezdette és végezte gymnasiumi tanfolyamát is, a kegyes szerzetbeliek középtanodájában; befejezése után vezéreltetve tanítási hivatásától, melynek utóbb oly kitűnő jeleit adta, 1803. szept. 29-én *Jeromos* szerzetesi melléknévvel az ájtatos iskolák rendébe lépett, mely honunkban fennállása óta, ezerek hazafiúi nevelése és tagjainak buzgó munkássága által, döntő hatással volt honi művelődésünk, nemzeti irodalmunk fejlődésére.

Mint a rend jelöltje két évig Privigyén vetette meg classicai műveltségének bővebb alapját; utóbb Selmeczbányán az alsóbb diák iskolák három évi tanításával (1806—8) kezdette meg a nevelésnek nehéz de áldásdús pályáját; a bölcséleti tudományokat Vácson 1809- és 10-ben hallgatta azon sikerrel, hogy az utóbbi év augusztus 26-án a magyar tudomány-egyetemnél *Schedius Lajos* karbeli dékán által a szépművészetek és bölcsészet tudorává avattatott; 1811-ben Pesten a nemzeti iskolákat tanította; de még azon esztendőben kilépven a rendből, 1811—1814. a pesti egyetemnél a jog- és államtudománynak szentelte erejét.

Azon férfiak, kik egyetemünk hajnalában oly dicső nevet vívtak ki magoknak, hogy hazánk legkitünőbb jogászaik egyike,¹ őket a polgárisodásban valóságos vezetőinknek, egy új aera úttörőinek nevezé, nagyobbbrészt már leléptek tan-székeikről, helyeiket mások pótolák, és ezek közt egy sem volt, ki *Frank* irányára, fejlődésére nyomósabb befolyást gyakorolt volna; rendkívüli szorgalmát azonban a karbeli osztályozások, kortársainak bizonyosságai és azon körülmény is kétség kívül helyezi, hogy már 1815. máj. 19-én *Winkler Ignác* dékánsága alatt jogtudorrá lett; később a szokásos törvénygyakorlat után ügyvédi oklevelet nyert; 1819-ben pedig kitünő pályázása következtében, a kassai kir. akademiához a magyar magán- és fenyítő jog rendes tanárává neveztetett.

Buzgó tanításán kívül, írói munkásságának itt bocsátotta első termékeit közre, vezéreltetve azon meggyőződéstől, miszerint a tanító fő kötelességeihez nemcsak a tudománynak élő szóvali terjesztése, hanem hallgatóinak haladása segédszereinek előállítása is tartozik.

Ezen «*Specimen elucubrandarum Institutionum Juris Civilis Hungarici*» című Kassán 1820. megjelent munkájában, terjedelmesebb dolgozatainak mutatóványául a magyar polgári jog elõismereteit és az adományok tanát tárgyalá, nyiltan kijelentvén, miként az eddig követett rendszert mind saját vizsgálódásai, mind a külföld példái-nál fogva kielégítőnek nem tartja; az érintett két tárgyhoz a jogtudori koszorú elnyeréseért 1815-ben írt az «*Adományok eredetéről*» szóló értekezésének töredékeit csatolá; ezekben a szabad föld és a hűbérekhez hasonló adományok eredetét, hazánk ősidejéből származtatja; az utóbbiak

¹ *Szalay L.* Publicist. dolgoz. I. 10. l.

öröklésének megalapítását a fiakra nézve sz. Istvánnak, tágasb kiterjesztését Kálmánnak tulajdonítja: az adományok honi eredetét elismervén, azoknak az általános hűbéri jogelvek szerinti fejlődését vitatja, és ezen állításának igazságát az adományok és hűberek történeti fejleményeinek azonosságából, bebizonyítani törekszik.

Kassai tanításának korszakáha esik még *Észjogtani vázlata* és *Magyar Büntetőjogtana*, melyek, habár csak kéziratban maradtak, szerzőjük akkori elvei és nézeteire sokkal nagyobb világosságot derítenek, mint hogy azokat hallgatással mellőzhetném.

Észjogi vázlatában, azon időszakban, midőn iskoláinkban nagyobbbrészt még Martini tételei nyomán, Wolfnak rendszere uralkodott, nyíltan roszallá azok véleményét, kik az emberi jogokat a természeti állapot jogköltevényére alapítják, a helyett hogy azokat az emberi természetnek örökös változhatatlan forrásából merítenék; a tudomány rendszerére nézve, a tételes jogban elfogadott felosztáshoz ragaszkodik, hogy ily módon a bölcsészeti jogtan nemcsak alapelveire, hanem külső alakjára nézve is, vezérfonalúl szolgálhasson a szabott törvények tömkelegében; a tulajdonjogot nem az ész törvényeiből, hanem a nemzetek tételes intézeteiből származtatja, határát az emberek fentartási jogában találja, minél fogva a végszükség jogát pártolja. Az államot a természeti szükség eredményének mondván, a kormányalkat és a fő hatalom alanyainak meghatározásában, elismeri az emberi szabadság befolyását; a kormányalkatok bírálatában a közügyek nyilvános tárgyalását, a főtanácsosok felelősségét, az alkotmányos intézetek korszerű átalakítását javallólag említi, és a tulajdonjogról kifejtett elveihez következetesen, a nemzeteknek csak birtoklási jogot tulajdonít.

Büntetőjogában, mely több tanintézetekben a legújabb ideig előadási vezérfonalul használtatott, az általános elmélet elvei mellett nyilatkozik; a büntetést az igazság s egyenlőségre alapítja, eredményét céljaitól, a jognak követelményeit a politikáéitól szorosan megkülönböztetvén, a jogi és alaki visszatorlás rendszerét, és ennél fogva a beszámításnak tárgyilagos mérsabályát pártolja: de mintegy érezvén tana egyoldalúságát, a büntetési jogon kívül, fenytő hatalommal is felruhazza az államot, és ezen tekintetben az alanyi mértéket alkalmazandónak tartja.

A különös részben a pártütés és felségsértésnek a törvényben megértintett eseteit, szorosan megkülönbözteti a meg nem értintettektől, csak azokra alkalmazza az 1715. 9. egész szigorát, míg ezeknek megfenyítését a bíró bölcse belátására bízza; egyáltalán mind két munkában nézetei eredetiségének számos példaira akadunk, és *Frankot* még a bölcészeti irány hívének tapasztaljuk, holott később meggyöződése egész hevével a történeti jogiskola elveihez ragaszkodott.

Kitünő munkálkodásának kiérdemlett jutalmául, 1827. a magyar tudományegyetemhez a halhatatlan emlékü *Kelen Imrének* 1817-ben történt nyugalmaztatása után, hosszabb ideig árván maradt, és alig egy esztendeig *Bognár József* által ellátott hazai magánjog tanszékére hívatott meg, hogy ritka tehetségeihez képest, nagyobb körben működjék a honi jog alapos ismereteinek terjesztésében. Mily sikerrel, mily buzgalommal teljesítette ezen hivatását hús esztendőn túl, annak élő tanúi számos az ország minden részeiben elszórt hallgatói, kik a méltóságok legfényesebb polczán is, elvkülönbség nélkül méltányolva elismerék érdemeit; kitünő bizonyosságul szolgálnak munkái, melyeknél fogva *Szalay László* tagtársunk őt a magyar

jogtudomány új korszaka alapítójának nevével, méltán díszesíté.¹

Frank azon kevesek közé tartozott, kik a tanári pálya nehéz feladatainak teljesen megfelelni képesek voltak. A tanító fő hivatása az ifjakat a tudományok szentélyébe vezetni, azok jelen állapotával megismertetni, a tárgyak újságából eredő nehézségeket eloszlatni; de azt sikeresen csak élénk, lelkesített, figyelmet ébresztő és a hallgatók felfogási tehetségéhez mért előadás által teljesíthetni, mert csak az valósítja a régiék amaz alaptételét «*Viva vox plenius alit*», csak az létesíti az akadémiai tanítás céljait.

Frank előadásai az imént megérintett előnyökkel nagy mértékben bírtak; világosan, észteni rendben fejtegette tudományának tanait, taglalgatta a szövevényesebb kérdések elemeit, és ez által tanítványai alaki művelésére, észteni következetes gondolkozásmódjuk fejlesztésére határozó befolyással volt; meggyőződve a jogforrások olvasásának nélkülözhetetlen szükségéről, azokra irányozta figyelmüket, a törvény- és döntvénytárból merített példákkal világosította fel tana elméleti tételeit. Nem kevésbé czélszerű volt vizsgálati módszere; ez nem annyira az emlékező, mint ítélő tehetség kipuhatolására czélzott, minél fogva vizsgálatai tanításainak valóságos ismételései, gyakorlati felvilágosításai voltak, annál tanulságosabbak, minthogy a felelő hibás állításai czáfolatába ritkán bocsátkozván, azt további kérdések által törekedett véleménye ferde következményeire vezetni s így azoknak hamisságáról meggyőzni.

Nyomós segédszeréül szolgált «*Principia Juris Civilis Hungarici*» című 1829-ben Pesten megjelent két kötött munkája, mely a tankönyvnek ama két fő kellékét, a rö-

¹ Publicist. dolg. I. 9. 1.

vidséget és teljességet oly kitünő fokozatban egyesíté, hogy még homályosabbnak látszó helyei is, kellő magyarázatuk után könnyen felfoghatóvá lévén, az eszmék állandósítására éppen rövidségöknél fogva, mutatkoztak legalkalmasabbnak.

De nemcsak oktatástani szempontból, hanem tudományos belbecsére nézve is, ezen munkája honi jogirodalmunk legbecsesebb termékei közé számítható; szerzője jártas a külföldi jogirodalom minden ágaiban, és ismerve annak haladásait, a mult században *Heineccius* által Németországban honosított és hazánk tankönyveibe átszivárgott axiomatico-dogmaticai módszertől eltávozván, elveit és érveit nem önkényes értelmezésekből, hanem a hazai jog tiszta forrásaiból meríté; a tanok elhelyezésében jogintézetekink természetes összefüggésére különös tekintettel volt; a pörtörvényt a jogok tanától elkülönzé, sok tételében névszerint az adományok elméletében elődjei véleményétől lényegesen eltért, a törvényszéki gyakorlat hibáit gyakrabban kimutatta, végre hogy hosszas ne legyen, munkája befejezéseül a vitás jogkérdések czélszerű tárgyalásának jeles példáját adá.

Kézikönyvét 1836-ban az időközben történt változásokat tartalmazó toldattal bővítette, s miután V. Ferdinánd 1844-ben az ország rendleinek ismételve kijelentett kívánságára hajolván, a tudományok magyar tanítását elrendelte, annak nem annyira lefordításához, mint magyar nyelven átdolgozásához fogott, és azt rövid idő alatt befejezvén, «*A Közigazság Törvénye Magyarhonban*» cím alatt Budán, 1845-ben közre is bocsátotta.

Ezen dolgozatában, melyben a latin szerkezetnek szabotosságát sajnosan nélkülözzük, gyakrabban honi kútfők hiányában az általános igazságnak elveit okoskodva fejte-

gette; írásmódjára nézve a közösen elfogadott szabályoktól eltávozván, *Verseghy* rendszeréhez ragaszkodott, sőt az irodalom, törvényhozás és törvénykezés műnyelvét jobbadán mellőzván, sajátyszerű kifejezéseivel élt, és ez által munkája használatát az ifjúságra nézve tetemesen nehezítette.

Eljárásának okait, könyvéhez csatolt véd- és végszavában adta, a nélkül hogy ebbeli nézetei akár az irodalomban, akár a közéletben visszhangra vagy utánzókra találtak volna. *Frank*, hogy saját szavaival éljek: «Bájoló szép nyelvünk jövő sorsát a rohanó újítás árjaitól» féltette, és ennél fogva a nyelvészek hatását minél szűkebb körre szorítani, fejlődését csak a népelet által eszközöltetni óhajtá; ez ugyan általános világnézetéből magyarázható, de felötlő, hogy ő, ki a jogot oly gyakran hasonlította a nyelvhez, mintegy megfejtkezvén a tudósok véleményei és feleletei határozó befolyásáról a római és egyéb nemzetek jogintézetei kiképezésére, ezen tényezőnek működését épen hazai nyelvünkre nézve oly csekély nyomatékúnak tartotta.

Magyar munkája alapján öt társaságunk 1847. évi nagygyűlésén, a jogtudományi osztály ajánlatára, levelező tagjául választá, minek következtében 1848. szeptember 11-én az «*Ösiség és élévülésről*» szóló értekezésével beköszöntvén, körünkben helyet foglalt. Az érintett utóbb Budán nyomtatásban is megjelent értekezésben, az ösiség fogalma és körének szorosabb meghatározása, különböző ágainak tárgyalása után, annak nem annyira megszüntetését, mint czélszerű korlátozását javalja, és a magyar birton átok gyanánt fekvő bizonytalanságnak főokát az élévülés hibás rendszerében, névszerint a titkos tiltakozás ismételhetésében, s a gyökeres levelek erejének az által

fenttarthatásában találja, a hitel fölélesztésének egyedüli módját, a Werbőczy hibás magyarázatából származott el-
évülési hiányok kiigazításába helyezvén.

Berekesztésül meleg szavakkal ajánlá buzgó közre-
munkálását a tudományok és haza közös ügyeinek elő-
mozdítására; de ebbeli szándokát megghiúsítá a viszo-
nyok hatalma, melyeknél fogva foglalkodásaink félbesza-
kadván és üléseink egy időre felfüggesztetvén, beköszöntő
értekezése egyszersmind akadémiai működésének zár-
köve volt.

Nagyobb befolyást gyakorolt az egyetemnek ügyeire.
Nemsokára kinevezése után 1830-ban a törvénytudományi
kar idősbikévé, és ezáltal az egyetemi tanács állandó tag-
jává lett; itt nemcsak nyomós hatással volt a tanácskozá-
sok folyamára, hanem társai bizalmából több az egyetem-
nek érdekeit közelebből illető fontos okiratok szerkeszté-
sével bízott meg; ezek közül az egyetemnek 1834.
december 13-án kelt ama felterjesztése, melyben könyv-
nyomdai tulajdonjogának csonkítása ellen erőlesen felszó-
lálván, alapértéke czélszerűtlen kezelésének s a tanulmá-
nyok szomorú állapotának élethű rajzát adá, szerzője
kitűnő írásmódjának és férfias jellemének egyaránt becses
emléke marad.

A törvénytudományi kar igazgatóságát *Markovics Já-
nos* és *Úzovics* halála után hosszabb ideig, és időközben is
azok távollétében ideiglenesen többször viselte; 1832.
augusztus 14-én a bekövetkezett iskolai évre az egyetem
nagyságos rectorává választatott; ezen minőségében 1832.
október havában felsőbb rendeletnél fogva adta át a budai
főgymnasiumot fényes, a tárgy komolyságának megfelelő
beszéddel a kegyes iskolák rendének, melynek hajdan nö-
vendéke és tagja volt. 1846. május 2-án érdemei elismeré-

seül folyamodása nélkül királyi tanácsossá neveztetett ki, és hogy a magyar vallás- és közoktatási miniszter által felállíttatni szándéklott főtanulmányi tanács tagjainak egyike *Frank* leendett, biztos kútforrásból állíthatom; 1848. és 1849. az időnként távollevő egyetemi rector helyét pótolá, sőt ez utóbbi esztendő sz. Ivánhavában, a közoktatási ügyek élén akkor állott tagtársunk *Horváth Mihály* által, az egyetemnek végrendezéséig annak igazgatóságával valóban meg is bízott; melyet eleinte vonakodva ugyan, de utóbb készséggel elfogadván, a legnehezebb körülményekben szokott buzgóságával mindaddig vitt, míg a császári seregek másodszori bevonulása után, július végnapjaiban Bécsbe hivatott, hogy a magyarországi jogügyekkel foglalkodó bizottmány tanácskozásaiban részt vegyen.

Ott ernyedetlen szorgalommal szentelte magát a reá bízott munkálatoknak, melyeknek egyikében az ősiség történeti fejlődését, természetét és az arra vonatkozó intézkedések körüli nézeteit terjedelmesen fejtegette; és ez tudtomra munkásságának utolsó gyümölcse volt; mert nem sokára annak befejezése után, felháborodott lelki állapotának súlya alatt összeroskadván, márczius 4-én a reggeli órákban erőszakos halállal fejezte be munkás életét.

Mi indíthatta ezen nyugodt kedélyű, szenvedélytelennek látszott férfit azon lépésre? őt, ki baráti körben az öngyilkosság leghevesebb ellenzőjének nyilatkozott, és annak akármely körülményekben igazolhatását határozottan tagadá: az a lélektani rejtélyek közé tartozik.

Búskegy sejtelmekkel távozott ugyan már október havában bucsuzó barátai egyikétől, de február végnapjaiban kelt levelében nyomasztó kedélyhangulatának legkisebb jelei sem mutatkoznak; és hátrahagyott utolsó sorai

habár némileg sejtetik, de kellőleg fel nem világosítják borzasztó tettének indokait.

Márctzius 5-én a délutáni órákban, néhány honfia csendben kísérté hült tetemeit az örök nyugalom helyére, azon honnak határain kívül, melyhez hű ragaszkodását nemcsak végsoraiban szóval, hanem tettel is bebizonyítá, midőn nagy gonddal, tetemes pénzáldozatokkal gyűjtött ritka becsű könyvtárát közhasználatúl Pest városának hagyományozá.¹

És most, miután őt élete folyamán át egész a sírig követtem, írói és tanári cselekvőségének hű rajzát adtam, szabadjon még néhány szóval tulajdonairól és jelleméről általában emlékezni.

Frank kitűnő elmebeli tehetségekkel, hív emlékezettel, éles ítéllettel birt; mások tekintélyére keveset hajtván, mindenben saját belátását követte, és ehhez még akkor is ragaszkodott, ha az általános véleménynyel ellentétben álló eredményekre vezette.

Ritka szorgalommal idejének legnagyobb részét az olvasásnak szentelé; több régi és új nyelvek, nemkülönben terjedelmes könyvészeti ismeretek birtokában, figyelmét az irodalomnak majdnem minden ágaira, még az isteni és orvosi tudományokra is kiterjeszté; főleg azonban a jog- és államtudományok minden részeiben érezte magát honosnak; a tudomány mélyéből merített, a dolog velejébe vágó kérdései s észrevételei, szigorlatok, vizsgálatok alkalmával, a pályázati dolgozatok alapos bírálatai, kitűnő jártasságának kétségtelen jeléül szolgáltak; a római jog ismer-

¹ Ezen 14,000 kötetből álló könyvtár őrizetét a város az egyetemre bízta, 1875-ben pedig ennek örök tulajdonául adományozta. Ezen adomány emlékét a könyvtár nagy termében aranybetűs feliratú márványtábla örökíti.

retére nézve pedig páratlanul állott hazánkban; forrásai és irodalma, névszerint *Warnkönig* e tárgyú iratai egész irányára és munkáira jelentékeny befolyással voltak.

A classicusok hő tisztelője, azoknak olvasására, fordítására tanítványait gyakrabban serkenté. *Hegel* rendszere tanulmányához nagy buzgósággal fogott, de munkái többszörös átolvasása, sőt közönséges nyelvre lefordítása után végre, mint előttem ismételve állítá, azon eredményre jutott, miszerint egész eredetisége csak írásmódjának homályosságában áll, melyet csupa szemfényvesztésnek tartván, nagy tekintélyét a tömeg felületes ítéletének tulajdonítá; a hegeli rendszer iránti ellenszenvét átvitte az összes német bölcsészetre, sőt az eszményi, bölcsészeti irányra általában; és így történt, hogy *Frank*, ki fennebb említett irataiban a bölcsészeti irányt követte, utóbb a történeti jogiskola elveihez ragaszkodván, a bölcsészeti jogtant nemcsak fölösleges, de veszélyes, a közoktatásból kiküszöbölendő s a római jog által pótolandó tudománynak tekintette; a törvénykönyvek rendszeresítésére irányzott munkálatokat mindannyi a jog természetes fejlődésével ellenkező merész kísérleteknek tartotta; holott, Tisztelt Akadémia! a jogtudományt csupán hátratekintő Janusfőhöz nem hasonlíthatjuk, és az, általános bölcsészeti elemek hiányában, megfosztva egyetemiességtől, belső igazságának méltóságától, a hatalmasok önkényétől függő tételek halmazává alacsonyodnék, melyeknek tanulása egy élet fáradalmainak becsével fel nem érne!

De térjünk vissza kitűzött tárgyunk fonalához. Mint a történeti jogiskola követője, annak szempontjából tekintette és bírálhatta *Frank* az újabb világeseményeket is, minél fogva könnyen magyarázható, hogy a korunkat átható s átlengő eszmék és azokkal kapcsolatos követelmé-

nyek iránt rokonszenvvvel nem viseltetett, de még a nemzetiség varázshatalmát sem méltányolta egész kiterjedésében; hasonló azokhoz, kik mivel az eszmék lelkesítő tüzét önkeblükben nem érzik, félreismerve azok világrendítő hatalmát, mindenütt anyagi indokokat keresnek, kik a kereszthadaknak buzgóságát egyesek dics- vagy kincsvágyának, a XVI. század vallási mozgalmait, melyek Európát lángba boríták, testvért testvére ellen fegyverbe szólítottak, néhányak házassági hajlamának, a világi fejedelmeknek az egyházi javak iránti vágyának, a francia forradalom óriási jeleneit és következményeit *Orleans* ármányainak, *Mirabeau* boszúvágyának tulajdonítják, ő a nemzetiségszülte lelkesedést, pártcélok elérésére mesterségesen felélesztett érzületnek vélte; de következetes önmagához, meggyőződése tiszta forrásaiból eredett elveihez, az élet és tudományban egyaránt híven ragaszkodott; tiszteletre méltó ellentétben azokhoz, kik míg az eszmények utáni törekedést a haladást ajkaikon pengetik, az észnek uralmát dicsőítik, tetteikben ellenkező elveknek hódolva, külső érdekeiknek keblök belső meggyőződését feláldozni egy perczig sem áttallanak.

Ezen jellemkövetkezetességével összhangban volt *Franknak* önviselete a társasélet minden viszonyaiban; tiszteltársaival megelőző és barátságos, hallgatói iránt nyájas és igazságos, saját foglalkodásaiban buzgó s lelkiismeretes, mások munkálatait bírálataiban szigorú de részrehajlatlan, mindenben és mindenkor őszinte s egyenes lelkű, soha nem színlelt érzéseket, melyeket keblében nem táplált.

Minél fogva visszatekintvén életére, működésére, jellemére, bátran állíthatom, hogy halála veszteség a tudományra, veszteség hazánk egyetemére, de veszteség főleg reánk, Tisztelt Akadémia, kik oly sokat várhattunk közre-

munkálásától, és most a helyett, hogy vele szövetkezve haladnánk az igazság szent czélja felé, bús érzelemmel csak emlékének szentelhattünk néhány perczet, melyeket azon szívem mélyéből fakadó óhajtással rekesztek be, hogy az élet viszontagságai által megtört társunknak

«Szendergő porait béke lebegje körül!»

XVII.

BARTAL GYÖRGY.

(Emlékbeszéd.)

Mindinkább ritkúl azon férfiak száma, kik országos átalakulásunk, nemzeti ébredésünk első tényezői és tanúi, tevékeny részt vettek intézetünk alakításában, eredeti szervezésében.

— — — Omnes una manet nox

Et calcanda semel via leti.

Kitűnő helyet foglalt el azok sorában, jogtörténelmünk alkotója: Beleházi idősb *Bartal György*, ki a múlt évet megelőzőtt ősz elején fejezte be a haza és tudományosság ügyének szentelt életének érdemdús pályáját.

A boldogúlt egyike hazánk ama jeles fiainak, kik önerejökre támaszkodva, fényes családi összeköttetések nélkül, emelkedtek a megyei és országos hivatalok magasabb polczára; ki hivatása számos teendőitől szabad óráit ritka buzgalommal a komoly tudományok művelésének szánta; a gyakorlati élet tanúságait és tapasztalatait azok javára értékesíté; és azon kevesek közé sorakozik, kiknek *Toldynk* szerint: «fejét a polgári cserkoszorú mellett az irodalmi borostyán fedezi», azon kevesek közé, kik miután nemzeti dicsőségünk öregbítéséhez, önnön tetteik által járultak, utóbb annak örökítését, fényes múltjának

felderítése által tüzték ki alkonyodó életnapjaik dicső feladványául.

Ezen nagynevű férfiú, kinek Akadémiánk sokféle czímen, mint alakító választmánya, igazgató tanácsa és utóbb törvénytudományi osztálya tagjának, a tisztelet és elismerés adójával tartozik, emlékének megülnésével megbízva, mélyen érzem ebbeli feladatomnak súlyát.

Távol a boldogult státusférfiú tevékenysége azon terétől, melyen érdemei fényboglárának szerzé legékesebb díszét, jobbadán csak tudományos működése méltánylására, kiemelésére szorítkozhatom.

Bátorított mindazáltal e megbízás elvállalására intézetünk rendeltetése és jellege, mely társai múltjának ismertetését leginkább irodalmi szempontból igényli; bátorított a boldogultnak megtisztelő bizalma, melyben munkálatai előadására, közzétételére nézve ismételve részesített, — nemcsak bátorított, hanem kötelezett arra a tisztelet, a legbensőbb kegyelet érzülete, melylyel árnyéka iránt viseltetem, valódi atyai kegye, rokonszenve és hajlamának személyem iránt tanusított számos jele, melyeknek hálás emlékezete, míg élek, eltörülhetlenül szívembe vésve marad.

Non ego si biberem securae pocula Lethes,
Excidere haec credam pectore posse meo. (*Ovidius.*)

Megkísértem tehát, habár csak fővonásaiban, rajzát adni a megdicsőült sokoldalú tevékenységének, kiről méltán mondhatni:

Dignum laude virum Musa vetat mori. (*Horat.*)

Beleházi idősb *Bartal György*, született 1785. Szentgyörgyhava 24-én Füssön Komárom megyében, hová édes

atyja Miklós, mint neje Kajdacsy Katalin lakhelyére, a Csallóköz pozsonymegyei részéből költözött; ősrégi, az idők viszontagságai által sokat szenvedett nemes családból,¹ mely eredetét a XII. században élt királyi perestoldó *Buzád* és fia *Belud*-ra oklevelesen vezeti vissza, kitől Beludkarcha vagy Beleházának nevezett ősi törzshelyére, Radecz István egri püspök és kir. helytartótól 1580. Szentivánhó 2-án nyervén új adománylevelet, annak, és pedig 1253. évben körülírt határai szerinti birtokában ma is van.²

A hatodik évében, édes atyja kora halála által, árvaságra jutott gyermeket, nagybátyja *Kulcsár Tamás*, pozsonymegyei csallóközi főbíró, és neje *Bacsák Borbála*, saját magzataik nem lévén, fiokként fogadák házukhoz, s ép oly gondos, mint körülményeinek megfelelő nevelésben részesíték.

Az elemi és alsóbb gymnasiumi osztályokat Pozsonyban, *Hyros Samu* kegyesrendi áldozár és igazgató, azidőben a legjelesebb latin szónokok egyikének felügyelete alatt végezte; itt vetette meg alapját ama jártasságának a latin nyelvben, mely utóbb a classicus írók tanulmányozása által bővebben kifejlesztve, mindenkor kitünő sajátosságaihoz tartozott. — A két felsőbb osztályt 1799—1801. évig Nagyszombatban tanulta, hol jeles szorgalma, különösen kötött beszédű dolgozatai által, nemcsak tanítói figyelmét vonta magára, hanem a költészetet kedvelő gymnasiumi igazgató *Baky Ferencz* nyilvános dicséretében is részesült, midőn tanítója azon feladványát, hogy az akkor változó szerencsével folyt franczia harczok végdiadala mégis Ausztriáé lesz, következő sikerült versezéttel oldotta meg:

¹ Magy. Akad. Értesítő 1859. 52. l.

² Comment. I. 56. l. — Csallóköz tört. vázlata 23. 24. l. 1. jegyz.

Gallia iam cesset fluxos iactare triumphos,
Lilia nidus erunt, Austriae alauda tuus.

Tanulmányai mellett szorgalmasan a hazai irodalom termékeivel foglalkodott, és a nagy hírű *Dugonits* munkái képezék «első olvasása örömét». ¹

A bölcsészeti és jogi tanfolyamot 1801/2—1805-ig a pozsonyi királyi akadémiánál kitűnő sikerrel hallgatta, mindenből jeles, a magyar történetből és legtöbb jogi tárgyból a jelesek első helyére érdemesült; tanárai közül a történelmi munkáiról nevezetes *Belnay György Alajos*, a külföldön is nevet szerzett matematikus *Hadaly Károly*, a világos előadási modora és geniális felfogása által kitűnő statisztikus *Mészáros Mátyás*, kit «az akadémia akkori díszének» mondott, és a hazai jogból Kelemen kedvelt tanítványa, a szép tehetségű *Hajnik Pál*, az elsők kivül mindannyian utóbb egyetemünk tagjai, voltak a nevezetesebbek, kikről mind élő szóval, mind irataiban, mindenkor hálás elismeréssel nyilatkozott. ²

Tanulmányai bevégezése és a szokásos évi joggyakorlat után, királyi táblai jegyzőnek esküdött fel; előbb *Ghyczy József* személynöki ítélőmester, majd *Ürményi János* királyi táblai előadó bírónak irodai kiadója levén, már ezen alkalmazásában ama buzgóságát, ügy- és rendszeretét bizonyította, mely őt egész életén át jellemző. E két főnökével jelen volt az 1807. évi budai, és 1808. évi pozsonyi országgyűlésen, melyek elsején a polgári törvénykezés körébe vágó fontos törvények, másodikán a közjogilag oly érdekes nemesi felkelés és banderiumok ügye tárgyalatván, bő alkalmat nyert ismeretei gazdagítására. Figyelmét és rész-

¹ Magyar Tudom. Értekező I. 29. l. 1. jegyz.

² Uj Magy. Muzeum 1858. I. 358. l.

vétét a tanácskozások folyama iránt mutatja amaz élénk érdekeltsége, melylyel még agg korában, azok nevezetesebb részleteiről, különösen egyik nyílt levelében az 1808. évi országgyűlés azon lelkes jelenetéről emlékezett, midőn annak, az országos kivánalmak ügyében kelt «In hac communi omnium populorum calamitate» szavakkal kezdett hires felírásának «october 29. lett pecsételtetésén az ősz atyák tisztos arczairól örömkönyvek hömpölyögtek, a jelen volt akkori ifjak közül pedig egy sem volt, mint írni, ki ezen felírást még az nap könyv nélkül ne tudta volna.»¹ A mellett szorgalmasan folytatta olvasmányait s a classikus írók tanulmányozását, kiknek munkáiból többet, nevezetesen Seneca Providentiáját is, magyarra fordította.

Ily módon elkészülve, elméletileg és gyakorlatilag kiképezve, tette le ügyvédi vizsgáját, s 1809. év február 12-én ügyvédnek eskettetett fel. Nem lévén szándéka e pályán állandóan maradni, a megyei szolgálatra határozta el magát, s 1810. év Szentgyörgyhó 9-én Pozsony megyének tisztújító székén, gr. *Pálffy Lipót* főispáni helytartó által másod aljegyzővé és levéltárnokká, hét év múlva pedig 1817. évben, az alispánná választott *Majláth György* helyébe, főjegyzővé neveztetett.

Ha már eddig is fényesen igazolá a tehetségeihez kötött reményeket, most még bővebb tere nyílt azok kitüntetésére; mint a megye nézetei és határozatainak szóval-tollal tolmácsa, ügykezelésének főtényezője, mindenben Horácz dicséretére:

Est animus tibi, sunt mores, est lingua fidesque,
érdemesnek bizonyult, miért is, midőn *Majláth György* alispán gróf *Cziráky Antal* kir. főbiztossal, albiztosi minőség-

¹ Új Magyar. Muzeum, 1858. 358. l.

bén az urbéri viszonyok vizsgálata és rendezése végett Erdélybe távozott, a megye közönsége ötlet, a nevezett alispán előtt folyt perek, majd 1822. évi márczius 20-án minden visszahelyezési ügyek elintézésével bízta meg: 1823. kisasszonyhó 4-én pedig kir. helytartótanácsi tanácsossá előléptetett tiszti elődje helyett, általános felkiáltással első alispánná választván, egyes szóval azon polczra emelé, melynél saját szavai szerint «már nagyobb, szebbet nem adhatott»; ¹ és így e széken is a nagyhírű *Majláth* közvetlen utódjává tette, kihez mindenkor a tisztelet, hála és legbensőbb barátság érzületével ragaszkodott, kit Nepos Atticusa és Tacitus Agricolája magyar teljes hasonképének nevezni szokott és szeretett.

Ezen választása által, melyet «élete legfőbb és elvárhatatlan dicsőségének» mondott, ² az ország terjedelme, nemességének nagy száma, birtokos családjai fénye és történelmi múltja által egyik legnevezetesebb megyéjének élére állítva, nagyfontosságú hivatása, kormányzói, tisztviselői és birói körét oly bölcseséggel, buzgósággal és igazsággal teljesíté, hogy az összes megye közvéleményét tolmácsolá irodalmunk veteránja *Döme Károly* kanonok, midőn 1824-ben hozzá intézett kedélyes névnapi köszöntőjében éneklé:

«Dicső napod feltüntében,
Eltünésed hasztalan.
Érdemeid nagy fényében,
Neved lappanghatatlan.» ³

E hivatalában szerzett bokros érdemei közül kiemelőnek tartom, hogy buzgósága befolyásának, a megye egy-

¹ Magy. Tudom. Értekező I. 125. l.

² Ugyanott 125. l.

³ Új Magy. Múzeum 1858. I. 150. l.

házi és világi rendei bőkezű hozzájárulásával sikerült, a nagyszombati ízléses külsejű és czélszerű berendezésű megyei kórházat 1825-ben létesíteni, mely még most is nyolczvannál több betegnek nyújtván ápolást, állandósítja az alapító emléken nyugvó hálának áldását; továbbá, hogy családja ősi fészkeben Egyház-Karcsán, sz. Bertalan már a XIII. század okleveleiben említett utóbb romba dült templomának régebben kezdett, de soká abban hagyott újjáépítését *Rudnay Sándor* hercegprímás és *Kluch József* nyitrai püspök kiváltképi segedelmével, Isten dicsőségére, a tősgyökeres magyar derék karcsaszéli nép lelki épülésére, a bőkezű adományozók s saját nevének örökítésére, szerencsésen bevégezte.

Új tere nyílt tevékenységének, midőn a felséges uralkodó 1825. Szent-Jakabhó 3-án Bergamóban kelt királyi meghívó levele által, tizenhárom évi időköz után Szent-Mihályhó 11-re Pozsony városába országgyűlést hirdetett, melyre Pozsony megye rendei Kisasszonyhó 16-án egy lélekkel és szóval bizodalruk újabb fényes jeléül első követjöknek választák.

Mint olyan, régi gyakorlat szerint, a kerületi üléseknek első heti elnöke, ő nyitotta meg azoknak tanácskozását, s a rendek osztatlan bizalma által, a dunáninneniek közül a kerületi jegyzőség fontos teendőivel felruházva, jeles tehetségei és alapos ismereteinél fogva csakhamar az alsó táblának vezérszónokai közé emelkedett.

Nem volt fontosabb tárgya ezen nevezetes országgyűlésnek, melyet alapos, a törvényesség szellemétől áthatott hozzászólása, a dolog velejéből merített okoskodásai által fel nem világosított; indítványai, módosítványai egyszerűen többször az alsó táblai, sőt vegyes ülésekben is, döntő hatásuak, elhatározó befolyással voltak a fenforgott kér-

dések elintézésére ; hajthatatlan kitűzött céljára, az ország törvényes igazainak megóvására nézve, az annak sikeresítésére vezető eszközök választása körül, azon mérsékelt-séggel és ildomossággal járt el, mely a szándok tisztaságának, a viszonyok bölcs és érett megfontolásának eredménye és bizonyítéka, a költőnek a honszeretetről mondott szavait mindenkor követi irányelveül :

«Tégy érte mindent: éltedet

Ha kell csekélybe vedd ;

De a hazát könnyelműen

Kockára ki ne tedd.» (*Vörösmarty.*)

Ezen irányban látjuk ötet, az országgyűlés kezdetén, mely mindenekelőtt az ősi alkotmánynak biztosítását, a múlt évek eseményeiből eredt sérelmek orvoslását ismerte főhivatásának, szilárdul azok előleges felterjesztéséhez ragaszkodni, a nélkül, hogy a királyi előadások tárgyalásának útját akarta volna szegni ; ¹ az e tárgyú felíratra leérkezett válasz folytán súlyosbúlván az aggodalmak, növekedvén a nehézségek, a nádori közbenjárás meleg szószólójaként lépett fel, ² mely rövid idő alatt a legteljesebb sikertől koronázva, a fejedelemnek történetileg nevezetes példátlan engesztelő nyilatkozatára, az ország sarkalatos jogai újabb elismerésére és megerősítésére vezetett.

Nagyszámu beszédei közül, melyeket a Napló akkori szerkesztési módjánál fogva, csak kivonatban bírunk, az előleges sérelmek során, a papi rend díjaztatása és a só árának felenelése körül mondtak, amaz a királyi kegyűrság jogának történeti fejtegetésénél, ez utóbbi az adóne-

¹ 1825. oct. 14-ki ülésben.

² 21. ülés nov. 20.

mek közgazdasági méltatásánál fogva nevezetesek; a magányosok pénzügyi viszonyai, az 1811. és 1812-ki ideiglenes rendeletekből származott és már az 1811-ki országgyűlésen is nagy hévvel tárgyalt ügynevezett correlatiók nagyfontosságú ügyében, bő alkalma nyílt a hazai viszonyok és külföldi irodalom ismeretét tanúsító közgazdasági és pénzügytani nézetei kifejtésére; ¹ ez alkalommal a törvényhozási és bírói hatalom illetékességi köréről, ² nemkülönben a visszakapcsolt Szávántúli részekben alkalmazandó feléledt jogról ³ (postliminium) tartott szónoklatai, tiszta státusférfiúi felfogásainak maradandó becsű emlékei.

A porták kiigazítása kapcsán, a jobbágy-telkeken élő nemesek megadóztatása, összeírása kerülvén szőnyegre, *Bartal* ezen a nemesség adómentességével, és így közvetve a haladás és igazság ügyével legszorosabb összefüggésű, messze kiható kérdésben, határozottan az összeírás és adózás kötelezettsége mellett szólalt fel; velős fejtegetései ezen ügy fejlődésére a XVI. századtól kezdve, a XVIII. századi országgyűlések eljárására, az 1741. 8. tez. eredetére és valódi értelmére, a taksás és portás helyek különbségére, a katonatartás alapjára, az ország adóajánlási joga gyakorlatára, szóval az adó szövevényes tárgyára nevezetes fényt derítvén, ⁴ a mint publicistikai és jogtörténeti ismereteinek legbővebb bizonyítékául szolgáltak, úgy az alsó tábla legkitűnőbb jogtudósának országos hírére érdekesíték. ⁵

¹ 61. 80. 84. 130. 172. 173. 181. 205. 213. 226. ülés.

² 171. ülés.

³ 182. ülés.

⁴ 111. 115. 125. 128. 162. 164. 170. 183. ülés.

⁵ Horváth M. Huszonöt év Magyarország történelméből. I. 150 l.

A nemzeti nyelv ügyében, mely ezen országgyűlés törekvései, Akadémiánk megalapítása folytán, örvendetes lendületet nyert, *Bartal* minden alkalommal azon melegséggel és határozottsággal szólalt fel, melyet e tárgynak szentsége és fontossága igényelt; és míg egyrészt böles óvatossággal, a nem-magyar ajkuak iránti kíméletet, külön arra czélzó módosítványokban, érvényre juttatni törekedett; ¹ tudománya és erélye teljes súlyával a nyelv különbségéből s a helyhatósági jogok túlterjesztéséből merített azon okoskodások ellen szólalt fel, melyek végkövetkeztéseikben, a közhazának egységét és épségét, mely annak kapcsolt részeire nézve nemcsak az állam felségét jelképező szent koronában, hanem a törvényhozás, egyházi és polgári közigazgatás és törvénykezés százados közösségében nyerte törvényes kifejezését, veszélyeztetni látszottak. ²

Nem kisebb részvéttel karolta fel a vallási, nevelési, ³ és nemzeti életünk egyéb szellemi érdekeit, minek bizonyságául elégséges a pozsonyi vár helyreállítására vonatkozó nyilatkozatára hivatkoznom, midőn az országos rendeket a régi kor emlékei fentartásának szükségére és nyomósságára figyelmezteté, minthogy: «Az ősök emlékei iránt való tisztelet, méltán egyik főbb részét teszi a nemzeti érzésnek, holott a régi időknek illetén dicső maradványai már csak a magok tekintetével is gerjesztvén a hazafiúi indulatot, az ősök nagy tettei követésére legsikeresebb rugóképen becsültethetnek.» ⁴

De nemcsak az országos tanácskozásokra szorítkozott *Bartal* tevékenysége; majdnem minden az országgyűlés

¹ 55. ülés 1826. febr. 13.

² 30. 56. 65. 66. 253. ülés.

³ 71. ülés.

⁴ 203. ülés. (Országgy. Jegyzők. V. köt. 98. l.)

tartama alatt, annak ősi jellegéhez képest mindkét tábla tagjaiból, a fontosabb ügyek előkészítése végett kiküldött országos választmányok tagja lévén, munkás részt vett a rendszeres országos munkálatok előleges megvizsgálása, a sérelmek egybegyűjtése, a magányosok pénzügyi viszonyainak rendezése, a magyar tudományos Akadémia alapszervezése, a Szávántúli részekben a francia uralom alatti birtokszerzések, és a törvények szövegének megállapítása körüli, ugynevezett concertationalis tárgyalásokban,¹ részt az országgyűlés befejezése után az 1827-ik évi VIII. tcz. által kirendelt országos választmány munkálkodásában.

Ez utóbbinak feladata lévén, a nádor elnöklete alatt, az 1791. 67. folytán, az ország köz- és magánjogi viszonyainak átalakítására irányzott javaslatoknak megvizsgálását, időszerű módosítását eszközölni, *Bartal* különösen mint a közjogi és közigazgatási alválasztmánynak nemcsak tagja, hanem tollvivője, jelentékeny befolyással volt ama törvényjavaslatok szerkesztésére, melyek az ősi alkotmány alapintézményeire az országgyűlés, kormányshékek, megyék, városok és kerületek rendezésére vonatkozván, hazánk legfontosabb életkérdéseit érdeklék, s annak idején életbeléptetve, sok rázkódtatástól menthették volna meg sokat szenvedett hazánkat.

Ugyancsak azon végzeménynek, Akadémiánk megalapításáról szóló 11. tczikke, az ország nádorára mint Akadémiánk pártfogójára bízta az országos választmány által kifejtett elvek alapján, intézetünk szervezése iránti intézkedéseket; az e célra gr. *Teleki József* elnöklete alatt, a négy főalapítóból, és huszonnégy országos nevű tudósból alakított bizottmány tagjai közé tartozott *Bartal* is; az,

¹ 14. 59. 75. 84. 154. 195. 233. 260. 267. 268. ülés.

1828. márczius 15-től április 7-ig eljárván megbízásában, társaságunk általa készített alaprajzát, rendszabásait és felállítási javaslatait, Ő Felsége 1830. Sz.-Jakabhó 7. helybenhagyá; minek folytán Akadémiánk azon évi Sz.-András hó 17-én Pozsonyban az ország közörmére ünnepélyesen megalakúlt, és az igazgató tanácsnak a négy főalapító által kijelölt tagjai sorában *Bartal* is helyet foglalván, intézetünkhöz, fennállása első perczétől, szorosabb kötelékkel fűződött, mely később még szilárdabbá, bensőbbé vált.

Időközben 1827. Sz.-Andráshó 27-én az országos hírv férfit, régi jóakarója s barátja *Majláth György*, mint akkori királyi személynök, ítélőmesterének nevezte; e hivatalt közel két évig viselvén, 1829. Mindszenthó 7-én országunk nádora, saját méltósága ítélőmesterségével ruházta fel.

Mindkét állomásán, mint a birói részrehajlatlanság példányképe, régibb érdemeit újakkal tetézte:

Insigne moestis praesidium reis,
Et consulenti curiae.

Minélfogva Ő Felsége 1830. Boldogasszonyhó 29-én magyar királyi udvari tanácsosává mozdította elő, azon évi Pünkösdhó 29-én pedig az országgyűlési ügyek előadására jelölte ki.

Ezen kitünő, de terhes hivatalában az 1830., 1832—36. és 1839—40. évi országgyűlések alatt résztvett hazánk, sőt a fejedelem különös bizalma folytán, gyakran testvérhazánk Erdélynek is legfontosabb közügyei elintézésében; tollából folytak történelmünk eme nevezetes időszakának azon legfelsőbb helyről kelt okmányai, melyeket az országgyűlési iratok tartanak fel az utókor számára; neve ellenjegyzésével hirdettettek ki az 1830., 1836. és 1840.

korszakot alkotó országos végzemények; neve ellenjegyzésével ez *első magyar* nyelvű s szövegű törvények, mit a nemzetiség szent ügye körül kifejtett buzgó törekvései mindenkor legszebb jutalmának tekintett.

Hivatalos működésében, az országos közjogi ügyek előadásában szerzett egyéb érdemei, az ügykezelés természeténél fogva, ritkábban juthatván tágasb körök tudomására, egész jelentőségekben csak munkatársai előtt ismeretesek; de öntapasztalásom szűk köréből állíthatom, hogy azon időben, midőn a kapcsolt részekben ama mozgalmak első hullámzatai mutatkoztak, melyeknek horderejét oly kevesen sejtették, oly sokan jelesebb hazánkfiak közül is, a közönséges politikai pártszínezet szempontjából tekintettek, *Bartal* azon éleseszűséggel s alkotmányos hűséggel, mely a viszonyok kellő fölfogása mellett, a fennálló jogok körüli kérdések eldöntésében csak a törvényt és törvényes gyakorlatot ismeri irányadó szabályának, a százados köteléket biztosító intézmények, az azokhoz szító túrmezeiek ősi jogai buzgó védőjének bizonyult, kinek tudománya s szilárdsága egyszerűen többször áttörhetlen gátját képezte az ellenkező irányzatok áramlatának, erős reményhorgonyát azon férfiaknak, kikre a nagy *Zrinyi* szavai annyira illenek:

« — — — Mind magyar, mind horvát,
Igazán szereti, mert látjuk, hazáját. »

Kitünő szolgálatait elismerésül 1830. Sz.-Mihályhó 28-án a királyi koronázás alkalmával aransarkantyús vitézzé avattatott, 1833. Pünkösdhó 23-án Sz.-István rendje keresztjével diszítettett fel, 1846. Sz.-Jakabhó 2-án pedig e jeles rend kincstárnokává neveztetett. Több ízben magasb méltóságok, nevezetesen a királyi személynök ép oly díszes, mint nagy befolyású állásának elvállalására felszólítva, azt

mindannyiszor szerényen elhárítá, és míg ily módon ked-
vencz költője tanácsát követvén,

Rectius vives . . . neque altum
Semper urgendo,

a külső fényt mellőzni és kerülni törekedett, nevének annál állandóbb emléket emelt azon nagybecsű jogtörténelmi munkájában, melyen közélete minden fokozatain át eredményetlen buzgalommal fáradozott.

Kora ifjúságától hazánk multja iránt a legélénkebb érdekekkel viseltetvén, Karcaszelén s tőszomszédságában a régi várjobbágyok, az érseki emberek intézménye, az országlakosok különböző osztályainak nyomaira akadt; azok figyelmét önkénytelenül a régi viszonyok bővebb vizsgálatára irányozták; utóbb mint a megye levéltárnoka, főjegyzője, alispánja, mindinkább megismerkedett a megyék ősi szerkezetével; Székelyfalván, a Morva mentében, a hajdani királyi örök (speculatorok) lakhelyén, Nagyszombat körül, annak új meg új maradékaira, a régi rendszernek kismérvű, de legtökéletesebb képére talált; későbbi hivatása is, alkotmányunk történeti fejlődésénél fogva, őt gyakrabban ezen kutatásai folytatására vezetvén, örömmel mondhatá: «Nihil mihi tam gratulor, quam sic aetatem omnem degere potuisse, ut ab hoc rerum veterum hungaricarum studio nunquam penitus avocarer.»¹ Így készültek évek hosszú során át *Jogtörténelmi Commentárai*, melyeknek forrása: «A hála és tisztelet a hajdani ősök iránt, kik e hazát alkották»;² rúgóinak egyike pedig *Ferencz* király óhajta volt, «ki a magyar állam és egyház

¹ Comment. I. 58. l.

² Magy. Tudom. Értekező I. 125. l.

történelmének valahára leendő szerkezetét és kiadását folyton folyva sürgette.» ¹

Szándoka, hogy azokat fenséges *József* főherczegnek félszázados nádori emlékünnepeére szentelje, annak gyászos halála folytán meghiusulván, *István* fiának, nádorválasztása alkalmával ajánlva, 1847-ben Pozsonyban latin nyelven bocsátotta közre, ² leginkább azért, hogy a hazánk középkori viszonyaiból merithető tanulságos adatok azoknak is jussanak tudomására, kik honi nyelvünket nem tudják. ³

Míg kevés számú elődjei e téren, jobbadán a források történetével foglalkodtak, ő munkájában a bel- és külföldi kútfők itészeti választékos felhasználásával, az ország közjogi intézményei belső fejlődésének ép oly tanulságos, mint hazafias ihlettségű rajzát adá; és míg jogi intézeteink nemzeti eredetét, jellegét híven megóvjá, másrészt nem veszi kétségbe, hogy azok nem elszigetelten, hanem a szomszéd nemzetek, a nyugati művelődés befolyása alatt fejlődtek, s roppant terjedelmű olvasottsággal kimutatván az érintkezési pontokat, őseinket *Sallustius* dicséretére méltóknak bizonyítja: «Quod ubique apud socios aut hostes idoneum videbatur, cum summo studio domi exequabantur; imitari, quam invidere bonis malebant.» ⁴

Az első kötetben a források bírálati előadása után, a kúnok és várkúnok azon intézményeit fejtette ki, melyek a magyarok ősrégi szerkezetére világot derítenek, e nemzetek rokonságának mindannyi bizonyítékai; a vezérek korát

¹ Comment. I. 60. l. Új Magy. Muzeum 1858. I. 358. l.

² Commentariorum ad Historiam status jurisque publici Hungariae aevi medii libri XV. Posonii 1847. III. kötet.

³ Comment. I. 63. l.

⁴ Comment. I. 200. l.

sz. Istvánnak az ősi hagyományok lehető epen tartásával létesített nagyszerű intézkedései követik; a második kötet az Árpádok, a harmadik a vegyes házbeli királyok korszakának közjogi állapotát, történeti hűséggel, összefüggésben koruk viszonyaival tüntetik elénk.

Commentárai több állítására nézve eltérők lehetnek a nézetek, ellenkezők a vélemények, de úgy hiszem teljes joggal mondhatni, hogy jogéletünk múltjára nézve sok kételet mindenkorra eloszlatott, sok tévállítást örökre megdöntött, sok igazságot rendületlenül megállapított; hazai irodalmunkat pedig korszakot alkotó munkával gazdagította, melyben «nem tudjuk, *Toldy* szavaival élve, a vizsgálat terjedelmét és sokoldalúságát, a statusbölesnek mély itéletét csudáljuk-e inkább? vagy a római érzületet s lángolása daczára igazságos hazafiságot tiszteljük-e? melyek őt nagy íróvá teszik.»¹

Felséges urunk *V. Ferdinánd* e munkáért 1848. évi május 20-án gyémánt-gyűrűvel ajándékozta meg; kitünő becsét elismerték a tudománynak legilletékesebb szakemberei, kik közül gróf *Cziráky Antal*, *Endlicher*, gróf *Teleki József*, *Virozsil*, *Szalay László*, *Récsire*, külföldön a nagy hírű *Thierryre*, hivatkozni elégséges; és hogy tágasb körökben csak néhány évvel később talált kellő méltánylásra, és így nekem egy évtized múlva juthatott a szerencse, annak első kimerítőbb ismertetése által,² szerzője azon nagybecsű rokonszenvét kinyerni, melyet életem legszebb emlékei közé számítok, azt a kevéssel megjelenése után bekövetkezett végzetteljes események rohama megfejthetővé, megfoghatóvá teszi.

¹ Új Magyar. Múzeum 1860. I. köt. VI. 1.

² *Bartal György*: Jogtörténeti Commentárjai. Új Magyar. Múzeum 1858. I. Első czikk 65—91. Második czikk 264—294. 1.

E válságos idők küszöbén, *Bartal* a legfelsőbb bizalomnak újabb kitüntető jelét vette, midőn 1848. márczius havában azon értekezlet tagjává neveztetett, mely az országgyűlésnek nagyfontosságú javaslatait tárgyalás alá vette, megvitatta, az adandó királyi válaszok tervezeteit megállapította; utóbb a m. k. udvari cancellaria feloszlata után, herczeg *Eszterházy Pál* miniszter előterjesztésére, május 8-án az ő Felségének fentartott és a hazát s örökös tartományokat közösen érdeklő ügyeknek kezelésével megbízott miniszteriumhoz királyi álladalomtanácsossá és első osztályfőnökké neveztetett. Ezen az akkori viszonyok közt fölötte súlyos állásában a miniszterium föloszlataáig, és pedig a miniszter lemondása, a státustitkár felmentése s eltávozása után, mint a miniszterium vezetője s főnöke, szakadatlanul folytatta törvényesen kiszabott foglalatosságait november 12-ig; ezen a napon vette a császári kir. főhadvezér rendeletét, mely ötöt *Platthy Mihály* tisztársával, hivataloskodásuk megszüntetésére, Bécs városa huszonnégy órai záridő alatti elhagyására utasítá; kérésük személyes kihallgatásukért, hivatkozásuk törvényes állásukra és a függőben levő számos hivatalos tárgyak sürgős voltára siker nélkül maradván, és a cancellariai helyiségek zár alá vétetvén, az érintett utasítás ismétlése után 13-án eltávoztak, s több tapasztalt akadály után, csak 20-án Sopronyba érven, az nap a történetekről utolsó hivatalos jelentését intézte az országgyűlés elnökségéhez, mely közel negyven esztendei hivataloskodásának zárkövét képezte.

A már most bekövetkezett események súlyát közvetlenül s közvetve, *Bartal* is mélyen érezte; elérkezettnek látszott az idő, hol:

«Oly sok küzdés után
Örvény és hullám közül,
Segélgni part felé,
Egy csillag sem derül. (*Bajza.*)

és «a tudós világtól, mint írta, elszigetelt, a könyvesarnokoktól messze jutott»,¹ közel hetven éves férfi, az ókor bölcsseiként magányában új hévvel karolta fel ifjúsága tanulmányait, azokban s lankadatlan irodalmi tevékenység kifejtésében, kereste és találta vigaszát. Ezen munkássága főleg Commentárjai által szerzett halhatatlan érdemei elismerésül, akadémiánk 1858-ban tizenegy évi szünet után tartott első tagválasztó gyűlésén, december 15-én törvénytudományi osztálya tiszteleti tagjává választá, igazgató tanácsunk pedig a haza és tudományosság körül érdemesült társa iránti tisztelete jeléül, ismételve akadémiánk másodelnökségi jelöltjei sorában legfelsőbb helyre terjeszté.

Ezen időben, részben tudományos folyóiratainkban, részben önállóan megjelent munkálatai: Commentárjai kiegészítésére, Béla király jegyzője személye és hitelességére, a hún-magyar ős történelemre, mint főtárgyaira vonatkoznak, melyekhez még néhány más jogtörténelmi értekezése járult.

Az első rendüekhez tartoznak 1852. évben megjelent «*Néhány jegyzeti Szalay László Magyarország történetére*»² s 1858. hozzám intézett: *Nyílt levele*,³ melyek elsejében az őstörténet fontosságára utalva, Commentárjai több állítását, nevezetesen sz. István törvényhozási szándokairól, az udvarnokok intézményéről, a nádori és országbirói mál-

¹ Új Magyar Múzeum 1858. I. 362. l.

² Új Magy. Múzeum 1852. I. 403—430. l.

³ Új Magy. Múzeum 1858. I. 117—130. l.

tóság különbségéről, bővebben igazolja; míg másodikában, tekintettel némely újabb munkákra, névszerint Thierry Attilájára és Ipolyi Mythológiájára, egyes szakaszaihoz kiegészítő pótlékokat közölt.

A *másod* rendűekre alkalmat szolgáltatott azon élénk irodalmi harc, melyet Béla király jegyzőjének hitelessége ellen *Dümler, Büdinger, Rössler*, az írók egész phalanxai *Schlözer* szellemében és irányában, újlag támasztott.

Bartalt, ki a jegyzőt *Mátyás* zágrábi prépost, IV. Béla korlátnokának, az utóbb Sajónál elvérzett esztergami érseknek állítá, abban: «Nemzetünk becsületének egyik legéberebb örét és bajnokát»¹ tisztelte, és hitelessége körül, véleményét eme szavaiban foglalta egybe: «Mihi quidem si quod sentio veterum dicere verbis licet, unus ille est pro centum millibus»,² a keletkezett vita annál közelebből érdekelte, minthogy az érintett írók, a jegyzőnek hitelességét kiválólag a húnmagyar rokonságra nézve támadák meg, azt általa csupán azért költöttek mondván, hogy a magyarok foglalását a húnavar örökjog címével igazolja; sőt *Rössler* ötet mint a jegyző legbuzgóbb tisztelőjét közvetlenül is érinté; miért is «*Második nyílt levelében Béla király jegyzője körül*»³ a kétségbe vett rokonságot az intézmények hasonlatosságából constatirozván, a jegyző hitelességét általában, különösen pedig az összerződésnek történetileg igazolt foglalatjára nézve vitatta; — ez utóbbinak történeti igazságát, szövege minden pontjára nézve védelmezé: «*A magyar vérszerződés és a csíki székely krónika*»⁴ című 1859-ben megjelent értekezésében, az egyéb-

¹ Béla király halhatatlan jegyzőjének hajdani szittyáiról. 93. l.

² Comment. I. 23. l.

³ Új Magy. Muzeum 1858. I. 356—373. l.

⁴ Új Magy. Muzeum 1859. I. 413—427. l.

íránt Anonymus megtámadói ellen, vele egy táborban küzdött Szabó Károly ellenében; míg «*Béla király halhatatlan jegyzőjének Mátyásnak újabb diadaláról*»⁵ írt munkálatában, a jegyző kora s személyessége iránti nézetének bővebb indokolása után, korlátnoki elődje Heymon által kiadott, s Theiner gyűjteményében újabban közrebocsátott 1222-ki adománylevélnek összehasonlításából, a kлокocsai és túrmezei nemesek számára Mátyás prépost által szerkesztett kiváltságlevelekkel, ennek bő történelmi ismereteit, tudománya újabb diadalát, személyének a híres történészszel azonosságát következteti; végre e körbe tartozik némi részben: «*Béla király halhatatlan jegyzőjének hajdani szittyáiról*» írt munkája, mennyiben alkalmilag ebben is a jegyzőnek a szittyákra vonatkozó állításait, a görög s latin írókból igazolni, nevezetesen több helyének értelmét és czélzatát a Titkos Látások könyvében és Ezechielnél, Gog és Magog nemzetségéről előforduló jóslatokból megmagyarázni törekszik.

A jegyzőnek a magyarok húnszittyá eredetét illető állításainak keserű és elszánt támadásai, Bartalt a magyar őstörténet bővebb nyomozására vezetéek. A munkának is megvan, Riehl helyes állítása szerint, saját költészete. Ki nem ismerné azon varázserőt, melylyel az új eszmék ébredése, tisztázása, új állítások igazolása, kifejtése, az elmélkedő emberre bír? Bartal is érezte e kérdés körül hatását; a költő mondata:

«Fortes creantur fortibus et bonis», — egész jelentőségében tünt fel előtte, lépésről lépésre tovább haladt, tanulmányai köre tágult, a szittyák körüli vizsgálódásai,

¹ Magy. Akadém. Értesítő 1861. Phil. törv. és törtt. oszt. II. köt. 317—346. l.

érintkezési pontjaikra vezetéek a görögökkel, az előtte mindenkor kedves classicusok, arra vonatkozó adataik által új vonzerőt nyertek, figyelmét mindinkább lekötötték; hozzá járult *Thierry* tekintélye: «*Thierrytől* tanultam, (írja egyik levelében) mily örömmel vallotta magát hajdanában kiki húnna; ő pedig a nagy férfi szinte örömmel nyilvánítja, hogy a hún-magyar történelemmel rokonszenve van; hát mi magunknak magunkkal ne legyen?» — és végévei munkásságának túlnyomó iránya el volt határozva: «Én (így írja), ki már tizenhárom évvel ezelőtt a hún-magyar jogtörténetről írt commentárim első sorát a scythák és parthusokkal kezdtem, azt tartom, hogy következetesen teszek, ha azokkal is fejezem be egykori hivatalos életem szűk enyhóráinak és agg öregségemnek igénytelen tanulmányozását»; ¹ majd később: «E jegyzeteimben a parthus hún-magyar scythafaj eposzát ma már közvetlenül a szitytyáknál kezdem, a helyett, hogy eddig a hún-magyaroknál vévén értekezéseim kiindulási pontját, ezektől a parthusok, innen pedig feljebb a szitytyák felé törttettem. Ma ezeket is, az örök gondviselésnek hála! befejeztem.» ² Így keletkeztek a harmadik osztályba sorozható munkái: «*A parthus és hún-magyar szitytyákról*» ³ 1860.; s hasoncímű 1862-ben írt *másod értekezése*, ⁴ melyekben e népek rokonságát, tekintettel társadalmi, igazgatási, hadi intézményeik közös szellemére és hasonlatosságára, hivatkozással a görög és latin írók tanuságára, bővebben kifejteni törekedék; ide

¹ Új Magy. Muzeum, 1860. II. 228. l.

² Magy. Tudom. Értekező I. 9. l.

³ Új Magy. Muzeum 1860. II. 225—291. l. és külön, kiadva Toldy Ferencztől a szerző arczképével. Pest 1860. 67. l.

⁴ Magy. Tud. Értekező I. 9—31. l. és 97—125. l. külön kiadva Knauz Nándor által. Pest, 1862.

tartozik nagyobbrészt utolsó dolgozata is: «*Béla király halhatatlan jegyzőjének hajdani szittyáiról főtekintettel Macedoni Nagy Sándor korára*»,¹ melyben e hős uralkodó viszonyait a szittya népekhez, különösen szittya eredetű neje *Rhoxane* s annak atyja Oxyarteshez, nemcsak *Plutarch* s más régibb írók, hanem *St. Croix*, *Van der Chys*, *Heeren* s más Nagy Sándorral foglalkodott szerzők nyomán részletesebben tárgyalá.

Külön tárgyú jogtörténelmi dolgozataihoz tartozik, megbízása folytán általam 1859. február 7-én felolvasott akadémiai székfoglaló értekezése: «*Egy XVII. századbeli záloglevél, adalékul a magyar örökösödési jog történelméhez*»,² melyben ama nagy változásokra s újításokra figyelmeztetvén, melyek az Anjouk korában, nemcsak a perlekedés rendjére, hanem az összes jogrendszerre, nevezetesen az örökösödési jog és a rokonság értelmének szorosabb meghatározására nézve, jogtörténelmünk új szakának kiindulási pontjául szolgáltak, és Werbőczy korában már a gyakorlati életbe általmentek, bemutatja György ösatyja s Lázár fivére 1602. évi záloglevelét, «mint egy csallóközi aggastyánnak falusi ajándékát», melynek tanulságos tartalmából bizonyítja, hogy az Anjouk ideje után is, az ettretarkchai ősnemzetségek mint rokonok nem Werbőczy szoros szabályai, hanem az előbbi ősrégi szokás szerint osztozkodtak, és a XVI. században az iránt perre kerülvén a dolog, a királyi curiának ítélete szerint, győzött a jogtörténelem Árpádkori szakában divatozott ősi szokás az újabb szabály ellenében. — Ide tartozik «*Csallóköz történeti vázlat*»,³ melyet «az örök gondviselésnek hálaul» adván ki,

¹ Pest, 1864. 104. l.

² Magy. Akad. Értesítő 1859. 51—63. l.

³ Pest, 1860. Heckenast Gusztávnál 127. l.

abban nem annyira szülőföldje történetét, mint oly adalékok közléset tűzte ki feladványául, melyeket «nemzetünk története sajtóságos dicsőségének megismertetésére» Csalóközben találhatni, annál fogva a tájviszonyokból eredt első megtelepítésnek módját és irányát, a lakosok különböző osztályait, régi jogviszonyait és azok változásait, e hajdan kis Pozsony vármegyének nevezett sziget egyes jeles fiai, különösen *Hederváry Lőrincz* nádornak s tősgyökeres magyar népének jellemét érdekesen vázolja. Végre ide számíthatók «*Nyílt levele Knauz Nándorhoz*»,¹ melyben azon vélemény ellen nyilatkozik, mintha szent István rendszerének megszilárdítása, hosszas vérontásba került, Kupa korában még a törzsfőnökség létezett volna; végre a *Magyar Egyetemes Encyclopaediában* megjelent jogtörténelmi czikkei, mindannyi bizonyítékai, hogy az Akadémiához intézett saját szavai szerint: «Valamint hajdani ifjúságának a rendes foglalkodásoktól ment órái legédesebb örömeit, úgy tétlen öregségének legnagyobb vigasztalását is csak abban találta, hogy a sokak által nem ismert, többek által félreismert, őseink élőlő magyar esze vagy erélyének egykor oly szépen egymás mellett állott, de a szebb utáni vágy, vagy mesterkélő kezek által felfejtetett és kiméletlenül szétszórt göngyeit összeszedegesse, a mint egymáshoz illenek egybefűzve.»²

Emez ifjúi élénkséggel folytatott munkálkodásai mellett, éber figyelemmel kísérte irodalmi életünk minden lüktetését, örömmel üdvözölt minden jelesebb tehetséget: «Ha valaki más, én bizonyosan, írja, a magyar tudós gyanítások, s valószínűségeket, még az alkalmasintokat is becsülöm, mert szellemdús *Tompának* e versébe:

¹ Magy. Tud. Értekező I. 385—393. l.

² Magy. Akad. Értesítő. 1859. 63. l.

«Fiaim csak énekeljetek»

egészen szerelmes vagyok.»¹ — Nem volt újabb magyar tudományos munka, melyet nem olvasott, nem kedvenc tárgyaitra vonatkozó bel- vagy külföldi könyv, melyet közvetlenül közvetve megszerezni, mielőbb tanulmányozni nem törekedett; gyakrabban félnapokig könyvtárába zárkózván, tanulmányaiba elmélyedve, még az étkezés idejéről is megfeledkezett, egészsége és élete fölött leggyengédebb szeretettel s gonddal örködő családja nem csekély aggodalmára.

Midőn hazánk borús egén derülni kezdett, reményeink hajnalsugarai megvilágították az agg hazafi életalkonyát is; a hazai ügyek szerencsésebb alakulása fölötti öröméhez járult azon legfelsőbb elhatározás, mely kevéssel a magyar közigazgatás szervezése után 1860. végén, kérelme nélkül, előbbi hivatalos állása s szolgálati éveinek megfelelő nyugdíjazásban részesíté.

Éveinek súlya azonban mindinkább érezhetővé vált; 1863. vége felé aggasztó betegségbe esett, eszméletét veszítve több napig életveszélyben forgott, és már terjedt a gyász hír, hogy a haza legjelesebb polgárai egyikét veszíté; természetének ereje, orvosai ügyessége, szerető neje s leányának gondos ápolása mindazáltal megtarták még egyszer már-már elhaló életét; felüdült, megtörve azonban erejében, egészségében, árnyéka már csak előbbi erélyének, folyvást munkásan ugyan, olvasva, jegyezgetve, de mindinkább elgyengülvén töltötte még hátralevő napjait, míg 1865. évi Szentmihályhó történelmileg nevezetes 20. napján reggeli 2 órakor, damazér-karcsai lakásán szenderült boldogabb létre élete 81. évében; — utolsó fohászai egyike

¹ Csallóköz tört. vázlata. 79. l.

volt: «Én áldott magyar nemzetem», majd nem legutolsó, *György* fiához intézett érthető szavai: «A jegyzetek». Így következetesen önmagához, ragaszkodása kedvelt tárgyait, melyekért ifjúsága viruló korától kezdve buzgott s lángolt, nemzetét, tanulmányait, átszellemülése perczeiben is megőrizé szívében, ejté ki remegő ajkain.

Szeptember 22-én adák meg porlékony testi maradványainak a végtisztességet, kesergő családja, tisztelői, barátjai; de nemcsak azok, hanem megadá azt Pozsony megyének közönsége, mely mint hajdan elnöklete alá, úgy most ravatala körül tömegesen sereglett egybe, hogy a fiak és unokák atyáiktól öröklött kegyeletöket bizonyítsák be ez utolsó alkalommal is azon férfi iránt, ki megyéje hajdan nemcsak ritka jelességű első tisztje, de félszázadon át méltó büszkesége volt, kiről nagynevű elnökünk gróf *Teleki József* ép oly igazán mint jellemzőleg mondá: «Hogy hazafi érzületére nézve soha gyanú alá nem jött, gyanú alá nem is jöhetett»;¹ ki külföldön elhúnyt egyik társunk katonásan rövid, de velős bizonyossága szerint: «Derék magyar volt, és az is maradt».²

Bartal közélete nehéz időkben folyt le; a merev ragaszkodást a multhoz, melyet e század elején, a külföldi rázkódások szomorú példái megfoghatóvá, megmagyarázhatóvá tesznek, a szükség érzetéből eredt átalakulási törekvéseknek évei követték; a nemzet alkotmányos intézményei védelmében visszanyervén máris elenyészettnek vélt erélye egész rugékonyságát, nagy többségében határozottan a törvényszerű haladás ösvényére lépett; a rendszeres munkálatok fölötti

¹ Hunyadiak Kora V. köt. 509. l.

² Mészáros L. Emlékiratai. 8. l.

vitatkozások felköltötték az eszméket, a következő évek megérlelték azokat; a különböző nézetek kifejlése, az azoktól nehezen elválasztható pártküzdelmek keserűségeire, itt-ott szélsőségeire vezetett; ritka politikai jellem maradt érintetlenül a szenvedélynek támadásaitól:

«— — — Ira,

Iliacos intra muros peccatur et extra.»

Bartal, ki saját szavai szerint, mindenkor a józan haladás barátja, de pártember soha nem volt, mérsékeltsége és következetességénél fogva, azon kiváló szerencsében részesült, hogy az ellenkező pártok közös tiszteletét, bizalmát kivívnia sikerült.

«Superis — — —

Gratus et imis.»

Működésének iránya és részletei, a megyei közigazgatás és törvénykezés terén, az országgyűlés és országos választmány tanácskozási termeiben, mint nyitott könyv a nemzet előtt tudva volt; további hivataloskodása részleteire nézve, az utókor hozand kimerítő ítéletet, ha majd évek hosszú sora múlva megnyílnak a levéltárak zárai, a megvesztegethetlen történet ki fogja szolgáltatni érdem szerint az elismerés koszorúit azon hazafiaknak, kik ha nem is indíthatták meg állásuknál fogva a haladás és átalakulásnak nagy művét a rostrumokon, nem adhattak szót a nemzet kívánalmainak a gyűlések termeiben: ott szólaltak fel bátran és férfiasan, ott működtek híven, buzgón s állhatatosan, hol a «*Legyen*» döntő szava hangzott a fejedelem ajkairól, — mely az ország hő óhajításait szentesített törvények erejére emelte. Hogy *Bartal* itt is hű maradt multjához és önmagához, hű ura fejedelme és nemzetéhez,

arról kezeskedik a bizalom, melylyel két királya, a hazának félszázados nádora, s annak legjelesebb fiai a legsúlyosabb körülmények közt megtisztelték; kezeskedik a bizalom, mely az udvari cancellaria előadói székéből a miniszterium osztályfőnöki állomására kalauzolta s kísérte, a bizalom, melylyel intézetünk halhatatlan alapítója, gr. *Széchenyi István* mindenkor kitüntette, ki midőn a haza sorsán aggódó búskomor gondjai és epedő vágyainak láthatárán 1859. évben a remény első sugarai feltűntek, *Bartal*hoz fordult, őt kérte fel kétszer a haza ügyeinek rendezése iránti javaslat készítésére, véleménye kijelentésére.

De még biztosabb támpontot nyújtanak iratai, munkálatai, melyeknek irányeszméje, főczélja nemzetének dicsőítése volt. Bizonyítja azt szellemök, tartalmuk; azt nem csak nyilván hirdeté vezércsillagának: «Abunde est epinicionum, quibus veteres novique scriptores Martem praedicant hungaricum; jam:

«Larem corona nostrum decorari volo»,¹

hanem bevallá barátai meghitt körében, mint azt lelkületét híven jellemző egyik levelének következő szavai is bizonyítják: «Bartal, kedves barátom! Bartal maradhat, az az egyszerű tősgyökeres csallóközi ember; csak ennek a Bartalnak azon egyetlenegy vágya, mely esztét, szívét, éjjelét és nappalát bírja, hogy t. i. a magyar ősidő maga dicsősége, érdeme szerint ismertessék meg a világgal, teljesedéséhez közeledjék.»²

Szentebb annál előtte csak a történeti igazság volt;

¹ Comment. I. 59. l.

² Pozsony, 1858. január 19.

mint az ország egyik legnagyobb fia s királya *Mátyás* föltött szigorú ítétete, a mohácsi vést megelőzőtt elkorcsosodásnak élethű rajza, a megyék körében újabban fejlődött visszaélésekről tett nyilatkozata bizonyítja: «De disciplina congregationum harum, nolim ex praesentis aestu consuetudinis iudices. Cui si maiorum aetas illa sese permisisset, pulcherrimum quidem institutum hoc, olim jam non haberemus.» ¹

Szigorú ítészeti természeténél fogva minden állítását komolyan, ismételve megfontolván: «*Guizot*, oskolájával együtt nem a szép elmélkedésekhez, hanem constatirozott tényekhez kötö a történet hitelét», ² minek folytán *Theiner* s az Akadémia újabb okmánygyűjteményeinek megjelenése után, a belső megelégedés és megnyugvás önérzetével írta: «Tizenkét esztendeje, hogy *Commentárimat* írtam, a mit akkor kívántam, elértem, azt tudniillik, hogy a magyar jog legrégibb története szövevényes bozotos körében, a tudomány jelen állása szerint, semmi olyast tételül nem állítottam, a mit ma felbontanom, annál kevésbé olyast, a mit visszavonnom kellene.» ³

A mily szigorú tételei megállapításában, oly szilárd azok védelmében, fentartásában, lelkében azokkal mintegy összeforrt, legbensőbb sajátjának tekinté; mindamellett az ellenkező nézetek bírálatában azon mérsékeltséggel és méltányossággal járt el, mások érdemeinek mindenkor azon örömmel s önzetlen elismeréssel hódolt, mely a valódi tudományosságnak ép úgy, mint a jellem nemességének tulajdonságának és ismérve.

¹ *Comment.* III. 132. l.

² *Csallóköz tört. vázlat*a, 29. l.

³ *Csallóköz tört. vázlat*a, 15. l.

A vallás, emberiség s műveltség szent érdekeit melegen ápolván keblében, készséggel áldozott azoknak oltárán, mint akadémiánkra, a faddi s más egyházak s tanodákra tett alapítványai s adományai bizonyítják; egyike volt azoknak, kikre Commentárainak következő szavai méltán alkalmazhatók: «Viva hic excolere Dei templa, hominesque ad pernoscendam generis nostri praestantiam ducere omni ope contendit, quod persuasissimus esset, ex hac demum radice virtutum omnium civilium aequae ac moralium efflorescere officia.» ¹

Élete hosszú évsorán át a sors őt sem kímélte meg keserűségei ürmöserlegétől; sok jutott neki is az élet tövisei fájdalomiból, de több, aránytalanul több, virágai örömeiből.

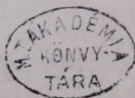
Az «igénytelen árva», mint magáról írta, ² Csallóköz országos hírű, történetileg nevezetes családjainak gazdag koszorúját ismét fényes névvel szaporította, ősrégi nemzetségeinek másod alapítója, új statora, szellemileg, anyagilag, tettel, szóval:

«Quid virtus, et quid sapientia possit,
Utile proposuit nobis exemplar.»

Boldog házasságban, atyjukat imádva szerető gyermekei körében, a tudományok tiszta örömeinek élvezetében, agg korában szemlélte nemzeti irodalmunk örvendetes fejlődését, haladását; látta intézetünknek, melynek bölcsőjénél állott, az összes nemzet által felkarolását, gyarapodását, virágzását; látta s üdvözölte élte végnapjaiban forrón szeretett hazája boldogabb időszakának hajnalát; reményteljesen mondhatá a haldokló *Attinghausennel*:

¹ Comment. II. 60. l.

² Magy. Tud. Értekező. I. 125. l.

« — — — Es ändert sich die Zeit,
Und neues Leben blüht aus den Ruinen.» (*Schiller.*)

Megérte a hazai jogtörténelem parlag mezején elhintett magvainak kikelését, munkásságának gyümölcsözését, azon elégtételt, hogy nem jelent meg újabban munka a hazai történelem és államjog körében, mely Commentárai dús forrásaiból nem merített, azoknak gazdag kincseit nem használta volna; megérte, hogy még a külföld ellenkező irányú írói is állításait számba venni kénytelenültek; és a férfi, kit *Thierry* világhírű munkájában tökéletes tudós, s törvénytudónak hirdetett, azon büszke öntudattal szállhatott sírjába:

«Non omnis moriar, multaque pars mei
Vitabit Libitinam.» — — —

És így van, így lesz, Tisztelt Gyülekezet! Idősb *Bartal György* «él és élni fog köztünk, Kalocsa nagyérdemű érsekével szólván, nem mint sirató dalnoka, hanem dicsőítő történésze multunknak»; ¹ élni fog, míg a haza fiai szívéből ki nem halt az ősök iránti kegyelet, míg jogéletünk múltjáról szól a tudomány, élni fog, míg a szent korona csillagának fénysugarai ragyognak bérceink s rónáink fölött, és e haza ezredéves intézményei daczolnak az idők romboló viharával, mert:

A derék nem fél az idők mohától,
A koporsóból kitör, és eget kér,
S érdemét a jók, nemesek s jövőndő
Századok áldják. (*Berzsenyi.*)

¹ Lonovics: Emlékbeszéd id. Majláth György fölött. 8. l. (Évkönyv, X. köt. XI. darabja.)

XVIII.
VIROZSIL ANTAL.

(Emlékbeszéd.)

Kegyeletes szokása korunknak, hogy azon napot, melyet az egyház minden halott közös emlékezetének szentelt, az egyesek is, saját elhunyt kedveseik iránti rokonszenvök nyilvánítása által, ünnepélyesebbé tenni törekednek.¹

Ezerek meg ezerek zárandokolnak rokonaik, barátjaik sírjaihoz, és a hantjaikat díszítő koszorúk, a gazdagok fényes lámpái és lobogó fáklyái, ép úgy, mint a szegények egyszerű gyertyaszálai és világító mécsei, mindannyi bizonyosságai annak, hogy a halál hideg keze meg nem dermedztheti a szeretet és hálának meleg érzelmeit; mindannyi bizonyosságai, hogy napjaink anyagelvű nézetei nem diadalmaskodhatnak a hit és reménység varázshatalmán, mely a síron túl is láthatlan kötelékekkel fűz azokhoz, kikhez közel állottunk az életben.

Az egyház, midőn Istenben nyugvó hívei felett ki mondja a béke áldását, egyik legzengzetesebb húrját pendíté meg az emberi kedélynek, és a legélénkebb viszhangra találván, a mulandóság, az elválás eme gyásznapiját az örökkévalóság s viszontlátás reményünnepévé avatá, mely

¹ E beszéd 1868. év november 2-án mondatott.

valamint az ős lehulló levelei és komor, sűrű ködei közt, az örökzöld repkény s a színeik tarka vegyületében pompázó virágok, a természet újító erejére utalnak; úgy reményeinket és vágyainkat, ez élet sivár gondjai köréből kiragadva, a szellemi túlvilág titokteljes rejtélyeire irányozza:

— — — — Unsrer Todten
Frühzeitiges Geschick,
— — — — Leitet von dem Boden
Zum Himmel unseren Blick. (*Goethe.*)

Ez érzülettől áthatva egyetemünk is, e napot tűzte ki, hogy legközelebb kimúlt jeleseinek sírhalmaira rakja le az elismerésnek, nem a természet illatos virágaiból, hanem önnön szerzett érdemeikből font koszorúját.

A tudományos érdemek ily gazdag koszorúját füzé halántékaira ez év tavaszán elhunyt társunk *Virozsil Antal*, ki negyven éven át mint tanár és író ernyedetlen buzgalommal, kitűnő sikerrel működött a közoktatás és irodalom terén, és válságos időpontban, melyre a költő szavai alkalmazhatók:

Nubila sunt subitis tempora nostra malis. (*Ovid.*)

egyetemünk vezetésére hivatva, tíz éven túl viselte annak kormányjogárát.

És épen e körülmény az, mely midőn a jogi tanártestület határozatának hódolva, lépek e színpadra, hogy rövid visszapillantást vessek életfolyamára, mélyen érezteti velem feladványom nehézségeit.

Megoldását mindazáltal, azon benső viszonymál fogva, melyben a boldogúlthoz évek hosszú során át állottam, szent kötelességemnek kelle tekintenem.

Már mint tanítványát, utóbb mint kezdőt a közoktatás

és irodalom pályáján böles tanácsával gyámolított, tanulmányaim vezetője és kalauza :

Impulit, ingenii dux fuit ille mei. (*Ovid.*)

Később ugyanazon tudományos körnek művelője, egymünkön ugyanazon tanszéken társa, sokszoros társadalmi és hivatalos érintkezéseinkben, rokonszenvének, jó indulatának és baráti érzelmeinek számos jeleit vettem :

Multaque . . . manifesti signa favoris
Pectoribus teneo, non abitura meis.

Megkísértem tehát, mire a tisztelet ösztönöz, a hála kötelez.

Szenteljük ezen órát az elhunyt érdemei emlékezetének ; rójuk le iránta az elismerésnek adóját, melylyel neki testületileg, sokan közülünk egyénileg is tartozunk. Quia nec referre potest gratiam, nisi qui meminit, et qui meminit, iam refert. (*Seneca.*)

Virozsil Antal Selmeczbányán született 1792. april 14. azon nap, melyen e városnak nagynevű fia *Hell Miksa* a csillagokhoz tért, melyek vizsgálatának egész életét szentelé.

Édes atyja, *Ferencz*, helybeli polgár és könyvkötő, jeles tehetségű férfi, minden kitelhető módon gondoskodott neveléséről ; anyját, *Grell Erzsébetet* már kora gyermekségében vesztette el.

Elemi iskoláit szülőhelyén, középtanodai tanulmányait 1803—1808. ugyanott, részben Nagyszombatban, és pedig miután az 1806. évi nagy tűzvész sok családdal édes atyjának is vagyoni állapotát tönkre silányította, *Rudnay Sándor* esztergami kanonok, utóbb országunk herczeg-primása gyámolításával és segítségével elvégezvén, az 1808/9. tan-

évben a besztérczebányai egyházmegye növendékei közé vétetett föl. Mint olyan hallgatta a nagyszombati és nyitrai papnövelében a bölcsészeti, a besztérczebányaiban a theologiai tudományokat, azon szellemben, mely akkoriban József korának utóhangjaként, a bécsi és pesti egyetemek példájára, hazánk hittudományi tanintézeteiben uralkodott és melynek legjelesebb képviselői akkor és később Bécsben: *Jahn, Dannenmayer, Arigler* és *Ackermann*, egyetemünkénél *Tumpacher, Vass, Fischer* és *Fillinger* valának.

Az itteni tanítás nagy befolyással volt eszmeirányára, főkép azon kérdésekben, melyek az egyházi életet közelebbről vagy távolabbról érintik; s tanárai egyikével *Kern Péter* papnöveldei aligazgatóval, utóbb szentkereszti alesperessel és nagylovcei plébánossal, annak 1841. évben bekövetkezett haláláig, folytonos baráti összeköttetésben és levelezésben maradt.

Hittanulmányai befejezése után csak huszonkét éves levén, felszenteltethetéseig, 1814. évben nyitrazerdahelyi *Zerdahelyi Gábor* házához nevelőnek vállalkozott.

Alig töltött e művelt s több főúri nemzetséggel rokonsági összeköttetésben állott család körében másfél évet, midőn a családatya, hat hó mulva pedig felesége is meghalálozott. Az utóbbi azon ohajtását nyilvánítván, hogy árván maradandó fiai nevelését *Virozsil* mindvégig vezesse, az híven teljesíté a haldokló anya utolsó kívánságát tanárrá neveztetéseig, tíz éven át oktatván, nevelvén *Károly, Flóris* és *György* fiait.

E viszonyból származott több ismeretsége, melyek némelyike, mint az gróf *Nádasdy Ferencz* volt cs. kir. igazságügyi minster és erdélyi cancellárral, egész sírjáig tartott. Itt szerezte meg bővebb tudományos képzettségének biztosabb alapját, ama számos jegyzet és kivonat-

ban, melyek olvasottsága, szorgalmának maradandó emlékei.

Itt tette első írói kísérletét a francia forrongási időszak bölcsészeti iratainak itészeti összeállításával; itt nyerte el tanulmányai első akadémiai jutalmát, 1816. június 11. egyetemünk ss. mm. és bölcsészeti tudorborostyánát.

Elérkezvén az elhatározó lépés, pappá szenteltetésének ideje, komolyan számot vetett magával, és meggyőződven, hogy az apostol szavai szerint: «Nem hivatik Istentől mint Áron», az egyházi rendből annál inkább kilépett, minthogy édes atyja halálával, maradásának egyik legáltalmasabb rugója megszűnt.

A jog- s államtudományokat mint magántanuló tevén sajátjává, azokból a szabályszerű vizsgákat a pozsonyi kir. akadémiánál és egyetemünknel tette le; utóbb pedig a jogi szigorlatokat jeles sikerrel kiállván, 1823. június 27. egyetemünknel jogtudorrá avatztatott.

A tanári pályára 1822. november 21. mint a politikai tudományok helyettese lépett a pozsonyi kir. akadémiánál, hol növendékei tanulmányaikat folytatták; e tanszékre pályázván, 1825. augusztus 8. ezen tudományok rendes tanárává neveztetett a nagyváradi kir. akadémiához, a nélkül, hogy ezen állomást valaha elfoglalta volna, mert felsőbb intézkedés folytán Pozsonyban, mint a természet és a magyar közjog helyettes tanítója maradván, e tudományok tanszékét 1826. december 20. végleg el is nyerte.

A politikára fordított tanulmányai, melyeknek gyümölcsét, azoknak egész rendszerét tárgyazó kézirati munka képezé, nem csekély segédszerül szolgáltak az azokkal sokszoros viszonyban levő állam- és nemzetközi jog művelésében, melynek már most egész erejét szentelte; minél fogva az idő, melyben az alapos tudományú *Szlemenics*csel,

a jeles tehetségű és az ifjúságra ébresztőleg ható *Tipulá*-val együtt működött, a pozsonyi akadémia legfényesebb korszakai közé számítható.

Nagy olvasottsága, tudományos tájékozottsága, s ritka szorgalma egyaránt ösztönzék tanszakai irodalmi művelésére.

Legelőször a nemzetközi jogra fordította figyelmét, és azt terjedelmes rendszeres munkában oly módon dolgozta ki, hogy a bölcséleti elveken kívül, a gyakorlati jogot is, a legjelesebb kútfők gondos felhasználásával tárgyalta.

A jeles munka azonban az udvari könyvbírálat véleményéhez képest, csak tetemes módosításokkal levén kiadható, e szándékáról végkép lemondott; de abban, habár szokott ovatosságával s mérsékeltségével vallott nézetei, főkép a be nem avatkozás elvének vitatása, szemben a troppai, laibachi s veronai congressusokon megállapított, s a nápolyi, piemonti és spanyol hadjáratokban érvényesített irányzatokkal, egyetemi előléptetésére késleltetőleg hatottak; míg a jogtudományi kar *Frank* kineveztetésével kezdeményezett regenerációjaért buzgólkodó elnökünk gr. *Cziráky Antal* országbíró, hathatós közbenjárásának nem sikerült e nehézséget legyőzni; minek folytán 1832. aug. 20. a természet és magyar közjognak *Markovics Pál* nyugalmaztatása óta (1829. october 6.) betöltetlen egyetemi tanszékére kineveztetett.

Néhezen vált el az általa annyira megkedvelt Pozsonytól, hol néhai *Rumpelmayer Márton* cs. kir. udvari tanácsosnak *Mária* leányával 1826. évi szeptember 10-én kötött házassága által családi boldogságának vetette meg alapját.

Még egy évtizeddel később ír nekem: «Mély megindulással tekintek még most is akadémiai tanításom pozsonyi

éveire, s gyakran, de fájdalom, haszontalanúl fel-felsóhajtok a költővel :

O mihi praeteritos referat si Jupiter annos.¹

Tanításait egyetemünknel 1832. october 22. kezdette meg; élénken emlékszem a benyomásra, melyet reánk, akkori hallgatóira tett; mert habár az előadás elragadó tehetségére nézve az emlékezetünkben élő *Imrét* utól nem érte, világos, alapos és kellemes, az elvont elveket történelmi, társadalmi példákkal felvilágosító, a józan szabad-elvűség s humanitás szellemétől átlengett tanítási modora, sajátoszerű varázshatást gyakorolt az ifjúság gondolkodó részére; mihez szelid, komoly, udvarias bánásmódja járulván, megmagyarázhatóvá válik a köztisztelet és népszerűség, melyet rövid idő alatt kivívni és utódainknál fentartania sikerült, és minek egyik jeléül azon arczépe szolgál, melyet hálás tanítványai 1842. *Barabás* mester óna után köre nyomva közrebocsátottak.

Egyetemi működése már első évében kitünő tudományosságának bizonyítékát adá a magán-észjogról írt három kötetű munkájában, melylyel hazai jogirodalmunk érezhető hiányát pótolá.²

Míg hazánkiai a jogbölcsezet terén jobbadán *Martini* elvei magyarázatára, *Zeiller* és *Egger* bécsi tanárok munkái latin átdolgozására, vagy mint *Fuchs*, *Szilágyi*, *Albélyi* a tudomány egyes részeire vagy annak csak vázlatára szorítkoztak, ő a bölcsezeti magánjog teljes rendszerét, a Kanti iskola szellemében, de az eltérő nézetek önálló részre-hajlatlan bírálatával oly kiterjedésben tárgyalá, hogy az

¹ Levele 1842. február 20.

² Jus naturae privatum, methodo critica deductum. Pestini 1833. III köt.

összes újabb irodalomban e tekintetben vele csak *Baroli Péter* mérkőzhetik, ki maga is művét gyakran használta segédforrásként; méltán mondá tehát nagy olvasottságú *Balogh Pálunk*: «Hogy e munka nagy tudománynyal, gazdag litteratúrával és philosophikus lélekkel kidolgozva díszére szolgál hazánknak»; ¹ pozsonyi tisztára *Faber* pedig teljes joggal nevezé:

... Doctum, magna atque paratum
Ingenii partum, nobilis arte tui.²

A névtelen feladás, mely munkáját *Martini* tétéleivel ellenkezésben levőnek, több állításainál fogva veszélyes irányúnak feltüntetni törekedett, könnyen czáfolható levén, sem növekedő hírnevét, sem lelki nyugalmát meg nem ingathatá.

De megrendíté ez utóbbit sarkaiban ama szerencsétlenség, mely 1834. év első napjaiban éré, midőn harminczhat óra alatt három kedves gyermekétől, hét éves fiától, öt és három éves leányaitól fosztá meg őt a kérlelhetlen halál. Mélyen megsebzett kedélyének írt csak a vallás és folytonos munka nyújthatott:

Fallebat curas aegraque corda labor. (*Ovid.*)

Lankadatlan szorgalommal fogott a bölcsészeti államjognak a magánjoggal hason terjedelmű kidolgozásához, mely a már kész nemzetközi joggal, az összes észjogtan rendszerének kiegészítéséül szolgált volna.

Munkájának befejezését azonban époly kitüntető, mint váratlan meghívás szakasztá félbe; országunk fenséges ná-

¹ Philos. pályamunkák, kiadja a magyar tudós társaság. I. k. 138. l.

² Poëmata. Posonii. 1834. 57. l.

dora 1836. év ápril havában fia *Istrán* főherczeg jog- és államtudományi oktatásával bízta meg. — A tanítás 1838. év június végeig tartott, a magyar és ausztriai jog és az államtudományok összes körére terjedt; kiváló figyelemmel a publicistikai szakokra, míg a magánjogi tanok csak kivonatilag tárgyaltattak. *Virozsil* e czélnek megfelelő tanítási vezérfonalakat készített, és díszes hivatásában szokott lelkiismeretességével és szorgalmával járván el, fenséges tanítványa állandó rokonszenvét biztosítá magának, ki vele folytonos levelezésben volt és mind halálaig kegyes jóakarója maradt.

A főherczeg számára az összes észjogtudomány átnézetét készítvén, azt bővítve és kiegészítve 1839. évben: *Epitome juris naturae* czíme alatt bocsátotta közre.¹

A munka kiadása azon kikötéssel engedtetett meg csak, hogy azt se előadásaiban kézikönyvül ne használja, se tanítványainak akár közvetlenül, akár közvetve el ne adja;² mit szorosan megtartván, alig tehetett volna munkájával, saját tréfás észzrevétele szerint egyebet, mint a mit *Tarquinus* korában a *Cumaei Sibylla* könyveivel tett.³

E tilalom és az agg korában *Haller* elveihez szegődött *Egger* kevésbé kedvező bírálata daczára, ezen munka hazánk legtöbb jogi tanintézeteinkben előadási vezérfonalúl elfogadva, több jeles szakférfiú, kik közül *Jenullt*, *Hyet*, *Tolomeit*, *de Wallt* nevezni elégséges, dicsérő elismerésében részesült.

Irodalmi munkásságával karöltve járt a tisztársai bíralma által reá ruházott akadémiai hivataloknak buzgó és

¹ *Epitome iuris naturae seu universae doctrinae iuris philos. estini* 1839.

² Kir. helyt. intézmény. 1839. január 2.

³ Levele 1839. február 26.

pontos kezelése; nevezetesen az 1840. 1845. 1846. 1847. tanévekben a törvénykar dekánságát, 1841. az egyetem rektorságát viselte, miután karának alidősbbségi javadalmába már 1834. november 11. *Szibenliszt* halála folytán lépett.

Az 1843/4. tanév nyári felében munkaköre újabb kiterjedést nyert; *Schedius* nyugalmaztatása után a bölcsészeti és klasszikai műveltségéről ismeretes férfira a széptan és klasszikai irodalom tanszékeinek helyettesítése ruházott; itt is mindenekelőtt leczkéi alapjául szolgáló széptani vezérfonalat szerzett, s másfél éven át a görög és latin írók magyarázatát nagy előszeretettel és érdekeltséggel folytatta, a nélkül, hogy rendes tárgyai iránti buzgalma csökkent volna.

Azok közül figyelmét most az oly sok tekintetben nyomós, de gyéren művelt magyar közjogra fordítá, s teljes rendszerét 1843. szeptember havában befejezván, a szabályszerű könyvbírálat alá bocsátá. «E munka szerzésénél, írta, *Horác* mondatának:

..... Amphora coepit
Institui, currente rota — urceus exit,

igazságát, de ellenkező értelemben, tapasztaltam; kicsinyben kezdtem, és művem folytatása alatt jó darab munka került ki». ¹ A budai és az udvari censura két év múlva kinyomatását megengedte, de többrendű módosításokkal, főleg a magyar nyelv s nemzetiségre, a nemesség előjogaira és az alkotmányos biztosítékok elégtelenségére vonatkozó némely élesebb tételei kihagyásával; kiadása azonban, minthogy az egyetemi nyomda arra, tankönyv-

¹ Levele 1842. febr. 20.

nek térjedelménél fogva használható nem lévén, vállalkozni vonakodott, saját költségén pedig tenni átallá, akkor idején elmaradt.

E kedvezőtlen körülmény sem lankaszthatá el buzgalmát; eme nagy munkájának tankönyvül használható kivonatát készíté, és annak magyar fordításáról gondoskodott. Befejezése után jog- és államtudományi encyclopaedia kidolgozásához kezdett, leginkább *Ane den Tex* amsterdami tanár jeles munkája nyomán, melyet a magyar jogi műnyelv szabatosabb meghatározása végett magyarra fordíttatni, latin-magyar párhuzamos szöveggel kiadni szándékozott.

Mert mindinkább közeledett a nemzet egyik leghőbb ohajtása teljesedéséhez; a latin tanítási nyelvnek mellőzése, a magyarnak honosítása felsőbb tanintézeteinkben csak az időnek kérdése volt; elhatározásának *Virozsil* jövőjére döntő befolyással kellett lennie.

Mint a felvidék szülöttje, oly időben és környezetben nevelkedett, melyben a magyar nyelv megtanulására kevés alkalma volt; habár később e hiányt pótolni igyekezett, haladottabb koránál fogva azt annyira sajátjává nem tehetette, hogy azon oly módon taníthasson, mint egyetemi tanárra nézve illőnek tartá.

Ez oknál fogva már 1841. évben lépéseket tett a bécsi cs. kir. teréziai lovag-akadémiánál fennállott magyar közjogi és statistikai tanszék csere útján való elnyerésére, terve azonban megghiúsult. «Jöjjön már most, írám nekem, a mi jön, mindenre kész vagyok; részemről megtettem a lehető jövőm biztosítására, vétkem nélkül nem sikerült; mint igazi optimista belenyugszom, meggyőződve, hogy annak javamra így, és nem másként kellett történni.»¹

¹ Levele 1841. november 21.

A magyar tanítás iránti legfelsőbb intézkedés azonban (1844), talán némi tekintettel a tanárok egyéniségére, egyelőre az észjog latin előadását fentartotta; a magyar közjog tanításában öt dr. *Kudelka József* és *Hupka János* helyettesítették (1845. 1847.), egy évig *Láner Ferencz* a statistika és bányajog tanára a magyar közjogot, *Virozsil* pedig az egyelőre szintén latinul maradt bányajog tanítását vette át (1846). Mily nyomasztólag hatottak a hivatásáért buzgólkodó lelkes tanár kedélyére ezen viszonyok, mutatják hozzám írt következő sorai: «Működésem ideje lejárt, a nyelvnek, melyen működtem és hatottam, megváltoztatása által szárnyaim szegvék; mostani koromban újak használásához nem szokhatom; — mielőbb óhajtanék nyugalomba lépni, ha az arra megkivántatott szolgálati évekkal bírnék, melyeknek fájdalom még hiányával vagyok.»¹

Ily körülmények közt az 1848. események, habár az alkotmány átalakítása a munkái és tanításaiban vallott elveinek szellemében, szíve vágyai szerint történt, annál aggasztóbban hatottak reá, minél gyorsabban és váratlanabbul érték egymást: «Fél, egész századdal haladtunk politikai fejlődésünkben, írta, és pedig nem természetszerű úton, hanem rögtönzött ugrással. De mi történend, mi történhetik még a jövőben? . . . Nem szabad a napot alkonyodása előtt dicsérnünk. — Az események rohamsebesseggel követik egymást, — vulkánnak a szélén állunk.»²

Az egyetemen az előadások egyidőre felfüggesztetvén, ápril 3. még a m. kir. helytartótanács intézkedése folytán, általában és kizárólag magyar nyelven vették kezdetüket;

¹ Levele 1848. február 19.

² Levele 1848. márczius 27.

csak *Virozsil* egymaga folytathatá és pedig hallgatóinak a közoktatási miniszterhez intézett kérése folytán, leczkéit latin nyelven.

A ki visszaemlékezik az ifjúságnak izgatott, főkép a nemzetiség ügyében féltékeny hangulatára, visszaemlékezik a jelenetekre, melyeknek e teremnek falai akkor tanúi valának, egész jelentőségében méltányolni fogja a népszerűséget, a tiszteletet, melylyel *Virozsil*nak bírnia kellett, hogy hallgatói rokonszenvének ily kitűnő bizonyítékában részesüljön, és én ezen elismerésben tanári pályája fénypontját, működése legszebb jutalmát látom.

Az előadások befejezésével, hivatkozván a tanítási nyelvből származó nehézségekre, nyugalmaztatását kérte, és 1848. július 31. egész rendszeres fizetése s alidősbí javadalmának megtartásával el is nyerte. — Óhajta teljesítése után, a kies fekvésű Krisztinavárosba, tulajdon kertjének közelébe tette át lakását, hogy a szép természet ölében családjának, magántanulmányainak éljen.

Szándokának megvalósulását megghiúsítá az események folyama.

A cs. kir. hadsereg másodszori bevonulása után a teljhatalmú csász. biztos báró *Geringer Károly* 1849. augusztus 20. az egyetemi hatóságokat feloszlata, ideiglenes tanácsot nevezett, s annak élére *Virozsilt* állítá.

Hatáskörét híven jellemzé a theologiai kar dékánja *Lopussny* évtizeddel később hozzáintézett bucsúbeszédében, mondván: «Arduis tum rerum adiunctis, de perito et rerum gerendarum experientia iam bene subacto prospiciendum erat archinauclero, rectore, rectius academiae huius dictatore.» ¹

¹ Egyet. közgyűlés jegyzőkönyve 1860. márczius 31.

Igenis, rendkívüli körülmények közt rendkívüli hatáskörrel foglalta el augusztus 25-én az újonnan alakított tanács elnöki székét; nemsokára a cs. biztos oldalán szervezett ideiglenes tanulmányi bizottság tagjává lett, ez utóbbinak rövid idő múlva történt feosztatása befolyását még növelte, mely a cs. biztos rokonszenvében lelte leg-erősebb támaszát és biztosítékát.

Az egyetem nagyobb épületét katonai kórházzá alakítva, a tanárokat legnagyobb részt fizetéseiktől felfüggesztve, az ifjúságot elszéledve találta; miért is méltán mondhatá Alma Materünk akkori helyzetéről ez előbb érintett szónok: «Iniuria temporum misere decorticata, ramis fere confractis, vix nudum truncum praesetulisse videbatur.»¹

Az épületek visszafoglalása, helyreállítása, a tanszékek körüli intézkedések, kapcsolatosan a tanárok igazolásával, a leczkék megindítása a jelenben, az egyetemnek átalakítása, sőt áthelyezése iránti javaslatok a jövőre nézve képezék az ideiglenes tanács súlyos feladványait.

Elvül october 20. ülésében a múlt évben nyugalmazott tanárok visszahelyezését mondván ki, e határozat felsőbb megerősítése folytán *Virozsil* is visszafoglalta tanszékét, melyhez a magyar közjog helyett a büntetőjog csatoltatott, tanításait azonban rectori rendkívüli foglalkodásainál fogva, csak a jövő tanévben kezdette meg német nyelven, melyen azokat utóbb is folytatta.

Egyetemünk 1850. február 15. és márczius 31. kelt ministeri Rendeletek által történt ideiglenes rendezése folytán, a rectori és dékáni hivatalok egyelőre felsőbb nevezés útján levén betöltendő, azon év april 24. rectori

¹ Egy. közgy. jegyz. 1860. márczius 31.

méltóságában megerősítettett; deczember 8. az ujonnan szervezett államvizsgálati bizottmány bírósági osztályának tagjává, deczember 15. pedig császári tanácsossá nevezetett, és ugyanakkor kiváló érdemei elismeréséül négyszáz forintnyi személyes pótdíjt nyert.

Ideje és ereje nagy részét egyetemünk átalakítása vette igénybe; ez ügyben *Csausz Márton* orvostanárral gróf *Thun* miniszter által kétszer hivatott Bécsbe (1850. márczius és szeptemberben); és ki ne emlékeznék közülünk, kik már akkor az egyetemen tanítánk, azon terjedelmes munkálatára, mely majdnem tankönyvszerű rendben az egyetem értelmezésétől egész az egyetemi tagok hivatalbeli ruházataig, részletesen tárgyalta intézetünk rendezését, és több hónapon át az egyes karokban, majd a tanácsban megvitatva, felsőbb helyre terjesztve lőn, eredményre azonban nem vezetett.

Ebbeli rendkívüli munkálatai befejezése után ismét irodalmi foglalkozásaihoz tért. Előadásaiban viszonyainknak megfelelő encyclopaediai kézikönyvnek hiányát érezvén, latin nyelven kezdett ebbeli dolgozatát, a változott körülményekhez idomítva és alkalmazva, előbb könyomatban, majd 1852. nyomtatásban bocsátá közre;¹ abban mind a jog- s államtudományok körisméjét, mind a módszertan elveit, tekintettel a birodalom és hazánknak viszonyaira, szokott világosságával és rendszerességével tárgyalván, *Ahrens* méltányoló elismerésében részesült.²

Egyetemünk újjáalakulása évnapján 1850. évben, melynek ünnepélyes megülését a körülmények gátolták: «Ne

¹ Encyclopädie und Methodologie des juridisch-politischen Studiums, oder der gesammten Rechts- und Staatswissenschaften. Ofen 1852. II. rész.

² Jurist. Encyclopädie, Wien, 1855. 5. l.

dies haec, in fastis nostris, albo signanda calculo, nobis posterisque penitus in oblivionem abiisse videatur», bo-csátá közre a már említett nagyobb magyar közjogi munkájának alkotmányunk történeti fejlődéséről s hiányairól szóló első mutatóját a könyvbírálat által annak idején kitörlött helyeknek meghagyása, sőt szembetűnő megjelölésével; ¹ azt követték rectorátusa következő éveiben ugyanazon emléknappal annak többi részei, míg hatodik mutatójával 1854. évben azt teljesen befejezte. ²

Rectorátusa azonban még azontúl hat évig tartott.

Az egyetemi ifjúságnak 1859. évi október havában, a tanítási nyelv iránt legfelsőbb helyre intézett felfolyamodványa, az arra következett fegyelmi eljárásból eredt izgalmak, kapcsolatosan a hazánkban mindinkább élénkülő politikai élettel, az egyetemi hatóságok újjáalakítását időszerűnek, sőt sürgős szükségűnek tüntették fel.

A főherczeg fő kormányzó 1860. február 1. rendeletével egyetemünk tisztválasztási jogát változott tanrendszerünkhöz képest azon szabályok szerint állítá helyre, melyek őfelsége többi tartományaiban irányadók, s mind az egyetemi önkormányzat természetével, mind saját egyetemünknek régibb szervezetével teljes összhangban vannak.

A választások befejezése és felsőbb megerősítése után, a téli félév végén az egyetem ünnepélyes közgyűlésén (márczius 31.) adta át rectori méltóságát választott utód-

¹ *Juris publici Regni Hungariae specimen singulare. Budae, 1850. 4.*

² *Juris publ. Regni Hung. specimen alterum. Budae 1851. Juris publici Regni Hung. specimen tertium. Budae 1852. — Quartum 1853. — Quintum 1853. — Sextum. Budae 1854. 4-o. — Általános czímök: Jus publicum Regni Hungariae a primordiis huius regni usque rec. tempora. Budae 1854.*

jának *Márkfi Samu* hittanárnak. Ezzel záródott be az ideiglenes tanács működésének szaka, mely anyaiskolánk harmadfél százados életében a legnevezetesebbek közé tartozik.

Mert ezen évtized alatt rendszerének, szerkezetének oly lényeges változásai, mint dicső emlékezetű *Mária Terézia* átalakulási korában, létesültek.

A régi tanrendszer megszüntével több intézkedés lépett életbe, melyekhez most is teljes meggyőződésből ragaszkodunk; a kar-igazgatói hivatalok eltörlésével a tanári testületek hatásköre, önállása öregbült; a magántanári intézmény honosult, az intézetek, gyűjteménytárak évi járandóságai tetemesen felebb emeltettek. Az 1848. 19. törvényczikk igéje, a tanszabadság elve testté lön: «Kimon-datott, hogy irodalmi történetünk alkotója *Toldy Ferencz* szavaival éljek, a szaktanítás nagy elve a gymnasiumra, ki a tanszabadságé az egyetemre nézve, és mindkettőt vállotta, sőt, mire a megelőzőtt magyar kormány rá nem ért, a rákövetkezett nem magyar bővebben kifejtette, a miért neki színletlen hálával tartozunk.» ¹

De a tudományosság eme kétségtelen előnyei mellett, a hazai nyelv mind szűkebb s szűkebb körre szorítva, az évtized vége felé akár a nyilvános előadásokat, akár a vizsgálatokat tekintsük, a terjedő német nyelv irányában tetemes rövidséget szenvedett; azonfelül az egyetemek ősi jogának gyakorlata, tisztikarunk szabad választhatásától az ostromállapot megszünte után is megfosztva maradánk.

Intézkedések, melyek nemzetünk, melyek egyetemünk közérzetére oly fájdalmasan hatottak, hogy az érintett

¹ Visszapillantás tudományos állapotainkra, kapcsolatban a régi s az új tanrendszerrel. Budán, 1863. 17. l.

vívmányok becsét s értékét homályba borították. — A felelősség terhét a közvélemény nagyrészből *Virozsíra*, mint az egyetem nevezett, egy ideig ügyeire döntő befolyású rektorára hárítá.

E súlyos vádra most, közel egy évtized lefolyta után, talán elégséges volna állása nehézségeire, befolyásának csökkenésére, küzdelmeire a túlzott követelmények ellen, a korlátlan kormányrendszer általános irányára az igazgatás minden körében hivatkozni; — elégséges főképp e helyen és e napon, midőn mindnyájunk szívében, úgy hiszem, élénk visszhangra találnak Németország nagy költőjének mély értelmű szavai:

«Um der Todten stilles Haus
Löscht der Liebe Kelch den Guten,
Jeden Fehls Erinn'ung aus.» (*Goethe.*)

De az igazság érdekében el nem hallgathatom, elhallgatnom nem szabad, hogy az ideiglenes tanács működésének megszüntetését, a választások megengedését ismételve indítványozta; a megürült tanszékek betöltésénél mindenkor a hazai tanerőket tekintetbe vétetni sürgette, hogy korán elhunyt jeles *Reguly*nk újra nevezését az egyetem könyvtárához, daczára a tanácsban támasztott ellenzéknek, az erejében megtört koszorús költőnk *Garay*nak alkalmazását ugyanott, befolyása egész súlyával támogatá, illetőleg eszközlé; hogy az anyaország iránti ragaszkodásuknál fogva Horváthonból távozni kénytelen férfiaknak intézetünknel menhelyet nyújtott; egyetemünk történelmi multjára, országos jellegére emlékeztető czímerét, pecsétjeit, a már is kiadott felsőbb rendelet ellenére, fentartani sikeresen törekedett (1854).

Helyzete felvilágosítására meg kell említenem, hogy a tanácsnak felsőbb helyre terjesztett jegyzőkönyveiben, an-

nak két tagja által, egyetemünk országos elnevezésének használása miatt «separatistikus irányzatokról» vádolva lön;¹ magyar közjoga, nevezetesen az országgyűlés rendszerét tárgyzó mutatóványának kiadása politikai tüntetésnek feljelentve, a minister hivatalos roszalására talált (1852), hogy a communismus és socialismusról hirdetett leczkéje miatt (1853) hasonlólag gyanúsítva, felsőbb helyről megintve, mindinkább érezni kezdé helyzetének töviseit, Horácz mondatának alkalmazhatását:

Incedit per ignes
Suppositos cineri doloso.

De elég e tárgyról.

Cum longa dies sedavit vulnera mentis,
Intempestive qui fovet illa, novat. (*Ovid.*)

Buzgón teljesített szolgálatai elismeréseül a beiktatási díjalapból kirendelt ezeröttszáz forintnyi működési járulék-kon kívül, ő cs. kir. apost. felsége 1860. ápril 7. kelt legfelsőbb elhatározásával birodalmi nemességre emelte, 1861. szeptember 16. pedig *Vizkelety* nyugalmaztatása után, karának idősbiségi javadalmát nyerte.

Egyetemünk kormányzatának dísze és terhe azonban még egyszer nehezült vállaira; utódja a szelíd és szilárd jellemű *Márkfi* 1861. június 2. súlyos és hosszab betegség után meghalálózván, szabályaink értelmében *Virozsil* mint az egyetem prorectora vette át ismét annak igazgatását, melyet az új tanév kezdetéig szokott buzgalmaival vitt.

Egyidejűleg a bírósági államvizsgálati bizottmány el-

¹ Lásd egyet. tanács 1852/3. évi VII. ülés ápril 28. IX. ülés június 30. jegyzőkönyveit.

nőke *Komers Henrik* távoztával, annak helyét 1860. december havától az 1862. tanév nyári feléig pótolta.

A német tanítás megszűntével leczkéit latinul hirdette, és kisebb észjogi munkájának első fejezeteit átdolgozván, magyar fordításáról gondoskodott;¹ és mind annak, mind magyar közjogi kivonatának kiadását 1861. eszközölte.²

Mindinkább azonban érezvén hajlott korának súlyát, saját kérelme folytán 1862. november 5. minden járandóságai meghagyásával nyugalomba tétetett, egyúttal pedig negyven évi buzgó működése elismeréseül, ő cs. és kir. apostoli felsége udvari tanácsosának rangjára emeltetett.

Budáról már most *Luiza* leánya dr. *Lötsch Károlyné* szomszédságába, Badenbe, majd 1863. őszén Bécsbe költözött.

Itt, midőn méltán mondhatá:

Nunc erat ut posito deberem fine laborum
Vivere; — — — — — (Ovidius.)

vette a cs. kir. statusministerium felszólítását (oct. 7.) a bécsi egyetemen a magyar közjogból tartandó előadásokra, mire ezen tudománynak mindinkább méltánylott fontosságán kívül, az ottan tanuló magyar, horvát és erdélyi ifjak kérése szolgáztatott alkalmat.

Készséggel engedett e megtisztelő felhívásnak és 1863. november 18. kezdé meg leczkéit: «Az igazság magas eszméjéről és a tudomány hatásáról annak érvényesítésére» tartott beszédjével, melyben hallgatóit hivatásuk magasz-

¹ Egyetemes természet- vagy észjog elemei I. főrés. Magán-természetjog; magyarul előadva *Márki József* által. Pest. 1871. — II. főrés. Természetes nyilván- vagy közjog magy. előadva *Hoffmann Lajos Pal* által. Pest 1861.

² Magyarország nyilván- vagy közjoga, mint az alkotmány eredetétől 1848-ig fennállott. Budán 1861.

tosságára Grotius megható szavaival: «Qui sancta sumis arma civilis togae, — cui se reorum capita, civium fortunae, decus ac salus reipublicae tutanda credunt — nomini tuo praesta fidem — Tu Juris Sacerdos» figyelmezteté, és a magyar közjog fontosságáról, nehézségeiről szólott.¹

Ezen leczkéket, melyek előtte: «Negyven évi szolgálata után, hazáján kívül némelykor majdnem álomképnek tűntek föl»,² három tanév téli szakain át, hetenként háromszor folytatta. Eleinte vezérfonalúl saját, gróf *Cziráky* és *Récsi* munkáit használá; de ezek német kézikönyvnek hiányát nem pótolhatván, 1864. évnek nyarán hazai közjogunkról írt nagy latin munkája német fordítására, helyesebben átdolgozására határozta magát, és azt, habár kora hátráltató befolyását nagyon is érzé, két év alatt be is fejezte.³

Ezen három kötetű munkában a magyar közjognak mint 1848-ig fennállott, terjedelmes történelmi rajzát adá, mindenben előbbi munkáiban vallott jogi elveihez és nézeteihez ragaszkodván. Sajátszerű, hogy míg az 1848. év előtti irodalom minden forrását a legnagyobb pontossággal felhasználá, az azontúl megjelent munkák és értekezéseket, melyek sok nyomós kérdés felvilágosításául szolgálnak, alig vette tekintetbe; kulcsa e tüneménynek elgyengülő egészségében található: «Új kutatások s tanulmányokra,

¹ Ueber die hohe Idee der Gerechtigkeit und den Einfluss der Wissenschaft auf die Realisirung derselben im Staate. *Haimperl*: Vierteljahrschrift für Rechtsw. XIV. köt. 1. 1864. és különnyomatban. Wien 1864.

² Levele 1863. december 8.

³ Staatsrecht des Königreiches Ungarn, vom Standpunkte der Geschichte u. d. vom Beginn d. Reiches bis zum Jahre 1848 bestanden Landesverfassung. Pest 1865—66. III. kötet.

írja, szemeim gyengeségénél fogva nem érzek többé erőt. Tudom, hogy soknak másként kellene lenni, — de napjaim végén nincs egyéb hátra, minthogy Pilátussal mondtam: Quod scripsi, scripsi.»¹

Szellemének túlfeszítése és e könyv kiadásával járt izetlenségek megtörték az évek súlya folytán már úgyis megfogyott életerejét:

— — — Insenuitque
Libris et curis — — — (*Horat.*)

Ő, ki még az 1865. év nyarán a legmesszebb sétákat tette, a bekövetkezett téli időben a leczkejárást terhesnek kezdé érezni. Husvét táján (1866.) lábainai elgyengülése, majd megbénulása állott be; mi egész testszervezetére, kedélyhangulatára a legsajnosabb visszhatással volt.

Orvosai tanácsára enyhülést, gyógyulást a híres tüfferi hévizekben keresett; itt érte és örvendeztette meg ötöt ss. mm. és bölcsészeti félszázados tudorságának oklevele, melylyel egyetemünk tanácsa és bölcsészeti kara, anyaiskolánk újjáalakítása évnapján történt ünnepélyes kihirdetése után, megtisztelte, itt a jog- és államtudományi karnak ez alkalommal hozzá intézett üdvirata.

Hatását azonban a gyógyforrásoknak nem tapasztalá; septemberben visszatérve, folyton ágyához szegezve, utolsó reményét a hidegvíz-gyógymódba helyezé, de sikertelenül. Mély fájdalommal értesült régi meghitt barátja Mayer pozsonyi orvostudor haláláról, örömmel *Tivadar* fiának kinevezéséről pozsonyi tanársegéddé: «Hálát adok az Istennek, íránakem ez év február végén, hogy azon örömben részesített, fiaim egyikét azon pályán láthatni, mely engem negyven éven át oly boldoggá tett.»²

¹ Levele 1866. július 14.

² Levele 1868. február 19.

Ez volt alkonyodó életnapjának utolsó fénysugara, mert testi és lelki ereje mindinkább ellankadván, 1868. május 19. reggeli 7 óra felé fejezte be földi pályáját.

Hamvait azon földnek göröngyei födik, melyek alatt egyetemünk és hazai jogirodalmunk egyik dísze, benső barátja *Frank*, és ugyanazon tanfolyamú közvetlen társa *Láner* nyugoszszák az örökkévalóság álmát, míg

— — — A nagyszerű bírószerk
Harsonája zúgni fog. (*Bajza.*)

Virozsílt a természet jeles elmetehetséggel áldotta meg, de túlhaladta azokat vas szorgalma, kitartó buzgalma.

Bő olvasottságú az ismeretek és tudományok tágas körében, saját szaktanulmányain kívül kitünő jártassággal bírt a klasszikai s a német szépirodalomban; kedvencz költői, kiknek idézeteivel gyakran élt, *Horácius* és *Schiller* valának; legkedvesebb olvasmányai közé *Herder* és *Müller János* iratai, főképen ez utóbbinak levelei tartoztak; az azokban foglalt intelmeket, tudományos férfira nézve egész könyvtárral felérőknek állítá. ¹

A tudományban a bölcsészeti iránynak híve, annak elveit a történeti fejlődésű magyar közjogban is lehetőleg érvényesíteni törekedett. ²

Ezen meggyőződésének, élte alkonyán tartott bécsi bevezető beszédjében, ép oly határozott kifejezést adott, mint férfikora delén írt előbbi munkáiban, sőt a közvetítésre hajlandó jelleme e tekintetben mindenkor hajthatatlannak mutatkozott.

¹ Levele 1846. május 18.

² Staatsrecht d. Königr. Ungarn. I. 96. 1.

Jogbölcészeti elveire nézve *Kant* alanyi észszerességű iskolájához tartozott; de az egyes tanok körül birálatilag járván el, mindenkor tárgyilagos felfogásra, az ellenkező nézetek kellő méltánylására törekedett. Azon elvénél fogva: «*Veritas in medio sita*», gyakran az okok és ellenokok skeptikai modorú összeállítására szorítkozott a nélkül, hogy véleményét nyilvánította volna.

A tudományosság és tudományos szellem hő barátja, terjesztéséhez minden tőle kitelhető módon szívesen járult; innen mások törekvéseit egész készséggel, mondhatnám önmegtagadással sok évi jegyzetei, collectánei, sőt egész kézirati munkái átengedésével elősegíteni igyekezett.

Mások munkálatai megbirálásában elnéző, saját dolgozatai iránt szigorú, hiányaikat, hézagaikat talán kelleténél nagyobb mérvben érezte: «Az egész munka, írta kisebb észjogi művének megjelenése után, messze elmaradt elérni óhajtott eszményképemtől; de ki dicsekedhetnék ellenkezőjével, miután az apostol mondása szerint: Mindent csak rész szerint ismerünk;»¹ és más alkalommal: «Távol vagyok némely tudósok hiúsága vagy elbizakodásától, kik csak azt helyeslik, mi tollukból folyt; én szívesen tanúlok másoktól, a midőn lehet, és tudományomban úgy mint az életben igaznak tartom a közmondást: Több szem többet lát.»²

Mint tanár hivatása jelentőségétől mélyen áthatva, azt nem a kenyérkereset kisserű, hanem a szellemi művelődés magasabb szempontjából fogta fel: «Jaj azon tudós és szaktanítónak, írta nekem tanári pályám kezdetén, ki hivatala költői oldalát felfogni nem képes; erre vonatkozik

¹ Levele 1839. május 18.

² Levele 1845. május 17.

Pláto böles tanácsa: Áldozz a gratiaknak, ha a múzsáknak hódolni akarsz. Hivatalunk prózai oldala a nélkül könnyen szellem- és szívsvorvasztó üzérkedéssé válik, nem érdemes, hogy az ember annak szentelje életét»;¹ később midőn a magyar tanítás iránti tárgyalások folytak: «Én oly kibuvókkal, mint tollba mondással, iratok pusztá felolvasásával, mit elődjeink közül többen tettek, élni nem akarok. — Míg erőmből telik, hivatásomnak egészen és teljesen meg akarok felelni, nem mint a béres, kit kenyérkeresete érdekel, — ha nem tehetem, mentsenek fel. Ad impossibilia nemo obligatur»;² és hányszor nem alkalmazá gunyorosan némelyek eljárására, kedvencz költőjének a tudományról mondott ép oly szép mint, fájdalom, igaz szavait:

«Einem ist sie die hohe himmlische Göttin, dem Andern
Eine tüchtige Kuh, die ihm mit Butter versorgt.»

Nyilatkozatának megfelelt eljárása az életben; tisztársaival szívélyes és előzékeny, hallgatói iránt udvarias és igazságos, ment volt az anyagi érdekhajhászat árnyékától oly időben is, midőn a tanító viszonyzata hallgatójához, a mostanítóól lényegesen különbözött, az nemcsak oktatója, hanem előmenetelének majdnem kizárólagos bírálója volt.

Tudjuk, kik tanítványai, tudjuk, kik tisztársai valánk, mily szigorral ragaszkodék régibb tanulmányi rendszerünk ama szabályához: «Nullae feriae, nullae a habendis praelectionibus cessationes erunt in professoris arbitrio»; (203. §.) még akkor is, midőn budai lakásának távolsága, hajlottabb kora és rectori teendői halmaza némi mentségéül szolgálhattak volna. Még bécsi tanítása idején a het-

¹ Levele 1838. június 17.

² Levele 1844. october 2.

venedik évet meghaladott, távol külvárosban lakott férfi örömmel említé, hogy egész félében át csak egy leczkáját kénytelen volt mulasztani.

Ép oly pontosan és buzgón járt el akadémiai méltósága kötelességeiben; bizonyítékait őrzi levéltárunk; évtizeden túli rectorságának majdnem minden fontosabb fogalmazata saját tollából folyt.

Ki ne emlékeznék közülünk, hogy ő, ki az ifjúságnak fegyelmi köteleztetését a templomjárásra ellenezte, azt megszüntetni sürgette, hosszú rectorsága alatt, vasárnaponként, a legzordonabb időben is Budáról az egyetem isteni tiszteletén megjelenni, előbb és utóbb testületi életünk külső mozzanataiban, intézetünk öröm- és gyászünnepelein mindenkor résztvenni szoros kötelességének ismerte.

Igenis, mert megvolt az elhunytban az, a mi minden, de főkép az önállóság tágasb körével bíró tanári hivatásnál mulhatlanul szükséges, megvolt a kötelességérzetnek lelkesítő erénye. Tudta és érezte, hogy hiába szól akármely kötelességek szentségéről, hiába követeli azok pontos teljesítését, kinek tettei szavainak ellenkezőjét mutatják; mert, mint az irás mondja: «Nem a beszédben vagyon Isten ország, hanem az erényben» (Sz. Pál).

Politikai nézeteiben az újabbkori alkotmányosság és jogegyenlőség barátja, ősi alkotmányunkhoz rokonszenvvel nem viseltetett; szorgosan megkülönbözteté a rendi és képviseleti szerkezetet és míg arra *Mohl* mondatát: «Soweit Brief und Siegel reichen, soweit reichen die Befugnisse der sog. Feudalstände» alkalmazá,¹ csak az utóbbit tartá alkalmasnak a polgári szabadság megállapítására, megóvására.

¹ Epitome Juris naturae. 242. l. not. 6.

Innen szigorú ítélete a nemesség előjogairól, melyek alkotmányunkat állítása szerint «a művelt nemzetek gúnyává teszik»;¹ rokonszenve, melylyel báró Eötvös József Reformját üdvözölte, melyet a magyar alkotmány átalakításáról írt munkák legjelesbikének tartott.²

Ahoz járultak az országban divó nyelvek egyenjogúságára vonatkozó nézetei, melyeknél fogva a magyar nyelv és nemzetiség iránti törvényes intézkedéseket a többi néptörzsökökre nyomasztóknak s igazságtalanoknak tartá. Holott: «Nem szenved kétséget, hogy a nemzetiség elve, és egyes néptörzsökök ezen alapuló jogosultsága, nem léptethetik a történeti jog és egyéni jogosultság helyébe a nélkül, hogy egyszersmind valamennyi álladalmak kölcsönös viszonyai és minden egyes polgárnak viszonya az álladalomhoz tökéletes változást ne szenvedjenek; azaz a nélkül, hogy valamennyi létező álladalom fel ne bomoljék.»³

A lefolyt évek eseményei azonban nem maradtak reá hatás nélkül. Utolsó német munkáját *Kisfaludy Sándor* jelmondatával: «Kiki áldozzon, a mivel tud» magyar nyelven ajánlá «A Hazának»; folytában pedig, midőn a magyar nyelvről két évtized előtt tett nyilatkozatait említi, megragadja az alkalmat, hogy azoknak enyhébb kifejezést adjon, és hivatkozva hazája és polgártársai iránti meleg érzelmeire, idézi *Treumundnak* költeményét, melynek irányát, szellemét leghívebben következő versszaka tükrözi vissza:

Bruder lass die Hand dir reichen. Friede zwischen mir und dir,
Lass uns nicht um Laute rechten, nur der Geist entscheide hier;

¹ Juris publ. regni Hung. specimen singulare. 13. lapon.

² Levele 1846. decemb. 14.

³ B. Eötvös József: A XIX. uralk. eszméinek befolyása az álladalomra. I. köt. 99. l.

Ungarn hat auch mich geboren, seine Brust auch mich gesäugt, Glaubst du nicht, dass für die Mutter meine Liebe deiner gleicht. ¹

Az egyház és állam közötti viszonyokra nézve ama rendszernek hű követője volt, mely az egyház önállásának teljes méltánylása mellett, a polgári társulat jogkörét lehetőleg megővni törekszik. Őszinte és benső vallásosságát jellemzi azon megnyugvása, melylyel a gondviselés végzéseit fogadá: «Mily gyakran, írta, vallott már szégyent az emberi előrelátás, és mily sokszor valósult meg azon mondat igazsága: «*Spes confisa Deo, nunquam confusa recedit.*» ²

Tíz gyermeke közül hatot ragadott el a kora halál, annál melegebb szeretettel karolá át fenmaradott két fiát és két leányát; azoknak és nejeinek szentelé hivatalos foglalkozásaitól szabad idejét.

A természet melegkeblű barátja, Pozsony és Buda kies vidékének nem volt nevezetesebb pontja, melyet gyakran be nem járt, és még élete végéveiben Baden és Bécs környékén, napokra terjedő kirándulásokat, gyalogsétákat tett, azoknak tulajdonítá egészségét, erejét, jó kedvét és lelki nyugalját.

Beutazta hazánk felső és alsó vidékeit, a monarchia majdnem minden tartományát, Olasz-, Németon, Svajcz, Francia-, Angolország részeit, mindenütt és mindenhol élénk részvéttel a természet és művészet kincsei iránt, mindenütt és mindenhol tanulmányozván az élet változatos tüneményeit, a népek társadalmi és politikai intézményeit.

Szívénél két főóhajtását, végnapjai nyugalját: «*Ducere sollicitae iucunda oblivio vitae*» és hosszabb betegség nélküli gyors kimulását nem érthette el.

¹ Staatsrecht d. Königr. Ungarn, I. köt. 259. lap.

² Levele 1848. február 16.

Kétszer nyugállapotba helyezve, kétszer lépett ki ismét a tanítás terére, és ki utolsó közjogi mutatványával (1854) irodalmi működését befejezettnek állítá, évtizeddel később ama nagy munka kidolgozásához fogott, melynek bevégzése két évig tartott halálos betegségének kezdetével egybefolyt.

A mit az élet tőle megtagadott, szellemének nyugóráját, végre meghozta a halálnak békeangyala.

Mondjuk tehát mi is hamvaira a békének áldását, és fejezzük be visszaemlékezésünket azon szívünk mélyéből fakadt óhajtással:

Sit tibi terra levis, mollique tegaris arena. (*Martialis.*)

XIX.

CSATSKÓ IMRE.

(Emlékezésed.)

Azon férfiak közül, kik élénk részt vettek a jogtudomány magyar nyelven művelése kezdeményezésében, a mult évben ismét kiragadott körünkől egyet a halál kérlelhetlen keze: *Csatskó Imrét*, a kir. kuria legfőbb ítélőszéki osztályának bíráját.

Ifjúságától kezdve élte alkonyáig, erejét szentelte a jognak, elvei terjesztésére, alkalmazására, hatott az elmélet és gyakorlat terén, mint író, tanár és bíró.

Méltó tehát, hogy emlékezetének szenteljünk néhány pillanatot nemcsak alapszabályaink rendeleténél, hanem azon kegyeletnél fogva is, melylyel társunk évek hosszú során át ernyedetlen buzgalmú törekvéseinek tartozunk.

Csatskó Imre született Váczon 1804. évi november 5-én. Édes atyja *Mihály* ott 36 évig az elemi iskolák tanítója, 9 évig a városnak tanácsbelije, egyúttal 6 esztendeig a szegények penztárának kezelője, — édes anyja *Heimlingthali Sticker Borbála* volt.

Elemi és gymnasiumi tanulmányait szülővárosában végezte, a negyedik latin osztály kivételével, melyet 1815/6-

ban Budán cserében, ismert hazai numismatikusunk *Rupp Jakab*bal a német nyelv elsajátítása végett tanult. Már mint elemi tanuló atyja érdemei és saját szorgalma tekintetéből *Kamánházy László* váci püspök kegyéből rendes ösztöndíjban részesült.

A bölcsészeti tudományokat a kegyesrendűek váci lyceumában hallgatta. Legnagyobb befolyással voltak reá *Szücs János* bölcsészeti, és a hírneves *Spányik Glycer* történelmi előadásai. Az előbbieket fölébresztették és megszilárdították benne az erkölcsiség elvei iránti tiszteletet, az utóbbiakban a görög és római történetben előforduló nemes jellemek rajza mély és maradandó hatással volt a fogékony ifjú kedélyére.

Az akadémiák- és lyceumokban a bölcsészeti tanfolyam akkor két, az egyetemen három évig tartott; míg számonosan az egyetemtől eltávoztak, hogy évet — mint hivék és mondák — nyerjenek, *Csatskó* magasabb kiképeztetése iránti vágyától ösztönöztetve Pestre jött, hogy itt az egyetemnek fentartott tudományokat tanulhassa.

A jogi tanfolyamot hasonlólag az egyetemen 1821/2-től 1823/4-ig végezte, azon időben, midőn a tanszékek egy része üresedésben helyettesek, része koruknál fogva elagott tanárok által ellátva, egyetemünk jogi kara legmostohább korszakát élte. A nagy hírű *Kelemen* kevéssel azelőtt meghalt, a jeles *Vuchetich* gyógyíthatatlan sorvasztó mellbetegségének bajaival küzdött,¹ és így történt, hogy nagyobb befolyást reá csak *Vizkelety Ferencz*, a római és egyházi jog helyettes tanára gyakorolt. Kiváló állásának tanulótársai közt bizonyosságául szolgál, hogy a hosszabb betegsége után leczkéit ismét megkezdő természetjogi ta-

¹ L. XII. XIII. sz.

nárt, azok nevében ő üdvözölte latin beszéddel, mely beszédje nyomtatásban is (1822.) megjelent.¹

A jogi tanfolyam szünidejét a bölcsészeti szigorlatokra fordította, és azokat sikerrel leteván, 1823. október 30-án azon kar tudorává avattatott fel.

A jogi tanulmányok befejezése után a szokásos joggyakornoki évet *Bujánovics Lukács* táblai ügyvéd mellett, és minthogy az országgyűlés tartama miatt táblai jegyzőnek fel nem eskettethetett, még egy évet Pest vármegye irodájában töltött. 1827. év november 9-én *Szentkirályi László* nádori ítélőmester oldala mellett kir. táblai jegyzőnek eskettetett fel, gyakorlatát mint olyan *Bujanovics*nál folytatta és 1828. szeptember 25-én ügyvédi oklevelet nyert.

Időközben tudori segélydíjjal letette a jogi szigorlatokat, 1828-dik évi október 25-én jogtudorrá avattatott és azt megelőzőleg a kassai és pozsonyi akadémiáknál megüresedett természet- és magyar közjogi tanszékekre hirdetett pályázati vizsgálatokban résztvett.

Ezen pályázatokon, az akkori rendszer szerint, a jelentkezők a magyar kir. udvari kancellaria által kitűzött kérdéseket írásban megfejtteni köteleztetvén, felsőbb helyre terjesztett munkálataik és az egyetem illető kara előtt tartott próbaelőadásaik képezték a kijelölés, illetőleg kinevezés alapját.

A sokak által gáncsolt, kevesek által ismert régibb tanulmányi rendtartás (*Ratio educationis*) nem ismerte félre ezen pályázati vizsgáknak hiányait, és azért csak akkor adott azoknak helyt, ha a tudomány és irodalom terén

¹ Oratio quam dum Sp. ac Cl. D. *Paulus Markovics* etc. rursum praelectiones adiret, nomine auditorum iuris in annum primum habuit Emer. Csatskó. Pestini, 1822.

érdemesült férfiak nem találtattak. Minek folytán az egyetemi tanszékek rendszerint folyamodás útján, jeles akadémiai tanárok által töltettek be, az akadémiai tanszékre azonban ily férfiak ritkán jelenkezvén, a folyamodók tudományos készségségök és előadási képességsök bizonyosságát adni tartoztak. «Nulli erit integrum ordinem perturbare, candidatos pro arbitrio duntaxat proponere et non tam officiis homines, quam officia hominibus quaerere.» ¹

Ezen módnak minden hiánya mellett az volt tagadhatatlan előnye, hogy a tanszékek betöltésénél gyengítette, sőt gyakran lehetetlenné tette a pártfogásoknak hatását; mert ha azok érvényesülhettek is oly esetekben, midőn a pályázati munkálatok egyenlők vagy egymáshoz közelállók voltak, ellenkező esetben czélt nem érhettek, és egyszernél többször a leghatalmasb pártfogások, szemben a munkálatok tartalmából kivilágló készületlenséggel szenvedtek hajótörést.

A kassai tanszékre az erkölcs- és jogtan egymás iránti viszonyáról, a kötelmek megerősítési módjáról, és az uralkodó törvényszerűségéről kitűzött kérdéseket *Csatskó* sikeresen megoldván, 1828. okt. havában a természet- és magyar közjog nyilvános tanárává a kassai kir. akadémiához kineveztetett, és mint ilyen hat évig működött. Ez idő alatt két évig az akadémiának jegyzője, egy évig könyvtárnoka volt.

Ezen időben tette első irodalmi kísérleteit. Írt báró *Mednyánszky*: «A levágott láb» című elbeszélése nyomán *Oroszleányvári Imre* neve alatt drámát, és *Grohmann* tanár a halálbüntetés ellen írt értekezését magyarra fordítván, rövid bevezetés- és befejezéssel a «Sas» című folyóiratban

¹ Ratio Educationis Publicae §. 161.

bocsátotta közre.¹ Eltérőleg a szerzőtől, a halálbüntetés igazságát vitatta ugyan, alkalmazását azonban czélszerűségétől tételezte fel, s elég érthetően e büntetés ellenei sorába lépett.

A győri akadémiánál, tudományának tanszéke *Albélyi* áthelyezése által Pozsonyba, megüresedvén, *Csatskó* azt 1834. október havában saját kérelmére elnyerte. Itt kezdte kifejteni irodalmi munkásságát nagyobb kiterjedésben. A «Tudománytár»-ban²) és «Athenaeum»-ban³ az észjogról megjelent cikkeit egybefoglalva, bővítve és kiegészítve: «Bevezetés a természetjogba és tiszta általános természetjog» czíme alatt bocsátotta közre.⁴

Tanodáinkban *Mária Terézia* ideje óta a monarchia tanulmányi ügyei és egyetemünk szervezése körül nagyérdemű báró *Martini Károly Antal* tantételei voltak irányadók. E híres férfiú az akkorában virágzott Wolf-féle iskolának híve, ennek az elvei, valamint Francia-, Spanyolországban és Belgiumban, úgy nálunk is hosszabb ideig maradtak uralkodók. A jelen század harmad évtizedében hazánkban többen azoktól eltérvén, nyomdokaikat *Csatskó* is követte, és a Kant által megállapított alanyi észszerűség rendszeréhez csatlakozván, annak a tanait vallotta. A bevezetésben az előismeretek után a természetjog fogalmát, rendszerét, viszonyát más rokontudományokhoz tárgyalja, a jogtant az erkölestantól szorosan megkülönbözteti, és a főelvről szólván, azt tisztán alakinak vitatja, habár az általa felállított főelv szövegezése inkább vegyes természetűnek mutatkozik. Értekezik a természetjog forrá-

¹ Sas. Pest. 1832. X. köt. 23—40. l.

² Tudománytár. 1836. II. 84—131. l. 1837. I. 96—154. l.

³ Athenaeum. 1839. II. fele. 9. sz.

⁴ Győrött, 1839.

sai, segédtanai és hasznáról, s irodalmi történetének mellőzésével, annak bő könyvészetét adja. A tiszta általános részben az ember eredeti jogait s kötelességeit, és gyakrabban a nálunk általában elfogadott tételektől eltérő nézeteit fejtegeti, minek bizonyításául elég a végszükségről szóló tanára utalni.

Második önálló nagyobb munkája a büntetőjogot illeti. Valamint 1777-ben a berni tudományos társulat pályakérdése a büntetőjog alapelveinek vizsgálatára hathatós befolyással volt, úgy hazánkban is az akadémiának 1841-ik évi pályakérdése a büntetés alapelvei- és céljairól és a büntető törvénykönyvnek már harmadízben megkísérlett kidolgozása a jogászoknak figyelmét a jogtudománynak hosszabb ideig elhanyagolt e részére irányozta.

Csatskó tanulmányainak eredményét két kötetű munkában bocsátotta közre.¹ Az első részben a büntetés alapja és célja és a halálbüntetés helyessége iránti kérdésekkel foglalkodik. Előadja és megbirálja a különféle büntetőjogi elméleteket, megvizsgálja, vajjon azokkal a halálbüntetés alkalmazása összeegyeztethető-e vagy sem. Saját nézeteit kifejtván, a polgári igazság elméletét fogadja el, az elégtételi elméletnek alkatelemeivel. A halálbüntetés alkalmazását, szükségétől, az egyes államok viszonyaitól teszi függővé; a becstelenítő büntetések, úgyszintén a nyilvános közmunka ellen határozottan nyilatkozik, a testi fenyítéket egyáltalán ugyan nem kárhoztatja, de mérséklését, korlátozását javasolja; az életfogytiglani börtönt helyesli, a vagyonelkobzás büntetését azonban mellőzendőnek tartja.

A történeti részben a régi hiresebb népek: az egyiptomiak, persák, héberek, görögök, rómaiak, a régi németek

¹ Büntetőjogi elméletek. Bécs, Győr 1843. II. rész.

és magyarok büntetőjogának szellemét, alapelveit, gyakorlatának módját, a halálbüntetéssel sújtott büntetteket sorolja elő, legtöbbnyire *Welcker Károly Tivadar* munkáját követvén; majd az újabb törvényhozások fejlődésére tér, és annak jelentékenyebb mozzanatait elősorolván, a büntetőjog történetének ha nem is teljesen kimerítő, de kielégítő rajzát adja.

Azonfelül több értekezése és könyvbírálata jelent meg a Tudományos Gyűjteményben, Athenaeumban, Figyelmezőben, Társalkodóban, ezek közül a börtönök dolgában irottat felemlítendőnek tartom,¹ melyben a magánrendszer mellett nyilatkozik. Foglalkozott még ritkább táj- és bölcsészeti műszavak gyűjtésével, és azokat akadémiáknak küldötte be (1836. 1837.). Irodalmi tevékenysége következtében az akadémia őt 1839. november 23-án levelező tagjának választá, és említett két önálló munkáját nagygyűlésen nyilvános dicséretére méltatta (1840. 1844.).

Részt vett Győrmegye közgyűlésein a közügyek tárgyalásában; az 1843. évi országgyűlési követutasítási választmánynak tagja, a népnevelés ügyében javaslatot készített, melyet a megye sajátjává tett, és követeinek utasításul adott. Már azelőtt e megyének (1836.), a bácsai (1834.), füssi (1836.), utóbb a vecsei (1843.) egyháznemesi székek táblabírájává lett. 1844. évi február 13-án királyi könyvbíráló- és vizsgálónak neveztetett, s ezen, akkor idején fölötte terhes és kellemetlen hivatal, sok keserűségének szülőanyját 1847. évi októberig viselte, a midőn a m. kir. helytartótanács mellett levő tanulmányi bizottság és kapcsolatos könyvbírálati testület ülnökévé léptettetett elő.

¹ Figyelmeztetés a börtönök dolgában. Társalkodó 1838. évi 32-ik szám.

Csatskó e hivatalát azon évi november 2-án foglalta el, de alig félévvel később az 1848. 3. törvényczikkely következtében a kir. helytartótanács feloszlattatván, a tanulmányi bizottság is megszűnt, és ő fél fizetésével nyugalmazva lett. A bekövetkezett idők alatt Pesten tartózkodott, akadémiánk üléseiben gyakrabban részt vett és a természetjogról értekezést tartott (1849.).

1849. évi november havában a fehérvári polgári kerületben iskolai felügyelővé lett, 1850. szeptember 15-kén a pesti főállamügyészséghez előadónak, 1851. évi april elején a pestmegyei törvényszék ülnökévé neveztetett, és ily módon a vágyainak leginkább megfelelő birói pályára lépett. 1851-ben május 26-án az egyesbirói fenyítő ügyek elintézésével lett megbizva.

A bíróságok 1854. évben történt szervezése alkalmával a jászberényi törvényszékhez országos törvényszéki tanácsossá neveztetett ki. 1856. évi junius havában a budai országos törvényszékhez lett áthelyezve, 1859. april havában pedig a pesti országos főtörvényszékhez előadói tanácsossá léptettetett elő. A jászberényi törvényszéknél a rögtönbiróság elnöke, a fegyelmi bizottság helyettes elnöke, és budapesti hivataloskodása idején az elméleti államvizsgálat birósági osztályának tagja volt.

Az 1860. évi októberi diploma folytán a magyar birósági szervezet s a kir. kuria előbbi alakjában helyreállítatván, *Csatskó* a kir. ítélő tábla ülnökévé lett kinevezve, és ezen állásában a kir. tábla 1869. évi újabb szervezésénél is megmaradt.

Ezen egész idő alatt folytonosan irodalmilag tevékeny volt. A bünvádi eljárás ügyében kiadott ideiglenes rendelet folytán: «Büntetőjog elemei» című munkájában ¹ a bün-

¹ Pest, 1850.

tetőjog alapfogalmait, a magyar és ausztriai büntetőtörvények nagyobb fontosságú intézkedéseit, az érintett szabályzat által létesített változtatásokkal röviden tárgyalta. Az 1852-ik évi ausztriai büntető törvénykönyvet¹ és 1853. évi büntető perrendtartást² magyarázattal látta el, a magyar törvények és gyakorlat elveit és szabályait mindenütt megérintvén. Ezen munkái a cs. kir. igazságügyi minisztérium elismerésében részesültek, és az egyetemen előadási vezérfonalul szolgáltak.

Csatskó magyarázatai kevéssel a törvények kihirdetése után jelentek meg, s annál fogva nélkülözték amaz előnyöket, melyeket a törvények gyakorlati alkalmazásánál felmerülő nehézségek felvilágosítása és megoldása által a tudomány vizsgálódásai és a bíróságok ítéletei nyújtanak. Az oknál fogva nem is használhatta a legfőbb ítélőszék elvi jelentőségű határozatait, melyek *Herbst* commentárját teszik oly becsessé. Hiányt pótoltak azonban nálunk, mert hazai nyelven kézikönyvet adtak, melyben a tudomány elveiben jártas férfúnak elméleti képessége a bíróságok gyakorlati terén szerzett tapasztalataival egyesült. Számos értekezésben, melyek a «Törvéyszéki Csarnok»-ban, «Jogtudományi Közlöny»-ben, «Themis»-ben, «Akadémiai Értesítő»-ben, «Magyar jogászgyűlések Évkönyvei»-ben, a budapesti ügyvédegylet kiadványaiban jelentek meg, a gyakorlat terén fölmerült és a törvényhozás fontosabb intézkedéseire vonatkozó kérdéseket tárgyalta. Ezen értekezések kisebb része a polgári jog és a törvénykezés, legnagyobb része a büntetőjognak feladványait fejtegette.

¹ Ausztriai birod. büntető törvénykönyv magyarázata. Pest. 1852.

² Ausztriai csász. büntető perrendtartásának magyarázata. Pest. 1854.

Kiemelendőnek tartom a magyar hitbizományokról,¹ a polgári törvénykezés elveiről,² a büntett körüli tévedésről,³ a bűncselekvények osztályozásáról, a halálbüntetésről,⁴ a büntető bíróságok szervezéséről és illetékességéről, szabadságbüntetések számításáról,⁵ büntetőeljárásunk hiányairól, a büntető törvényhozás technikai módszeréről,⁶ a porosz büntető rendszerről, szabadsági büntetések és azok végrehajtásáról Poroszországban irt értekezéseit.⁷ — Az utóbbiak azon tanulmányai eredményeit tüntetik fel, melyeket a törvényszerkesztés körül nyert kitüntető megbízása folytán a külföldi törvényhozások körében tett.

A magyar kir. miniszterium alakulása után az akkori igazságügyminiszter *Horváth Boldizsár* tagtársunk, jogállapotaink reformjára irányozta figyelmét. E czélból 1867. ápril 29-én törvényelőkészítő bizottságot hívott egybe az elmélet és gyakorlat terén működött jogászokból. *Csatskó* is azok közt foglalt helyet, és a bizottság több alválasztmányra oszolván, a polgári törvénykezési szakosztály munkálataiban vett részt.

A büntetőjogi hat tagú albizottság *Fábry István* hét-személyestáblai bíró, most legfőbb ítélőszéki elnök vezetése alatt az 1843. büntetőtörvénykönyvi javaslat anyagi részét átvizsgálván, utasításához képest azon csak annyiban tett módosítást, a mennyiben azt a változott viszonyok szükségkép követelték: az eljárásra nézve azonban, kellő te-

¹ Törvényh. és Törvényysz. Csarnok 1860.

² Jogt. Közl. 1866.

³ Törvényszéki Csarnok. 1863.

⁴ Jogászy. Évkönyvei. 1870. 1872. Themis. 1870.

⁵ Törvényysz. Csarnok. 1865—1866. Sörgöny. 1865.

⁶ Jogt. Közlöny. 1867. 1868.

⁷ Akad. előadások. — Jogt. Közl. 1869. Jogt. Szemle. 1870.

kintettel hazánk körülményeire, a gyakorlat legégetőbb szükségeinek megfelelő szabályokat hozott javaslatba.

E munkát átvizsgálását és végszerkesztését a minister *Csatskóra* bízta, ki iránt, minthogy tanára volt, kiváló kegyelettel viseltetett. Az, a királyi táblánál előadói teendőitől ideiglenesen felmentve, e munkához 1867. október havában fogott, és azt 1869. november elején fejezte be. A mennyiben a nyomtatásban megjelent általános részből következtetést az egész munkára vonhatni, az a bizottsági munka átdolgozásából állott, az 1843-ki javaslat lényeges intézkedéseinek teljes épentartásával.

Részt vett azonkívül a budapesti ügyvédi egyesület működéseiben, mint büntetőjogi osztályának elnöke. Az első magyar jogászgyűlésen az elnök távollétében vezette a büntetőjogi osztály tárgyalásait, s ez alkalommal a halálbüntetés ellen szóló érveket egybefoglaló beszédet mondott, e büntetésnemet szükségtelennek és céltálcálannak vitatta. A jogászgyűlések állandó bizottságának többször választott (1870. 1871. 1873.), úgyszintén a nemzeti zenede igazgató választmányának tagja, műbiráló bizottságának elnöke, ezeknek ügyei kezelésében élénk részt vett.

Szolgálatá és érdemei elismeréséül 1871. ápril 30-án ő Felsége a kir. kuria legfőbb ítélőszéki osztályának bírájává nevezte ki. Új tere nyílt itt tevékenységének, a melynek azonban soká nem örvendhetett.

Mindinkább érzé a haladó kornak súlyát:

«*Multa senem circumveniunt incommoda.*» (*Horatius.*)

Az 1872/3. év telén gyomorhajának első jelei mutatkoztak. Emésztő szervei meg voltak támadva, ereje fogyott. Egészsége helyreállítása végett két hóig (augustus, september) a felvidéken tartózkodott, annak üdítő levegő-

jétől várta baja enyhülését. De ez mindinkább fejlődött, s október elején Budapestre visszatérvén, rövid idő alatt annyira elgyengült, hogy szobáját többé el nem hagyhatta.

Betegsége alatt is, a mennyire ereje megengedte, tevékeny volt, rendezte könyvtárát, foglalkozott életrajzi adatainak szerkesztésével. Meggyógyulását a bekövetkezendő tavasznak kedvező hatásától várta, de reményeit megghiúsítja betegségének gyors fejlődése, melynek folytán 1874-ki február 13-án d. u. 5 órakor jobb létre szenderült.

—

Csatskó azon csendes, munkás férfiak egyike volt, kik folytonos foglalkozásban s családi körükben keresik és találják örömüket. Tudományos irányára nézve a bölcsészeti iskola híve, de nem túlzott egyoldalú követője, teljesen méltányolta a történeti előzmények fontosságát, a nemzeti saajátságok döntő befolyását a társadalmi életre és azt szabályozó jogintézményekre. Egyesíteni iparkodék a jogtudomány két alkotó elemeit, mint a francia, olasz, német-alföldi és hazai jogászok nagy többsége.

A büntetőjogban, melynek főként az utolsó időben kizárólag szentelte munkásságát, ép oly távol állott a kegyetlen szigortól, mely a bűnösben megfelelkezik az emberről, mint ama beteges iránytól, mely a bűnös iránti szánsalomból megfelelkezik a társaságnak szükségleteiről és az igazság követelményeiről, s mely irányzat hasonló azok eljárásához, kik az egészséges fának életerejét a parasit növényeknek, a tiszta buzát a burjánzó gyomnak feláldozni nem átsallának.

Politikai nézeteiben mindenkor mérsékelt, midőn még a közügyek tárgyalásában részt vett, a konservatív párt hívei közé tartozott; ily szellemben működött az időszak

sajtó terén is, mint elismert conservatív irányú lapok levelezője és dolgozótársa.¹

Később, habár hazája politikai eseményeit a legélénkebb figyelemmel kísérte, csakis tudományos és birói foglalkozásának élt. Ez utóbbira igazságszeretete, részrehajlatlansága, tárgyiassága kiválóan képesítették, visszatükrözvén eljárásában *Horatius* szép mondatát:

« . . . Bonus atque fidus
Judex, honestum praetulit utili.»

Kevés beszédű és hallgatólag ifjúsága óta, inkább a buvárló és elmélkedő tudós, mint az ismeretek közlésére utalt tanár pályájára termett.

Legkedvesebb szórakozása gyermekéveitől kezdve a zene lévén, volt életének időszaka, melyben magát egészen a hangművészetnek szentelni óhajtá. Ifjúságában jeles zongorász, a zeneszerzésben is tett kísérleteket, és magyarjai közül többek köztetszésre találtak. Tollából folytak *Szödi Pál* álneve alatt a «Hangok hatalma» című novellának fordítása az «Athenaeum»-ban, és azon folyóirat több évfolyamában megjelent hangászati szemlék.²

Akadémiánk iránti érdeklődését bizonyítják gyakori előadásai, egyszersmind szorgalma és tudományos haladásának kétségtelen tanujelei.

Égész életében buzgó művelője a hazai irodalomnak, művelője nyelvünkön oly időben, mikor a latin nyelv még túlsúlylyal bírt: örömmel szemlélte annak felvirágzását, saját és kortársai buzgó fáradozásainak öröndetes sikerét. Személyére nézve belső megnyugvással tapasztalta érde-

¹ Világ. 1842—1844. Budapesti Hiradó. Sürgöny.

² Athenaeum. 1838. 1839. évi folyama.

meinek elismerését, melynek életében számos jelét vette, s mely őt hazánk legfőbb bíróságának areopagába vezette.

Ezen elismeréssel sírján túl is adózunk mi, tudományos hivatásának társai, adóznak országszerte nagyszámú tanítványai és adózni fog mindenkor hazai jogtudományunk irodalmi története, mert sírhantja fölött méltán mondhatjuk :

«Te nem oly voltál, hogy örökre feledt hamuvá légy!»

(Vörösmarty.)

XX.

BORSICZKY DÉNES.

(Emlékbeszéd.)

A tudományok és művészetek kimíveltetése magyar nyelven akadémiánk azon magasztos feladványa, melyet alapítói munkálkodása végczéljául tűztek ki.

Nemzetünkkel saját nyelvén megismertetni az emberi szellem legbecsesebb kincseit, részesíteni azt az összes haladás minden előnyében, ez által nyelvét gazdagabbá, csinosabbá tenni, és így közvetíteni az általános emberi érdeket a szorosabb értelmű nemzetivel, az jutott intézetünknek hivatása dicső osztályrészeül.

Czélja tehát kiválólag szellemi; azoknak egyike, mely a természetünkben nyilvánuló kettős elemnek nemesbikét törekszik jelentőségre emelni, s tanúságot teszen, miszerint mi az érzékiség mulékony érdekein kívül fensőbb rendeltetést ismerünk.

A tudományok sikeres előmozdítása azonban nagyrészt anyagi segédszerektől tételeztetik fel, azok alkalmazása nélkül majd lehetetlenné, majd fölötte nehezzé válik.

Nem szólok kizárólag egyes szakokról, mert egyetemes összhangzó művelődés intézetünk saját jellemvonása és irányzata ellen vétenék, ha a tudományok akármelyikét kevesebbre becsülném.

Nem is akarom az anyagiasság jelen korában, annak a túlsúlyát még a tudományosság terén is hirdetni, vagy az erkölcsi rugók hatását kétségbe vonni. A multak emlékezete buzdító példáiul szolgál a jövőre; a jog és igazság tisztelete

«Minden országnak támasza, talpköve,
— — — — mely ha megvész,
Róma ledől s rabigába görbed.»

De még a legszellemiebb érdekekre vonatkozó ismeretek is, csak az ó és újkor irodalmának tanulmányozása, mások elmeszüleményeinek összehasonlítása, kútforrások gyűjtése által nyerik meg műveltetésök tágasb talapzatát; szóval intézetünk minden osztályai kisebb-nagyobb mértékben anyagi eszközöktől úgyannyira függnek, hogy a legnagyobb munkásság azok hiánya vagy czélszerűtlen használatából eredt akadályokkal meg nem küzdhetvén, kellő eredmény nélkül maradna.

Ezen nézet igazságától áthatva alapítóink, mindeneke előtt intézetünk anyagi forrásairól gondoskodtak, azok előállításával kívánták biztosítani működését; és országos törvények tarták fen kortársaik buzdításaúl, utódjaik emlékeül azoknak neveit, kik akár kezdetben, akár később áldozatkészen járultak alaptőkéje öregbítéséhez.

Ezen nézetnek hódolva a Tisztelt Akadémia! nemcsak azok iránt rója le az elismerés adóját, kik szellemi céljai létesítésében buzgó munkatársaiként működtek, hanem megülni rendelé *Borsiczky Dénes* pozsonyi jogtanárnak emlékét is, ki habár tagjaihoz nem tartozott, vagyonához aránylag tetemes pénzösszeg hagyományozásával tüntette ki társulatunk iránti rokonszenvét.

Életének csendes folyama nem tartozik az eseménydúsak közé; de nem is minden érdek nélküli, mert tudo-

mányos viszonyaink és volt tanrendszerünk hatását tükrözvén vissza egyesek állására, tanulságos adatul szolgál azoknak a tapasztalás eredményei szerinti megítélésére.

Borsiczki Borsiczky Dénes nemes családból született 1806. évi sept. 9-én Nagy-Károlyban Szatmár megyében, hol édes atyja a gróf *Károlyiak* mérnöke, utóbb pénztárnoka, majd uradalmi felügyelője volt.

Kora halála után *Faulwetter Ekkárd* urasági építész, a művészetek bécsi akadémiájában kiképzett férfi gyámsága alá került, ki a szép tehetségű ifjú atyai gondját viselte, és élte végperczéig legbensőbb barátja, jótevője maradt.

Elemi oktatását Pesten nyerte; ugyanott végezte gymnasiumi tanulmányait. 1815—1821. a kegyesrendiek közép-tanodájában oly előmenetellel, hogy mindig osztálya legjelesbjei közé tartozott, és szorgalma jutalmául királyi ösztöndíjban részesült.

A bölseleti tudományokat az egyetemnél, az akkori rendszer követelményei szerint, három évig azon időben hallgatta, midőn itt több, a hazai irodalom és egyetem évkönyveiben egyaránt kitűnő férfiú működött, minek bizonyításául *Schedius Lajos*, *Tomcsányi Ádám*, *Imre János*, *Horvát István* neveire utalni elégséges.

Jogtanulmányait Bécsben kezdette 1824. és ott *Egger Ferencztől* hallgatta a Kanti bölcészet szellemében az észjogot, míg tanodáinkban akkor még a Wolf-Martini-féle rendszer divatozott; folytatta és befejezte azokat részint mint nyilvános, részint mint magántanuló Pesten 1826.

Szaktanulmányaitól fenmaradt idejét idegen nyelvek tanulásának szentelé, és azok közül tökéletesen az angolt, francziát és olaszt tette sajátjává.

Tanpályája befejezése után a jog- és államtudományi szigorlatokat a pesti egyetemnél óhajtott sikerrel állotta ki,

és 1827. július 15. *Vizkelety Ferencz* az idei dékán által jogtudorrá avattatott fel; a következő évben hites ügyvéddé lett, és mint olyan, hogy elméleti ismereteit a jogélet tapasztalásai által egészítse ki, a törvények gyakorlati alkalmazásával, több hivatalnál, különösen a királyi ügyigazgatóságnál foglalkodott.

Nemsokára tudoroztatása után a jogtudományi kar társas tagjai közé vétetett fel, és 1833. ezen kar jegyzőjévé választatott. Ugyanazon év augusztus 1. és 2. a politikai tudományok és váltójognak *Tipula Péter* az egyetemhez történt előléptetése által megürült pozsonyi tanszékére pályázott; ez alkalommal kitüntetett képzettsége folytán, *Szibenliszt Mihály* 1834. mart. 19. közbejött halála után, a római polgári, a büntető és hűbérjog egyetemi tanszékének ideiglenes ellátásával bízott meg.

A második félv elején kezdette meg a büntetőjogból tanításait; élénkül emlékszem, mint akkori hallgatója, az élete legvirulóbb szakában állott férfi első föllépésére, előadásai a gondolkodó főt, a külföld irodalmában is tájékozott jogászt tüntették előnkbe; a tankönyv határain túl a tudomány legnyomósabb kérdéseire, névszerint a hazánkban csak néhány évvel utóbb kellőleg méltányolt büntetőjogi elméletekre irányozá figyelmünket; alapos ismeretei azonban már akkor sem pótolhaták az élénk előadás gyengélkedő állapotából eredt hiányát, mely mégis a tanítói hivatás sikeres teljesítése főkéllékei közé tartozik.

A szünidő alatt Pozsonyba történt legfelsőbb kinevezetése, a kir. helytartótanács szeptember 9. kelt intézménye által tétetvén közzé, miután október 1. és 2. az általa ideiglen helyettesített egyetemi tanszékért tartott pályázatban dicséretes részt vőn, a bekövetkezett 1834/5. tanulmányi

évben a pozsonyi akadémiánál kezdette meg hivatalos működését.

Állomása, akár tudománya terjedelmét, akár nyomóságát tekintsük, a legfontosabbak, feladványa a legnehezebbek közé tartozott.

A politikai tudományok csak az új korban emelkedtek nagyobb jelentőségre, részesültek rendszeres művelésben.

A középkor viszonyai változtával az állami élet új fejlődésnek indult; az addig működött tényezők azon állapotok elenyészte után, melyekben gyökereztek, életnedvöket szítták, nagyrészt elveszték lételők támpontját; új szükségek, új kíváncsiságok merültek fel, igényeltek kielégítést.

Az állam eszméjére, a polgári főhatalom körére, az állampolgárok általános jogaira, a nemzeti vagyonság fentartásának előmozdítására vonatkozó, azelőtt alig elméletileg megpendített kérdések gyakorlati fontosságukká lettek, a tudománytól várak, követelék megoldásukat.

Az megfelelni iparkodván az élet szükségai által előszabott feladványának, valamint a kor szellemétől nyerte lendületét, úgy viszont hatott arra, és *Montesquieu*, *Beccaria*, *Rousseau*, *Filangieri*, utóbb *Smith Ádám* nevei nemcsak a tudomány, hanem az államélet évkönyveiben lőnek nevezetessékké.

Mária Terézia, ki tág terjedelmű országai felsőbb tanintézetei átalakítását vette czélba, méltányolván az államtudományoknak mindinkább feltűnő nyomóságát, azokat előbb a bölcséleti, majd helyes tapintattal azon osztályba helyezé, melynek köréhez a társadalmi életet szabályozó ismeretek tudományos megalapítása és kifejtése számítatik.

Helyes tapintattal, mondám, mert valamint a politika,

mely a jogon, mint a társas élet szabályán alapszik, midőn a közjólétre törekszik, annak főfeltételét, az igazságot nem mellőzheti, úgy viszont a jog érvényesítése nagyrészt az állam és törvénykezési intézetek czélszerű észélyes rendezésétől függ.

E viszony bensőségét sejdítették már Görögország és Róma bölcsei, elismerik korunk legilletékesebb tekintélyei, és ha *Hegel* azon nézetét, miszerint a jog és politika eszményileg egybeolvadnak, egész kiterjedésében nem pártolók is, kétségbe nem vonhatjuk *Warnkönig* amaz állítását, hogy a jog és politika ugyanazon egy körnek, a társadalmi tudományoknak két különböző, egymást kiegészítő oldalát képezik; félre nem ismerhetjük *Welcker* jellemző hasonlításának igazságát, hogy valamint az élet- és lélektan csak együtt az embernek, úgy a jogtan és politika is csak kapcsolatosan lehetségesítik az államnak kellő felfogását.

Ezen tudományok honosítását ismét szerencsés választással oly férfira bízta, ki áthatva hivatása fontosságától, ihletve az emberiség szeretetétől, támogatva hatályos előadás, virágzó irány által, sírján túl nemzedékekre hatott. Értem az annyira magasztalt, utóbb némelyek által annyira ócsárolt *Sonnenfels Józsefet*, ki megküzdvén a mostoha sors viszontagságaival, keresztültörvén az előítéletek gátjain, önerejéből nemcsak méltó helyet vívott ki magának a tudományok és művészetek történetében, hanem a kivallatás eltörlése körüli személyes hathatós közremunkálása által hervadhatatlan babérkoszorút fűzött halántékaira az emberiség szent ügye előmozdításában.

Tankönyve, melyben a tudomány akkori álláspontjához képest, világosan és szabatosan adta elő annak elveit, 1769. a nagyszombati, utóbb Budapestre áthelyezett egyetemenél, majd az ország minden akadémiáiban előadási ve-

zérfonalúl tűzetett ki, és annak a legújabb ideig, tehát közel nyolcz évtizedig ismertetett el.

A tudományokban azonban nincsen haladási szünet; az visszalépés, lassú haláluk volna. A szellemek nyugnapja, mint *Verulami Baco* nevezé, melyen az ismeretek tökélyök végpontját elérnék, még nem virradt az emberiségre, soha sem fog reánk virradni; a politikai tudományok is tehát ezen idő alatt, és pedig a kor eseményei befolyása alatt, roppant haladást tőnek; az alkotmányi, az igazságügyi, a művelődési politika új önálló körökké emelkedtek; a rendszet több része, mint az ipar-, szegénységi rendszet tökéletes átalakítást nyertek; a nemzetgazdaságot *Smith Ádám* köve-tőivel majdnem újjá teremté és így *Sonnenfels* annak ide-jén jeles, sőt kitünő munkája, nagyobbbrészt alakjára és tartalmára nézve elavúlt, többé meg nem felelt a haladott tudomány követelményeinek.

Tanáraink azonban tevékenységök szabad kifejtésében a kitűzött tankönyv által megakasztva, leghosszabb ideig annak magyarázatával, fordításaival, kivonataival foglal-kodtak, és csak a jelen század harmadik évtizede vége felé, felbátorítva a bécsi egyetem példája által, egyesek és azok is nagy ovatossággal kezdék előadásaikban tekintetbe venni az újabb kor haladásait.

Ily viszonyok közt lépett *Borsiczky* tanszékére, melyen elődje, *Tipula*, követve a tudománynak fejlődését, már előtte annak újabb tanait ismertette meg hazánk ifjúsá-gával.

Ezen pelda és saját tudományos tájékozottsága által indíttatva egy perczig sem habozott, és előadásait nem annyira a vezérfonal, mint a tudomány követelményeihez alkalmazá.

Tanuságul szolgálnak nyomtatásban megjelent tanvéd-

leti tételei, melyek felfogása és rendszere hű tükrözetét, több évről összehasonlítva folytonos tanulmányai és haladásának kétségtelen bizonyosságát adják.

Tanításait nem csupán a rendészet, kereskedelmi és pénzügytanra szorítá, hanem a belügyi politika minden részére terjeszté ki.

Az igazságügyi politikában rendszeres törvénykönyvek, a törvényszegések czélszerű osztályozása, a halálbüntetés legritkább esetekben alkalmazása mellett szólalt fel; a büntetési hatalom megalapításában *Feuerbach* elméletét követte, de a javítás igényeit, főleg kisebb bűntényeknél méltánylandóknak tartá, becstelenítési, testi és jószágkobjzási büntetések ellen nyilatkozott, a börtönök elrendezésében a javító rendszert pártolá.

A rendészet köre és értelmezésére nézve, mely körül oly annyira szétágaznak a vélemények, hogy már e század elején *Henrici* ötvennél több értelmezését hozta fel, azon nézethez csatlakozott, mely feladványaihoz a belső államélet céljainak előmozdítását, mennyiben az a polgári vagy büntető igazságszolgáltatás köréhez nem tartoznék, számítja. Ehhez képest azt három részre, a biztosság, jólét és művelés rendészetére osztá; az utóbbiban a tudományok és művészetek önálló becsét, belső méltóságát kellőleg méltányolván, azokat nem csupán az állami czélok elérésére alkalmazandó eszközöknek tekinté, és az irodalmi tulajdonjog szentségét elismeré.

A közgazdaságban *Smith Ádám* követője, az ipar és kereskedelem szabadságát védelmezé, az egyedáruságokat és kizárólagos czéheket károsoknak állítá, a kereskedelmi mérleg elvét mint hibást visszautasítá; később *List* elmélete nyomán a védrendszer mellett nyilatkozott.

A pénzügytanban a közjószágok elidegenítését egyálta-

lában roszalja, azok kezelésében a körülmények tekintetbe vételét javasolja, a szokásos haszonvételek legnagyobb részét a magánszorgalomra bízandóknak, a fentartandókat nem annyira a jövedelem mint közjó szempontjából elrendezendőknak vélte.

Az adót csupán a tiszta jövedelemre szorítá, kivetésében a physiokraták emberszerető, de ferde nézeteit, melyeknek újabb időben, *Arndtot* kivéve, alig akadt védője, határozottan visszautasítá.

A kereskedelmi és váltójogot, mely tanszéke másod tárgyát képezé, előbb általános elvek, majd a magyar váltótörvénykönyv alkotása után, a szerint adta elő.

Tanulmányainak terményei kéziratban maradtak, és *Borsiczky* jeles ismeretei, bő olvasottsága, rendszeres fel fogása daczára, az irodalom terére sóha nem lépett; e tü nemény megfejtésének kulcsát részint összes jellemében, részint viszonyainkban találjuk.

Ő a mélyen gondolkodó, szorgalmas, de óvatos, tartózkodó férfi, valamint élete minden körülményében a köz érintkezést kerülte, úgy azt elmetermékei közrebocsátása körül is tevő.

Idegenkedése a nyilvánosságtól, mely tanítása kezdetén a tanszéken oly szembetünőleg mutatkozott, későbbi tanítványai állítása szerint, sohasem tűnt el végkép; ezen jellemvonásánál és szerénységénél fogva, mihez még egészségi állapota is járult, ép oly nehezen határozhatta el magát dolgozatai kiadására, mint a mily könnyen árasztja el az irodalmi nyögleség, a gögös elbizottság és fenhéjázó felületesség alig megfogamzott, annyival kevésbé átgondolt elmeszüleményeivel az irodalomnak terét, a hazai tudományosság nemcsak csekély hasznával, hanem gyakran világos kárával.

Még erősebbek voltak azon okok, melyek tanulmányai, és az akkori tanrendszer természetéből folytak. Ha meggondoljuk, hogy a politikai tudományok honosítása óta tanáraink közt még a legtevékenyebbek is, mint *Sax, Beke*, csak *Sonnenfels* magyarázatára szorítkoztak, hogy az ausztriai egyetemeken e szak legjelesebb tanítói, *Kopetz* Prágában, *Kudler* Bécsben, *Schreiner* Grácban, kiknek képzettségök, tudományuk és szorgalmukról egyéb dolgozataik kezeskednek, kik az ausztriai jogirodalom legünnepelebb, külföldön is magasztalt nevei közé számíttatnak, a politika összes rendszerének közrebocsátását meg sem kísérlék, ha tekintetbe vesszük, hogy *Karvasy Ágost* tagtársunk, felhasználva az idő és helyzete kedvező körülményeit, az első résttörőleg bátorkodott fellépni közismeretű jeles kézikönyvével: akkor bővebb fejtegetés nélkül is *Borsiczky*nak eljárását, kiben annyi tetterő nem rejtett, felfogni és megmagyarázni tudandjuk.

Mihelyt azonban *Karvasy* munkájával a mélyen érzett hézagot szerencsésen kipótolta, ifjabb tisztára sikerrel koronázott igyekezetét nemcsak örömmel üdvözlé, hanem saját tudományosságánál fogva méltányolni tudván e munka becsét, azt tanításai vezérfonalául elfogadta, és a szokásos évi értesítvényekben a kir. helytartótanácsnak mint olyant be is jelentette; őszinte bizonyosságát adván annak, miszerint az ifjúság haladását kicsinyded személyes versenyzés érdekeinek elébe tenni tudja és akarja.

Hivatása szorgalmas teljesítésének szentelt életfolyamának nyugalját, nem kevésbé zavará meg *Faulwetter* egykori gyámja és utóbb legbensőbb barátjának 1847. évben közbejött halála; azóta még elzárkózottabbá lőn; nélkülözvén a családi életnek kedélyre és szívre ébresztőleg

ható örömeit, megfosztva már most a fölötté atyailag örökös barátság támaszától, csak önmagának élt.

Ehez járult, hogy sorvasztó mellbetegségének némi előjelei annál mélyebben hatának kedélyállapotára, minél vésteljesebbeknek sejdíté azokat. A jövőnek rémképei elkomoríták lelkületét, túlhajtott elővigyázatra, ovatosságra indíták, minélfogva a lakhelye tájékán oly bájos természetnek, nemkülönben a társaséletnek minden élvezetétől tartózkodván, egészsége fentartására irányzott gondoskodásból annak éltető elemét, az élethosszabbításnak valóságos panaceáját, kedélye derűlségét önmaga végkép ásta alá, és ekként nemcsak czélt nem ért, hanem testi bajainak súlyát lelki gyötrelmeinek nyomatékával tetézte.

Ezen örömtelen, elszigetelt helyzete könnyen megfejtethetővé teszi ama körülményt, hogy kedvező anyagi állásának előnyeit, melybe őt részint saját takarékosága, részint *Faulwetter* végrendeleti gondoskodása részesíté, fel nem használhatá; mit a külső szín után ítélő sokaság nem annyira egészségi állapota, mint hajlamaiból folyó önelhatarozása, szabad akarata eredményének tekintett.

A magyarországi akadémiák 1850. év vége felé történt átalakítása és új szervezése alkalmával a kereskedelmi és váltójog tanításától fölmentetett, és ámbár a politikai tudományok a jogakadémiák rendes tantárgyai közül kihagyattak, kivételesen előbbi rangjával és címével hivataloskodásában meghagyatott.

Nemsokára azonban súlyosbuló bajának kórjelei mindinkább feltűnedezésnek; gyakrabban kénytelenült előadásait félbeszakasztani, mi főleg a legközelebb lefolyt tanulmányi évben ismételve és hosszabb időre történvén, sejdítette végegyészetét közeledtét. És úgy lön! erősen remélé ugyan, hogy önmaga végezhetendi be tanítványai vizsgálatát;

de a végzet meghiúsítá reményeit, és 1853. július 23. szólítja ki őt ki tisztársai, tanítványai köréből, kik az iskolai év végnapjaiban ünnepélyesen kísérek hült tetemeit az örök nyugalom sírhelyére.

Végrendeletében, melynek teljesítésével a pozsonyi káptalant bizta meg, vagyona legnagyobb részét *Faulwetter* jötevője testvérgyermekeinek hagyá; az attól reá szállott iparműtani és építészeti munkákat, rajzokat és műszereket a József-ipartanodának, egyéb, közel ezer kötetből álló könyvgyűjteményét két ezer pengő forinttal akadémiánknak hagyományozá.

Borsiczky ez által hazafiúi és tudományos érzületének fényes bizonyosságát adá; ő ki társulatunktól távol állott, teljes mértékben méltányolta annak magasztos hivatását, fontosságát szellemi életünk tényezői sorában, és nagyrészt nélkülözésekkel összetakarított vagyona tetemes részének felajánlásával mutatta ki a nemzeti nyelv és tudomány iránti rokonszenvét.

Ezen nagylelkűségével méltán kiérdemlé hálás elismerésünket, emlékének kegyeletteljes fentartását; örökítsük tehát azt és pedig nemcsak intézetünk évkönyveiben, hanem szíveinkben; örökítsük fáradalmaink, munkásságunk terményeiben, hogy a nemzeti értelmiség gyarapítására irányzott szándoka teljesülését nyerje legnagyobb kiterjedésben.

És akkor méltán remélhetjük, hogy honosaink jobbainak részvéte továbbá is kísérendi törekvéseinket, méltán remélhetjük, hogy *Borsiczky* neve nem leendő alapítóink, gyámolítóink diszszoroza'ának utolsója, hanem egy új korszak, a nemzet középosztályaiban ébredező és tettekben nyilvánuló rokonszenv korszakának szerencsés jóslatú előhírnöke.

XXI.

RÉCSI EMIL.

(Emlékezéséd.)

Súlyosak a veszteségek, melyeket a halál kérlelhetlen törvénye intézetünkre a legközelebb lefolyt években mért.

Érzékenyen sújták azok különösen a törvénytudományi osztályt, melynek aránylag kisebb számú tagjai sorából felejthetlen *Szalaynkát* a magyar jogtörténelem alkotója *Bartal*, azt lángeszű és tetterős elnökünk gr. *Dessewffy*, ezt irodalmunk egyik úttörő előharczosa *Zádor* követték.

«Mixta senum ac iuvenum densantur funera, nullum

Saeva caput Proserpina fugit. (*Hor.* I. 28.)

Megelőzte azokat ernyedetlen szorgalmú társunk *Récsi Emil* életkora delén, kinek emléke megülésére lépek ma e helyre, hódolva szabályaink rendeletének, követve szívem sugallatát és a kegyelet érzületét azon férfi iránt, kivel nemcsak hivatásom közössége, hanem a személyes rokonszenv és barátság kötelékei kapcsoltak egybe.

Récsi Emil született Kolozsvárott 1822. sz. András hó 17-én; atyja *József* az országos számvevőség építészeti

számíttja, tudományosan művelt, főleg a mennyiségtani ismeretekben jártas férfi, s anyja *Brencsán Juliána*, a korán fejledezett gyermek nevelésére a legnagyobb gondot fordíták; negyedik évében már olvasni és írni tudott, ötödik évében pedig a zongorajátékban oly rendkívüli előmetelt tett, hogy kilencz havi oktatás után, Erdélynek egyik legnagyobb reményekre jogosított, de korán elhalt fiával *Filtsch* híres zongorászszal párhuzamba tevék. Hét évvel lépett szülővárosában a gymnasiumi pályára, melyet ugyanott 1835. évben kitűnően be is végzett. Édes atyja őt a hadmérnöki pályára szánván, korán avatta be a mennyiségtan ítélet-élesítő tanaiba, de a fiú gyenge testalkatánál fogva e szándékáról lemondani kénytelen, az a kolozsvári lyceumban hallgatta a bölcséleti tanfolyamot és pedig oly jeles sikerrel, hogy a bölcsészeti tudorfokozat elnyerése végett Pestre jött. Nem csekély csodálkozást gerjesztett a karbeli tanárok körében az alig tizenöt éves és még fiatalabbnak látszott, gyenge testalkatású ifjú jelentése, még nagyobb a szigorlatokon kitűntetett ritka tehetségei és alapos ismeretei, melyek folytán 1837. sz. Mihályhó 17-én *Vizkelety Ferencz* jogtanár rectoriséga alatt, *Degen János* dekán által bölcsészettudorrá avattatott.

Visszatérván Kolozsvárra, a jogi tudományokat hallgatta; azokat 1839. bevégezvén, a szokásos joggyakorlat megszerzése végett Maros-Vásárhelyt kir. táblai jegyzőnek felesküdt, hol 1841. évben ügyvédi vizsgálatot is tett.

Ez időben, hajlamát követve, lépett az irodalom terére is, és míg Erdély több nevezetesebb levél- és könyvtárát átkutatá, hogy nagyobb terjedelmű történelmi regény szerzésére anyagot gyűjtsön, másrészt közönségünket a külföld jelesebb regényeivel megismerttetendő, megindítá Francia Regény-Csarnokát, melyben *George Sand: Lelia* és *India-*

niája, Sue: *Mathildje* (1841, 1842) fordításai szerint jelentek meg.

Szépirodalmi törekvései mellett azonban a komolyabb tudományokról sem feledkezett meg; 1842. *Bentham Jeromos Polgári és büntető törvényhozási értekezései* első részét boesátá közre, *Dumont István* francia kiadása után, mely a törvényhozás elveit általában, a tulajdon- és családi jogot tárgyalja; azt 1844. második része a büntető törvénykönyv elveiről követte, mely a büntettek, azok politikai ellenszerei, a büntetések és azokat megelőző eszközök tanát tartalmazza.¹

Bentham századunknak legnevezetesebb állambölcészei közé tartozott; lángesze szövétnekével a társadalmi tudományok több addig homályban borított részére derített világosságot; alapelvének egyoldalúsága daczára, az alkotmányos élet elmélete, a codificatio és a börtönügy fejlesztése, a rabszolgaság eltörlése körül szerzett érdemei hervadhatlan koszorút fűztek halántékaira; munkái az államtudományi irodalom legjelentékenyebb termékei közé számíttatnak, a virágzóbb nyelvek mindegyikére lefordítatva, a művelt világ köztulajdonává váltak; midőn tehát *Récsi* szerencsésen megküzdve a műnyelv nehézségeivel, azok egyikével gazdagította hazai irodalmunkat, annak nemcsak jeles szolgálatot tett, hanem saját tudományos tájékozottságának fényes bizonyítékát adta.

Irodalmi működéseivel, melynek elismeréseül Dobokamegye és Marosszék táblabírájává neveztetett, karöltve folytatta saját kiképeztetésének munkáját; e czélból Pestre jöven, az egyetemi tanfolyamot pótló magánvizsgákat s 1846. sept. hó 23. első jogtudori szigorlatát kitünő siker-

¹ Polgári és büntető törvényhozási értekezések. Kolozsvár. 1842. 1844. II köt.

rel állotta ki; és habár már akkor első jelei mutatkoztak ama véstetjes bajnak, melynek évek lefolyta után áldozata lett, még azon évben a kolozsvári kir. lyceumnál mint az egyházjog és statistika helyettes tanára lépett a közoktatási pályára, és a politikai tudományoknak *Huber Ferencz* jeles hazánkfia halála által megürült tanszékére pályázott; ebbeli dolgozata, különösen a sajtóügyről kitűzött kérdésnek önálló felfogását bizonyító, és az előleges vizsgálat mellőzésével a sajtó kellő ellenőrizhetését feltüntető megfejtése, a bírálóknak, nevezetesen *Kudler Józsefnek* a politikai tudományok híres bécsi tanárának kiváló dicséretében részesült, minek folytán 1847. october 27. az érintett tudományok rendes tanárává neveztetvén, a kir. kormánysház december 30-ki intézménye szerint tanszékét el is foglalta; de csakhamar, midőn épen általa szerkesztendő nagyobb politikai hirlap élőkészületeivel foglalkodott, a bekövetkezett politikai események tevékenysége más terére szelíták.

Az erdélyi unio folytán a testvérhaza több fia az újonnan alakított miniszteriumok külön osztályaiban levén alkalmazandó, a vallás és közoktatás minisztere b. *Eötvös József*, kinek figyelmét Bentham jeles fordítója ki nem kerülte, azt 1848. május havában miniszteri titkárrá nevezte ki. *Récsi* Budára helyezendő át lakását, előbb junius 13. Kolozsvárott *Polyxena* unokahugával, nagybátyja *Brencsán József* számvevősegi tanácsnok ép úgy bájos szépsege, mint szellemi tulajdonságai által kitűnő leányával, pápai felmentvény alapján kötötte azon frigyet, mely a szívek kölcsönös rokonszenvében gyökerezvén, hű visszatükrözése az élet ama benső közösségének, melyet a római jogászok oly találóan «consortium omnis vitae, iuris divini ac humani communicatio»-nak neveztek, víg és bús napjaiban alkalmazhatóvá tette reá *Petőfi* szavait:

«Föl van írva szinte sorsod csillagába,
Ragyogó betűkkel : boldog házas élet !»

A közoktatási ministeriumban a felsőbb oktatási osztályban annak felosztatásáig működött; azután egy ideig alkalmazás nélkül maradt; a pénzügyminiszteriumhoz 1849. május havában titkári minőségben történt áthelyezésének foganatja nem volt; szaporodott családja fentartási gondjaival terhelve, az időszaki sajtó terén keresett foglalkodást; mellette szaktanulmányait is folytatván, *Kudler* Politikai Gazdászata fordítá magyarra,¹ és azt tekintettel az irodalom újabb termékeire, több eredeti jegyzettel bővíté; munkája közben *Virozsil Antal* egyetemünk akkori nagybefolyású rectora szóbeli előterjesztésére 1850. febr. 3. b. *Geringer Antal* teljhatalmú császári biztos, az állam- és igazgatási jog újonnan rendszeresített tanszékének ideiglenes ellátásával bízta meg, és személyesen meggyőződven *Kudler* fordítása becséről, annak kinyomatását egyetemi költségen illő tiszteletdíjazás mellett rendelte el.

Február 18. kezdette meg *Récsi* előadásait; nyomtatásban közrebocsátott bevezető beszédében² az engedményszerzett alkotmányra és a monarchiának abból folyó átalakulására utalva, fejtegette tanszékének hivatását, az általa képviselt ismeretek fontosságát, a megállapított elvek alkalmazása, azoknak megfelelő igazgatási szervezetnek létesítése körül; két évi helyettesi működése után 1852. január 19. az érintett tanok nyilvános rendes tanárává neveztetett; 1853. július 9. pedig a hátralevő szigorlatok és vitatkozás elengedésével jogtudorrá avattatott.

¹ Politikai Gazdászati Tankönyve. Budán. 1850. I. II. köt.

² Einleitungsrede, womit am 18. Februar d. J. an d. iurid. Facultät d. köp. ung. Landesuniversität begonnenen Vorlesungen eröffnet hat stb. Ofen, 1850. 4-o.

Tanításai körébe az ausztriai államjog, a közigazgatási és pénzügyi szabályok tartoztak, mely tárgyak az igazgatási jog neve alatt külföldön, főkép Franciaországban, a jogtudomány egyik legfontosabb, termékeny irodalommal bíró ágát képezik; míg nálunk *Reviczky, Huber* kísérletein, és néhány jeles tartalmú egyedíraton kívül, melyek közül csak *Zsoldosét* említem, alig akadt rendszeres művelőjük; a köztanításban pedig a tanulmányi rendtartás azon intézkedése, hogy a politikai tudományok előadásánál az arra vonatkozó hazai törvények és szabályok is megérintendők, egészen mellőztetett; holott kétségbe nem vonható, hogy az államigazgatásban zsinórmértékül szolgáló rendeletek ismerete a köztisztviselőnek ép oly szükséges, mint a bírónak a magán- és perjogé, minden állampolgárra nézve pedig főkép oly időben fontos, midőn mint akkoriban az átalakulás megállapított, de ki nem fejtett elveinek alkalmazása majdnem naponként új meg új rendszabályokat szült, melyek gyakran hazánkban ki sem hirdetett intézkedésekre vonatkozván, a tájékoztató útmutatást nélkülözhetlenné tették.

Récsi annak lehetséges pótlását annál inkább hivatásának ismerte, mivel szaktanai az igazgatási államvizsgálat kizárólagos tárgyát képezvén, azt hallgatóinak szükségletei is sürgősen igényelték.

Mindenekelőtt a szervezet alapjául szolgáló alkotmányjogot tartván kifejtendőnek, nagyobb buzgósággal mint előrelátással, az engedményezett alkotmány rendszeres átnevezetét készíté, minthogy: «Az irodalom mezején nem történt kísérlet annak tudományos előadására.» ¹

¹ Az ausztriai birodalom közönséges és a koronaországok különös alkotmányjogának alaprajza. Pest. 1851.

Az általános fogalmak megalapítása után öt fejezetben az ausztriai birodalomról mint államról általában és alkatrészeiről, a császár és fejedelmi jogairól, a nép jogairól, tekintettel az egyesek és testületekre, a politikai hatalmak szervezete és gyakorlatáról, végre az alkotmány biztosítékairól szolt.

Alig látott azonban e munkája napvilágot, az alkotmány felfüggesztése, utóbb megszüntetése folytán, minden gyakorlati értékét és hasznát elvesztette; de mint az egyetlen munka, mely az 1849-ki alkotmány intézményeit tüzetesen és rendszeresen tárgyalá, irodalmilag mindig nevetes marad. *Récsi* munkásságában el nem csüggedvén, már most a közigazgatási törvények rendszeres összeállításához fogott, bár ismerte azon nehézségeket, melyekkel e téren meg kell küzdeni, hogy nyilvános tanári kötelességének e részben is eleget tegyen.¹

Négy kötetben a közigazgatási elveket általában, majd részletesen a rendészet, vallás és közoktatás, földművelés, ipar, kereskedelem körüli szabályokat adja elő. Bár a tárgy azonosságánál fogva munkája *Stubenrauch* dolgozatával sokban hasontartalmú, lényegesen attól abban különbözik, hogy szerző a magy. kir. helytartótanács és udvari kamrának szabályrendeleteit nagy fáradsággal kikutatván, azoknak érvényben maradt intézkedéseit is maga helyén megérinté.

Harmadik tantárgyáról a pénzügyi törvényekről rendszeres kézikönyvet ugyan nem írt, de egyes részeit, nevezetesen a *berégek- és telekadói* rendeletet, külön értekezésekben tárgyalta; némikép ide sorolható az *urbéri kárpótlás*

¹ Közigazgatási Törvénytudomány Kézikönyve. Pest, 1854—55. IV kötet.

módjáról írt dolgozata is, melyekben a megjelent felsőbb rendeleteket magyarázni, azoknak világosabb felfogását közvetíteni törekedett.¹

Mig így *Récsi* tanszéke szükségleteinek megfelelni iparkodott, más irányban sem volt tétlen; az 1850. év márczius havában megindított *Pesti Napló* szerkesztőségét 1850. aug. havában, majd 1851. sept. 9-től közel másfél évig a legsúlyosabb viszonyok közt vitte; ezen idő alatt számos tájékoztató, fejtegető, főleg nemzetgazdasági vezércikk folyt tollából: de óvatos eljárása dacára kétszer megintve, sőt az 1852. év végén másnak könnyelműségéből eredt törvényszéki vizsgálat alá kerülván, melynek a fejedlem kegyelme vetett véget, azon tanári állásánál fogva reá nézve kétszeresen kényes állomásáról lelépett, és a még most is virágzó lapnak szerkesztését 1853. febr. 12-én *Török János* tagtársunknak adván át, szabad óráit ismét a szépirodalomnak szentelé, mert 1853 és 1854-ben mint a Külföldi Regénycsarnok szerkesztője, *Thackeray* Hiúság vásárát és *Mont-Revechét*, — ifj. *Dumas* Printemps Zsófiáját, később pedig a hasonlólag általa szerkesztett Téli Könyvtárban *Boz-Dickens* Nehéz idők és Pusztá ház, majd *Freytag* híres *Soll és Haben* nevű regényét *Kalmár és Báró* címe alatt fordította magyarra, miből ép úgy fáradhatlan munkásságára, mint azon folytonos figyelmére is következtetést vonhatunk, melylyel a franczia, angol és német regényirodalmat kísérte.

A jog- és államtanulmányok 1855-ki szabályozása főszólyt a jogtudomány történelmi és magánjogi részeire, általános német szempontból fektetvén, a jogbölcseleti,

¹ Telekadó rendszere Magyarorsz. Pest, 1850. — Tökéletes útmutató az ideigl. bélyegtörvényben. Pest, 1856. — Az úrbéri kárpótlás szabályozása. Pest, 1853.

hazai és közjogi tárgyakat a legszűkebb körre szorítá; így történt, hogy míg a német birodalmi és jogtörténelmet egyetemünknel is, az irányadó tudományok közé sorozá, s a német közös magánjog hallgatását különösen ajánlá, a magyar magánjogot ép úgy, mint a közigazgatási és pénzügyi törvényismét, a kötelező és az államvizsgálati tárgyak sorából kihagyandónak rendelé. *Récsi* tanítói hatását nagyrészen megszibbasztottnak látván, figyelmét s tette-rejét az általa már azelőtt is rokonszenven és előszere-tettel művelt római jogra annál inkább irányozá, minél bensőbb összeköttetésben áll az ókor irodalmával és régiségeivel, melyeknek tanulmányozását ép ez időben egész hévvel kezdé üzni; minek bizonyságául a *Magyar Egyetemes Encyclopaediában* megjelent e tárgyú forrásszerű cikkei szolgálnak, melyek közül az *Achaei*, *Alexander Magnus*, *Actio*, *Ager* stb. címűekre utalni elégséges. Használva tehát a tanrendszer előnyeit, a római jog taníthatási engedélyeért folyamodott, és azt 1856. sept. 26-án de azon nem várt megszorítással nyerte, hogy leczkéit kizárólag német nyelven adja. *Récsi*, hogy e megszorítás mellett is a magyar tanuló ifjúságnak a római jog tanulmányozását könnyítse, előadásai vezérfonalát, *Scheurl Adolf* erlangeni jogtanárnak több kiadásban közelsimerést kivívott, rövid de tömött irányú kézikönyvét magyarra fordítá, és ez által is hazai jogirodalmunkat jeles dolgozattal gyarapítá.¹

A hazai tudományosság terén kitűntetett munkássága elismeréseül akadémiánk ötödik, midőn tizenegy évi félbeszakadás után 1858. karácsonyhavában tartá első tagválasztó közgyűlését, e hó 15-én a törvénytudományi osztály

¹ A római jog elvei tekintettel történelmi fejlődésére. *Scheurl* után. Pest. 1857. — 2. kiad. 1864.

levelező tagjává választá. Felsőbb helyről dec. 18. megerősítve, 1859. május 5-én tartá székfoglaló értekezését: «*A jogtudományról, mint a jogtételek forrásáról*»,¹ melyben azon sokat vitatott kérdést, vajjon a jogtudománynak van-e és mennyiben jogalkotó hatalma? fejtegetvén: a jog keletkezésének, nemkülönben a jogtudomány feladatának kifejtése után, azon eredményre jut, hogy a jogtudomány működése alkotó ugyan, de azért azt a formaszerű jogkútfők közé egyrendbe a szokásjoggal és törvényhozással nem sorozhatni, mert az általa előállított jogtételek önálló kötelező erővel nem bírván, érvényök a felismert elvek helyességétől, tudományos igazságuk próbájától függ, melytől egyedül nyerik minden tekintélyöket.

Az octoberi diplomával egyidejű királyi leiratok által történt nevezetes változások Récsi tevékenységére is befolyással voltak; egyetemünkön többek közt a magyar államjog isméteti tanítását, a magyar tannyelv teljes visszaállítását eredményezték; annak előadása Récsit illetvén, tevékenységét nagyobb mérvben vette igénybe, mert e szakban is hallgatóinak oly kézikönyvet kívánt adni, mely tekintettel közjogunk irodalmára, figyelembe véve történelmi kifejlődését, s különösen azon nagy elveket, melyeket alkotmányos rendszerünkbe az 1848-ki törvényhozás ültetett, alkotmányunk főelveit és intézményeit belső rendszeres összefüggésükben tartalmazza.²

Ezen tervéhez képest ama könnyen felfogható rendszeres felosztás szerint; melyet az ausztriai államjogról írt munkájában követett, az első fejezetekben részletesen és

¹ Magyar Akadémiai Értesítő. Nyelv., széptud., philos., tört., törvénytud. oszt. Pest. 1859, II. köt. 841—855. l.

² Magyarország közjoga a mint 1848-ig s 1848-ban fennállott. Budapest, 1861.

itészetileg, vege felé rövidebben tárgyalta a magyar közjog tanait. Eme munkája értékének jellemzésére elég hazánk nagynevű publicistája id. *Bartal György* hozzám írt egyik levelében nyilvánított azon ítéletére hivatkoznom, mely szerint az: «Nagy olvasottság, mély tudományosság mellett a lelkes hazafi szerzőben a legcorrectebb ítéletet constatirozza.»

A második intézkedés folytán a németajku tanárok eltávozván, a római jog tanszéke megürült. *Récsi*, kinek ebbeli tanítási engedélye 1858. sept. 25-én csak a római jog egyes részei előadására szorítva, de 1860. marc. 24-én ismét az egész tudományra kiterjesztve lőn, most annak végleges elnyeréseért folyamodott, és a kar s egyetemi tanács ajánlatára 1862. július 25-én az érintett tudomány rendes tanárává neveztetett; már előbb tagtársai őt az 1861/2. tanévre a jog- és államtudományi kar prodekánjává megválaszták, és a következő évre is ezen állásában megerősíték.

Récsi már most *Puchta* Pandekták czímű nagy hírű munkájának kivonatos fordítását eszközölé,¹ hogy e jeles művet is ifjaink hazai nyelvünkön tanulmányozhassák; de önálló gondolkodásánál fogva meg levén győződve, hogy a római jog hazánkban, hol gyakorlati érvényességgel nem bírt, befolyása csak közvetett volt, és őseink tapintatánál fogva a nagy *Leibnitz* óhajta: «Fateor optandum esse, ut veterum legum corpus habeat vim non legis, sed rationis, et ut Galli loquuntur magni doctoris» teljesedésbe ment, másként tárgyalandó, mint a hol az kötelező erővel azelőtt bírt, vagy részben jelenleg is bírván, a fennálló jog

¹ Római jog rendszere, tekintettel mai alkalmazhatóságára, vázlatban *Puchta* után. Pest, 1862.

főforrását vagy talpkövét alkotja ; mert míg itt a részletek, nálunk a törvényhozás szelleme és hatása főnyomosságú ; miért is annak honi szükségleteinkhez alkalmazott kidolgozásához fogott ; egy időben e nehéz munkával, melynek fennmaradt töredékeiből következtetést vonhatni többi részeire, *Müllernek Donaldson* által folytatott jeles angol munkáját a régi görög irodalom történetéről fordította ;¹ azonban mind az említett eredeti, mind eme műnek folytatását, illetőleg befejezését, közbejött súlyos betegsége megakasztá.

Az 1862. év tavaszán első jelei mutatkoznak egész-sége újabb megrendülésének ; a budai Istenhegy üdítő levegője, melyet annak egyik legkiesebb magaslatán, a Széchenyi-orom tözsomszédságában hosszash ideig élvezett, nem tévesztette jótékony hatását ; a tanév elején szokott módon megkezdhette tanításait, de azokat január 24-én rögtön beállott vérhányási roham folytán félbeszakítani kénytelenült ; — a nyári szakban orvosai ügyes gyógykezelése, családjá gondos ápolásának sikerült baja további fejlődését megakasztani. Gyógyulásának reménysugarai mutatkoztak ; örömezülettel láttuk javúlni, izmosúlni, aggodalommal az 1863/4. tanévben ismét tanszékére lépni ; — a mitől tartottunk, bekövetkezett : újra kitört baja márczius havában beteg ágyhoz szegezése, és remény, aggodalom közt lefolyt két hó múlva, 1864. év sz. Ivánhó 1-jén déltájban véget vetett munkás életének, 42. évében.

—

Récsinek, mint írónak, termő erejét, sokoldalú képzett-

¹ A régi görög irodalom története. Müller K. O. és Donaldson J. V. után. Pest, 1861. 1864. II. köt.

ségét, lankadatlan szorgalmát bizonyítják fenmaradt munkái; mint tanítónak hatását, mellének, hangjának gyengése némileg csökkenté, de világos felfogása és mély tudománya elfeledteték e hiányát mind azok előtt, kik nemcsak a fényes előadási tehetségbe helyezik a tanítói jelesség ismervét. Mint az egyetemi testület tagja, élénk részvétellel annak disze, java iránt, a kar és tanácsbeli tanácskozásokban mindenkor a józan tudományos haladás pártolói, a nemzeti érdekek szószólói közé sorakozott; kik meghittebb viszonyban állottak vele, igenis tudják, hogy az egyetemi hatóságok választási jogának visszaállítása, önkormányzatunk felélesztése 1860-ik év február havában, jóval a politikai átalakulás előtt, részben *Récsi* régibb baráti összekötéseinél fogva érvényesíthető közreműködésének tulajdonítható; midőn pedig 1861. egyetemünk a netalán kívánatos vagy szükséges változások iránti javaslatra felsőbb helyről felszólíttatott, mind a jog- és államtudományi kar, mind az egyetemi tanács részéről e célra kiküldött választmányok jegyzői, majd munkálataik előadói tisztét *Récsi* teljesíté, és így jelentékeny befolyással volt ama javaslat szerkesztésére, melyről más alkalommal mondott szavaimat csak ismételhetem, hogy: «Egy nézet vezetett, egy cél lebegett szemeink előtt, egyetemünket minél virágzóbbá, minél tökéletesebbé tenni, és hogy egy perczig sem felejtkeztünk meg azon felelősségről, mely minket e tekintetben ép úgy hazánk, mint a tudományos külföld közvéleménye előtt illet.»

Tudományos munkálódásai tárgyát, irányát tekintve, esze leleményessége, ritka elméleti tehetségei, a tudomány minden újabb mozzanata iránti érdekeltségénél fogva, különböző időkben különböző irányzatokat követett; innen magyarázható, hogy több tudományos szakot, lelke teljes

rokonszenvével mívelt, ép úgy a szép- mint hirlapirodalom, az államtudományok mint a régiség- és hitregetan, a köz- és magánjog terén buzgólkodott; az utolsó években a római jog világirodalma kötö le leginkább figyelmét, s a jogtörténelmi iskola hívei közé tartozott.

Elvei elfogadására sem a német írók tekintélye, sem a szomszéd egyetemek példája, sem az 1855-ki szervezet útmutatása, hanem belső meggyőződésének ereje vezette; és ép azért nem volt, sőt körülményeinél fogva nem lehetett a német jogászok ez irányú iskolájának föltétlen, merev követője, mert valamint az elmélet, az eszmék befolyását az életre, úgy viszont az életkörülmények hatását, tudományos nézetek alakulására, kétségbe vonni nem lehet.

Mint azon kornak szülöttje, melyben a Királyhágón innen és túl nemzetünk legjobbjai mélyen kezdték érezni őseink becses örökségének számos fogyatkozásait, átalakulása sürgős szükségét, mint azon kornak neveltje, melyben koszorús *Uzuczorunk*, ama kérdésére:

Ki az, a ki fölken ihletett
Erényvitézeket,
Kik a jogot, mint isteni
Parancsot tisztelik,
A durva kor bilincseit
El szerte tördelik?

a nemzet érzületétől visszhangoztatva felelé:

Az ébrelő honszellem az
S hatalma mennyei!

a társadalmi viszonyaink átídomításának vezéresillagául szolgáló eszmék és elvek iránt nem lehetett azon nézettel,

mint ama férfiak, kiket épen az ellenkező körülmények, az ezen elvek palástja alatt gyakorlott bitorlások, az azok nevében romba döntött oltárok s trónok, megsemmisített országos jogok és nemzeti sajátságok omladékai fölött diadalmaskodó póruralom vagy caesarismus egyengetési erőszakoskodásai, indítottak azon eszme-küzdelemre, mely eredetére nézve ép oly indokolt, mint folytatásában túlzott levén, a német jogtudósokat hosszabb ideig két táborra szakasztotta.

Valamint tehát, *Wenzel* társunk helyes észrevétele szerint, szellemi életünkben a tudományos ellentétek sohasem voltak oly egyoldalulag és kizárólagos hatással kifejtve, mint Némethon irodalmában: úgy *Récsink*, bár a történelmi elvek híve volt, nem ismerte félre a bölcsészeti elem fontosságát, azt még a magyar közjog tudományos előadásánál is nélkülözhetlennek vallá, hatalmát, befolyását az európai közjogi alakulásokra nyíltan elismeré,¹ és több ízben bizalmas társalgásainkban nyilvánítá, miszerint a német történelmi iskola főhibájának tartja, hogy jobbadán a magánjogra szorítkozván, oly elveket is vitat, melyek az állam- és nemzetközi jog feladványaira alkalmazva, a legsajnosabb következtetésekre vezethetnek, sőt a gyakorlatban *Gervinus* tanusága szerint itt-ott azokra vezetnek is.²

Sokoldalúsága bizonyítékául szolgál, hogy a királyi sakkjáték mestere, kinek játszmái a berlini és londoni szaklapokban is dicsérő elismerésre találtak, kitünő jártassággal bírt más társas játékokban is; valamint gyermekkorában a zongoraszatban jeleskedett, úgy hosszas félbe-

¹ Magyarország Közjoga. 2. 21. l.

² Gesch. des XIX. Jahrhund. II. 338. l.

szakadás után élte úgyszólván utolsó esztendejében, azt ismét egész hévvel felkarolta, és betegsége által akadályoztatva, nemcsak mások játékában, hanem klasszikai szerzemények hangjegyeinek olvasásában kereste és találta szórakozását; és ki ne emlékeznék közülünk, kiket vele hivatalos vagy baráti viszonyaink gyakoribb érintkezésbe hoztak, azon érdekeltségére, melylyel a politikai, tudományos és művészeti élet minden eseményét kísérte? azon avatottságára, éles ítészeti tehetségére, melylyel azok jelentőségét, még a hadműveletek részleteit is felfogta, ép oly tanulságosan mint higgadtan taglalgatta és bírálgatta? «Totus teres, rotundus».

Családja körében a leggyöngédebb atya, férj és testvér, hivatalos viszonyaiban a legelőzékenyebb tisztárs, s tanítványai jóakarója volt; a társas életben kellemes modora, ritka önuralma, érzületei mérséklete által tűnt ki; míg a szép és jónak minden neme iránti fogékonysága, nemes ízlése, gyakran a magasb körök világlárára emlékeztetének: a külsőségek és élet apróbb gondjainak kelleténél kevesebb figyelembe vétele, a tudományos buvár sajátyszerűségeit tüntették fel.

Igénytelen szerénysége és a komolyabb tudományos törekvések fontosságának fel nem ismerése okozták, hogy nagyobb közönségünk kevésbé érezte a halálából eredt veszteségnek súlyát; de a kik munkakörét, tetterejét, tudományos állásunk multját és jelenét, a kor kívánalmait és erőinket, melyekről e tekintetben rendelkezhetünk, ismerik, osztozni fognak ama nézetemben, hogy a *Récsi Emil* kora elhúnyta által sorainkban támadt hézagot felfogni és gyászolni igen, de pótolni oly hamar nem lehet; mert benne oly férfit veszítettünk, kinek emléke nemcsak társai, tisztelői szívében, hanem hazai jogirodalmunk évlapjain

is élni fog, és kinek jellemzését leghívebben a római költő
 — egyéniségének teljesen megfelelő — szavaival fejez-
 hetem be :

« — — Est animus illi
 Rerumque prudens, et secundis
 Temporibus, dubiisque rectus.»
(Horatius IV. 9.)

XXII.

AZ ÉSZJOGTAN EGYETEMÜNKÖN

MDCCLXX—MDCCCLXX.

A jelen esztendő¹ hazánk művelődési történetében korszakot alkotó eseményeknek százados évfordulója.

Száz éve, hogy *Mária Terézia* királyné tanulmányi rendszerünk átalakítására czélzó gyökeres intézkedéseit életbe léptetni kezdé.

Azon év előtt hazánk iskolái az elemiektől kezdve az egyetemig valláskülönbség nélkül, illető egyházaik kormányzata alatt állottak, a nélkül, hogy azokra az országos kormány, igen laza felügyeletén kívül, közvetlen befolyást gyakorolt volna.

Az országos törvényhozás a XVIII. század elején, midőn a bel- és külbéke helyreállítása után a közoktatás érdekeit inkább méltányolni kezdék, elvileg kimondá ugyan, hogy a hazai főiskolákban a hit- és jogtudományokon felül a többiek is mint külföldön tanítassanak² de ezen intézkedésének végrehajtását, foganatosítását azon elvhez képest: „Schola est accessorium ecclesiae” az egyes vallásfelekezetekre hagyta.

¹ Ezen értekezést 1870. dec. 12. adtam elő.

² 1723. 70. tcz.

Nevezetesen a katolikus iskolák szerzetesek, nagyjórészt a jezus-társaságbeliek és kegyesrendiek vezetése alatt állottak, kik tanításaikban szerzetők szabályait követték.

A nagy királyné belső vallásossága mellett, azon meggyőződést táplálván, hogy a közoktatás ügye, nem csak az egyes hitfelekezetek, hanem a közhaza legszentebb ügyei közé tartozik, figyelmét annak rendezésére, átalakítására irányozá azon intézetekben, melyekre az állami főhatalmon felül, még a magyar király legfelsőbb kegyúri jogában kétségtelen történeti jogcímmel birt.

Ezen szándokának fogyanatosítására, a hétévi háború után helyreállott béke idejét legalkalmasabbnak találván, gondjait e nagyfontosságú ügyre fordítá.

Elhatározása mindenek előtte felügyeleti joga szigorúbb és tüzetesebb gyakorlatában, különösen a nagyszombati egyetemre vonatkozó intézkedéseiben nyilvánult, jól tudván, hogy állandó művet csak az alkothat, ki kellő tekintettel a történelmi folytonosságra, nem ront és rombol, hogy egészen új építményt emeljen, hanem a fenlevő intézményeket felhasználja, tovább fejleszti, elavult részeit mellőzi s újakkal pótolja.¹

A királyné elhatározásának megérlelésére nagy befolyással voltak a bécsi egyetem néhány kitűnő tagjai *Stock* a hittani és *Bourguignon* a jogtudományi kar igazgatóinak, *Martini* és *Riegger* híres jogtanároknak a Bécsben tanuló magyar ifjak jeles tehetségeiről tett jelentéseik; azok a királyné különös bizalmát birt nagy hírű főorvosa *van Swieten Gellértben*, és a német híres publicista *Borie Egyed Bálint* államtanácsosban hathatós támogatókra találtak.

A czélba vett átalakítás azonban nagy óvatosságot

¹ *Döllinger*: Die Universitäten. 41. l.

igényelt, nehogy e lépés, mely *Szalay László* szerint «nagyszerűbb, mint talán gondolnók»¹ a nagy befolyású jezsuiták ellenkezésén megakadjon, kik a hazafiak féltékenységében erős támaszra találhattak volna, minthogy a terv eredetileg idegenektől származott és a kormány beavatkozását oly téren foganatosította, mely addig közvetlen befolyásán kívül állott; habár attól alaposan nem tarthattak, hogy ezen intézkedések, mint némely helyütt Németországban, a fejedelmi hatalom öregbítésének eszközéül használtassanak.

A siker biztos zálogául szolgált a királyné szilárd akarat, ki áthatva a magyar nemzet iránti szeretetétől és a közoktatás nagy fontosságától annak egész jövőjére nézve, ebbeli intézkedései létesítésére határozottan el volt tökéelve.

Bizonyítja azt többek közt a tárgyalások folyamában gróf *Esterházy Ferencz* m. kir. udvari cancellárhoz 1776. július 5. intézett sajátkezű irata, melyben ötet ezen üdvös ügy előmozdítására felszólítja, mely cancellársága díszére, a nemzet javára szolgáland; annak kezdeményezése pedig a királynénak még sötét sírjában is örvendetes vigasztalásául leend.²

A cancellár megfelelt bizodalmának és gróf *Esterházy Ferencz*, vala mint gróf *Fekete György* akkori alcancellár,

¹ Publicistai olgozatok I. köt. 10. l.

² Diese so heilsame Sache, die seinem Kanzleramt nebst andern vielen, gewiss viele Ehre macht, wäre zu betreiben, damit diese wackere und einsichtige Nation auch jene Hilfsmittel bekommt, die so viel andere seit einigen Jahren vor sich schon haben, und sie dadurch auch gegen selbe das Gleichgewicht erhalte, und uns der Trost, dass wir die erste Anleitung dazu gegeben, auch in unsern finstern Gräbern erfreulich seyn kann. M. Theresia m. p.» Lásd *Schedius: Oratio qua Jos. de Ürmény etc. parentavit.* 23., 24. l.

és *Ürményi József* cancelláriai előadó udvari tanácsos örökké felejthetetlen emléket biztosítottak neveiknek hazánk művelődési történetében, örökké felejthetlent mindazoknál, kik a nemzetek nagyságát nem csak a harcmezőn kivívott diadalok trophaeumaiban vagy a külfény tündöklő csillámaiban, hanem szellemi életök virágzásában is keresik.

Nagy munkáját az egyetemmel kezdé; 1779. november 7-én kelt legfőbb elhatározása folytán a m. kir. helytartótanács december 14. tudatta *Bányay László* esztergami olvasókanonokkal és a megüresedett érseki szék káptalani helytartójával a bekövetkező iskolai évben foganatosítandó reformokat.

Rendeletében a nagy királyné, ki azon évi július 17. az egyetemnek a földvári apátság javait adományozta, azt királyi pártfogása, gondoskodása és hatalma alá vette, (protectionem, curam et potestatem) a hittani kart addigi állapotában hagyta, a jogit és bölcsészeti új tanszékekkel öregbítette, a fenállott három karhoz az orvosit adta, az egyetem egész szervezetét átídomította, teljes valódi egyetemmé alakította, egyetemmé, a szó európai értelmében, melynek magasztos feladványa *Helmholz* szavai szerint, az emberiség vallási, társadalmi, egyéni, testi és szellemi érdekeinek szolgáló tudományok szerves és öszhangzatos egyesítése.

Kezdetét képezi e rendelet az intézkedések azon lánczolatának, mely az összes tanügyre az 1777. évi Tanulmányi Rendtartással (Ratio educationis publicae), egyetemünkre nézve annak 1780. márczius 25. kiadott és azon évi június 25. a királyné koronázásának negyvenedik évforduló napján ünnepélylyel kihirdetett nagy szabadsalomlevelével nyerte méltó befejezését.¹

¹ Ezen szabadsalomlevelet l. *Fejér*: Hist. Acad. Docum. 39—53. l.

Ezen korszakot alkotó reformok kifejtése, jelen értekezésem körén kívül esik. Szándékom egyedül, némi adalékul hazai jogtudományunk történetéhez az *észjogtudomány* egy századdal azelőtt egyetemünkön felállított tanszékének sorsáról, viszontagságairól szólanom.

Azon meggyőződés, hogy a jogtudomány elmélete, általánosabb elvekre mint a római jognak tanaira alapítandó, a magánjogon kívül, a közjogra a nemzetközi élet szabályaira is nagyobb figyelemre fordítandó, a XVI. század óta mind inkább meggyökerezett.

E meggyőződésnek már *Verulami Baco* adott világos és határozott kifejezést; ¹ a vallássurlódások, a németalföldi, a spanyol, a ligista harczok, a harmincz évi háború eseményei azt mind inkább általánosíták, megszilárdíták.

A közszükség érzetének felelt meg a XVII. század elején *Grotius Hugo*: «A béke és harcz jogáról» írt világhírű munkájával, melylyel a bölcsészeti jogtudomány kezdeményezője lett. «*Laetabunda vero ex temporum ruina servatam ex-pergefactam a Grotio ideam iuris exceperant secula gratulabunda! quod obcoecatis dira nocte ac stupore servitutis, quam serviissent animis, resurrexerit rationis lux, illucescens iuris ac civitatis causam ac finem, una perpetua sempiterna!*» ²

Azóta ezen tudomány a természet és nemzetek jogának (*ius naturae et gentium*) neve alatt, főkép mióta *Puffendorf* annak alkotó részeit arányosan rendszeresíté, és a heidelbergi egyetemen nyilvánosan tanítani kezdé mind nagyobb és nagyobb jelentőségre emelkedett.

¹ De augm. scient. libro VIII. cap. 3.

² *Gärtner*: De summo iuris nat. problemate Bonnae 1837. 27. lap.

A művelt világ majd minden nemzetének fiai, kik közül *Hobbesre, Leibnitzre, Thomasiusra, Huberre, Lockere* utalni elégséges, élénk részt vettek művelésében.

A XVIII. században mind Némethonban, mind Európa többi országaiban még nagyobb fejlődésnek indult.

Valamint napjainkban, midőn az anyagi érdekek túlsúlya mind inkább érezhetővé válik a nemzetgazdaság; úgy azon időben, midőn a középkor hűbér szerkezetéből az újabb állam eszméje fejledezett, a nemzetközi élet kötelékei szorosabbra fűződtek, azon tudomány, mely az állam eszméjével, jogkörével, a nemzetek közötti jogszabályok megállapításával foglalkodott, mely a velünk született jogok, a szabadság és egyenlőség tanait habár óvatosan a természeti állapotra szorítva (*in statu naturalis*) hirdette, a népeknél és kormányoknál egyaránt a legmelegebb rokonszénvire talált.

A népek annak tanaiban szebb kornak hajnalát örvendve üdvözölték; a kormányok az állami főhatalom eszméjének megalapításában, az abból folyó felségjogok leszármaztatásában és kifejtésében, erős támaszra véltek találhatni a rendi jogok által korlátolt határukörüknek, s az egyház körüli jogaiknak biztosabb meghatározására és kiterjesztésére. Az említett okok könnyen megmagyarázhatóvá teszik ezen tudomány tanításának elterjedését az egyetemeken.

Az előausztriai rendek a freiburgi egyetemen 1716. évben annak számára alapítottak tanszéket; ugyanaz történt az innsbrucki, 1748 a prágai és végre a bécsi egyetemen 1753. évben újjászervezése alkalmával, habár ezen tanszék felállítását az egyetem már előbb ismételve (1632., 1725., 1732.) szorgalmazta.¹

¹ *Kink*: Rechtslehre an der Wiener Universität. Wien 1853. 53—59. l.

A természeti magán- és közjog tanítására a würzburgi egyetemtől meghívott tanárok *Schmidt Benedek* és *Sundermaler Jakab Ernő* kinevezésüket el nem fogadván, azok helyére még 1753-ban a köz- és nemzetek jogának és digestáknak tanszékére a német publicista *Bokris János Henrik* Bambergből, a természetjog és institutiókéra *Martini Károly Antal* neveztetett ki.¹

Ezen, nemes tyroli családból származott férfi (sz. 1726. + 1800) ki két uralkodó *II. Józsefnek* és *II. Lipótnak* tanítója, az 1794. Galliczia számára kihirdetett polgári törvénykönyv szerkesztője, egy ideig a tanulmányi ügyek vezetője, e minőségében a monarchia közoktatási ügyeire nagy befolyással volt, és dicső pályáját bárói czímmel mint a jogi törvényhozási bizottság elnöke és a legfőbb ítélőszék másodelnöke fejezte be, jeles tehetségeinek, személyes tekintélyének súlyával az általa képviselt tudomány becsét és értékét nagyban emelte.

Ily körülmények közt könnyen megérthető, hogy még a nagyszombati egyetem reformja előtt, a kormány már a természeti magán- és közjog tanítása iránt intézkedett.

E tudomány a XVIII. század kezdete óta, mint a gyakorlati bölcsészet alkotó része annak tanára által, az egyetem bölcsészeti karában az erkölestannal együtt adott elő.

Tanárai közül kiválólag említendő *Royz Ferencz* (sz. 1713., + 1768.) besztercebányai származású jezsuita, ki utóbb a bécsi egyetemen tanított, és e tárgyú munkája által az irodalomban is ismeretessé lett.²

A jogi karban azonban kellő figyelemmel az állami

¹ *Arneth*: Maria Theresia u. d. Erbfolgekrieg. Wien, 1870. 121. l.

² *Ethica et Jus Naturae*. Viennae 1755.

élet szükségleteire nem tanították; abban első alapítása óta, a római és hűbérjogot, a kánoni jogot, a hazai jog elméleti és gyakorlati részét négy tanár adta elő.¹

A királyi helytartótanács legfelsőbb elhatározás folytán 1760. november 3. az esztergami káptalanhoz küldött intézményében a jogi tanulmányokat szabályozván, a többi közt meghagyá, hogy a római jog tanára jövőben a természetjogot is tanítsa, minélfogva 500 forintnyi fizetése 800 forintra emeltetett; ezen leczkéire a növendékpapok is bocsátassanak, és a hallgatók számáról évenként jelentés tétessék.²

Ezen rendelet következtében *Szedmáky Mihály* a római és hűbérjog tanára 1761. évben kezdé meg előadásait a természetjogból, az első évi joghallgatók számára; naponként délutáni 2—3 óráig.

E tudomány külön tanszékét *Mária Terézia* 1769-dik december 14. kelt rendeletével alapítá, melyben a jogi kar szervezéséről intézkedvén kimondá: «Iuridica vero (facultas) ex uno professore iuris canonici, uno professore iuris naturae et publici seu gentium, uno institutionum et pandectarum, duobus item iuris hungarici, quorum alterutri etiam ius criminale tradere incumbet consistat.»³

Ezen intézkedések a bekövetkezendő tanévben már foganatba lévén veendőek, 1770. október 29. a kir. helytartótanács az egyes karok számára megállapított tanulmányi szabályokat hirdette ki.

Írányadó elvül mondatott ki, hogy mindenben a bécsi egyetem intézményei szolgáljanak zsinórmértékül.

¹ Lásd I. sz.

² *Kovachich*: *Mercur*. II. évfolyam 25—30. l.

³ *Fejér*: *Hist. Docum.* 30. l. — *Kovachich*: *Mercur* II. évfolyam 48. l.

A jogtudományi kar szabályai harmadik szakaszában a természeti jogra nézve mondatik: «Ex post quoque ius naturae et publicum universale seu gentium in Universitate hac Tyrnaviensi, tum ob insignem studiorum horum utilitatem tum vero in maius Universitatis ornamentum et decus per introducendum distinctum professorem subtilius declarata ratione explanabuntur.» Ezen tanulmányok hallgatását az 5. szakasz a jogtanulók szabadságára bizta: «Quoniam studia invita Minerva passim nullo aut per exiguo discentium emolumento tractari experientia ostendit;» — 7. szakaszában pedig ismét rendeli, hogy ezen leczkékre a papnövendékek is bocsáttassanak.¹

Az előadásokra nézve a tanárnak utasításul adatott, hogy *a)* az ünnepek, vasárnap és csütörtök kivételével naponként két órát adjon; *b)* a leczkéket november 4-én kezdje és szeptember 8-ig folytassa; *c)* reggel 8—9 óráig az egész éven át a természetjogot Martini Positiones de lege naturali, délután a közönséges állam és nemzetközi jogot ugyancsak Martini Positiones de iure civitatis című munkája fonalán tanítsa; *d)* a leczkék elején a jogtudomány átnézetét, hasznát és szükségét alaposan fejtegesse; *e)* minden leczke kezdetén két vagy három tanulót előleges figyelmeztetés nélkül hívjon fel, és a múlt leczke tárgyaiból vizsgálja meg, a felelet sikeréhez képest első-, másod- vagy harmadosztályzatú előmeneteli jegyzetet iktasson a névsorba; bizonyítvány csak évi végvizsga alapján adható ki; *f)* minden hóban az előadott tárgyak sorából tizenkét vitás tétel fölött tartson vitatkozást, az első osztályzatúak közül egy védőt (defendens) és három vitatkozót (oppugnans) jelöljön ki. A vitatott tételeknek a bécsi egye-

¹ Kovachich: Mercure II. évfolyam 66—69. l.

temnél kitűzöttekkel meg kell egyezniök; *g)* az év végén egy hallgatót a természetjogból, egyet az állami és nemzetközi jogból tartandó nyilvános vitatkozásra ki fog jelölni; ellenvetéseket tenni mindenki szabadságában álland (facta cuius opponendi facultate). A tételek kinyomtatása a vitatkozó szabadságára hagyandó; *h)* hallgatóit a tudomány irodalmával ismertesse meg; a híresebb írók fény- és árnyoldalait fejtse ki; a vallás és államra nézve veszélyes tévtanokat alaposan czáfolja, különösen pedig azokat *Grotius* munkája tanulmányozására buzdítsa: «Quod apud omnes gentes summae est auctoritatis»; *i)* a tanév végén vizsgát tartson, hallgatóit előmenetelükhöz képest részrehajlatlanul első, második vagy harmadik osztályba sorozza és mind az osztálysorozatot, mind az év lefolyta alatt vitatott tételeket az egyetemi tanács útján a kir. helytartótanácsnak mutassa be; *k)* a hivatalos teendőiből fenmaradt idejét irodalmi munkásságra fordítsa és ezáltal magának hírnevet, az egyetemnek pedig díszet és hasznót szerezni törekedjék.¹

Egyidejűleg ezen utasításokkal az ujonnan nevezett tanárok nevei tétettek közé.

A természeti, magán- és közjognak tanszékére a belgiomi származású *Van der Hayden János Henrik* nevezetett; ki a bécsi egyetemen tanulmányait kitűnő sikerrel végezte, és ugyanott az említett tanszéknek segédje volt.

Fizetése, mint a többi rendes jog- és orvostanárokéi ezer kétszáz pengő forintban állapítottatott meg. Ezen összeg, tekintettel hazánk és főkép az egyetemi székváros árviszonyaira, fölötte nagynak látszott; de *Van Swieten* határozott nyilatkozata, hogy az érintettnél kisebb évi díjért

¹ *Kovachich*: Mercur II. évf. 93—94. l.

arra való férfiak orvosi tanszékre nem vállalkoznak, a kik pedig kevesebb díjért vállalkoznának, arra nem valók, a kétkedésnek véget vetett, s az orvos- és jogtanárok fizetésének a fentebb említett összegben való megállapítását eredményezte.¹

A tanév nov. 8-án ünnepélyesen nyitattott meg; a leczkék következő napon vették kezdetüket, kivévén az orvosi karban, hol minthogy az épületek még el nem készültek, az csak nov. 29-én történt.

A természetjogra 24 hallgató jelentkezett, a közönséges állam és nemzetközi jogra, mely amannak hallgatását feltételezte, egy sem; a római jognak 12, a kánoninak 40, többnyire növendékpap, az elméleti hazai jognak 45, a gyakorlatinak (törvénykezésnek) 25 hallgatója volt.

Van der Hayden tanításaiban fenebb érintett utasítása értelmében *Martini* munkáját követte vezérfonalul, mely az 1777. évi Tanulmányi Rendtartás által minden királyi jogtanodákban tankönyvül tüzetvén ki, alakilag az maradt egész 1848. évig és nagy befolyással volt jogirodalmunk egész irányára.

Martini az akkoriban uralkodott *Wolf-féle* iskolához tartozott, némi befolyással voltak reá az ecclecticus *Federnek* munkái is.

Az említett iskola szellemében az erkölccsant a jogtanal kapcsolatosan tárgyalta, a természetjogot ethikai és társadalmira, a jogot teljes és nemteljesre, belső és külsőre osztotta.

Főelve: «Finibus verum creatarum conformiter age»; — a természetjog forrásainak az erkölcsi érzületet és a tapasztalás által támogatott józan ész jelölte ki.

¹ *Kovachich*: Mercur II. évf. 42. l.

A közjogban az államot az alapszerződésből származtatja: megalakítására az egyesülési vagy hódolati szerződést (*pactum unionis*, *pactum subiectionis*) elégségesnek tartja.

Haller ötet arról vádolja, hogy az alapszerződés elméletét a kényúrság megalapítására használja, az egyházat az állam irányában jogtalaná teszi.¹

Mily igazságtalan e vád, munkája tartalmából tűnik ki. Határozottan elveti ugyan a monarchomachok azon tanát, hogy a valódi felség (*maiestas realis*) a népet, a fejedelmet pedig csak a felség méltósága illeti, és a népek ellenállási jogát (*ius resistendi*) általában tagadja: de kétségtelen kényúr, zsarnok ellenében alkalmazhatónak, sőt az ily zsarnokot bebörtönözhetőnek állítja.²

Az egyház és állam közötti viszonyra nézve középútat tartván, távol van azok nézetétől, kik a vallást csak politikai eszköznek tekintik, az egyházat az államnak teljesen alárendelik azon elv szerint: *Cuius est regio, illius est religio*: de távol azok véleményétől is, kik a jogeszme valószínűsítésére szervezett államnak hatóságát az egyház ügyei körül kétségbe veszik, azt ennek mindenben alárendelik.

A nemzetközi jogban a nemzetek függetlenségének és az emberiesség követelményeinek meleg szószólója, mindkettőnek követelményeit érvényesíteni, közvetíteni igyekszik.

Munkája tételekben (*positiókban*) röviden, szabatosan és érthetően, de tömötten adja elő a tudománynak tanait és azért kezdőkre nézve bővebb magyarázatot tett szükségessé.

¹ *Restauration der Staatswissenschaften*. I. köt. 60. l.

² *De iure civitatis*. Posit 387.

A mily hallatlan, hogy bölcsészeti tudományban nyolczvan éven át ugyanazon munka követésére köteleztessenek a tanárok, nyolczvan éven át, melyek lefolyta alatt a jogbölcsészet terén *Kant*, követői és ellenei iratai, nemkülönbben a francia forradalom eseményei folytán keletkezett élénk eszmesurlódás új korszakot inauguráltak: úgy másrészt tagadhatatlan, hogy annak idején e munka mind tartalmára, mind módszerére nézve teljesen megfelelt czéljának; mi ha meg sem szüntethette teljesen, de jelentékenyen enyhítette az érintett félszeg intézkedésnek káros következményeit.

Belső értékének tulajdoníthatni a tekintélyt, melyet kivívnia sikerült, és melynél fogva írónk mind azon korból, mind később állításaira mint döntő érvekre hivatkozottak. — *Dénes Samu* e munkát magyar nyelvre fordította (1792.),¹ *Brezanóczy Ádám* ahhoz két kiadásban megjelent (1795. 1824.) latin,² *Ujfalusy János* pedig első részéhez magyar commentárt írt. (1825.)³

A természet-, közönséges állam- és nemzetközi jog a bécsi egyetem példájára az első jogtudori szigorlat tárgyává lett, és a kanoni jog tudorai az egyházi jogon felül azon tudományokból is külön szigorlatra és nyilvános vitázatra köteleztettek.⁴

Az évenkénti vitatkozás tételei nyomtatásuk előtt a kir. helytartótanács, a havi vitázatok tizenkét tétele pedig a

¹ Martini : Természet törvényeiről való állításainak magyarázata. Bécs, 1792.

² Explanatio iuris nat. et polit. Posonii, 1792—96. 2. kiad. Pest, 1824. II. köt.

³ A természeti hármass törvény I. r. Pest 1825.

⁴ M. kir. Helyt. Intézm. 1775. april hav.

karbeli igazgató és egyetemi tanács előleges megvizsgálása alá bocsátandóknak rendeltettek.¹

Van der Hayden a nagyszombati viszonyokkal nem tudott megbarátkozni. Kevéssel kinevezése után 1770. december 8. gróf *Fekete György* m. kir. udvari alcancellár és egyetemi elnökhöz (Supremus Univ. Director) intézett levelében, gyengélkedő egészségéből eredt nyomott kedélyállapotánál fogva felmentését kérte; de az elnök kérését egészsége helyreállása reménységében nem teljesítvén, lemondását 1771. január 22. visszavonta.

Két évi tanítás után 1772. július 2. *Bokris* helyett a bécsi egyetemhez a közönséges állam- és nemzetközi jog tanárává neveztetett ki. Itt is alapos, komoly és a többi tanárokénál kevésbé pedáns előadási módja által tűnt ki;² de nemsokára (1780.) mint a löweni egyetem jogi karának igazgatója hazájába tért vissza.

Helyette a nagyszombati egyetemhez, a cseh-ausztriai udvari cancellaria ajánlatára, 1772. július 12. *Stuhr József Fülöp* Bécsből neveztetett a természeti magán- és közjog tanárává.

A jogtudományok tanítása az 1775. évben ujonnan rendeztetett.³ A bécsi egyetem intézményei lévén irányadók, annak példájára 1775. ápril 10. az észjog tanszéke ketté választatott oly módon, hogy a természetjog a római jog történetével és institúcióival, a közönséges állam- és

¹ M. kir. Helytart. Intézm. 1773. ápril 29. 1935. sz.

² Oest. *Wochenschrift für Wissenschaft, Kunst u. öffentl. Leben*, 1865. *Wahlberg*: Reform d. Rechtslehre an der Wiener Hochschule, V. köt. 624. l.

³ «1775. per Exc. Commissionem Regiam introductum est ad Facultatem Iuridicam novum planum», mondja a jogi kar anyakönyve.

nemzetközi jog, a digestákkal és büntetőjoggal kapcsolattott egybe, habár a jogi kar a büntetőjog előadását czélszerűbben a gyakorlati hazai jog tanárára bizandónak véleményezte.

A jogi tanfolyam három évben állapíttatván meg, az első évben február végeig a természetjog, *Martini* szerint, márczius és ápril hóban a római jog története hasonlólag *Martini* munkája,¹ azután az év végéig az institutiók *Heineccius* szerint; — a második évben hét hónapig a természeti állam- és nemzetközi jog a délelőtti órákban *Martini*, a digesták a délutániakban *Heineccius* után, azután három hónapig délelőtt és délután a büntetőjog volt tanítandó.

A természetjog a római jog történetével és institutióival *Stuhrnak* jutott; *Szedmáky*, ki a római jogot már 1747 óta tanítá, új tantárgy a természeti közjognak előadását magára terhesnek tartván, saját kérelmére 1775. auguszt. 7. királyi tanácsosi czímmel és nyolczszáz forintnyi évi díjjal nyugalmazva lett.

A megüresedett tanszéket, gróf *Fekete György* ország-bíró és egyetemi elnök meg nem jelenhetése folytán, *Ürményi József* udvari előadó tanácsos, *Rautenstrauch István* braunovi apát és a bécsi egyetem hittani karának igazgatója, az egyetemi tanács és a jogi kar elnökei előtt 1775. szeptember 2. tartott pályázati vizsgálat alapján *sz.-kátolnai Demién Antal* nyerte el, ki az érintett utasítás szellemében a természeti közjog, a digesták és büntetőjog tanítását vette át.

A természeti jog hallgatóinak száma 1774/5-ben 15 lévén és az év végén csak négyen tevén a vizsgát: azt a kar a kir. helytartótanácsnak 1775. november 5. tett kérdése folytán 1776. márczius 11. felterjesztésében azon

¹ Ordo historiae iuris civilis Viennae 1754. 4. kiad. 1779.

oknak tulajdonítá, hogy e tárgy nem lévén kötelezett, része az ifjúságnak csak a hazai jogot hallgatja, míg más része, mely ez utóbbinak tanulása végett Nagyszombatba jön, a természeti, magán- és közjogot már a bécsi egyetemen hallgatta.

Az említett körülmény bizonyítja, mi több e korbeli író czáfoló nyilatkozatából is kitűnik, hogy az észjog fontosságát jogászaink része fel nem ismerte, hasznát kétségbe vonta.

«Plerique — írta *Markovics* — hodie sunt adhuc dum, quod mirere, ex Jureconsultis patriae nostrae, qui cum Accursio pertinacissime defendunt, omnia in Corpore Juris contineri»; ¹ — és néhány évvel később *Horvát Ignác*: «Non ego inficior complures esse ex Jureconsultis patriae nostrae, qui inanem esse omnem iuris naturalis doctrinam putent.» ²

Annál nagyobb súlyt fektetett azonban arra a kormány, mint azt bekövetkezett intézkedései mutatják. ³

Hosszabb tárgyalások után *Mária Terézia* 1777. február 10. az egyetem áthelyezését Budára, az ország központjába rendelte el. ⁴

Működését Nagyszombatban utolsó leczkéivel 1777. augusztus 24. rekesztette be. Bekövetkezett az idő, melyet *Pázmány* alapító levelében előre látott, megzendült az ifjúság búcsudala:

¹ Dissertatio de fontibus iuris hung. 1776. 22. l.

² Institutiones iuris publ. hung. 1786, 7. l.

³ Helyt. Int. sept. 9. 1777. 4892. sz. e tanszéket «praecipua cathedra»-nak nevezi.

⁴ Helyt. intézm. febr. 27. 1777. — Az udvari kamarához intézett kir. leirat, 1777. mart. 6 kelt.

«Vale ergo parva Roma,
 Magnae Romae aemula,
 Derelinquo desolata.
 Tecta tua comptula»

és az egyetem távozott keletkezése fejlődése másfél százados színhelyéről, hogy áldásdús működését az ország fővárosában, a királyi várpalotában ifjított erővel folytassa.

Az ezen epochalis évben kihirdetett Tanulmányi Rendtartás megállapította az összes tanügyi szervezetet, az egyetemtől kezdve az elemi népiskoláig.

Ezen rendtartás szerint a természeti, közönséges állam- és nemzetközi jog ismét egyesítettvén, tanításuk a magyar közjoggal kapcsoltatott össze.

E tudományok az egyetemen és a királyi akadémiákon kötelezőkké tétettek és a téli félévben naponként két óráig *Martini* szerint taníttatván, azokból a félév végén vizsgálat tartatott.

A nyári félév a magyar polgári és egyházi közjognak volt fentartva. Arra nézve a tanárok figyelmeztetve lettek, hogy: «In graviores comitiorum questiones, utpote pro iuris auditoribus nimis quam sublimes, nunquam se se immittant; a variis et frivolis argutiis iurisque subtilitatibus nondum confirmato tironum ingenio ingerendis abstineant, iis contra enodandis tota contentione elaborent, quae discipulis scitu necessaria et utilia sunt.» ¹

A természetjog tanítását rövidebbre szabták, minthogy alapelemei már a gymnasiumokban is taníttattak; mert habár azok, kik a felsőbb tanodákba mennek, azt ott tanulhatják, — a Tanulmányi Rendtartás szavai szerint — «Iniquum tamen esset propter paucos huius modi, maxi-

¹ Ratio Educat. 186. §.

mum eorum numerum qui cum gymnasiis studia concludunt hoc tam praeclaro vitae secuturae adminiculo defraudare.» ¹

A Tanulmányi Rendtartás érintett intézkedése folytán az egyetem áthelyezése alkalmával, *Stuhr* a római és büntetőjog tanításával bízott meg, *Demién* a kir. helytartótanács 1777. augusztus 28. intézménye szerint, mint a magyar jog tanára és a jogi kar seniora az újonnan felállított nagyszombati akadémiánál maradt, a természeti magán- és közjog és a magyar közjog egyetemi tanszékét *Petrovics József* (sz. 1751., † 1818.) zágrábi kir. akadémiai jogtanár, előbb a zágrábi püspök udvarbirája (comes curialis) nyerte el.

Egyetemi működése azonban csak rövid ideig tartott; 1782. a horvát-szlavon kerületi tábla ülnökévé és a zágrábi akadémia igazgatójává neveztetett ki; később 1808. a báni, 1809. a hétszemélyes tábla birája s mint olyan 1811. egyetemünk alelnökévé lett.

Az irodalom körül ezen az elmélet és gyakorlat terén egyaránt kitűnő férfi: «Introductio in ius publicum Regni Hungariae» című munkája által érdemesült, ² melynek megírására *II. József* által meg lett bízva; annak a közjog egész rendszerét tartalmazó folytatása azonban abban maradt.

A hallgatók száma e tanár idején 40 (1780.) és 50 (1778.) közt lebegett.

Utódja a tanszéken a székely származású *Demién Antal* (sz. 1744. † 1833.), ki már a nagyszombati egyetemen a természeti közjog tanára volt, 1806-ig tanított, a mikor nyugalomba lépett.

¹ Ratio Educat. 151. §.

² Viennae 1790.

Midőn 1819. a bécsi egyetem mintájára a tanügy vezetése ismét mint *Terézia* korában legfelsőbb helyen kinevezett karbeli igazgatókra ruháztatott, e hivatalra 1820. *Demién* ki lett nevezve és azt 1825. évig viselte, midőn végleg nyugalmazva lett.

Sem az egyetem áthelyezése Budáról Pestre (1784.), sem *József* reformjai az észjogtudomány tanszékére befolyással nem voltak.

Az 1790/1. évi események az azzal kapcsolatos magyar közjogra nagy fontossággal bírtak, és annak az ország alkotmánya szellemében történendő tanítása iránt az országgyűlésen törvényjavaslat is készült; az azonban törvény erejére nem emelkedett.

Az elméleti és gyakorlati bölcsészet terén *Kant* által előidézett gyökeres átalakítás, a tudományok számos ágára, nevezetesen az észjogtudományra is lényeges befolyással volt.

Az általa megindított eszmemozgalom áthatott a monarchia határain, itt is követőkre talált, kik rendszerét elfogadták és elveit hirdették.

Az elméleti bölcsészet, különösen az ismetan körében vitatott elveinél fogva, *Kant* rendszere legfelsőbb helyen veszedelmes, homályos és fellengzőnek tartatván (*periculosum, obscurum ac subtile*), annak tanítását a kir. helytartótanács egyáltalán megtiltotta, a természetjogra nézve pedig *Martini* munkáját újlag általában követendő vezérfonalnak tűzte ki.¹ *Kreil Antal* egyetemi bölcsészet-

¹ «Sua Maiestas benigne resolvere dignata est ut praeattatum Kantianum systema in nulla prorsus cathedra in Hungaria tradendum admittatur. — — — Pro praelectionibus vero iuris naturae ac gentium opus Baronis Martini quod alioquin nunc etiam

tanár aziránt tett kérdése folytán azonban, a tilalom ismétlése mellett az érintett rendszer irodalomtörténeti megemlézése meg lett engedve.¹

Ugyanazon alkalommal nyilvános vitatkozások, mint *Mária Terézia* korában tartatni rendeltettek, hogy a tanítások tartalmáról, irányzatáról tudomást szerezhni lehessen.²

Az 1806. évi uj Tanulmányi Rendtartás,³ mely az előbbinek és az 1790. 67. czikk által kiküldött országos választmány munkálatának nyomán készült, az észjogra nézve más változást nem szült, mint hogy a magyar közjog tanítását rövidebb időre szorítván, az első félévben a természeti magánjogot (*ius naturae*), a másodikban a természeti, állam- és nemzetközi jogot és azok kapcsán a magyar közjogot (*ac horum in nexu ius quoque publ. regni Hungariae*) rendelte taníttatni.⁴

A felsőbb intézetek tanárai utasításában a kiszabott tankönyvek szoros megtartása meghagyatik, de csak az elvekre nézve, míg az egyes tanok kifejtésében az újabb irodalom haladásai figyelembe vételére, értékesítésére, előadásai azokhoz való alkalmazására utasíttatnak: «Professor premet vestigia auctoris» — — majd — — «Sed et earum quae in fori sui litteraturam in dies fiunt accessionum in promptu habebit notitiam — — atque inde summet occasionem institutionem vel contrahendi vel pro re nata ampliandi, novisque accessionibus cumulandi.»⁵

in plerisque academiis traditur universaliter praescribitur.» — Helyt. Intézmény 1795. június 12. 12770. sz.

¹ Kir. Helyt. Intézm. 1795. augst. 15. 16483. sz.

² Id. intézm. 1795. jun. 12. 12770. sz.

³ Ratio educationis publicae totiusque rei litterariae. Budae 1806.

⁴ Ratio Educ. 108. §,

⁵ Ratio Educ, 205. 206. §.

Az egyes tanokra nézve az érvek és ellenérvek egyszerű felemlítése, a vitatott kérdés eldöntése nélkül meg lett tiltva. «A sceptica illa utramque in partem disputandi rerumque gravissimarum enodationes in medio relinquendi ratione prorsus abstinendum est.» ¹

Mind *Demién*, mind tanszéki utódjai *Hirsch Mihály* győri akadémiai jogtanár, ki 1807. augusztus 24-től 1809. november 13. bekövetkezett haláláig tanított, és *Markovics Pál* zágrábi akadémiai jogtanár (sz. 1758., † 1832.), ki a tanszéket 1810. augusztus 10-től 1829. október 6. királyi tanácsosi címmel történt nyugalmaztatásáig látta el, szorosán *Martini* tételeihez ragaszkodtak, azok magyarázatával foglalkodtak.

A fenebb érintett felsőbb rendeleten felül azt a kor viszonyainak tulajdoníthatni. Azok a francia forradalom világrendítő eseményei óta, melyet sokan a természetjogi elvek szüleményeinek tekintettek, a társadalmi és állami intézmények bölcészetével foglalkodó tudományoknak kevésbé kedveztek, és a kiszabott tankönyv szoros követését sok tekintetben tanácsossá tették.

Azon irodalmi vitában, mely e század elején hazánkban (1801—1802.) az államhatalom jogalapjáról lefolyt, és melyben *Ádám János* pozsonyi tanár az állami főhatalmat az atyáiból származtatta, *Brezanoczy Ádám* pozsonyi és *Vuchetich Mátyás* kassai tanárok az alapszerződési elméletet védték ² és e tekintetben *Martinire* is támaszkodhattak, az egyetem tanárai részt nem vettek; a köztanításra az befolyással nem volt.

Időközben a bölcészeti jogtan lényeges változásokon

¹ Ratio Educ. 207. §.

² Lásd XIII. sz.

ment át. A *Kant* bölcsészeteiből fejlődött új rendszerek, az észszeres irány túlzásainak viszhatásaként támadt történelmi és hittani iskolák, mind annyi mozzanatait képezzék fejlődésének.

Kant rendszerének érdemét a gyakorlati bölcsészet körül, még ellenei sem vonták kétségbe; működése ép e téren válpontot képez a régibb és újabb korszak között. A legjelesebb bölcsészeti munka a múltból nem felelt, nem felelhetett meg többé a tudomány következményeinek. A kik *Kant*tal ellenkeztek is, azt és irányát, ha czáfolólag is, de minden esetre tekintetbe venni kénytelenültek.

Az észjogra nézve a nagy bölcsész az erkölcsiség és jogosság közötti határvonalat, melyet *Leibnitz* nyomán, *Thomasius* iskolája, szemben *Wolf* rendszerével fenntartott, szorosabban meghatározta, azok kölcsönös viszonyzatát okadatoltan kifejtette. — Az általa kitűzött irányt *Fichte* és *Feuerbach* még határozottabban kifejlesztették.

A tudomány haladásának megfelelő szellemben szerző *Martini* tanszéki utódja *Zeiller Ferencz*, az ausztriai büntető- és polgári törvénykönyv nagy hírű szerkesztője, a természeti magánjogról írt jeles munkáját.¹

E munka olasz és latin nyelvre fordítva, az örökös tartományokban a magánjogra nézve *Martini* mellőzésével tanítási vezérfonalul tűzetett ki; — míg *Martininak* az állam és nemzetközi jogra nézve továbbá is fentartott munkájához a tudomány újabb fejlődéséhez mért commentárt, *Zeiller* tanszéki utódja *Egger Ferencz* írt.²

Azon szoros viszonyzatnál fogva, mely *Mária Terézia*

¹ Das natürliche Privatrecht. Wien, 1802. 3. kiadás 1818. latinul *Eggertől*. Vienna, 1819. Olaszul ut. kiad. 1820.

² Das natürliche öffentliche Recht. Wien, 1809., 1810. II. köt. 2. kiad. 1840.

kora óta hazánk és az örökös tartományok tanügye közt létezett, az említett változás hazánk tanintézeteiben is célba vétetett.

Az egyetem véleményadásra szólíttatott fel, vajjon *Zeiller* munkáját nem lehetne-e hazánkban is tanítási vezérfonalnak elfogadni.¹

A jogtudományi kar 1820. február 19-én tartott ülésében magáévá tette a szaktanár *Markovics Pálnak* bőven indokolt véleményét, melyben az határozottan *Martini* munkája megtartása mellett nyilatkozott.²

Érvei abban pontosultak össze, hogy *Zeiller* az erkölcostant a jogtantól elválasztja, az utóbbit a tökéletes jogi kötelelességekre szorítja, mit *Martini* roszt helytelennek bizonyított és méltán, mert az erkölcsi és vallási kötelelességek ismételt előadása a jogtanban gyakorlati szempontból is tanácsos. Ezen egybekapcsolás nem szorítja kelletinél rövidebb időre a természeti közjog tanítását, mert ellenkezőjét annak bizonyítja a tapasztalás, mely szerint *Martini* rendszere mellett is azt negyven év óta kellő kiterjedésben adhatták elő. Végre a közjogban megtartatván *Martini* munkája, minthogy a közjog a magánjogi elvekkel és tanokkal legszorosabban kapcsolatban áll, a tervezett változás didaktikai szempontból is sok nehézséggel járna.

A kar véleményéhez járult, igazgatója *Demién*, ki *Zeiller* állításaiban csak *Pütter* és *Achenwall* régibb rendszerének felélesztését látta.

Tisztársaitól eltérőleg egyedül *Vuchetich Mátyás*, ki már az állam jogalapjáról írt értekezésében az újabb iro-

¹ Kir. Helyt. Intézm. 1819. szeptember 14. 25,220.

² *Markovics* véleménye 1820. január 8. kelt,

dalom ismeretét ¹ tüntette fel, külön véleményben *Zeiller* munkája mellett nyilatkozott.

Az egyetemi tanács a kar jelentését észrevétel nélkül terjesztvén fel, a helytartótanácsnak a kar véleményét pártoló felirata folytán *Martini* tételei, az egyetemen és az ország és kapcsolt részei királyi akadémiáiban, továbbá is tanítási vezérfonalúl meghagyattak és megerősítették.²

A protestans intézeteknél azonban az újabb jogbölcsetnek több hirdetője, sőt *Fuchs Samu* löcsei, és *Szilágyi János* marmarosszigeti tanárokból irodalmi művelője akadt.

Rést tört annak a királyi tanintézetekben is, *Szibenliszt Mihály* győri jogtanár «*Institutiones iuris naturalis*» című két kötetű munkájával, melyben *Zeiller* és *Egger* fennebb említett munkáit némi módosításokkal, különösen más felosztási rendszerrel latinra fordítván, annak előadásaiiban való használhatására felsőbb helyről engedélyt nyert.

Markovics nyugalmaztatása után, *Szibenliszt* akkor már a római jog egyetemi tanára, a természetjog tanszékét mint helyettes látta el, és munkáját tanításaiban használván, az újabb jogbölcseészeti elveknek első hirdetője lett az egyetemen.

A magyar közjog, mely e tanszékhez kapcsolva lett, hogy a természeti államjog fonalán hazánk különszerű jogintézményei is kifejtessenek, ez időtájban csak a tanév utolsó heteiben kelletinél rövidebben adatott elő, külön érdemsorozát (*classificatio*) tárgyát nem képezte.

Felsőbb rendelet 1826. évben, megszüntette a félévi

¹ Lásd XIII. sz.

² Kir. Helyt. Intézm. 1820. aug. 21. 18,945. sz.

vizsgákat; évi vizsgák rendszeresítettek, mi által az előadások számára majdnem egész hó meg lett nyerve.

Az 1827. VIII. tcz. által kiküldött országos választmány, az újabb jogbölcseészet szellemében nemcsak a természetjog elveinek az erkölcstaniaktól, hanem a magyar közjognak az észjog tanszékétől való elkülönítését is hozta javaslatba.

Az utóbbival a büntetőjog egybeköttetését tartá czél-szerűnek, mint az az örökös tartományok egyetemeinél az 1810. évi tanterv szerint történt, és számos német egyetemenél gyakorlatban van; miután a büntetőjog nagyrészt észjogi igazságokon alapszik, annak egész újabb fejlődése ezen tudomány szellemében, annak megfelelő irányban történt.

A hallgatók legkisebb száma e század első évtizedében 45 (1802/3),¹ legnagyobb 96 (1806/7), másodikában 42 (1820) és 94 (1817),² a harmadikban 58 (1824) és 194 (1827) volt.

Az észjognak 1829. október óta megüresedett tanszékére 1832. augusztus 20-án *Virozsil Antal* pozsonyi jogtanár neveztetett ki; tanításait azon év október 22-én kezdé meg.³

Ezen férfiú, ki mind jeles előadási képessége, mind bő olvasottsága és irodalmi tájékozottsága által, rövid idő alatt kiváló hírnévre emelkedett, az észjog tanítására nézve egyetemünkön új korszak kezdeményezője volt.

¹ Az 1808/9. tanév első felében a hallgatók száma 76 volt. Második felében 38-ra apadt, mi az akkori háborús viszonyokból magyarázható.

² 1817. jan. 21. Kir. Helyt. Intézm. által a bölcseészeti tanfolyam három évre emeltetvén, 1818/9. tanévben I. évi jogász nem volt.

³ Lásd XVIII. sz.

Tanításában a magánjogban azon terjedelmes munkáját követé,¹ melyről *Balogh Pál* társunk méltán mondá, hogy díszére szolgál hazánknak.²

Abban az észjog általános tanait, és magánjogi részét a Kanti bölcészet szellemében fejtegeté; azon bölcészeteiben, mely az emberi ész egyik legfontosabb haladási mozzanatát jelzi, és melyről akármily véleménynyel legyünk felőle, el kell ismernünk *Humboldt* mondatának igazságát, hogy sok a mit megállapított, örökre meg van állapítva, sok mit lerontott, mindenkorra le van rontva.

Kellő tekintettel mindazáltal a szabály szerint még kötelező tankönyv rendszerére, az erkölcsstan főbb elveit is: *Előismeretek* (*Praecognita*) czíme alatt tárgyalta; azt munkája előszavában következőleg igazolván: «Non leve pondus addit auctoritas Cl. Martini, popularium nostrorum memoria hactenus omni iure celeberrimi cuius classicae positiones b. systemate litterario patriae nostrae adhuc dum pro norma praelectionum publicarum praescriptae habentur.»³

Mind a mellett ki nem került a feladást és feleletrevonást; mely azonban káros következéssel reá nem volt.

Később az állam- és nemzetközi jog tanait a magánjoggal rövidebb munkában foglalta egybe, és *Epitome Iuris Naturae* czíme alatt⁴ bocsátotta közre; az utóbb dr. *Márki József* és dr. *Hoffmann Pál* fordításában magyarul is jelent meg.⁵

¹ *Jus Naturae Privatum methodo critica deductum*, Pestini, 1833. III kötet.

² *Philos Pályamunkák*. I. köt. 138 l.

³ *Jus Naturae Privat*. I. köt. XIII. l.

⁴ *E. I. N. seu universae doctrinae iuris philosophicae*. Pestini, 1839.

⁵ *Egyetemes természet- vagy észjog elemei*. Pest, 1861. II. köt.

A kir. helytartótanács e munka nyomtatásra bocsátása alkalmával, annak használatát az előadásokban megtiltotta,¹ nem annyira a Martini-féle elvek iránti rokonszenvből, mint az egyetemi nyomdát iskolai könyvek kizárólagos kiadására illető kiváltságnál fogva, melyet még az egyetemi tanítás könyveire nézve is, legalább elvileg fentartani iparkodott.

E tilalom gyakorlati következménye csak az volt, hogy egyetemünk leczkerendjében *Martini* neve mint a vezérfonal szerzője fordult elő, később a tanár munkája mellett, mint segédkönyv említettett fel, a tanítás mindazáltal csak ez utóbbi szerint történt.

Virozsil a magyar közjogra is nagyobb gondot fordított, tanításának több időt szentelt és ezen tudományból külön érdemsorozatot hozott be.

A magyar oktatási nyelv iránt az 1844. III. tcz. értelmében ő felsége intézkedvén, az észjog előadási nyelve egyelőre a latin maradt;² mire a tanár személyisége iránti tekinteten kívül még azon körülmény is szolgáltatott okot, hogy a bölcsészetre nézve egyáltalán a latin nyelv fen lett tartva.

A tanulmányi rendszer reformja iránt, báró *Mednyánszky Alajos* udvari kamarai és tanulmányi bizottsági elnök által megindított tárgyalások eredményét megelőzték az 1848. évi események.

A magyar tanítás általánosítása már márczius 19-én mondatván ki, *Virozsil* ki e nyelvben tökéletes jártassággal nem bírt, nyugalalmaztatását kérte.

A hallgatónak e század negyedik évtizedében leg-

¹ Kir. Helyt. Intézm. 1839. jan. 2.

² Kir. Helyt. Intézm. 1844. jul. 24. 27,215. sz. september 3. 31,899. sz.

kisebb száma 86, a legnagyobb 133, az ötödikben 1848. évig mindig 100-on túl volt.

Az 1848. XIX. tcz. kimondá egyetemünkre nézve a tanszabadság elvét, annak kifejtését és alkalmazását a jövő törvényhozásnak és a közoktatási miniszterium intézkedéseinek hagyta fenn.

A nyugalmazott *Virozsil* helyett (1848. július 11.) én, ki kevéssel azelőtt a zágrábi akademiától a győrihez mentem át, neveztettem ki.

Az első m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter báró *Eötvös József* rendeletére kidolgozott egyetemi alapszabályzati javaslat a természetjogot a jog és bölcsészeti kar közös tudományai közé sorolta, mely a jogi karban külön tanár által kiváló tekintettel a jogélet szükségleteire, de mint a gyakorlati bölcsészet kiegészítő része, a bölcsészet tanára által is előadandó.¹

Előbb azonban mint ezen a miniszter útmutatása szerint nagyjából *Vállas Antal* a mennyiségtan rendes tanára és akadémiai tag által készült javaslat, érdemleges tárgyalás alá került, az események rohamos fejlődése megakasztá az egyetemi tanítások folyamát.

A leczkék csak 1849. évi november havában vették ismét kezdetüket, a teljhatalmú cs. kir. biztos báró *Geringer Károly* és a birodalmi cs. kir. miniszterium rendeletei és utasításai szerint.

Virozsil az ideiglenes egyetemi tanács élére állíttatott, az 1848. évben nyugalmazott tanárok visszahelyezése elvül ki lett mondva.

Az észjog tanára utasítva lett, hogy a tanév kezdetén a

¹ Egyetemi alapszab. 128. §.

jog- és államtudományok encyclopaediáját adja elő, a magyar közjog tanítása meg lett szüntetve, az észjog tanszékével a büntetőjog kapcsoltatott egybe.

Virozsil e szakok német tanítását vállalta magára; én azok magyar tanításával ideiglen meg lettem bízva; míg 1852. január 19-én végleg az ész- és büntetőjog rendes tanárává ki lettem nevezve.

Időközben a cs. kir. vallás- és közoktatási ministerium a tanszabadság elvének megfelelő rendszer életbe léptetése iránt intézkedett; az államvizsgálatokat szervezte, a tanulmányi és fegyelmi rendet megállapította.

Az észjog egyetemünkön nem képezte az államvizsgálatnak tárgyát; annak daczára a tanszabadság teljes uralma idején alig volt jogtanuló, ki hallgatását elmulasztá; rendszerint azzal kezdék tanulmányaikat.

A büntetőjog az elméleti birói államvizsgának egyik főtárgya volt.

A tanítás felváltva magyarul és németül oly módon történt, hogy a mely tanévben az észjog magyarul adatott elő a büntetőjog leczkéje német nyelven volt és viszont.

Az 1849/50. tanévben, midőn mindhárom évben a joghallgatók összes száma 51 volt, hallgatták az észjogot magyarul 25, 1850/1. németül 42. Az 1851/2. tanévben magyarul 110, — 1852/3. németül 72. — 1853/4. magyarul 234. — 1854/5 németül 30.

Az 1852. május 27-ki nyílt parancs az ausztriai büntetőjogot azon évi szeptember 1-én hazánkban is honosítván az 1852/3. tanévtől az képezé az észjog tanszékének kapcsolatos tantárgyát.

A szigorlatok új szabályozása (1853. február 2.) szerint is, az észjog az első jogtudori szigorlat kiváló tárgya maradt.

A politikai viszonyokban történt változások nem maradtak viszhatás nélkül a tanszabadságra, főképp a jog- és államtudományi karban.

Közbenjött titkos feladás folytán 1853. január 15-én a rendőrség főigazgatója élő szóval közölte mind *Virozsillal* mind velem a cs. kir. főkormányzat rendeletét, mely által szigorú felelősség terhe alatt mindkettőnknek meghagyatott, hogy a socialismusra, demokratismusra és a legújabb történelmi eseményekre vonatkozó kérdések tárgyalásától tartózkodjunk.

Az 1855. október 2-án kelt tanulmányi rend a jog- és államtudományi karban a régibb szabályozott tanterv és a tanszabadság elveit közvetíteni, egyesíteni iparkodék.

E terv bírálata nem tartozik jelen értekezésem körébe; a félrendszabályok rendszerint a leghibásabbak; e tapasztalati tétel új bizonyítékaul szolgált ezen rendelet is, melyben mindkét rendszer számos hiányára, igen kevés előnyére akadunk.

Ezen új tanulmányi rendnek a félhivatalos indokolásban nyíltan bevallott célja a jogbölcseészeti iránynak megszorítása, a jogtörténelminek túlsúlyra emelése volt.

A tanszabadság honosítása után is, a monarchia egyetemeiben a joghallgatók nagy többsége az előbbi rendszer hagyományok nyomán az észjoggal kezdé meg tanulmányait, arra és az ausztriai jog különböző ágaira fektette a túlsúlyt.

Azt a változott viszonyokkal összeegyeztethetőnek többé nem találták, nevezetesen nem azon változással, mely az egyház és állam egymás közötti viszonyra nézve beállott. A Febronianus elvek, melyek a monarchiában addig túlsúlylyal bírtak, a tanulmányi rendszerben nyilvánuló észszeres irányzattal szoros organicus összefüggésben voltak,

azoknak elhagyásával az utóbbinak is meg kellett változni. «E nagyszerű tény következményeinek a szellemi élet minden ágában kellett érvényre emelkedniök. Azoknak a jog- és államtudományok terén is új iránynak kellett rést törniök.» ¹

A félhivatalos indokok ezen érvelése eléggé mutatja, hogy ez intézkedések ele nem annyira a bölcséleti magán- mint az államjog ellen volt irányozva, s az állami viszonyok észszeres felfogásának megdöntését vették célba. ²

A mit a tanszabadság rendszere mellett elérni nem lehetett, azt annak korlátozásával iparkodtak létesíteni.

A jogbölcseészet tanítása egy és pedig a rövidebb nyári szakra lett szorítva; a második tanfolyam másod szakába át lett helyezve, és szabadságára hagyatott a jogtanulónak helyette a jogencyclopaediát hallgatni, melynek előadása a jogbölcseészetétől el lett választva, több egyetemen más szakok tanáira bízva.

A jogbölcseészet az államvizsgálati tárgyak sorából ki lett hagyva, és tanárainak utasításul adatott, hogy a fősúlyt úgyis csak néhány óra szorított előadásaikban, és a tudori szigorlatokban az észjogi elméletek történetére fektessék, a nélkül azonban, hogy a tudomány rendszerének előadásától eltiltattak volna. A jogakademiákon tanítása végkép meg lett szüntetve.

Nem vehetem kétségbe, hogy a bölcsészeti irány követői közül, számosan azon téves felfogásnál fogva, hogy

¹ Ueber die neueste Regelung der rechts- und staatsw. Studien. Wien, 1856. 27. l.

² «Dagegen wurde die Lehrkanzel des Vernunftrechtes preisgegeben, und die falsche Philosophie des antiquirten Naturrechts als Häresie ohne weiters bezeichnet,» *Wahlberg* id. cikkében. «Oest. Wochenschrift» V. 484. l.

a jog terén a történeti előzmények semmi fontossággal nem bírnak, a kellő határokon túl mentek. Megfelejtkeztek arról, miszerint a bölcsészeti elem csak egyik alkotó tényezője a jog fejlődésének, azon tényezője, mely a társadalmi életviszonyok általános természetében gyökerezik, de a mely mellett az egyes nemzetek sajátásaiból, viszonyaiból származott intézmények is tekintetbe veendők; megfejtkeztek arról, hogy — *Wenck* helyes mondata szerint — az észjog a delejtűhöz hasonlítható a jogélet tengerén, melynek ismerete szükséges, de nem elégséges a hajósnak hivatása teljesítéséhez, célja eléréséhez, ha a nautika többi ismereteivel nem bír.¹

Nem akarom tagadni, hogy előbbi tanulmányi rendszerünk kelletinél kevesebb figyelmet fordított a jogtörténelmi elemre: de egy túlzás nem igazolja a másikat, a történeti irány kellő méltatása nem jár szükségkép a bölcsészetinek teljes mellőzésével, elnyomásával: «Sunt igitur ius naturale et positivum unius disciplinae partes individuae, quae distingui non divelli possunt, quae amice conspirare non sibi opponi debent.»²

De sajátágosnak tartom, hogy a történelmi irány eme pártfogolása oly időben, oly politikai rendszer uralma alatt történt, mely a multtal sok tekintetben tökéletesen szakított, mely a monarchia történelmi fejlődésével ellenkezőleg a centralisatio és unificatio elvét vallotta, az országok, tartományok ősrégi történeti viszonyait tekintetbe nem vette, a magyar szent korona nyolczszázados fényét és jogkörét teljesen ignorálta, a bölcsészeti irányzat és iskola

¹ Oratio de iuris naturae usu Lipsiae. 1821. 5. l.

² *Gratama*: Oratio de iuris naturalis nostra aetate studio. Groningae 1860. 29. l.

egyik főkövetelését és vívmányát, a törvények codificatióját nemcsak általánosította, hanem a történelmi fejlődés oly tökéletes mellőzésével léptette életbe, hogy míg hazánkban a magyar történet tanítását megszüntette, a nemzet életéből fejlődött magyar jogot a kötelező tantárgyak sorából kitörülte: addig az ausztriai történelmet és a német birodalmi és jogtörténetet kötelezett tantárgyaknak, az utóbbit a jogtörténelmi államvizsga egyik fő tárgyának rendelte a sz. korona területén, melyen annak történeti jelentősége nem volt.

Az új iránynak, mint minden uralomra emelkedettnek, akadtak védői, min nem csodálkozom; de hogy Lajtán túl a bölcsészeti irány tudományos képviselőinek személyeit is, főkép a bécsi egyetemnél, megtámadták, hogy az előbbi ausztriai összes jogtudományt ócsárolni, legjelesebb műveleit gáncsolni, érdemeiket kicsinyleni «a modern iránynyal» járónak tartották; azt csak azért említem, hogy örömmel constatáljam, miszerint hazánkban ilyenemű jeleket nem tapasztaltunk.

Voltak és vannak nálunk is a német történelmi iskolának hívei: de mint azok egyik legjelesbike *Wenzel Gusztáv* helyesen mondá: «Szellemi életünkben a tudományos elmentétek soha nem voltak és nem is lesznek soha oly egyoldalúlag és kizárólagos hatással kifejtve, mint a szomszéd Némethon irodalmában» — és teljesen osztozkodom ama kifejezett reményében: «Hogy a jogtörténeti és jogbölcsészeti elem egymáshoz ellenséges positiót nem fognak elfogalni, hanem ellenben egyesítve, magának a jogtudomány felvirágoztatására hatni.» ¹

Egyetemünkönél ezen intézkedések folytán az észjog

¹ Emlékbeszéd néhai Récsi Emil felett. Budán, 1865. 20. 1.

minden nyári félévben magyarul és németül adatott elő; annak hallgatására azonban alig voltak befolyással; kevés kivétellel jogászaink mind hallgatták annak leczkéit, és pedig túlnyomólag magyar nyelven.

Az októberi diploma folytán visszaállított magyar kir. helytartótanács az egyetemi hatóságokat azon intézkedések kijelölésére szólította fel, melyeket a változott országos viszonyok az alkotmányos élet feléledése szükségeseeknek mutatnak fel.

A jog- és államtudományi kar áthatva a bölcsészeti jogtudomány, de főkép az európai államélet fejlődése egyik legfontosabb tényezője a bölcsészeti közjog nagy fontosságától, az észjogtant ismét egész éven át tanítandónak, az encyclopaediát pedig az első tanfolyamba áthelyezendőnek véleményezé.

Az egyetemi tanács és kir. helytartótanács által támogatott javaslat legfelsőbb helyen megerősítettén,¹ az 1861/2. tanévben az észjogtudomány története és rendszere ismét régi kiterjedésében adatott elő, és pedig miután 1860. évben a német tanítás meg lett szüntetve és *Virozsil Antal* 1862. november 5. saját kérelmére udvari tanácsosi czímmel nyugalmaztatott, — általam kizárólag magyar nyelven.

A jog- és államtudományi kar mind 1861. évi, mind 1868. évi reformjavaslataiban e tudományt, méltányolván fontosságát, mind az államvizsgálati, mind a szigorlati tárgyak közé sorozandónak véleményezé.²

A kanoni jogtudorság újabb szabályozása alkalmából azonban 1866. ezen akadémiai fokozat szigorlataiból, ellen-

¹ Kir. Helyt. intézm. 1861. szeptember 18. 42867. sz.

² Mi az 1874. államvizsgálati és az 1875. szigorlati szabályzatban meg is történt.

kezőleg a jog- és államtudományi kar véleményével, kihagyatott.¹

A m. kir. vallás- és közoktatási ministerium az egy tanszékben egyesült főtantárgyak különválasztását 1870. szeptember 21. elvileg kimondván a büntetőjog tanítása az észjogétól el fog különíttetni, és ez utóbbi mint egy százzal azelőtt, külön tanszék tárgyát kizárólag fogja képezni.²

A joghallgatók általános szaporodtával szaporodott az észjogtan hallgatóinak száma is, mely 1860/1. 192, 1861/2. 247, 1862/3. 235, 1863/4. 243, 1864/5. 256, 1865/6. 278, 1866/7. 296, 1867/8. 296, 1868/9. 337, 1869/70. 319 volt.³

Tanításaimban saját munkámat az észjog előtanáról,⁴ az alkalmazott részre nézve *Virozsil* munkája fenebb említett magyar fordítását, a mult s a jelen évben *Schilling Frigyes* lipcsei tanár *Werner* tanár által magyarított kézikönyvét követem.⁵

A Kanti gyakorlati bölcsészetnek híve annak alapelveihez ragaszkodom, kellő tekintettel a tudomány haladására.

Az erkölcsi világ sarkelvei közé a jog szent eszméjét is számítom, mert a római bölcsész szavai szerint: «Omnia sunt incerta, cum a iure discessum est.»⁶

¹ Kir. Helyt. intézm. 1866. márcz. 27. 23562. sz.

² Az elválasztás 1872. tényleg megtörtént.

³ Felvettem a tanév téli szakának számát; a nyári mindig valamivel kisebb, péld. 1867. 285, 1868. 287, 1869. 297, 1870. 313.

⁴ Bevezetés az észjogtanba. Pest, 1852. Észjogtani alaptan. Pest, 1854. — Észjogtani előtan. — Bevez. és Alaptan. 2. kiadás, 1864. — (Később 1873. 3. kiad.)

⁵ *Schilling*. Természetjog kézikönyve, fordította *Werner*. Pest, 1869.

⁶ *Cicero* epist. XI. 16.

De félre nem ismerem a történelmi viszonyok nyomosságát, főkép az állami élet fejlődésében, félre nem ismerhetem, hogy a józan ész nem egyesek kiváltságos tulajdonát képezvén, annak nyilvánulásai a népek életében is kellő figyelembe veendők, a társadalmi intézmények természetének megalapításánál és vizsgálatánál.

Nem veszem kétségbe, hogy az észjog elvei az észnek csak postulatumai, míg a tételes jogban nem nyerik kötelező elismerésöket; a nélkül csak ott alkalmazhatók, hol a jogállapot fentartására és valóstítására szervezett társadalmi intézmények nincsenek, vagy azoknak kötelekei meglazultak, felbomlottak, a midőn egyesek és nemzetek élnek a védelem és végszükség ama jogaival, melyekről a nagy német költő mondá :

«Wenn der Gedrückte nirgends Recht kann finden,
Wenn unerträglich wird die Last, greift er
Hinauf getrosten Muthes in den Himmel
Und holt herunter seine ewigen Rechte,
Die oben hangen unveräusserlich. *(Schiller.)*

De az észjogtanról egyetemünkön, tanszéke fennállásának első századában szándékoztam értekezni, és ime tudományos alapnézeteim fejtegetésébe bocsátkozni kezdek.

Szolgáljon mentségemül, hogy azt is némikép feladatom köréhez számíthatom, minthogy jelenleg én hirdetem e tudomány tanait, melyet önálló tanítása első évében 1770/71. 24 ifjú hallgatott, a jelen tanévben 1870/71. 294 hallgatónak.

Hirdette pedig e tudományt egyetemünkön — hogy értekezésem befejezéséhez érjek — a lefolyt században nyolcz rendes tanár.

Azok közül az első *Van der Hayden* bécsi egyetemi segédtanári állomásától lépett e tanszékre, utódja *Stuhr* ezen egyetemen kezdte meg tanári működését; a többi hat királyi akadémiáktól léptetettek elő, és pedig kettő a nagyszombat-pozsonytól: ¹ *Demién, Virozsil*; — kettő a győr-pécsitől: ² *Hirsch* és én; — kettő a zágrábi akadémiától: *Petrovics* és *Markovics*; — én is azonban hosszabb ideig a zágrábi akadémián tanítván, ezen főiskola sajátlag három tanárt adott e tanszéknek.

Ezen tanárok közül öten, úgymint *Stuhr, Demién, Markovics, Virozsil* és én ismételve viselték a kar dékánságát, öten az egyetemnek rectori méltóságát: *Stuhr* 1793., ³ *Demién* két ízben: 1796. 1805., *Markovics Pál* 1825., *Virozsil* 1841. és felsőbb nevezés folytán később egy évtizeden túl 1849. augusztus 20-tól egész 1860. márczius 30., végre én 1862. évben.

Tanári működése közben egy halálozott meg (*Hirsch*), egy, más tanszékre lépett át (*Stuhr*), három előmozdítva (*Hayden, Petrovics, Demién*), kettő felsőbb kitüntetéssel nyugalmazva (*Markovics, Virozsil*) hagyta el tanszékét. ⁴

Hirdették pedig a tudomány elveit közel hatvan évig *Wolf*, azontúl *Kant* bölcsészetének szellemében.

Minthogy azonban nem az iskola rendszere, nem a ta-

¹ A nagyszombati akadémiát 1784. II. József Pozsonyba helyezte át.

² A győri akadémia 1785. évtől 1802-ig Pécsen volt.

³ Már mint a római a büntető- és hűbérjog tanára.

⁴ Kineveztetésem után vallás- és közoktatásügyi miniszterre (1871. február 10.) *Kudelka József* nagyváradai jogtanár a tanszéket egészségi állapotánál fogva el nem fogadhatván, 1872. dr. *Schnierer Aladár* kassai jogtanár, — és ennek a büntetőjog elkülönített tanszékére való átlépése után 1875. dr. *Pulszky Ágost* egyetemi magántanár neveztettek ki az észjogtudomány rendes tanáraivá.

nítás külső formája, hanem annak tartalma döntő a tudomány üdvös vagy káros hatására, jelen értekezésemet azon szívem mélyéből eredő óhajjal fejezem be: hogy a következő században is e tanszékről hangozzanak a társadalmi rend és szabadság alapigazságai, bátran, világosan s részrehajlatlanul; menten az iskolai fésznek bilincseitől ép úgy, mint a kornak szélsőségeitől és tévedéseitől; óvja meg a gondviselés nemcsak jogbölcshészetünket, hanem egész nemzeti tudományunkat az okoskodás azon félszeg modorától, mely az alaposságot a homályossággal, a magasztosságot az érthetetlenséggel, a mélységet a dagályossággal azonosítja, óvja meg nemzetünket azon álbölcsek befolyásától, kik nem tanítanak, hanem ámítanak, nem alkotnak, hanem rombolnak, nem világítanak, hanem gyujtanak.

«Maradjunk — hogy *Hoványi* szavaival zárjam be értekezésemet — hazai bölcselmünkben is hívek azon évezredes magasztos igazságokhoz, melyek nélkül társadalmi életünk feloszlik és minden emberi műveltség sirba száll. Az elágazó lenge vélemények hullámaiból végtére is győztesen szoktak azok kiemelkedni, mert lelkünk legbensőbb természetében gyökereznek. *Opinionum commenta delet dies, naturae autem iudicia confirmat.*»¹

¹ Magy. Akad. Értesítő. 1859. 569. l.

TARTALOM.

	Lap
I. A nagyszombati romanisták	1
II. Sommeting Ernő Frigyes	11
III. Szentiványi Márton	14
IV. Schretter Károly	36
V. Tapolcsányi Lőrincz	39
VI. Bencsik Mihály	43
VII. Rendek János József	53
VIII. Szegedy János	59
IX. Répszely László	77
X. Vajkovics Imre	81
XI. Markovics Mátyás	88
XII. Kelemen Imre	98
XIII. Vuchetich Mátyás	103
XIV. Gróf Cziráky Antal	111
XV. Szlemenics Pál	134
XVI. Frank Ignác	158
XVII. Bartal György	172
XVIII. Virozsil Antal	202
XIX. Csatskó Imre	231
XX. Borsiczky Dénes	245
XXI. Récsi Emil	257
XXII. Az észjogtan egyetemünkön 1770—1870	274

Igazítás.

11. lapon, 10. sor XVIII. helyett olvasd XVII.

